

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Жељко Ж. Мирков

**СПОЉНА ПОЛИТИКА ЈУГОСЛАВИЈЕ
1948-1956. И ПИТАЊЕ
„БАЛКАНСКОГ ПАКТА“**

докторска дисертација

Београд, 2018.

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCE

Željko Ž. Mirkov

**FOREIGN POLICY OF YUGOSLAVIA
1948-1956. AND THE
„BALKAN PACT“ ISSUE**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2018

Страна са подацима о ментору и члановима комисије

Ментор:

Проф. др Иво Висковић, редовни професор у пензији

Универзитет у Београду

Чланови комисије:

Проф. др Љубинка Трговчевић Митровић, редовни професор у пензији

Универзитет у Београду

Проф. др Драган Симић, редовни професор

Универзитет у Београду – Факултет политичких наука

Датум одбране:

Резиме

Дисертација се бави спољном политиком Југославије од 1948. до 1956. године поводом Балканског пакта 1953/4. Спољни фактори који утичу на државу величине Југославије јесу од основне важности, као и спољна политика Грчке и Турске и њихови билатерални и трилатерални односи са Југославијом, па су и спољна политика САД и СССР-а у вези са Балканом у истраживачком пољу. Информбиро, као организација која је окупљала комунистичке партије као инструмент Москве, из које је сукоб са Београдом потекао 1948. године, као могући повод војне инвазије, такође је важан. Одјек овог сукоба и спољнополитичке последице су суштина дисертације.

Труманова доктрина и, касније, Ајзенхауерова политика су уз деловање НАТО-а као међународне организације у Европи индикативне. Заокрет спољне политике Југославије од владе Тито–Шубашић до увођења једнопартијског система јесте важно за истраживање Југославије која је била слабо развијена, пољопривреди окренута земља, окружена не само геополитички, него и притиснута оскудицом на смеле и важне одлуке.

Руководство у Београду, Тито изнад свих, није имао могућности да приушти слабост и владао је чврстом руком јер је његова партија имала много конкурената за власт у самој земљи, етничких мањина лојалних суседству и Стаљина, коме су неки комунисти из КПЈ били одани. Исход да се Тито снашао склопивши спољнополитички савез Југославије са две идеолошки другачије државе, чланице НАТО-а, ради заједничке одбране је најважнији део слагалице овог истраживања,

Учвршћивање на власти Хрушчова после Стаљинове смрти релаксирало је односе Београда и Москве, чиме је Балканском пакту умањен значај, а несугласицама Грчке и Турске стављен у страну. Балкански пакт показује снажљивост и одлучност спољне политике Југославије, чије је ово формативно доба.

Кључне речи: Спољна политика, Југославија, Балкански пакт, Информбиро, СССР, САД, Грчка, Турска, НАТО, Тито

Научна област: Политичке науке

Ужа научна област: Међународна политика, Балканске студије

УДК број и додатна посебна класификациона ознака за дату област:

327(497.1)"1948/1956"(043.3), 327(497+100)"1948/1956" 327.51, 329.15(497.1):929 Tito, J. B.

Resume

The dissertation is about foreign policy of Yugoslavia from 1948 to 1956 regarding the Balkan pact of 1953/4. External factors that affect a country of Yugoslavias size are essential, as well as the foreign policy of Greece and Turkey and their bilateral and trilateral relations with Yugoslavia, therefore foreign policy of USSR and the USA regarding Balkans are also within the research. Informbiro, as an organization that gathered the communist parties as an instrument of Moscow, from which the dispute with Belgrade arose in 1948 was important as a possible pretext for military invasion. The echo of this conflict and its foreign policy consequences are the essence of this dissertation.

Truman doctrine and subsequent Eisenhower policies with NATO plans in Europe, as an international organization, are indicative. Foreign policy revolve in Yugoslavia from Tito-Šubašić government through the introduction of a one-party system is important for the study of Yugoslavia, which was underdeveloped agricultural country surrounded not only by geopolitics but also pressured with shortages to daring and important decisions.

Authority in Belgrade, namely Tito could not afford weakness and ruled with an iron fist since his party had a lot of competitors for power in the country, ethnic minorities loyal to the neighboring countries, and Stalin to whom some communists of CPY were loyal. The result was that Tito managed, as the most important piece of the puzzle, to form a foreign policy alliance as a joint defense of Yugoslavia with two ideologically different states, members of NATO.

Rise to power of Khrushchev after Stalins death relaxed relations of Belgrade and Moscow, which has reduced the importance of the Balkan pact and with disagreements of Turkey and Greece was put aside. Balkan pact shows the mastery and determination of Yugoslav foreign policy whose formative period this was.

Key words: Foreign policy, Yugoslavia, Balkan pact, ComInform, USSR, USA, Greece, Turkey, NATO, Tito

Scientific field: Political Science

Specific scientific field: International politics, Balkan studies

UDC number and a special classification entry mark: 327(497.1)"1948/1956"(043.3), 327(497+100)"1948/1956" 327.51, 329.15(497.1):929 Tito, J. B.

САДРЖАЈ

1.	Увод	1
1.1.	Формулација проблема	2
1.2.	Научни значај	8
1.3.	Основни циљеви и хипотезе	9
2.	Теоријски преглед	11
2.1.	Значење спољне политике	11
2.2.	Спољнополитичка средства и креатори	12
2.3.	Одређење савеза и појма пакт	15
3.	Односи Јужних Словена, Турака и Грка и утицај великих сила	21
3.1.	Југославија као држава	23
3.2.	Балкан и проблеми сарадње	36
3.3.	Пријатељски односи Југославије и Совјетског Савеза	43
3.4.	Почетак Хладног рата	49
3.5.	Стварање и деловање Информбироа	59
4.	Сукоб Совјетског Савеза и Југославије	64
4.1.	Избијање Берлинске кризе у односима великих сила	78
4.2.	Стварање и деловање НАТО-а и утицај на положај Југославије	81
4.3.	Корејски рат и његов утицај на спољнополитичке опције Југославије	86
4.4.	Покушаји превазилажења изолованости Југославије и неутралност	89
4.5.	Репресија режима у Југославији у време сукоба са Совјетским Савезом	95
4.6.	Помоћ Југославији са Запада	107
5.	Стварање Балканског пакта	146
5.1.	Анкарски споразум 1953. године и зачетак савеза	161
5.2.	Бледски споразум 1954. године као врхунац сарадње трију земаља	179
5.3.	Питање Трста и утицај њега на интерес Југославије за постојање савеза	210
5.4.	Питање Кипра као узрок сукоба Грчке и Турске	218
5.5.	Београдска декларација и реаговање Запада	221
5.6.	Московска декларација и југословенско отказивање помоћи Запада	245
5.7.	Суецка криза и њен утицај на ставове југословенског руководства	259
5.8.	Мађарска криза и њене последице у ставу Југославије према СССР-у	265
5.9.	Несврстаност као опредељење Југославије у међународним односима	279
6.	Закључак	297
	Литература	303
	Прилози	319

1. Увод

Велики број догађаја који су се одиграли у периоду прве деценије после Другог светског рата у Југославији и око ње и данас су веома жива тема за истраживање. Протеком времена се нови извори обелодањују, објављују и на други начин постају доступни истраживачима. Због занимљивости теме и важности творачког доба нове Југославије, није мали број оних који се занимају за интересантне ситнице из угла различитих дисциплина, али је важно имати свест о широј слици, како се од појединости главни процеси не би испустили из вида. То је и био главни проблем досадашњих истраживања, који се колоквијално може описати да појединац у неком тренутку не види шуму од дрвета и обрнуто.

Потребно је са тачке гледишта политичких наука проучити и објаснити законитости и услове у којима се стварала одређена спољна политика. У овом случају, то је спољна политика обновљене Југославије. Како је функционисала Југославија као држава, њен систем и нарочито њена тадашња политичка елита, која је одређивала смер спољне политике, јесте од основне важности за ову дисертацију. Њен научни допринос састоји се у сагледавању спољнополитичких уговорних односа, који су од значаја за друштвена и политичка збивања, не само у датом периоду проучавања, већ и у савременим међународним односима јер се последице договора и дешавања из неколико датих година осликавају и на данашњу политичку стварност држава Балкана. Документа која су анализирана, пре свега уговори, важан су извор за проучавање савеза као стратегије у спољној политици јер откривају добру и лошу страну таквог поступања. Изложен је и хронолошки преглед догађаја који објашњава склапање тих уговора. Овакав целовити преглед догађаја до сада није истраживан на начин својствен политичким наукама, нити са свим уврштеним подацима у овој докторској дисертацији.

Политичке науке и њихово подпоље међународни односи, као научно-теоријски оквир, у истраживању могу да допринесу додатном освежавању и продубљивању истраживања овог периода, са новог аспекта, а то је област спољне

политике. Како би се узрок и последица боље повезали и схватили, истраживање се ослонило, између осталог, и на краће прегледе претходног временског раздобља. Традиционални отворени приступ сакупљања чињеница о спољној политици, сазнања о приликама у том добу и тадашњим интересима великих сила, као и проблемима државе величине каква је Југославија била, могу да донесу боље резултате којима би се објаснили и разумели процеси стварања и спровођења одређене спољнополитичке оријентације. Разматрање резултата истраживања и расветљавање мотива и утицаја на одређена спољнополитичка понашања, као и одређење добрих и лоших исхода, нашли су своје место у закључном делу истраживања.

1.1. Формулација проблема

Формулација проблема истраживања обухвата спољну политику друге Југославије, државе која је настала после Другог светског рата на темељу претходне Краљевине Југославије. Она се стварала у условима диктираним не само спољним окружењем које је било измењено последицама Другог светског рата, највећег ратног сукоба на планети до тада, него и унутрашњим развојем догађаја који су подразумевали промену уређења државе од монархије у републику, у којој су створене и федералне јединице. То јесте изменило унутрашње уређење, али није темељно утицало на спољну политику као што је утицала промена од капиталистичког у комунистички систем владавине. Пошто је Југославија била у светском рату на победничкој страни, добила је територијално проширење на рачун Италије, али то није задовољило жеље новог вођства. Желело се, пре свега, више власти и слободе деловања, за шта у кругу земаља остављених под утицајем Москве није било места.

Комунистичка партија Југославије (КПЈ) на челу са Јосипом Брозом Титом водила је не мање централистичку политику одлучивања у спољној политици него претходна Југославија на челу са династијом Карађорђевић. Постојала је ригидност центра одлучивања због страха од контрареволуције, иако се у почетку залагало за унутрашњеполитичку децентрализацију. Може се рећи да је центар одлучивања у Југославији имао више власти и контроле после успоставе

републике него у доба монархије. Такву исту контролу желео је на нивоу своје интересне сфере и Савез совјетских социјалистичких република (Союз Советских Социалистических Республик - СССР). Наметање воље Москве сматрало се природним, гледано из њеног правца, јер је СССР помогао својој млађој сестри, како се КПЈ виђена, не само да опстане као идеолошки противник монархистима и капиталистички настројеним републиканцима у спектру политичких опредељења у Југославији, него и да дође на власт револуцијом која је паралелно текла у ослободилачком рату против окупатора.

Осим претходно пружене морално-политичке подршке, разлог позивања на утицај који се очекивао над властима у Београду биле су и конкретне жртве које је Црвена армија СССР-а поднела на тлу Југославије, ослобађајући њене североисточне делове у завршетку Другог светског рата. Комунистичке партије у Пољској, Чехословачкој, Румунији, Мађарској, Бугарској, Источној Немачкој па ни Албанији нису имале статус који је уживала КПЈ и Тито на њеном челу, јер је Југославија водила аутономну борбу и имала велике сопствене жртве у ослободилачком рату који је био поистовећен са револуцијом. Све комунистичке партије у једном тренутку су удружене у Информбиро, посредством којег је Москва желела утицај над свим партијама и, њиме посредно, над датим државама.

Југословенско руководство је одбило да буде под онаквим утицајем који је наметнут осталим земљама источно од линије Шчећин-Трст, створеном после поделе сфера утицаја комунистичког истока и капиталистичког запада на заузетим просторима, пре свега у Европи. Резолуција Информбироа, који је осудио Југославију и њено руководство 1948. године због посебности које је показивала, узрок је заокрета спољне политике Југославије, у смислу последице у виду тражења других савезника.

Велика промена у односима Београда и Москве захтевала је преиспитивање спољне политике због могуће ратне опасности јер се Југославија граничила са више совјетских сателита који су желели реванш, бар према Југославији, кад већ нису могли према СССР-у због пораза у светском рату. Граница са Италијом је такође била оптерећена због питања територије око Трста, а у Грчкој је због грађанског рата непријатељство према локалним партизанима Грцима и Македонцима било јако и граница порозна. Статус Аустрије је био

нејасан. Пошалица да се Југославија граничи *бригама* као почетна слова суседних држава (Бугарска, Румунија, Италија, Грчка, Албанија, Мађарска, Аустрија) овим се потврдила.

После Другог светског рата, измењено је политичко деловање држава на истоку Европе. Наметнут је комунизам, а Литванија, Летонија и Естонија су претходно постале део СССР-а као и Молдавија (део Румуније). Државе које је од окупације ослободила Црвена армија на свом путу од Москве до Берлина, имале су проблеме, економске пре свега узроковане немачком окупацијом. Маршалов план, који је у САД осмишљен за обнову скоро разрушеног континента, су одбиле све комунистичке партије ових земаља и Југославија солидарно с њима. Америци је била потребна нека држава као пример за благодети њене помоћи. Иако је и из Београда одбијен Маршалов план, геополитички разлози су под другим називима довели помоћ до Југославије, која је временом постала излог за углед другим државама социјализма како би било лепо да и они крену истим путем. Заправо је у питању била обострана потреба коју су Тито и сарадници знали да уобличи и воде државу не прихватајући уцене ни са једне стране.

Циљеви спољне политике који су остваривани радом југословенске дипломатије и средства спољне политике коришћена у борби за независност од утицаја Москве, довели су до стварања Балканског пакта којег чине Анкарски уговор 1953. године и Бледски уговор 1954. године. У питању је савез Југославије са Грчком и Турском, које су 1952. године постале чланице НАТО-а (The North Atlantic Treaty Organization - Организација северноатлантског уговора) створеног још 1949. године.

НАТО је настао као савез који се супротставио доминацији СССР-а и на свом челу је имао његовог супарника Сједињене Америчке Државе (United States of America - САД). На другој страни, створен је Варшавски уговор (Варшавский договор) 1955. године, на челу са СССР-ом, као контратег који би се супротставио НАТО-у. Околности Москви друге могућности и нису дале. Југославија није званично никада постала део НАТО-а, али је сарадња са САД и другим чланицама ове међународне организације била на врхунцу у доба склапања Балканског пакта, што не би било могуће без заокрета спољне политике Југославије по питању

савезништва које је узроковано сукобом са Москвом поводом резолуције Информбироа којом се Југославија осуђује.

Спољна политика државе величине Југославије заправо је условљена односима великих сила, у овом случају суперсила САД и СССР. Самостална политика је у тим условима била скоро немогућа, али је Тито са истомишљеницима успео да пронађе начин који је омогућио Југославији предуслове за опстанак и развој у сваком смислу. На темељу ове спољнополитичке линије, омогућено је привредно напредовање и развој економије једне ратом опустошене земље као што је Југославија била.

Активна улога Југославије у периоду који се овим истраживањем обрађује је пионирски подухват припадника врха новог система и уређења државе, вођен пре свега жељом за доказивањем и успехом, а не само пуким опстанком. Борба САД и НАТО-а за остваривање интереса на Балканском полуострву се поклопила са тежњама југословенског вођства па је Југославија заузела позицију у региону којој нема равне, како у географском, тако и политичком смислу.

Дисертација има шест делова, од којих уводни део служи да покаже концепт истраживања, формулацију проблема, одређивање предмета истраживања, хипотезе, метод истраживања, циљ и оправданост истраживања као и општи план дисертације.

Други део теоријски одређује спољну политику, њена средства, циљеве и дефинише савезе као начин остваривања одређених жеља великих сила и држава које то нису ни могле постати, али су се умешношћу издигле из подређености.

Трећи део се тиче описа почетка Хладног рата у Европи и пре свега на Балкану. Међународне околности подразумевају стварање Организације Уједињених нација (The United Nations – УН) и нову реалност да у Европи нема Немачке као одлучујућег чиниоца од утицаја, а да су Француска и Велика Британија исцрпљене ратом и сувише далеко од истока континента да би могле да уравнотеже моћ СССР-а. Са друге стране, САД су постале глобална сила и вишак њихове моћи се могао пројектовати бар на западни део Европе. Самити вођа антихитлеровских савезника, који су трајали током Другог светског рата, утихнули су. Осим конференција, одржавали су се и билатерални састанци, као што је у Москви између британског премијера Винстона Черчила (Sir Winston

Leonard Spencer-Churchill) и Стаљина (Иосиф Виссарионович Сталин Джугашвили) о подели утицаја на Балканском полуострву. Москва је наметнула на истоку Европе пресликано уређење као што је у СССР-у са комунистичком партијом на челу, с тим да су све те партије подређене Стаљину. На другој страни континента, обнова уз помоћ Маршаловог плана враћа и предратно уређење. Суперсиле долазе у сукоб поводом више питања. Ствара се Гвоздена завеса, како Черчил зове линију поделе од Шчећина на Балтичком мору до Трста на Јадранском мору. Југославија се налази источно од те линије. У Југославији је аутохтона ослободилачка борба поистовећена са револуцијом која мења уређење државе. После кратког периода кохабитације, успостављен је једнопартијски систем на челу са КПЈ и Титом. Како би утицао на Тита, Стаљин жели да искористи Информбиро, где су учлањене све значајне комунистичке партије Европе.

Четврти део отпочиње одлучујућим тренутком – када је донета резолуција Информбироа којом се осуђује руководство Југославије. Одговор КПЈ на резолуцију осудио је став Москве који се сматра диктатом. Престају добри односи Москве и Београда, а као један, монолитно поступају сви режими послушни СССР-у. Прекинута је привредна сарадња, трговина и индустријска помоћ у обнови Југославије, па и културна и спортска размена. Југославија покушава сопственим снагама да реши нове и нагомилане проблеме у привреди, али лоши пољопривредни приноси намећу потребу отварања земље ка западним земљама и сарадњи, пре свега са САД. Вашингтон је опрезно пришао проблему који је Југославија имала са СССР-ом како ипак не би направио себи штету у билатералним односима са Москвом. Стварање НАТО-а је већ било у најави па је сваки преурањени потез био избегаван. После стварања НАТО-а, Италија, која је члан оснивач, имала је подршку по питању Трста, а Југославија је била усамљена по том питању. У Грчкој је био актуелан грађански рат у којем су Маркос Вафијадис (Μάρκος Βαφειάδης) и његови партизани имали симпатије Југословенских комуниста и због великог учешћа локалног словенског становништва северног дела Грчке.

Пети део конкретизује Балкански пакт. Током овог периода долази до првих значајнијих контаката са Грчком и Турском, а касније и на трилатералној

основи, што доводи до учвршћивања идеје о Југославији као придруженом члану НАТО-а подразумевајући обавезе. Склапање Балканског пакта путем Анкарског 1953. и Бледског уговора 1954. године јесте дипломатски врхунац тих идеја. Развој који је доживела на размеђи блокова, Југославија може да захвали одлучујућем периоду који се тада догодио и на чему је Тито касније изградио безбедну позицију несврставања. Балкански пакт није ни од кога отказан, али Југославије данас више нема.

Шести део је закључни, у којем се дају генерисани резултати налаза и сумарни преглед доказаних хипотеза које су исте или различите од полазних претпоставки истраживања.

Основне методе и технике истраживања пре свега садрже аналитичко дедуктивни метод, који је коришћен у обради сакупљених података. Историографски метод сакупљања чињеница из архивске грађе је такође коришћен. У конкретним случајевима, у зависности од потребе, користила се основна метода анализа (квантитативна и квалитативна), синтеза, индукција, дедукција, генерализација, специјализација, апстракција и конкретизација. Анализа садржаја докумената је од основне важности током истраживања.

Објављивани извори, белешке, извештаји, дневници и мемоари су драгоцен извори за теме о спољној политици. Историографска литература даје податке из извора који су нам недоступни јер су у иностранству, што је за ово истраживање непроцењиво. Домаћа литература ће такође бити драгоцен као потпора поставкама и потврда у дисертацији. Пошто је прошло више од деценије и по од најновије монографске студије сличног опуса истраживања, важно је освежити и продубити научно истраживање овог периода, овог пута у области политичких наука, пре свега на пољу спољне политике.

Значај и оправданост истраживања ове теме у науци је, пре свега, повезан са постојећим знањем, у овом случају о спољној политици Југославије у датом периоду, које је овде употпуњено продубљивањем досадашњих истраживања. Истражујући мотиве и жеље актера из одлучујућег периода стварања спољнополитичког стила, по којем је социјалистичка Југославија остала упамћена, како у домаћем јавном мњењу, тако и страном, оствариће се потпуни

приказ чињеница које су значајне за одговарајуће вођење тадашње, па и савремене спољне политике на овим просторима.

Друштвени значај дисертације се огледа у томе што академска заједница и заинтересовани део јавног мњења имају осавремењени детаљан поглед на околности које су оптерећивале Југославију у датом добу. Објективни приказ одважне спољне политике у време безбедносне кризе на ивици рата са једном од две суперсиле и економска криза на ивици глади у земљи окруженој порозним границама нуди нам поуке за будућност.

1.2. Научни значај

Циљеви истраживања, пре свега научни циљ истраживања, које ова дисертација остварује, је објашњавање спољне политике Југославије у временском раздобљу од 1948. до 1956. године. Осим анализе, и дескрипција је један од циљева, тек као подлога за синтезу налаза. Објашњење каузалних детерминанти и утицаја на стварање и остваривање спољне политике, као и закључци о њима, значајни су за ово истраживање. Свако искуство стечено путем научног истраживања као поука може помоћи будућем спољнополитичком раду, једнако као и савремена пракса. Постојеће знање о спољној политици Југославије у датом периоду биће употпуњено продубљивањем досадашњих истраживања постављајући нове циљеве за надоградњу.

Друштвени циљ се намеће сам по себи јер сазнања о одређеном раздобљу наше прошлости, које лаику изгледа као једноставно преброђено доба, за једну замљу као што је Југославија, морају бити проширивана јер није све ишло глатко као што изгледа у скраћеним прегледима у уџбеницима и генерализације у савременој популарној литератури и сензационалистичкој штампи, чему се у савременом добу придружују безбројни интернет портали са невероватним текстовима о датим обећањима и изреченим претњама. Далеко од тога да ће сви грађани имати једнаке користи, али је сигурно да ће заинтересовани добити потпунију представу о датој теми, сагледану са више нивоа.

1.3. Основни циљеви и хипотезе

Хипотетички оквир за општу хипотезу подразумева следеће: Спољна политика Југославије у временском раздобљу од 1948. до 1956. године била је одређена геополитичким одмеравањем снага суперсила које су покушавале да утичу на њен међународни положај, СССР прво потчињавањем, а онда као САД придобијањем.

Посебних хипотеза има пет. Прва посебна хипотеза гласи – Покушај доминације над Југославијом од стране СССР-а путем Информбироа је узроковао сукоб између Тита и Стаљина, који је могао довести до рата и инвазије на Југославију јер су трупе СССР-а биле у суседним сателитима Москве. Друга посебна хипотеза – Продубљивање добрих односа Југославије са САД је било изнуђено околностима које су претходно довеле земљу у геополитичку опкољеност, па су као излазна стратегија прекинута подршка револуцији у Грчкој и решаван спор око Трста са Италијом. Трећа посебна хипотеза – Услед ратом опустошене привреде и слабог приноса пољопривреде током неколико послератних година, становништво Југославије је, од раније у оскудици, дошло до ивице глади па је Тито, иако није желео Маршалов план, ипак прихватио помоћ САД у другом облику. Четврта посебна хипотеза – Склапања Балканског пакта Југославије са Турском и Грчком 1953/4. године, које су две године раније постале чланице НАТО-а, подстакнуто је од стране САД како би НАТО обезбедио своје јужно крило на Балканском полуострву. Пета посебна хипотеза – Тито је водио спољну политику Југославије у правцу Балканског пакта и НАТО-а све док је морао, а онда је почео нову политику несврставања од 1956. године јер је СССР променио однос према Југославији, створивши тако равнотежу.

Предмет истраживања ограничен је годинама 1948. и 1956. Када је 1948. године дошло до раскида наизглед складних односа Москве и Београда, а 1952. године до учлањења Грчке и Турске у НАТО, сарадња Југославије са овим блоком дошла је до врхунца склапањем Балканског пакта који је као клин био уперен против Москве. Тако је Југославија, истина посредно, постала мост НАТО-а између Италије и Грчке, правећи на тлу Европе лук од Северног пола, Норвешке, Данске, Холандије, Белгије, Француске и Италије, преко Југославије, настављајући се на Грчку и Турску, што чини западни полукруг у обухвату

Европе који спречава излаз СССР-у на Средоземље и било које море у Европи, осим Балтичког и Црног. Преостале чланице НАТО-а тада су биле САД, Канада, Исланд, Луксембург и Португал. Све то је било подупрто регионалним савезима и билатералним одбрамбеним уговорима које је Америка правила. Тито је усмерио Југославију у правцу Балканског пакта и тиме НАТО-а док није променио одлуку и почео нови правац спољне политике, а то је несврставање од 1956. године, када је и Информбиро укинут јер је у СССР после учвршћивања Никите Хрушчова (Никита Сергеевич Хрущёв) дошло до отопљавања односа са Југославијом.

2. Теоријски преглед

2.1. Значење спољне политике

Спољна политика подразумева „све ставове и активности једног субјекта међународних односа према другима када они за субјекта који је ствара или примењује добијају посебан 'политички' карактер, односно када се тиме жели остварити евидентно политички циљ па спољну политику одређујемо као скуп (правно-политички обавезујућих) ставова утврђених на највишем нивоу неког субјекта међународних односа (најчешће државе), којима се одређени циљеви које тај субјект жели постићи у целини међународних односа или према појединим њиховим субјектима и средствима за остваривање тих циљева, као и скуп активности које субјект предузима (или не предузима), да би те циљеве у пракси остварио.“¹

Спољна политика задовољава одређене потребе, и то потребе неког субјекта међународних односа, најчешће једне државе усмерене према споља, односно према међународној заједници.² Спољна политика је по томе скуп званичних веза и размена са окружењем које у међународним односима води независни учесник (најчешће држава).

С обзиром на доказано разликовање одвијања процеса у пракси од начина како је нормативно, разликујемо нормативни и стварни модел креирања и реализације спољне политике – анализом стварног модела у Југославији могу се разликовати више периода: 1946–1953. као раздобље доминантне улоге Политбироа ЦК КПЈ и крајње концентрације креирања и реализације спољне политике у најужем врху партије и државе; 1953–1971. као период доминантне улоге Председника Републике, али и све изразитије потискивање улоге партијских

¹ Ivo Visković, *Spoljna politika Jugoslavije: Repetitorijum*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1991. str. 8-9.

² Ivo Visković, *Između zavere i birokratskog haosa – kako se stvara spoljna politika SAD*, Dobar naslov, Beograd, 2007. str. 40.

органа и јачање улоге државних органа, у почетку федерације, а при крају периода и њених федералних јединица.³

2.2. Спољнополитички средства и креатори

Субјекти, циљеви и средства су три основне равни за теоријско промишљање међународне политике, а сваки је од њих променљив.⁴ Могу се издвојити четири класична скупа средстава или инструмената спољне политике: политичка, економска, пропагандна и војна.⁵ Традиционални је став да је војна сила кључна. Постепено дејствовање војним средствима подразумева претходни покушај дипломатског мешања у унутрашње послове када се жели директно да утиче на неку земљу.⁶ Следе низ операција незаконитог карактера као што су мито, претње, пропаганда, политичка убиства, а ако се та средства исцрпе и не дају жељени исход, следи гомилање војне силе уз вежбе и маневре у близини граница државе над којим се жели утицај. Присилна дипломатија, као засебна врста, користи ограничену војну силу или претњу силом како би се остварили циљеви, а војна интервенција је највиши степен употребе војне силе.⁷

Одлуке политичке елите одређују судбину државе. Креатори спољне политике су по правилу сам врх власти. Вође и врсте вођства које спроводе утичу на начин на који се спољна политика доноси и, сходно томе, на понашање држава у светској политици па историја у правом смислу те речи не постоји, него само биографије.⁸ Модел појединаца који стварају историју у политичком одлучивању изједначава поступке држава са преференцијама и иницијативама највиших државних функционера – од вођа се очекује да воде и претпоставља се да ће нове

³ Ivo Visković, *Spoljna politika Jugoslavije*, op. cit. str. 90.

⁴ Džozef S. Jr. Naj, *Kako razumevati međunarodne sukobe*, Stubovi kulture, Beograd, 2006. str. 25.

⁵ Radovan Vukadinović, *Teorije vanjske politike*, Politička kultura, Zagreb, 2005. str. 141.

⁶ Исто, стр. 160.

⁷ Исто, стр. 161.

⁸ Čarls V. Kegli jr., Judžin R. Vitkof, *Svetska politika trend i transformacija*, Prometej, Diplomatska akademija Msp SCG, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2006. str. 155.

вође донети нешто ново – ову представу још учвршћујемо када одређеним политикама дајемо имена вођа када су вође синоними за саму државу – примери су изједначавање америчке спољне политике са Клинтоновом доктрином 1990-их или Трумановом после Другог светског рата.⁹

Вође нису свемогуће одреднице спољнополитичког понашања државе. Њихов лични утицај варира у зависности од контекста, а контекст је често утицајнији него вођа (овде се ради о расправи *велика личност* у односу на *zeitgeist* или дух времена као преовлађујуће цивилизацијске норме за које се претпоставља да утичу на понашање људи који живе у одређеном периоду – у суштини овог спора је питање да ли је одређено раздобље погодно за појаву вођа и да ли би познате вође имале утицај без обзира на време и место живота), што подсећа да мноштво фактора утиче на спољнополитичко одлучивање држава па модел појединца који ствара историју сам по себи изгледа сувише једноставно објашњење како државе реагују на изазове из иностранства.¹⁰

Спољна политика састоји се у непрекидном доношењу одлука и поступања по њима – овакво одређење спољне политике подразумева разликовање између спољнополитичког одлучивања и спољнополитичког деловања – између психичких аката и на основу њих предузетих радњи.¹¹ У рукама вођа моћних држава је способност да се други приморају да учине нешто што не би иначе, а немешање у унутрашње ствари суверених држава је основна норма међународног права и утиче на правду и поредак јер поставља границу хаосу.¹²

Стаљин је желео да утиче на Тита или доведе послушне на његово место. Некада се догађа и да се бори за очување *status quo* неког постојећег уређења, што није било ретко у биполизму и често на западној хемисфери. Хладноратовска подела између Сједињених Држава и Совјетског Савеза често се наводи као пример биполарног система, којег представља структура међународног система у

⁹ Исто, стр. 156.

¹⁰ Исто, стр. 161.

¹¹ Војин Димитријевић и Радослав Стојановић, *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996., стр. 200.

¹² Radovan Vukadinović, *Teorije vanjske politike*, op. cit. str. 208.

којем две државе или алијансе држава доминирају светском политиком.¹³ Пат позиција између Сједињених Држава и Совјетског Савеза, која је трајала приближно од краја Другог светског рата до пада Берлинског зида 1989. године када америчка и совјетска војска нису биле у директном сукобу, иако су се водили тзв. посредни ратови у име обе стране широм света, је све заједно условило да је овај рат пре био Хладни него прави.¹⁴

Средства спољне политике у суштинском смислу су убеђивање, обећање, претња, награда, казна и принуда која се комбинују са три групе посредника - људска бића, материјална добра и нематеријалне вредности.¹⁵ Видови спољнополитичког деловања које је Стаљин имао на располагању су: говор формулисан тако да утиче на другу државу, медији који шаљу поруке у другој држави, економска помоћ која утиче на догађаје у другој држави као што су избори, војни саветници и помоћ противницима власти друге државе, подршка опозицији за рушење власти друге државе, економска блокада и друге врсте, ограничена војна акција и као крајња граница спектра принуде потпуна војна инвазија или окупација.¹⁶ Ипак је практиковао само блаже облике јер ипак није дошло до инвазије или окупације.

Велике државе су у међународним односима увек имале повлашћен положај и велики утицај на збивања, док су се интересима великих држава мале и средње државе стално повиновале, а значајнију улогу добијају почетком XX века. Тада је на конференцијама прављена категоризација држава и истицана важност великих држава које су представљале прву категорију.¹⁷ Иако је време империја прошло тенденције су се наставиле са наметањем права великих сила.

Амерички и совјетски утицај био је тако јак у Хладном рату, да се могу сматрати империјама јер су оне стање у којем једна држава одређује понашање других, било посредно или непосредно, потпуно или делимично, средствима која

¹³ Džozef S. Naj Jr., *Kako razumevati međunarodne sukobe*, op. cit. str. 345.

¹⁴ Исто

¹⁵ Војин Димитријевић и Радослав Стојановић, *Међународни односи*, op. cit. стр. 255-66.

¹⁶ Džozef S. Naj Jr., *Kako razumevati međunarodne sukobe*, op. cit. str. 209-210.

¹⁷ Radovan Vukadinović, *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, 1998. стр. 130.

се крећу од директне силе до уцене, зависности, подстицаја, па и инспирације.¹⁸ Свако у свом делу света је крњио суверенитет других држава које нису суперсиле, велике силе или бар државе са одлучним вођством.

Чланице оснивачи УН су приликом писања Повеље 1945. године одлучиле да створе систем колективних мера који ће у случају агресије ефикасно деловати. У надлежности Савета безбедности УН је да одлучи да ли постоји угрожавање мира, његово нарушавање или агресија.¹⁹ Деловање Савета безбедности је било блокирано правом *veta* којим се забрањује одређена одлука кад год није одговарала некој од сталних чланица, било то СССР, САД, Велика Британија, Француска или Кина.

2.3. Одређење савезништва и појма пакт

Под савезом (*alliance*) се подразумева ситуација створена на основу уговора између две или више држава о узајамној обавези пружања политичке или војне помоћи и предузимања заједничке акције у циљу остварења постављених циљева од заједничког интереса, а да се при томе не ствара надређен орган у циљу доношења одлуке.²⁰ Алијансе су формални или неформални аранжмани начињени између суверених држава чији је циљ обично да осигурају међусобну безбедност.²¹ Дакле, нема хијерархије, него равноправног реципрочног односа у узајамном доношењу одлука консензусом као у сваком партнерству. Стране уговорнице могу бити само независне државе, сем неутралних, јер такве не могу гарантовати другима безбедност, а саме морају имају гаранције барем од суседним држава.

¹⁸ Џон Луис Гедис, *Хладни рат: ми данас знамо*, Клио, Београд, 2003. стр. 50.

¹⁹ Бранислав Јанковић и Зоран Радивојевић, *Међународно јавно право*, Студентски културни центар, Ниш, 1998. стр. 419.

²⁰ Borislav T. Blagojević et al, *Pravna enciklopedija (O-Ž) 2*, Savremena administracija, Beograd, 1989. стр. 1484.

²¹ Džozef S. Naj Jr., *Kako razumevati međunarodne sukobe*, op. cit. стр. 345.

Сарадња између држава у безбедности постоји од најранијих времена као ретка појава у облику савеза с циљем увећања моћи у односу на познатог противника, одбрамбено или нападачки, а трајали су кратко чак ни док траје интересни садржај (*kerdos*) или опасност због које су настали јер није подразумевао постојање вредносне блискости и ретко је садржао свест о заједничкој будућности па су вероломства била честа.²²

Две или више држава стварају савез закључењем уговора који обавезује потписнице да предузму одређене акције у случају рата.²³ Савезништво не подразумева стални квалитет односа држава јер су заједнички интереси сам садржај тих односа и не морају да се испреговарају. У спољној политици, разликовање савеза и партнерства је такође важно. Од четири савезника у антихитлеровској коалицији, савез су склопили и постали трајни партнери Америка и Велика Британија, док су СССР и Кина престали да буду чак и савезници. Француска и Британија склапају Уговор о савезништву у Данкерку (*Dunkirk Treaty*) 4. марта 1947. који се приступањем Белгије, Холандије и Луксембурга, 17. марта 1948. проширио у Бриселски пакт (*Treaty of Brussels*). Савезници су ту за привремене уговорне циљеве, а партнери за дуготрајне, па је међу њима рат незамислив док је међу савезницима сукоб могућ.²⁴ Назив партнерство у савременом смислу као што је програм НАТО-а Партнерство за мир (*Partnership for peace*) иако по називу партнерство није појмовно исто, али има дејство да покаже намеру проширења савеза. Шта продубљује савез у партнерство није тема у овом случају, па ће та расправа остати за негде другде.

Пакт (лат. *pacisci* споразумети се, *pactum*) представља уговор, погодбу, договор, споразум, савез, значи и мир по староримској богињи мира (*Pacs*), док пактирати (лат. *pactare*) значи уговарати, правити уговор, погодити се, погађати

²² Dragan R. Simić, *Nauka o bezbednosti – savremeni pristupi bezbednosti*, Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002. str. 83.

²³ James D. Morrow, „Alliances - Why write them Down?“, *Annual Review of Political Science*, pp. 63-83, Vol. 3, No. 1, 2000, p. 63

²⁴ Robert Skidelsky, *Imbalance of Power*, Washington, Wednesday, March 17, 2004 Internet, <http://www.skidelsky.com/site/article/imbalance-of-power> 20/12/2015

се, споразумети се, споразумевати се.²⁵ Пакт се може сматрати синонимом савезу јер је то писано остварење савеза, али исто тако постоји пакт који није савез, па би требало бити опрезан у коришћењу.

Назив *пакт* (s. *Pakt*, e. *Pact*, f. *Pacte*, š. *Pacto*) се употребљава да би се означили они међународни уговори који су закључени да би се регулисала питања од посебне важности за уговорене стране – обично су то уговори свечаног карактера о међународној политичкој сарадњи, одржавању међународног мира и безбедности, војном савезу и сл.²⁶ Познати су Пакт Друштва народа 1919. године који је саставни део Уговора о миру са Немачком, Бријан-Келогов пакт о одрицању употребе силе 1928. године, Балкански пакт из 1934. године о регионалној сарадњи и безбедности Југославије, Грчке, Турске и Румуније, Тројни пакт Немачке, Италије и Јапана 1940. године, Пакт Арапске лиге 1945. године и војни савез западних земаља – Северноатлантски пакт 1949. године (НАТО), а знани су и пактови о људским и грађанским правима којима се допуњује Универзална декларација о људским правима 1948. године²⁷

Називи за уговоре о војном савезу у наслову имају реч уговор, конвенција, пакт, протокол, декларација, компромис, статут, капитулација и картели, *modus vivendi*.²⁸ У међународном праву нема разлике међу уговорима по њиховом називу, што је Генерална скупштина УН и Комисија за међународно право путем Конвенције о уговорном праву ставила под општи појам *уговор* за све међународне уговоре, па и пактове.²⁹ У пракси није одређено за који се међународни однос употребљава реч пакт. Друштво народа (1919) и Арапска лига (1945) имају пакт као оснивачки акт, али УН (1945) има повељу док је НАТО (1949) опет пакт. Пакт најчешће регулише политичке односе међу државама чиме су уговорне стране политички обавезане. Све док постоји заједнички интерес, пакт постоји и поштован је, а када интерес нестане, пакт је суспендован од

²⁵ Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza* (redaktori Svetomir Ristić, Radomir Aleksić i Momčilo Milankov), Prosveta, Beograd, 1980. str. 653.

²⁶ Jovan Đorđević et al, *Politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1975. str. 702.

²⁷ Исто

²⁸ Зоран Вучинић, *Војни савези од Свете Алијансе до НАТО*, Војска, Београд, 1996. стр. 31.

²⁹ Borislav T. Blagojević et al, *Pravna enciklopedija (O-Ž)* 2, op. cit. str. 1089.

примене јер су околности под којима је закључен промењене, што говори о сумњивој вредности пакта као уговора.³⁰

Уговор о савезу може бити привремен или стални, реципрочан или неједнак, одбрамбени, нападачки или оба, уперен према одређеној опасности или више њих. Карактеристика уговора о савезу је да има *casus foederis* тако да се напад на једног савезника сматра нападом и на остале савезнике, а ипак се захтева да сваки савезник посебно изјави ступање у ратно стање. Тако може доћи до кршења уговора, као што је Италија прешла у супротстављени савез у Првом светском рату, када је и Србија изневерена од Грчке приликом напада Бугарске, што је Београд вратио изневерујући Грчку приликом напада Италије у Другом светском рату, да би онда и Турска изневерила Југославију годину касније остајући по страни неутрална. Иако превртљиве све четири наведене земље биле су у игри за стварање прво Средоземног, а онда и Балканског пакта.

Уговор о савезу је једна од најстаријих установа међународног права, а као пример се наводи уговор о миру, пријатељству и савезу египатског фараона Рамзеса II и хетитског цара Хатушила III 1278. године пре нове ере, као типичан пример установљења војног савеза за борбу против непријатеља.³¹ Савези војно-политичког карактера су се у старој Грчкој звали симахије. Познати су уговори о савезу против агресивних акција Француске 1668. године између Енглеске, Холандије и Шведске и 1689. године између Енглеске, Холандије, Шпаније и Саксоније као Велика алијанса. Године 1815. је именована Светим савезом Русије, Аустрије и Пруске, док је Уговор о савезу исте године имао одредбе које одржавају поредак настао мировним уговором са Француском. Савез против експанзије Француске и, овог пута, Русије, окупио је Немачку, Италију и Аустро-Угарску 1882. године у Тројни савез. Тројни пакт Немачке, Италије и Јапана 1940. године био је офанзивног карактера. Систем УН не дозвољава стварање

³⁰ Исто, стр. 1090.

³¹ Зоран Вучинић, *Војни савези од Свете Алијансе до НАТО*, Војска, Београд, 1996. стр. 15-6. Текст овог војног савеза сачуван је на сребрној плочи - Ако се ма ко усуди да се дигне против земаља Рамзеса, нека Рамзес само каже великом цару Хета: пођи самном против њега са свом својом силом.

офанзивних савеза који угрожава независност других, док се дефанзивни заснивају на члану 51. Повеље УН.³²

Као један офанзивни савез из прошлости пре стварања и Друштва народа, а камоли УН, пример је Балкански савез из 1912. године. Балкански савез био је војно-политички савез балканских држава ради ослобођења Балкана од турске власти, на иницијативу председника владе Србије Милована Миловановића, који је 1911. године предложио бугарском посланику Тошеву споразум о пријатељској подели сфера утицаја у Македонији, што је резултирало идуће године Српско-бугарским уговором о савезу као гаранцији независности.³³ Истовремено је склопљен савез Грчке и Бугарске, а проблеми су после победе овог савеза у Првом балканском рату настали управо поводом поделе Македоније. Арбитража

³² Члан 51. Ништа у овој Повељи (ОУН) не умањује урођено право на индивидуалну или колективну самоодбрану у случају оружаног напада против члана Уједињених нација, док Савет безбедности не предузме мере потребне за очување међународног мира и безбедности. О мерама које предузму чланови при вршењу овога права на самоодбрану биће одмах извештен Савет безбедности и оне неће ни на који начин да доведу у питање овлашћења и одговорност Савета безбедности да по овој Повељи предузме у свако доба такву акцију ако је сматра нужном ради одржања или васпостављања међународног мира и безбедности. Глава 8 Регионални споразуми Члан 52. 1. Ова Повеља ничим не искључује постојање регионалних споразума или агенција који се баве оним питањима одржања међународног мира и безбедности која су подесна за регионалну акцију под условом да су ти споразуми или установе и њихова активност у складу с циљевима и начелима Уједињених нација. 2. Чланови Уједињених нација који склапају такве споразуме или оснивају такве установе улагаче сваки напор да локалне спорове, пре но што их поднесу Савету безбедности, реше мирним путем посредством таквих регионалних уснова. 3. Савет безбедности подстиче развој мирног решавања локалних спорова посредством таквих регионалних споразума или таквих регионалних агенција на иницијативу заинтересованих држава или на позив Савета безбедности. 4. Овај члан ни на који начин не дира у примену чланова 34 и 35. Члан 53. 1. Савет безбедности, кад год је целисходно, користи такве регионалне споразуме или агенције за принудну акцију под својим руководством. Али, без одобрења Савета безбедности, неће по регионалним споразумима нити преко регионалних агенција бити предузета ниједна принудна акција, изузев мере против сваке непријатељске државе као што су оне дефинисане у ставу 2 овог члана, предвиђених у складу са чланом 107 или у регионалним споразумима усмереним против обнављања агресивне политике било које такве државе, све док Организација не буде могла, на тражење заинтересованих влада, да преузме на себе одговорност за сузбијање нове агресије такве државе. 2. Израз непријатељска држава како је употребљен у ставу 1 овог члана примењује се на сваку државу која је у току другог светског рата била непријатељ било ког потписника ове Повеље. Члан 54. Савет безбедности мора бити у свако доба потпуно обавештен о предузетим активностима или онима који се имају у виду на основу регионалних споразума или од стране регионалних агенција у циљу одржања међународног мира и безбедности. Obrad Račić i Vojin Dimitrijević, *Međunarodne organizacije*, Savremena administracija, Beograd, 1988. или UN Charter, Internet, https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/No%20Volume/Part/un_charter.pdf 11/12/2015

³³ Borislav T. Blagojević et al, *Pravna enciklopedija (O-Ž)* 2, op. cit. str. 90.

није дошла до изражаја јер је Бугарска нападом на Србију раскинула савез и тиме изазвала Други балкански рат. Србија и Грчка су остале верне свом савезу у одбрани, а Бугарску су нападе Румунија и Турска и додатно је територијално смањиле, што је довело до каснијих ревизионистичких тежњи Бугарске.

Пакт Балканског споразума 1934. године између Југославије, Грчке, Турске и Румуније је био политички гарантни уговор који није садржао одредбе о војној сарадњи, али је имао за циљ да одржи територијални *status quo* на Балкану против тежњи за ревидирањем мировних уговора после Првог светског рата, конкретно Бугарске па је био сматран делом система Версаја и гаранција западних сила као допунски уговор Велике и Мале антанте.³⁴

Савези велике силе са малом нису прилика да се велика сила повуче на своју страну у сукобу који мала сила изазове јер постоје уговорне клаузуле које би за тако нешто нашле изговор па се бесмислени ратови не препоручују ни савезницима најјачих сила. Зато је важно испреговарати уговор у свом интересу чак и за суперсилу, а камоли мале силе или средње државе какве су у овом случају међусобно повезане. Увид у уговор мора постојати од стране уговорница које их потписују и ако их неко гарантује, а савремена пракса забрањује тајне уговоре па се објављују у целини, осим додатних детаља поверљивог карактера. У миру делују као фактор одвраћања.

Војни савези су творевине чија судбина искључиво зависи од политичког опортунитета као израз постојања високе подударности интереса и моћи да се они остварују.³⁵ Имајући све наведено, правнички и историјски засновано, савези су ипак у пољу истраживања које обједињавају политичке науке и у оквиру њих међународни односи са спољном политиком као тежиштем пре свега.

³⁴ Исто

³⁵ Зоран Вучинић, *Војни савези од Свете Алијансе до НАТО*, Војска, Београд, 1996. стр. 12.

3. Односи Јужних Словена, Турака и Грка и утицај великих сила

Сукоби Јужних Словена, Грка и Турака нису новијег датума. Осврт на прошлост послужиће да се схвате њихове супротности, утицај великих сила и колики је напредак и допринос савременој цивилизацији и мирољубивом настојању човечанства чињен савезима које су касније склапали.

Источно питање о опстанку турске власти у Европи отворено је поразом Турака под Бечом 1683. и продубљено Кучук-кајнарџијским миром.³⁶ Тек 1923. године, када је Турска постала република, Источно питање је завршено. Велика сила која је имала највише интереса у источном питању била је Русија. Руско-турски рат 1768–1774. године завршен је миром у Кучук Кајнарџију, када је Русија добила право заштите православних хришћана у Турској. Прогласила је зону посебног утицаја на Балкану, где је заступала и панславизам и право на заштиту православног хришћанства.³⁷ Војни циљ Русије био је да овлада Црним морем и изађе на топло море – Средоземље, а то је било остварљиво само преко мореуза Босфора и Дарданела. Главни супарник Русије у борби за превласт на Балкану била је Аустрија, која се после пораза у борби за немачко уједињење окреће идеји ширења на Балкану, у чему је имала подршку Немачке. За опстанак Турске на Балкану највише су се залагале Велика Британија и Француска, због својих интереса у Средоземљу и страха од превеликог јачања Русије.

Руски утицај опада поразом у Кримском рату 1853–6. Париски мир 1856. године јесте први међународни уговор у којем се помиње Србија и штите права ове кнежевине и уз ње Влашке и Молдавије јер су дошле под заштиту великих сила. Русија је утицала на догађања на Балкану посредством добровољаца који су помагали Србији у два рата са Турском 1875-6. Санстефански мир 1878. године и утицај Русије на стварање велике словенске државе на Балкану није узео у обзир

³⁶ Васиљ Поповић, *Источно питање, историјски преглед борбе око опстанка османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996.

³⁷ Henri Kisindžer, *Da li je Americi potrebna spoljna politika: U susret diplomatiji XXI veka*, BMG, Beograd, 2003. стр. 72.

интерес Србије него Бугарске, али ни то није одговарало осталим силама које су тражиле ревизију.

Тек одлукама Берлинског конгреса 1878. године Србија је, у виду кнежевине, стекла међународно признату независност, као и Црна Гора и Румунија, а створена је аутономна Бугарска. Србија убрзо постаје краљевина под утицајем Беча, а Бугарска се осамостаљује што из суревњивости за вођство доводи до међусобног рата који је дипломатским путем окончао Беч. Свега неколико година после Берлинског конгреса успостављени су званични односи Србије и САД 1882. године, што сведочи о великим спољнополитичким, али и трговинским амбицијама једне мале балканске земље, која је тек стекла независност и о томе да су САД у ширењу својих, пре свега, економских интереса и политичког утицаја стигле и на Балкан.³⁸

Сменом династија у Београду долази до окретања ка Русији, а Бугарске ка Бечу. Балкански ратови 1912–13. године донели су у Првом рату јединство Србије, Црне Горе, Бугарске и Грчке у ослобађању Балкана од Турске власти, да би до Другог балканског рата дошло због размимоилажења о подели територија јер су велике силе успоставиле аутономну Албанију, чиме су Србији спречили излаз на море, а Бугарска је желела целу Македонију са Солуном, што Грчкој није одговарало, па су се савезници сукобили војно, што је Турска искористила и повратила Једрене, а Румунија освојила јужну Добруцу.³⁹

Први светски рат 1914. године почео је нападом на Србију, чији је повод био атентат на престолонаследника Франца Фердинанда, јер је одбила да у потпуности испуни једну од тачака ултиматума из Беча која се тичала њене суверености. О стварању неке посебне државе, федеративне републике, једне велике словенске државе, говорили су и у организацији Млада Босна, која је спровела Сарајевски атентат. Низ савеза који су склопљени пре рата показали су своје дејство пошто је Русија заштитила Србију, Немачка Аустро-Угарску, Француска Русију итд.

³⁸ Ranko Petković, "SAD i Jugoslavija: Istorijske pouke i dileme", *Međunarodni problemi*, Vol. XLIX, br. 1, str. 7-20, Mart 1997. str. 8.

³⁹ Ferdo Šišić, *Jugoslovenska misao - Istorija ideje jugoslovenskog narodnog ujedinjenja i oslobođenja od 1790-1918*, Balkanski institut, Beograd, 1937.

У Првом светском рату, у којем САД финансијски помажу Србију, две земље постају савезници од 1917. од када су САД ушле у рат, а развој догађаја и аргументи српске делегације допринеће да Американци одустану од концепта обновљене и проширене Србије и да на основу прокламованог начела самоопредељења народа буде успостављена Југославија.⁴⁰ Идејне основе Југославије су Илирски покрет Људевита Гаја и Југославизам – идеја ширег окупљања Јужних Словена под именом Илира, док је Јосип Јурај Штросмајер имао на уму Аустрославизам што би било уједињење свих Словена под Хабсбуршком монархијом као федерацију, док је подршка Русије ишла ка Панславизму као уједињењу свих Словена.⁴¹ Револуционарна Русија је склопила сепаратни мир 1917.

После Првог светског рата ратују Турска и Грчка око поседана над територијама које су Грци до тада насељавали у Малој Азији на источној обали Егејског мора, а велике силе уговором у Севру одређују и границе независне Јерменије и аутономног Курдистана, али Мустафа Кемал паша (Mustafa Kemal Atatürk) проглашава републику и ратује за повратак територија која се и догодила миром у Лозани 1923. па се велики број Грка и других хришћана иселио из Мале Азије, као и значајан број Турака из Грчке, чиме је бројност узајамних мањина сведена на минимум и постигнута обострана хомогенизација становништва те две државе.

3.1. Југославија као држава

Намера да се под круном Карађорђевића уједине Јужни Словени је и остварена. Краљевина Србија, уз простор Краљевине Црне Горе, Војводине и Државе Словенаца, Хрвата и Срба уједињена је под заштитом пре свега

⁴⁰ Делегација српске владе на челу са Миленком Веснићем крајем је децембра 1917. отпутовала у Вашингтон да би Американцима разјаснила положај и аспирације Србије, с обзиром на то да је на амерички став према Балкану врло јак утицај вршио бугарски лоби и да су председник Вилсон и људи око њега још имали илузија о могућности опстајања Аустроугарске монархије, као мултиетничке заједнице. Ranko Petković, „SAD i Jugoslavija: Istorijske pouke i dileme”, op. cit. str. 8.

⁴¹ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije (1918–1991): Hrvatski pogled*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1998. стр 17-23.

Француске. Као исход рата победом Антанте 1918. године склопљен је мир и обједињена Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која је добила име Краљевина Југославија увођењем диктатуре 1929. године по одлуци краља Александра Првог Ујединитеља убијеног у атентату 1934. године организованом од стране екстремиста који су хтели сецесију Хрватске и Македоније (Усташе и ВМРО).

Односи Београда и Москве су због револуције у Русији били хладни јер је идеологија била супротна и нису постојали дипломатски односи, што је промењено тек када је Други светски рат већ био почео.⁴² Утицај руске револуције ширио се брзо. Повратак добровољаца из Русије је убрзао стварање Комунистичке партије Југославије.

Када је почео Други светски рат нападом Немачке на Пољску, односи Београда и Москве су поправљани, иако је идеолошка различитост остала. Вјачеслав Молотов (Вячеслав Михайлович Скрябин Молотов), министар спољних послова СССР од 1939, пише о периоду успостављања односа са Краљевином Југославијом да што се тиче балканских земаља, неопходно је напоменути пре свих чињеницу да су дипломатски односи успостављени са Југославијом иако се може рећи да одсуство дипломатских односа између Совјетског Савеза и Југославије није грешка Москве, то је на предлог Владе Југославије повољно прихваћено од стране Совјетског Савеза, тако да су односи успостављени и може се очекивати да ће се економски односи са Југославијом постепено развијати.⁴³ У међувремену, склопљен је и Пакт о пријатељству и ненападању између СССР и

⁴² Алексеј Ј. Тимофејев, *Руси и други светски рат у Југославији: Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945*. Институт за новију историју Србије, Београд, 2010.

⁴³ У наставку Молотов каже да се односи СССР-а са Бугарском могу сматрати нормалним и да се може додати да не постоје противуречности између Совјетског Савеза и Бугарске које би могле омести даље унапређење тих односа. и да нема значајне промене у односима СССР-а са Турском, а да се мора истаћи, међутим, да су документи пре неколико дана објављени у Немачкој *Белој књизи* осветлили одређене аспекте активности које је обављала Турска и накнадна објашњењења француског амбасадора у Турској Масигије (Massigli), не могу променити ништа у погледу природе ових докумената па с тим у вези, мора рећи да је почетком априла, совјетска влада ставила на знање Турској недопустивост следеће чињенице - догодио се почетком априла прелет страног авиона са Турске територије на простор у околини совјетског града Батуми. у V. M. Molotov *Soviet Foreign Relations*, Workers Library Publishers, New York, 1940 p. 11

Краљевине Југославије 5. априла 1941.⁴⁴ После капитулације Југославије, дипломатски односи су раскинути 8. маја јер је Стаљин није хтео Хитлера да наљути односима са окупираним државама, што није спасило СССР од напада те исте године. Док су Југославија и Грчка окупиране, Турска је 18. јуна 1941. у Анкари потписала билатерални уговор о територијаном интегритету и пријатељству са Немачком.⁴⁵

У току Другог светског рата Немачка, Италија, Бугарска и Мађарска су на простору Југославије, где се против окупатора повела највећа борба после капитулације Југословенске војске (17. априла 1941. и одласка краљевске владе у емиграцију), спровеле велике злочине. Као жртва агресије сила Тројног пакта, Југославија се у Другом светском рату нашла на страни савезничких сила – Велике Британије, СССР и САД.

Покушај балканске интеграције у Другом светском рату појавио се у виду прозападног пројекта Балканске уније између Југославије и Грчке. Занимљиво је да је најелабориранији нацрт интеграције између две балканске земље закључен 15. јануара 1942. између краљевских влада Југославије и Грчке у емиграцији.⁴⁶

⁴⁴ Пакт о пријатељству и ненападању између СССР и Краљевине Југославије 5. IV 1941. Члан први: Обе уговорне стране узајамно се обавезују да ће се уздржати од сваког напада у односу једне према другој и да ће уважавати независност, суверена права и територијалну целину СССР и Југославије. Члан други: У случају ако једна од уговорних страна буде нападнута од стране треће државе, друга уговорна страна обавезује се да ће сачувати политику пријатељских односа према њој. Члан трећи: Овај уговор закључује се за рок од пет година. Ако једна од уговорних страна не сматра неопходним да откаже овај уговор на једну годину пре установљеног рока, онда овај уговор аутоматски остаје на снази за наредних пет година. Члан четврти: Овај уговор ступа на снагу у моменту његовог потписивања. Уговор подлеже ратификацији у што је могуће краћем року. Размена ратификационих исправа треба да се изврши у Београду. Члан пети: Уговор је састављен у два оригинала, при чему оба текста имају равномерну силу. Bogdan Krizman, *Vanjska politika Jugoslovenske države 1918-1941*, Školska knjiga, Zagreb, 1975. str. 169.

⁴⁵ Vladimir K Volkov, *Staljin je hteo drugačiju Evropu: spoljna politika Moskve od 1940. do 1968*. Narodna knjiga - Alfa, Beograd, 2007. стр. 127

⁴⁶ Преамбула споразума наводи начело *Балкан балканским народима* као један од циљева овог уједињења. Због тога је у члану десетом омогућено да и друге балканске државе могу приступити. Споразум има једанаест чланова а предвиђа значајну институционалну инфраструктуру. Прва глава планира стварање политичког органа, у чијем су саставу министри иностраних послова, и економско-финансијског органа, који чине по два члана сваке владе надлежна за финансијска и привредна питања. Предвиђен је и стални војни орган, у коме ће бити начелници генералштабова. Чланом два предвиђен је заједнички генералштаб. Члан осам предвиђа усвајање заједничког плана

Споразум је настао у низу сличних у току светског рата међу чланицама антифашистичке коалиције, који нису заживели. Балканска унија је замишљена као политички стожер Грчке и Југославије око кога би се створила тесна политичка и економска заједница балканских држава када је Лондон подржавао и стварање пољско-чехословачке уније.⁴⁷ Стварање Балканске уније одговарало је Британцима, који су овим савезом хтели да сачувају утицај на Балкану.

За то време, у планинама Југославије, партизани организовани од КПЈ праве Ужичку републику, као слободну територију и касније Бихаћку које се нису дуго одржале. Окружен обручем окупаторских војски и помагача, у Јајцу заседа АВНОЈ (Антифашистичко вијеће народног ослобођења Југославије) на свом Другом заседању 29. новембра 1943. Главни реферат о развоју народноослободилачке борбе народа Југославије у вези с међународним догађајима одржао је Тито и прихваћен је уз овације. Босански делегат др Војислав Кецмановић предложио је декларацију Већа и три важне одлуке о чему се говори у Извештају ЦК КПЈ Москви о овом заседању АВНОЈ-а у Јајцу:

- прва да се АВНОЈ конституише у врховно законодавно и извршно представничко тело чије председништво именује Национални комитет ослобођења Југославије с карактером привремене владе
- друга поставља федеративни принцип уређења Југославије
- трећа одузима сва права избегличким владама и забрањује долазак у земљу краљу Петру до ослобођења целе земље кад ће народ решити питање краља

одбране, заједничке типове наоружања, са циљем одбране европских граница чланица Уније. Предвиђено је сарадња парламената и оснивање сталног бироа и секретаријата секцијама за политичка и економско-финансијска питања. Друга глава дефинише задатке, надлежности органа Уније. Политички орган је требало да координира међународне активности чланица Уније, да спрема конвенције о концилијацији и арбитражи, о културној сарадњи. Предвиђено је стварање засебног комитета за штампу, у циљу зближавања јавног мишљења. Седми члан навео је задатке економско-финансијског органа о координирању спољне трговине и царинских тарифа у циљу стварања царинске уније, изградњу заједничког економског плана Уније, утиче на побољшање саобраћаја међу чланица и на туризам. Требало је да припреми конвенцију о монетарној унији Балкана. Амбициозно замишљен, Споразум о Балканској унији никада није примењен. Током рата се мењају одређења великих сила у смислу потребе стварања федерација мањих земаља, тако да се већ 1943. године британски пројекти Балканска унија и Средњоевропски савез гасе. у Душко Лопандић, Јасминка Кронја, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*, Evropski pokret u Srbiji, FES, Beograd, 2010. str. 46-7.

⁴⁷ Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943–1948*, Zaslou, Šabac, 1991, str. 37.

и монархије.⁴⁸ Тито је изабран за Маршала Југославије, а маршал је у савременом значењу највиши војни чин у војскама неких држава, а у неким је фелдмаршал врховни командант војске.⁴⁹

У првим годинама рата, САД пружају подршку покрету Драже Михајловића, али се на Техеранској конференцији 1943. са СССР и Великом Британијом и под њиховим политичким притиском, али и развојем ратних збивања и околности у окупираној Југославији, опредељују за пружање подршке Народноослободилачком покрету (НОП) на челу са Титом, иако је и Рузвелт (Franklin Delano Roosevelt), као у своје време Вилсон (Woodrow Wilson), више био склон обнови Србије, не видећи услове за заједнички живот Срба и Хрвата у једној држави после усташког геноцида, и он се приклања васпостављању такве Југославије.⁵⁰ Било је то после Михаиловићеве изјаве у Липову, пред британским пуковником Бејлијем (William S. Bailey), да су партизани, усташе, Муслимани и Хрвати главни непријатељи и да ће, тек када са њима сврши, обрнути оружје против Немаца и Италијана.⁵¹ Став надмоћи који је показивао, условљавања и нестрпљивост су га коштали отказивања помоћи јер није схватао светски процес антифашистичке борбе по којој су снаге Хитлеровог рајха главни непријатељ великих сила. Михаиловић је, према Бејлијевом извештају, фебруара 1943. сматрао да су Срби без пријатеља, опкољени унутрашњим и спољним непријатељима, а срамно занемарени од својих тзв. савезника – нападао је Енглеze да се у Југославији безосећајно боре до последњег Србина, труде да купе српску крв за незнатне пошиљке оружја, не дају му непосредну везу са југословенском владом (краљ и влада су, по њему, били британски затвореници) чиме се вређао суверенитет Југославије, као и преговорима са совјетском владом о унутрашњим југословенским проблемима и претио је да ће после рата радити на пансловенском

⁴⁸ Branko Petranović i Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje, Rad, Beograd, 1988. стр. 660.

⁴⁹ Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, op. cit. стр. 538.

⁵⁰ Ranko Petković, „SAD i Jugoslavija: Istorijske pouke i dileme”, op. cit. стр. 8.

⁵¹ Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1992. стр. 575.

јединству и осветити се западним демократијама за експлоатисање у смислу проливања словенске крви.⁵² Звучао је потпуно супротно од Тита.

Од септембра 1943. при Врховном штабу Народноослободилачке Војске Југославије (НОВЈ) налазио се британски официр Фицрој Меклејн (Sir Fitzroy Maclean) који јасно каже да је Тито кључ за њихов проблем, а као добар познавалац совјетског система, он није могао да не уочи извесни степен Титове слободе у комуникацији, понашању и изјавама па у свом познатом извештају од 6. новембра 1943. истиче да је Тито радио као подземни комунистички агент још од после Првог светског рата и да је у разговорима, док без сумње Тито изражава своје мишљење Меклејн увек нашао разложним и пријатељским са широким схватањем војних и политичких проблема, са добро развијеним смислом за хумор, а догађаји ће показати природу совјетских намера према Југославији, много ће зависити од Тита, да ли он види себе у својој ранијој улози агента Коминтерне или као потенцијалног владара једне независне државе, и да много на крају зависи и од дела учешћа других сила, које буду учествовале у ослобођењу Југославије.⁵³ Британска мисија у Југославији изводила је од раније научену политику слабљења комунистичке моћи јер за Маклејна партизански покрет који је доминирао већим делом Југославије и са надмоћном војном силом располагао ефикасним административним и политичким системом и било му је јасно да се од самог почетка партизански покрет заснивао на снази којим је дириговала партија, оличена у Титовој личности, уочавао је импресивност војне и политичке структуре коју је Тито са својим следбеницима изградио за две године, и то у земљи окупираној од непријатеља и без стране помоћи – уочио је оно за шта се каже да се народноослободилачки покрет борио у стратешкој блокади – било је јасно да партизанска структура постаје победничка, иако је она у суштини комунистичка у војсци и у власти.⁵⁴

Вишки споразум је документ који су на јадранском острву Вис после дводневних разговора потписали председник Националног комитета ослобођења

⁵² Исто, стр. 576.

⁵³ Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*, op. cit. str. 583.

⁵⁴ Исто, стр. 584.

Југославије (НКОЈ) Тито и мандатар Краљевске владе у Лондону Иван Шубашић 16. јуна 1944. Тито о свом разговору о уласку у јединствену владу Југославије каже да је одласком наше мисије, на челу с генерал-мајором Велебитом, најпре у Каиро па онда у Лондон, успостављен први контакт с политичким круговима у савезничким земљама, а преко те војне мисије је успео да савезничку јавност у великој мери упозна са стварношћу у Југославији и осим тога омогући састанак с Шубашићем као мандатором краља за састав нове владе када је склопљен споразум о сарадњи владе Шубашића с Националним комитетом и улазак у његову владу тројице министара из земље да би после састанка с Шубашићем имао састанак са савезничким врховним командантом генералом Вилсоном (Henry Maitland Wilson) и другим руководећим људима по војним питањима и том приликом састао се и с Черчилом у вези с убрзањем стварања једне јединствене владе и претресана су нека питања у вези с координацијом операција и решено питање предаје морнарице Југославији.⁵⁵ Иако је одбио да се сусретне са краљем Петром, Тито је стекао међународни легитимитет.

Снага Тита и моћ коју је стекао долазила је из оружаних снага које је предводио. Милован Ђилас о односу великих сила према партизанима наводи да је прва страна војна мисија при Врховном штабу Народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Југославије била британска (спустила се у мају 1943.) док је совјетска дошла девет месеци касније (фебруара 1944.), а ускоро по њеном доласку поставило се питање да и југословенска војна мисија буде упућена у Москву, утолико пре што је слична мисија већ постојала при одговарајућој британској команди.⁵⁶

Југословенска ситуација се није посматрала путем југословенско-британског билатералног односа, него кроз однос Британије и СССР-а, у којем је Југославија била обичан предмет – утицај Тита могао је нешто променити – Југославија је због свог положаја виђена 1944. као земља која би разграничавала Исток са Западом, а Британија је имала могућност да са САД искористи свој

⁵⁵ Јосип Броз Тито, *Изградња нове Југославије*. Књ. 2, Култура, Београд, 1948. стр. 113.

⁵⁶ Milovan Đilas, *Susreti sa Staljinom*, Naša reč, London, 1986. str. 9.

положај у Италији инвазијом Истре и продором преко љубљанских врата у Аустрију и Подунавље.⁵⁷

Черчил је звао Тита на разговор у Казерти код Напуља. Свој први сусрет с Титом 12. августа 1944. описује да су га пратила двојица телохранитеља сурова изгледа од којих је сваки носио аутомат и желео је да их поведе са собом за случај издаје с британске стране, а био је одвраћен од тога са извесном тешкоћом, те му је предложено да их уместо тога доведе на вечеру да га чувају.⁵⁸ Током разговора у Италији, Черчил је Тита преко преводиоца, јер Тито није знао енглески, питао има ли намеру да после рата у Југославију уведе совјетски систем на шта Тито каже: „Од њих ћемо узети само оно што одговара приликама у нашој земљи. У принципу, бићемо самостални.“⁵⁹ Тито Черчилу о комунизму каже да је прилично узнемирен свим тим питањима која се непрестано постављају о комунизму у Југославији: „Сасвим категорично сам изјавио да га не каним увести. За то има много разлога. Све европске земље после рата морају имати демократски систем, а Југославија не сме бити другачија.“⁶⁰ После састанка са Черчилом Тито је у септембру изненада, не оставши на острву Вис, одлетео у Москву преко Крајове како би затражио помоћ Совјета. Черчил описује да пошто је Тито живео на Вису 3-4 месеца под његовом заштитом, одједном се изгубио не оставивши адресу, али задржавши стражаре око своје пећине како би изгледало да је још ту иако се упутио у Москву, а то је Молотов признао приписавши Титово неотмено понашање неповерљивости повезаној с његовим сељачким одгојем.⁶¹ Ипак, у свом говору краљ Петар II Карађорђевић преко радио Лондона (Би-Би-Си на српскохрватском језику) 12. септембра 1944. каже: „Драги моји Срби, Хрвати и Словенци, У овом судбоносним и за Југославију великим данима, када победоносне армије Совјетског Савеза стоје на нашој граници с једне стране, а америчке и британске с друге стране, када је дан наше слободе у пуном сванућу,

⁵⁷ Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*, op. cit. str. 585.

⁵⁸ Vinston S. Čerčil, *Drugi Svetski Rat, Tom VI, Trijumf i Tragedija*, Prosveta, Beograd, 1964. str. 83.

⁵⁹ Ljubiša Stavrić, „Olga Humo: Sve to bilo je naivno i dirljivo“, *Republika*, Broj 544-545. 1-31. 03. 2013. стр. 32-3.

⁶⁰ Branko Petranović i Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, str. 687.

⁶¹ Vinston S. Čerčil, *Drugi Svetski Rat, Tom VI, Trijumf i Tragedija*, op. cit. str. 209.

позивам све Србе, Хрвате и Словенце да се уједините и приступите Народноослободилачкој војсци под маршалом Титом.⁶²

Тито је током вишегодишњег отпора тешким репресалијама окупаторских сила које су, осим прогона, подразумевале и смртне одмазде, створио уз велике борбе југословенску народну војску, која је против надмоћнијег непријатеља успевала да опстане, да би на крају рата ослободила већи део земље сама. Октобра 1944. Черчил се састао са Стаљином у Москви, где су разговарали о политичком утицају у Југославији. О том састанку Черчил је написао у својим мемоарима да је дошао погодан тренутак за посао, рекао је Стаљину: „хајде да средимо стање на Балкану. Ваше армије су у Румунији и Бугарској. Ми се интересујемо и за те земље и имамо тамо своје мисије и поверенике. Немојте да дође до неспоразума. Како би било да ви имате 90% утицаја у Румунији, ми 90% у Грчкој, а ви и ми 50:50% у Југославији?“⁶³ Док се преводило, он је на папиру прибележио за Румунију Русија 90% остали 10%, за Грчку Велика Британија (у сагласности са САД) 90%, Русија 10%, за Југославију као и за Мађарску 50%:50%, за Бугарску Русија 75%, остали 25%. Папир је додао Стаљину, који је дотад већ чуо превод и наступило је кратко ћутање после чега је плавом оловком потписао и вратио цедуљу и то је завршено за краће време него што је било потребно да се прибележи.

На самиту велике тројке (Рузвелт, Черчил, Стаљин), како су вође антихитлеровске коалиције названи, у Јалти на Криму 11. фебруара 1945,

⁶² Да је са краљевим пуним знањем и одобрењем, краљевска влада Ивана Шубашића закључила важне и корисне споразуме са том народном војском, која је једнодушно призната, подржавана и помагана од југословенских великих савезника, Велике Британије, Совјетског Савеза и САД и да ће сви они, који се ослањају на непријатеља против интереса свог властитог народа и његове будућности, и који се не би одазвали овом позиву, неће успети да се ослободе издајничког жига, ни пред народом ни пред историјом. Овом поруком краљ одлучно осуђује злоупотребу његовог имена и ауторитета круне, којом се покушавало оправдати сарадња са непријатељем и изазвати раздор међу борбеним народом у најтежим часовима његове историје, користећи тиме само непријатељу. Клањајући се жртвама, поздрављајући ову борбу и одајући захвалност нашим великим савезницима, краљ позива да свесрдно поздраве победоносне савезничке армије, које би дошле да пруже помоћ у потпуном извојевању ослобођења земље завршивши речима: Живела наша велика слободна федеративна Југославија! у Fabijan Trgo (pr), *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Tom 14, knj. 4*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1985. str. 1041.

⁶³ Vinston S. Čerčil, *Drugi Svetski Rat, Tom VI, Trijumf i Tragedija*, op. cit. str. 227.

Југославије се тицало седмо поглавље извештаја са препорукама Титу и Шубашићу да склопљени договор остваре што пре, да АВНОЈ прошире Скупштином од оних који се нису компромитовали, у привремено заседање, а закони и одлуке АВНОЈ-а ће бити подложни ратификацији уставотворне скупштине. Током разговора на конференцији сила победница Другог светског рата у Потсдаму 1945. дотакло се и питање Југославије и Тита када је Ентони Идн о питању Југославије рекао: „Треба обратити пажњу на то да смо ми постигли сагласност у односу на Југославију на Кримској конференцији без присуства југословенских представника. Стаљин: Сада је то савезничка држава, у којој је успостављена легитимна власт. Не треба сада решавати та питања без учешћа представника Југославије... Труман: Мислите ли озбиљно да их позовемо овде?“⁶⁴ Черчил је у току конференције изгубио изборе, а Труман као потпредседник је већ заузео место преминулог Рузвелта, тако да је Стаљин остао у великој тројци као најiskusнији.

Савезничка бомбардовања нису прецизно погађала немачке трупе па су гинули и штету трпели грађани Југославије. То у општем броју жртава није било претежно. Остаје жалосна чињеница да је током рата у Југославији било око 1,985.000 демографских губитака и у оквиру демографских 1,014.000 стварних жртава и да су говорећи о релативним губицима свих народа највише претрпели Јевреји и Роми па тек онда неки од јужнословенских народа.⁶⁵ Највећи погром у

⁶⁴ Черчил у наставку додаје да су ставили потписе на договор Кримске конференције, а сада виде да се у Југославији то не испуњава, нема изборног закона, скупштина није проширена, правна процедура није успостављена, Титова администрација врши контролу уз помоћ своје политичке полиције, штампа је такође контролисана, као и у неким фашистичким земљама, на шта Стаљин наводи да подаци које је изнео Черчил, у вези са нарушавањем неких решења Кримске конференције, на основу совјетских извора, непознати док је Труман навео да ако буду разматрали политичке жалбе на кога год, само ће залуд тражити време - ако буду звали Тита, Франка, или друге државнике, то неће довести ни до чега доброг на шта је Стаљин рекао да је ту у праву. у Ш.П. Санакоев, Б.Л. Цыбулевский (пр), *Тегеран – Јлта – Потсдам Сборник документов*, 2-е издание, Международные отношения, Москва, 1970. стр. 241-2

⁶⁵ Највише, релативно говорећи, стварних жртава било у Босни и Херцеговини, Црној Гори, Хрватској и Војводини; да су међу југословенским народима Црногорци имали највеће релативне губитке, следе Срби који имају мало веће релативне губитке од Муслимана – највише су страдали Срби у Хрватској, БиХ и Црној Гори (где и Црногорци), а Хрвати у БиХ, Муслимани у БиХ, у Македонији Срби итд. Bogoljub Kočović, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*, Veritas Foundation Press, London, 1985. стр. 130-1.

Европи био је холокауст над Јеврејима док су највећи број жртава имале СССР и Пољска, а Југославија је била трећа по губитку популације.

Ричард Патерсон (Richard Cunningham Patterson) је крајем марта 1945. године дошао у Београд из Лондона као амбасадор САД. Предаја акредитивног писма амбасадора СССР-а Ивана Васиљевича Садчикова (Иван Васиљевич Садчиков) су недељу дана раније у Београду, 24. марта 1945. године била потврда подршке Југославији. Још октобра 1944. снаге Трећег украјинског фронта, са трупима Народноослободилачке армије Југославије, ослободиле су од немачких освајача Београд, престоницу савезничке Југославије. Где год су прошле јединице Црвене армије, било је жалби на неке официре и војнике – велики број жена и девојака био је нападнут, многе су биле силоване, јављало се и о убиствима, о пљачки, што је стављено у страну када је Тито отишао у Москву да 11. априла 1945. потпише уговор о пријатељству и узајамној помоћи са СССР-ом (Договор о дружбе, взаимной помощи и послевоенном сотрудничестве между Союзом Советских Социалистических Республик и Югославией). Титовом потписивању су присуствовали Станоје Симић амбасадор Југославије у Москви, Иван Шубашић министар спољних послова и са совјетске стране Стаљин, Молотов, А. Ј. Вишински, А. Ф. Кисељов. Са Титом је био, како Владимир Дедијер пише, и Милован Ђилас који је Стаљину испричао детаље како је дошло до инцидента и шта су све поједини припадници Црвене армије радили у Југославији, на шта се Стаљин изненадио и питао зашто му нису писали о томе и да то није знао, а сматра да овим је спор ликвидиран.⁶⁶ Ђилас наводи да је одговор Стаљина био да се Црвена армија замишљана идеалном, али да она није идеална, нити може да

⁶⁶ Властима је пријављено да су појединци Црвене армије извршили 1219 силовања, 359 покушаја, 111 силовања са убиством, 248 силовања и покушаја убиства и 1204 пљачке с физичком повредом. Силована је секретар Окружног комитета омладине у Војводини, а нападнута и супруга члана Националног комитета. У току ослобађања Београда док је курир Шесте личке дивизије носила наређење, зауставио је совјетски капетан и покушао да силује, ранио ножем и онесвешћену силовао. Два случаја на Чукарици изазвала су запрепашћење. Неколико војника су силовали ћерку раднице фабрике шећера, а грађанину који је позвао групу црвеноармејаца у госте, кад су се напили, мајор је напао жену - муж се успротивио па су га избацили напоље, док је тражио помоћ седморица је силовало. Политбиро ЦК КПЈ позвао је шефа совјетске војне мисије генерала Корњејева (Николай Васиљевич Корнеев), да му скрене пажњу на ове недостојне поступке. Детаљније: Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, Kultura, Beograd, 1953. str. 410-411.

буде, чак да у њој није био одређени проценат робијаша јер су отворили затворе и пребацили их све у армију.⁶⁷ Искреност Стаљина била је отрежњујућа.

О убијању које су спроводиле немачке трупе у Југославији није потребно наводити податке већ само се сетити примера ђака у Крагујевцу и казне за једног страдалог Немца убити сто талаца, а за рањеног педесет, имали су наређење о борби и по потписивању предаје немачких оружних снага, после самоубиства Хитлера. Тако су немачке трупе и квислинзи у повлачењу пружали отпор све до 15. маја 1945. године док се нису предале Британцима или Американцима или просто биле уништене. Ко је био Тито пре тога и није много битно, али је важно шта је радио после на власти стекавши међународно признање и учврстивши се на врху државне управе.

Један од првих законодавних аката нове Југославије био је Закон о Уговору о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи између Југославије и СССР-а од 11. априла 1945, донет 10. јуна 1945. године, а размена ратификационих примерака била је 24. август 1945.⁶⁸ Тада су односи Москве и Београда били изузетно пријатељски, што се види из писма Тита Стаљину 1. октобра 1945. године о захвалности на помоћи и личном залагању по питању изградње моста преко Дунава.⁶⁹ Рад стручњака из СССР у Југославији регулисан је посебним уговором.⁷⁰

Република је у Југославији проглашена 29. новембра 1945, чиме је монархија дефинитивно укинута. Република је облик владавине у којем се бира поглавар државе, који се обично назива председник. Он нема личне привилегије

⁶⁷ Стаљин каже да је био занимљив случај мајора авијатичар који се пошалио са женском, а нашао се витез инжењер, да ову заштити, и мајор потегне пиштољ и убије витеза, инжењера па осуде мајора на смрт, предмет некако дође до Стаљина, он се заинтересовао и, на то има право као врховни командант у рату, ослободи мајора и пошаље га на фронт, где је сада један од хероја - ратника треба разумети. у Milovan Đilas, *Susreti sa Staljinom*, Naša reč, London, 1986. str. 65.

⁶⁸ Закон о Уговору о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи између Југославије и СССР-а од 11. априла 1945, 10. јун 1945. АЈ, 15-15-262

⁶⁹ Писмо Тита - Стаљину, захвалност на помоћи и личном залагању по питању изградње моста преко Дунава, 1. октобар 1945. МИЈ, Архив ЈБТ, КМЈ, I-3-6/630

⁷⁰ Соглашение между Правительством Союза Советских Социалистических Республик и Правительством Демократической Федеративной Югославии об условиях работы советских специалистов, командиремых в Югославию, Текст документа сверен: рассылка Internet, <http://docs.cntd.ru/document/901959027> 11/05/2016

осим церемонијалних и имунитетских, није суверен већ је подложен праву као сви грађани – одговара за своје акте кривично и политички тако што за правац политике у вршењу власти може бити смењен пре истека иначе ограниченог мандата и за најтежа дела суђен – у пракси то није увек тако.⁷¹ После увођења републике убрзо је дошло и до једностраначја. Једнопартијски систем имао је пуно недостатака и довео до једнообразности и беспоговорног права одлучивања центра моћи. Период од 1944. до 1946. године представља творачко раздобље новије историје Југославије у коме је уобличен нови поредак као покушај остварења комунистичке идеје у њеној бољшевичкој варијанти - повремени заокрети су нешто изменили, али га нису захватили у корену.⁷²

Иако је спољна политика Југославије стално била подложна радикалним обртима, она се, ипак, може свести на три кључна раздобља: период тесног везивања за Исток, период савезништва са Западом и, на крају, период све ширег отварања према светском Југу и деловања у оквиру покрета несврстаних земаља – прво раздобље је најкраће трајало и било ограничено само на неколико првих послератних година, док је последње раздобље било најдуже и представљало крај спољнополитичких лутања Југославије и њеног трагања за оптималном међународном стратегијом која ће јој обезбедити максималан степен независности у односу на политику водећих сила Истока и Запада.⁷³

Колико је од питања спољне политике решавано на одвојеним „колосецима, које је једино Тито повезивао у целину (ЦК КПЈ, Влада ФНРЈ, Министарство иностраних послова, Југословенска армија итд.), у личним контактима о којима данас незнамо ама баш ништа (са Стаљином, Хоџом, Димитровим итд.), преко службе А. Ранковића или Ивана Гошњака (мисли се на Контраобавештајну службу КОС осамостаљену од партије 1947.); његови министри спољних послова су људи који су углавном фигурирали као шефови

⁷¹ Borislav T. Blagojević et al, *Pravna enciklopedija (O-Ž)* 2, op. cit. str. 1418.

⁷² Војислав Коштуница, Коста Чавошки, *Страначки плурализам или монизам: обнова и затирање послератне опозиције*, Службени гласник, Досије, Београд, 2011. str. 15.

⁷³ Драган Богетић, „Југославија између Истока и Запада“ у Александар Животић (ур.), *Југославија у хладном рату: прилози истраживањима*, стр. 13-36. Институт за новију историју Србије, Београд, 2010. стр. 13.

ресора, или били само формални носиоци спољне политике... Тито је до краја живота повезивао све спољнополитичке нити и међународну активност Југославије сматрао искључиво својом сфером.⁷⁴ Тито је сам одлучивао све најважнија питања учинивши да Југославија у међународним односима изгледа стабилно, а он свемоћно. Тито је спољном свету представљао Југославију и персонификовао је јер је њена спољна политика постала синоним за Титову личну дипломатију.⁷⁵

3.2. Балкан и проблеми сарадње

Реч и назив *Балкан*, како Марија Тодорова пише, стигли су на ове просторе са отоманским Турцима, јер ова реч није документована у преотоманској ери.⁷⁶ Прошлост Балкана пуна је превирања, као и несугласице око порекла имена. Балкан није постао најчешће, нити једино име за полуострво до средине XIX века, када је већи број аутора почео да примењује тај назив на читаво полуострво, без икакве жеље да оспори раније називе који су подсећали на његову античку или средњовековну прошлост: Хеленско, Илирско, Дарданско, Римско, Византијско, Трачко... све до 1878. најчешће ознаке односиле су се на присуство Османлијског царства на полуострву: Европска Турска, Турска у Европи, Европско отоманско царство, Европски Левант, Оријентално полуострво, а све више су се употребљавале и етничке ознаке: Грчко полуострво, Словенско-грчко полуострво, Јужнословенско полуострво... и у оквиру самог тог региона, Балкан није било најчешће географско самоодређење – за отоманске владаре то је била *Rum-eli*, дословно земља Римљана, односно земља Грка, *Rumeli-i-sâhâne* - Царска Румелија, *Avrupa-i Osmâni* - Отоманска Европа, а било је сувише касно да се то

⁷⁴ Branko Petranović i Momčilo Zečević, *Agonija dve Jugoslavije*, Zaslun, Šabac, 1991. str. 234.

⁷⁵ Vladimir Petrović, *Titova lična diplomatija: studije i dokumentarni prilozi*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2010. str. 17.

⁷⁶ Marija Todorova, *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek, Čigoja štampa, Beograd, 1999. стр. 54.

име у потпуности одбаци па се у другој половини XIX века Балканско полуострво или једноставно Балкан потврдио као замена за термин Европска Турска.⁷⁷

Балкан као конфликтни део Европе јесте један од бројних светских зона-зглобова који се налазе између многих цивилизацијских простора и многих начина политичког уређења – на граници царстава или подељене међу тим царствима, не престају бити спорни.⁷⁸ Становништво је и локално, али и придошло због узастопних миграција – на Балкану је то долазак Словена у VI веку, Турака у XIV, што узрокује сукобе око поделе територије међу народима који се помешају, а остају одвојени. Балкан је растрзан између Хеленизма и Персије, хеленистичког и романског света, Рима и Византије, латинице и ћирилице, хришћанства и ислама, католичанства и православља, монархизма и републиканизма, ауторитаријанизма и либертаријанизма, капитализма и комунизма, национализма и космополитизма, патриотизма и интернационализма или данас можда глобализма.

Балкан се вољом великих сила нашао и у Другом светском рату као и у претходном. Мусолинијева Италија се докопала Албаније 1939. и тежила царству на Балкану па напада Грчку 1940, али доживљава пораз. Енглеска подржава Грчку, а приоритет Хитлера да уништи СССР не може да дозволи са своје јужне стране опасност у коју се уплео његов савезник па на пролеће 1941. бомбардује и осваја Грчку и Југославију и Балкан због свог положаја између средишта Европе и Средоземља, баш као Шпанија за Наполеона, постаје замка у коју упадају стотине хиљада војника.⁷⁹ Војници су недостајали на другим фронтовима јер их је пре свега у Југославији и Грчкој задржавала партизанска војска и друга герила са Балкана.

Пројекти комунистичке балканске федерације, која би уклопила више националних комунистичких покрета, настале су као одговор на нерешена национална питања на Балкану, пре свих Македоније, од Балканских ратова подељене између Србије, Бугарске и Грчке, али и Косова и Метохије као тежње

⁷⁷ Исто, стр. 55.

⁷⁸ Philippe Moreau Defarges, *Geopolitički rječnik*, Centar za politikološka istraživanja, Zagreb, 2006. стр. 24.

⁷⁹ Исто, стр. 25.

албанских како националиста, тако и комуниста.⁸⁰ У току и после Другог светског рата, у комунистичким партијама од некадашњих социјалдемократских предлога обнавља се идеја балканске федерације, која би обухватила земље народне демократије: Југославију, Албанију, Бугарску и Румунију.⁸¹ Крајем двадесетих и раних тридесетих година, званични став Коминтерне и тако и свих комунистичких партија био је да би Југославију као тамницу народа требало заменити балканском федерацијом која би их окупила, па од краја 1944. године почињу преговори представника Југославије и Бугарске на државном и партијском нивоу о стварању федерације у току којих је прављено осам пројеката уговора о тој федерацији.⁸²

Супротно међународним обавезама које је током рата преузела краљевска влада у Лондону да неће закључити сепаратно примирје, Тито је 5. октобра 1944. закључио Споразум са Отечественим фронтом Бугарске о војној сарадњи и тиме поражену Бугарску увео у круг држава учесница у рату против Хитлера, на Стаљинов наговор. Бугарска је после Другог светског рата имала краткотрајну коалициону владу која је изгубила подршку и комунисти су потпуно преузели власт са премијером Георги Димитровим (Георгий Димитров) да би 1946. укинули монархију и прогласили републику. Мировни споразумом потписаним 1947. Бугарској је враћена област Јужна Добруџа, али се морала одрећи Вардарске Македоније и изласка на Егејско море. Димитров је политичке противнике, као што је био Никола Петков који је убијен октобра 1947. и странке које нису склоне комунизму искључивао из система. Нови устав поставио је једностраначки систем, а индустрија је национализована, док је пољопривреда колективизирана. Тито се приликом сусрета са Георги Димитровим на Бледу 30. јула 1947. одрекао репарација које је Бугарска била дужна да плати, на основу члана 21. Мировног уговора из те године за штету која је учинила бугарска војска током окупације.

⁸⁰ Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*, op. cit. str. 42.

⁸¹ Ранко Петковић, *XX век на Балкану: Версај, Јалта, Дејтон*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996. стр. 134.

⁸² Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi (1945 – 1997.)*, tom III, Međunarodna politika, Službeni list SRJ, Beograd, 1998. str. 141-3.

Указ о ратификацији Уговора о миру са Бугарском дат је 23. августа 1947. године.⁸³ Саопштење о Споразуму између делегација влада ФНР Југославије и НР Бугарске, на Бледској конференцији од 30. јула до 1. августа 1947. године, најављивало је много више од блиских односа Београда и Софије.⁸⁴ Софија је била беспоговорни следбеник унутрашње и спољне совјетске политике, па је стала на Стаљинову страну у сукобу са Титом, иако је љутња из Москве кренула управо из односа Бугарске и Југославије, где је кривица и код Димитрова.

У нацрту Споразума о политичкој, војној и економској сарадњи и братском јединству народа Југославије и Бугарске, који је саставио ЦК КПЈ новембра 1944. године, предвиђено је да Југославија и Бугарска воде заједничку спољну политику, да се створи јединствена команда над оружаним снагама, да се укине обавеза поседовања пасоша и друге препреке слободном кретању грађана између две земље, да се укине царинска граница и оствари најужа економска сарадња. У додатку 2 – Споразум о привредној сарадњи Југославије и Бугарске, предвиђено је да промет између две земље не подлеже никаквим царинским или другим препрекама, да се уведе заједничка царина и да се закључе заједнички трговински уговори са трећим земљама.⁸⁵ Такође би се усвојили заједнички планови за рационално искоришћавање сировина, водних снага, угља и електроенергије. Предвиђено је и склапање валутног споразума, а споразум не би имао рок трајања. Један од главних проблема уједињења било је питање чланица будуће федерације. Југословенска страна је предлагала стварање државе од седам федералних јединица (Бугарска, Србија, Хрватска, Словенија, Црна Гора, Босна и Херцеговина и Македонија), које би имале заједничке органе (влада, парламент, царинска унија). Бугарска је предлагала паритетни однос Југославије и Бугарске, као две федералне јединице.⁸⁶ Када је вођа партизана Албаније Енвер Хоџа (Enver

⁸³ Указ о ратификацији Уговора о миру са Бугарском, 23. август 1947. АЈ, 15-15-267

⁸⁴ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 136-8. Потписници Декларације о решењима конференције делегација влада ФНРЈ и Бугарске, на Бледу 30-31. јула и 1. августа 1947. године били су министри спољних послова Станоје Симић и Кимон Георгиев.

⁸⁵ Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regionalne inicijative*, op. cit. str. 43.

⁸⁶ Branko Petranović, *Balkanska federacija 1943-1948*, Zaslou, Šabac, str. 77.

Нохћа) чуо вест, тражио је да дође у Београд да протестује зашто Југославија то ради с непријатељском Бугарском, а не прво с братском Албанијом.

Иако је идеја федерације остала присутна у односима две земље до 1948. и сукоба са Коминформом, она није могла бити остварена, како због противљења западних земаља које су предлог сматрале начином ширења совјетског утицаја ван договорених сфера утицаја, тако и због резерви и двоструког односа Стаљина према овом пројекту. Британска зона утицаја у Грчкој била би угрожена претензијама на Егејску Македонију које би биле јаче уједињењем федерације подупрте Москвом.

Идеја комунистичке федерације била је посебно примамљива за вођство КПЈ, пре свега како би се евентуално уједињење Македоније и албанска анексија Косова и Метохије одиграли под плаштом унутрашњег територијалног разграничења у оквиру нове федеративне државе.⁸⁷ Југословенско инсистирање на прикључењу Албаније, Бугарске и северне Грчке у југословенску федерацију проглашену заседањем АВНОЈ-а 1943, изазвало је подрозење и отпор у СССР. Када је водећи бугарски комуниста Георги Димитров у јануару 1948. иступио са предлогом за формирање још шире комунистичке федерације која би се простирала од Балтика до Егеја, што је алудирало на улазак Грчке у ту федерацију (или пак повратак Западне Тракије Бугарској, што би реметило суверенитет Грчке) Стаљин је пресудио против таквих федералистичких тежњи у оквирима свог блока, па је ово питање постало клица совјетско-југословенског конфликта који је уследио. Искључење Југославије из Информбироа јуна 1948. означило је крај напора да се земље Балкана под комунистичком влашћу федеративно уједине и да се тако по совјетском моделу реши национално питање.

Несугласице са Албанијом нису биле битне током рата. Да је постојало незадовољство због тога што АВНОЈ у Јајцу није поменуо *Шифтаре* (како их тада именују), види се из депеше Митра Бакића ЦК КПЈ од 31. децембра 1943. којом је комесар Другог ударног корпуса јављао да постоји негодовање њихових првака зато што заседање АВНОЈ-а и Декларација АВНОЈ-а нису поменули *шифтарски* народ, што Тито није дао јасан став према *Шифтарима* и што се ЦК

⁸⁷ Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regionalne inicijative*, op. cit. str. 44.

КПЈ не обраћа албанском становништву – Покрајински комитет тражио је да се на неки начин помену *Шифтари*.⁸⁸ Одлука АВНОЈ-а о изградњи Југославије на федеративном принципу не спомиње Косово и Метохију, а о Космету као аутономији нема помена ни у пројектима Декларације о основним правима нација и грађана ДФЈ, на којој је радио Моша Пијаде у пролеће 1944. године.⁸⁹ Косово и Метохија је крај који је насељен „највећим делом шиптарским народом, а који, као и увек, тако и данас – жели да се уједини са *Шипнијом*, према томе, осећамо за дужност указати прави пут којим треба да пође шиптарски народ да би остварио своје тежње – једини пут да се Шиптари Косова и Метохије уједине са *Шипнијом* јесте заједничка борба са осталим народима Југославије против окупатора и његових слугу – јер је то једини пут да се извојује слобода, када ће сви народи, па и Шиптари, бити у могућности да се изјасне о својој судбини са правом на самоопредељење до отцепљења.“⁹⁰ Тито је дозволио партизанима Енвера Хоџе да из суседне *Шипније* формално, са партизанима Југославије и јединицама бугарске војске, учествује у ослобађању Косова и Метохије од 17. новембра до 23. новембра 1944. године, а Хоџин НОВ Албаније био је помаган од Титовог НОВ-а без чије помоћи не би успели да освоје власт у Албанији после повлачења немачких снага.⁹¹ Јасно је онда зашто су 16. новембра 1945. по писању листа *Башкими* (*Bashkimi* - гласило Демократског фронта у Тирани од 1943.) приликом манифестација приликом југословенског признања Народне републике Албаније масе пријатељски узвикивале Титово име.⁹²

Идеолошки подстакнута несебична помоћ није увек имала на уму национални интерес. У међудржавним односима са Албанијом то је дошло до изражаја. Иако осиромашена и у тешкој ситуацији после рата, са рационалисаном исхраном међу својим становништвом, Југославија је од 1944–8. као помоћ

⁸⁸ Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*, op. cit. str. 556

⁸⁹ Исто, стр. 558.

⁹⁰ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, Druga knjiga - Narodnooslobodilački rat i revolucija*, Nolit, Beograd, 1988. str. 294–295.

⁹¹ Исто, стр. 417.

⁹² Депеша из Албаније о манифестацијама приликом признања НР Албаније, на којима су масе узвикивале Титово име, по писању листа *Башкими* 16. новембар 1945. АЈ, 507, IX, 1/I-28

Албанији давала храну, лекове и материјал за обнову у великим количинама. Демонтирана фабрика шећера и неколико других индустријских објеката, радио станица, телефонска централа, штампарија и друго пренети су у Албанију. Посета Енвера Хоџе Југославији 1946. године резултирала је његовим текстом о томе шта је директно или индиректни учинио Тито за Народно-ослободилачку борбу Шиптара и значај тога у изградњи и одбрани независности Албаније.⁹³ Уговором из 1946. две земље су војно повезане у циљу заједничке одбране, а Југославија је преузела једнострану обавезу да наоружа и обучи албанску војску. Ратификација Уговора о пријатељству и узајамној помоћи између ФНР Југославије и НР Албаније обављена је указом 20. јула 1946.⁹⁴ На молбу албанског руководства, одлучено је да Југославија у оквиру свестране помоћи помогне и у стварању оружаних снага па је Албанији одлуком Врховне команде у послератном социјалистичком заносу део оклопних возила испоручен.⁹⁵ Уговор о усклађивању привредних планова, о царинској унији и изједначењу валута између Југославије и Албаније, ратификован је указом 27. децембра 1946.⁹⁶ Сматрало се да је овим примерима на делу, примењен принцип социјалистичке помоћи једној заосталој нацији, без изабљивања и политичких условљавања.

Посредством 27 уговора закључених 1946–7. успостављена је царинска и монетарна унија и границе су биле отворене за несметано кретање и насељавање. У Приштини су основане албанске просветно-научне установе какве у то време

⁹³ Реферат Енвер Хоџе у вези са посетом Југославији 1946. године „Какав значај има и шта је директно или индиректни учинио Тито за Народно-ослободилачку борбу Шиптара, као и значај тога данас у изградњи и одбрани независности Албаније“ АЈ, 507, IX, 1/1-124

⁹⁴ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 4-5.

⁹⁵ Испоручена су старија возила тенкови Хокинс и Фиат, самоходна оруђа СТУГ 3 и Фиат-Ансалдо која су својим карактеристикама одговарала планинском земљишту Албаније. После поправке у Младеновцу 21 оклопно возило и 1660 комада муниције су железницом упућена у Македонију, одакле су својим ходом прешла у Албанију и упућена у околину Тиране, где су стигли 28. септембра 1946. Поред оклопних возила испоручена су и оруђа подршке, транспортна средства и остало. Југославија се бринула и о обуци која је трајала 6 месеци. У оквиру 2. и 3. класе тенкиста школовале се по 30 полазника из албанске војске, а једна класа бугарских подофицира је одшколована у Школи резервних официра. Bojan Dimitrijević, *Modernizacija i intervencija - jugoslovenske oklopne jedinice: 1945-2006*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2010.

⁹⁶ Указ о ратификацији Уговора о усклађивању привредних планова, о царинској унији и изједначењу валута између ФНР Југославије и НР Албаније, 27. децембар 1946. АЈ, 15-15-266

није имала ни Тирана. Дуга је листа пријатељских дела чињених у име идеологије, на своју штету. Ово је било у склопу федерализовања целог Балкана. Осим са Албанијом и Бугарском, с којима је рачунато на неку врсту повезивања, Тито је склапао низ сличних уговора по узору на Москву као Уговор о пријатељству, узајамној помоћи и сарадњи у миру између Југославије и Чехословачке, склопљен 21. маја 1946. године.⁹⁷

3.3. Пријатељски односи Југославије и Совјетског Савеза

Амбасадор Југославије у СССР-у Владимир Поповић добио је задатак да представља земљу у средишту одлучивања који је пре тога обављао Станоје Симић, нови министар иностраних послова Југославије од 1. фебруара 1946 до 31. августа 1948. године. Касније ће Поповић постати амбасадор у Вашингтону. Извештај о раду југословенске делегације на Лондонској конференцији Генералне скупштине ОУН од 14. фебруара 1946. говори о сагласју интереса и идеологија које су Москва и Београд заступали.⁹⁸ Почетком 1946. године у Југославији је установљен комитет за агитацију и пропаганду – Агитпроп чија је улога била да контролише медије, издаваштво, образовање, науку, уметност и сва културна, уметничка и спортска удружења. Пријатељство са Москвом је било јасно и лако заговорано међу становништвом. Председник Президијума Народне Скупштине ФНРЈ др Иван Рибар примио је акредитивна писма амбасадора СССР-а у Београду Анатолија Ј. Лаврентијева (Анатолий Иосифович Лаврентьев), 16. априла 1946. године. Квалитет односа и боравак делегације југословенске владе у Москви, са Титом на челу, 8. јуна 1946. године одсликава совјетско-југословенски коминике којим се влада СССР сагласила се да снабдева југословенску војску под условима дугорочног кредита, као и да помогне успостављање војне индустрије

⁹⁷ Указ о ратификацији Уговора о пријатељству, узајамној помоћи и сарадњи у миру између ФНР Југославије и Чехословачке Републике, 21. мај 1946. АЈ, 15-15-264

⁹⁸ Извештај о раду југословенске делегације на Лондонској конференцији Генералне скупштине ОУН, 14. фебруар 1946. АЈ, 507-СКЈ, III/14

Југославије.⁹⁹ Тада је у циљу обнављања и повећања производних могућности Југославије и ширења трговинских веза, склопљен Споразум о економској сарадњи између СССР-а и Југославије, којим је договорено да се организују заједничка југословенско-совјетска акционарска друштва за нафту, боксит, алуминијум и југословенско-совјетска банка, што није остварено.

Унутрашњи развој Југославије био је под совјетским утицајем. Уставотворна скупштина убрзано је радила на нацрту устава чији су творци били Јосип Броз, Едвард Кардељ и Моша Пијаде. Устав је једногласно усвојен у оба скупштинска дома (Савезна скупштина и Скупштина народа) 30. јануара 1946. године и идућег дана проглашен на заједничкој седници. Устав је по правним особеностима имао три узора – прво је тековина одлука и декларација АВНОЈ-а уз друге прописе усвојене током рата, друго је совјетска уставна теорија и пракса која је дошла до изражаја више него током рата и треће уставоправна теорија развијених капиталистичких земаља.¹⁰⁰ Корени овог устава налазе се још у стварању Ужичке републике током рата, што је продубљено на саветовању у Столицима, преко Фочанских прописа до прерастања народноослободилачких одбора НОВ у сталне органе народне власти, уз значајну улогу заседања АВНОЈ-а и првог и другог споразума Тито-Шубашић.

По члану 1 Устава, Федеративна Народна Република Југославија је савезна народна држава републиканског облика, заједница равноправних народа, који су на основу права на самоопредељење, укључујући право на отцепљење, изразили своју вољу да живе заједно у федеративној држави, а у члану 2 стоји да Федеративну Народну Републику Југославију (ФНРЈ) сачињавају: Народна Република Србија, Народна Република Хрватска, Народна Република Словенија, Народна Република Босна и Херцеговина, Народна Република Македонија и Народна Република Црна Гора с тим да Народна Република Србија има у свом

⁹⁹ Совјетско-југословенски коминике о боравку делегације југословенске впаде у Москви, са Маршалом Јосипом Брозом Титом на челу, 8. јун 1946. МИЈ, Архив ЈБТ, КМЈ, I-1/7

¹⁰⁰ Ivan Mecanović, *Jugoslovenski ustavi*, „Zagreb“, Samobor, 1986. str. 82.

саставу Аутономну покрајину Војводину и Аутономну косовско-метохијску област.¹⁰¹

Члан 44 прописује да ФНРЈ врши сва права која су јој дата у надлежност Уставом, у лицу највиших савезних органа државне власти и органа државне управе, спадају: промена и допуна Устава ФНРЈ, старање о његовом извршењу и осигурање сагласности устава република са Уставом ФНРЈ; примање нових република, као и одобравање оснивања нових аутономних покрајина и аутономних области; разграничење између република; представљање ФНРЈ у међународним односима; међународни уговори; питања рата и мира; опште руководство и контрола трговинских односа са иностранством; народна одбрана и државна безбедност;...¹⁰²

Члан 77 Устава одређује у ФНРЈ као највиши извршни и управни орган државне власти Владу ФНРЈ коју именује и разрешава Народна скупштина ФНРЈ на заједничкој седници оба дома, којима одговара и полаже рачун о своме раду, а између два заседања Народне скупштине ФНРЈ Влада је одговорна и полаже рачун о свом раду Президијуму Народне скупштине ФНРЈ.¹⁰³ Члан 86 Устава ФНРЈ одређује Министарства Владе ФНРЈ која су општесавезна или савезно-републиканска – општесавезна министарства су: Министарство иностраних послова; Министарство народне одбране;...¹⁰⁴

Члан 134 одређује да је Југословенска армија оружана сила ФНРЈ, чији је задатак да обезбеђује и брани независност државе и слободу народа, чувар је неповредивости државних граница и служи одржавању мира и безбедности, а члан 135 одређује да Врховног команданта Југословенске армије именује Народна

¹⁰¹ *Устав Федеративне Народне Републике Југославије*, Први део, Основна начела, Глава I Федеративна народна република Југославија, Члан 1, Члан 2. Београд, 1. фебруар 1946.

¹⁰² Исто, Други део, Државно уређење, Глава VI, Федеративна народна република Југославија и Народне републике.

¹⁰³ Исто, Други део, Државно уређење, Глава VIII, Савезни Органи Државне Управе, Члан 77.

¹⁰⁴ ...Министарство саобраћаја; Министарство поморства; Министарство пошта; Министарство спољне трговине, а савезно-републиканска министарства су: Министарство финансија; Министарство унутрашњих послова; Министарство правосуђа; Министарство индустрије; Министарство рударства; Министарство трговине и снабдевања; Министарство пољопривреде и шумарства; Министарство рада и Министарство грађевина. Исто, Други део, Државно уређење, Глава VIII, Савезни Органи Државне Управе, Члан 86.

скупштина ФНРЈ на заједничкој седници оба дома и он руководи целокупном војном и оружаном силом ФНРЈ.¹⁰⁵

Територијални оквири федералних јединица нису утврђене одлукама највиших државних органа – утврђивани су по неједнообразним мерилима и неједнаким временским оквирима – једна разграничења заснивана су на традиционалним, а друга на етничким аргументима, а спорна питања решавана су у затвореном кругу Политбироа, на седницама Председништва АВНОЈ-а, без публицитета, посредством *ad hoc* партијско-државних комисија, привременим разграничењем које је временом постало трајно, на бази споразума представника појединих федералних јединица.¹⁰⁶ Бранко Петрановић наводи да се све решавало у врху Партије, без ширих елаборација и консултовања, без демократског поступка, као што показује и последњи чин деобе Санџака на два дела, независно од мишљења у народу и његовом регионалном руководству.¹⁰⁷ Како је КПЈ стварала области тако их је и делила и спајала што говори о тадашњој моћи једне партије и, пре свега, њеног врха.

У Председништву владе постојало је Координационо одељење, чији су службеници били одабрани кадрови, економисти и правници. Они су се укључивали у рад и помагали недовољно развијеном Привредном савету, у време министровања Андрије Хебранга. Упознати са многим уговорима и споразумима са Совјетским Савезом, повезани са спољном трговином и апаратом Министарства иностраних послова, активно су учествовали у састављању уговора о мешовитим друштвима између СССР-а и Југославије, а касније су помагали Велимиру Стојнићу у Албанији, за склапање уговора о мешовитим друштвима Југославије и Албаније.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Исто, Други део, Државно уређење, Глава XVI, Југословенска Армија, Члан 134.

¹⁰⁶ Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*, op. cit. str. 530.

¹⁰⁷ Исто, стр. 568.

¹⁰⁸ О њима је сведочење оставио Љубодраг Ђурић који каже да је једног дана, на крају састанка, један од ових другова га замолио да саслуша нека њихова запажања о контрапропаганди у односу на СССР која није, толико ефикасно што се пише о већим платама руских стручњака, који раде ван своје земље и одвојени од породица и при том спомену изградњу порушеног моста преко Дунава, који је спојио Београд са Панчевом, па је заједничким снагама тих мешовитих друштава, недавно пуштен у саобраћај брод Крајина, на коме су се сви возили са другом Титом и после ових

Милован Ђилас Ђидо о овом периоду каже да је Југославија, поред Албаније, била једина источноевропска земља која се ослободила нацистичке најезде и истовремено извршила унутрашњу револуцију без пресудније помоћи Црвене армије - социјални преображаји били су у њој отишли најдаље, а она се истовремено налазила на најистуренијој тачки совјетског источног блока у настајању: У Грчкој се водио грађански рат, а Југославија је била пред Уједињеним нацијама оптужена да га материјално помаже и инспирише па су њени односи са Западом, нарочито са САД, били затегнути до пуцања.¹⁰⁹ Пуцање није било само фигуративно. Нарочито на севорозападним границама, према британској зони окупације Аустрије и Италије која је била коридор за допремање материјала и људства америчкој зони. Отпор Југославије покушајима мешања западних сила у унутрашње послове земље и отпор притиску у лето 1946. године у виду повреда суверенитета ваздушног простора, уверио је и старе снаге у узалудност промена помоћу стране интервенције.

Очекивале су се акције западних савезника. Летелица коју су снаге ФНРЈ 9. августа оборили имала је четири америчка члана посаде на челу са пилотом Вилијамом Кромбијем (William Crombie), два Мађара и једног турског официра који је теже рањен па је пуштен касније од осталих.¹¹⁰ Ради ефикаснијег пресретања ваздухоплова на помоћно летиште код Радовљице, деташирано је по једно одељење ловаца из оба пука 3. дивизије – са тог аеродрома, 19. септембра 1946. ловачки пар из 112. ловачког пука (пилоти Водопивец и Кнежев) сустиже

успеха Тито је примао ове руске стручњаке, па је неке и одликовао, али је нелогична хајка на та мешовита друштва, чије су уговоре буквално преписали, и по њима послују са Албанијом, па ако се тврди да Руси експлоатишу Југославију и преко ових мешовитих друштава, онда и Албанци могу једног дана тврдити да и њих експлоатишу Југословени и замољен ја да их погрешно не схвати, али да мисле да треба да скрене пажњу другу Титу и на ово када га је Тито питао какви су то другови који раде у том одељењу обавештен је да је тај кадар пробрао и проверио Митар Бакић, и да су то вредни, паметни, стручни људи на шта се Тито мало замислио, и казао да ти наши агитпроповци претерују, и да ће видети са Ђиласом да се такве глупости не понављају јер је и сам то приметио, и да је добро што је на то упозорен. у Ljubodrag Đurić, *Sećanja na ljude i događaje*, Rad, Beograd, 1989. str. 306-7.

¹⁰⁹ Milovan Đilas, *Susreti sa Staljinom*, Naša reč, London, 1986. str. 75.

¹¹⁰ American Cold War Vets, Casualties Internet <http://www.americancoldwarvets.org/cold-war-casualties> Shootdown List Internet http://sw.propwashgang.org/shootdown_list.html Air victories of Yugoslav Air Force, Internet <http://www.vojska.net/eng/search> Internet <http://www.military.com> 11/09/2015

амерички авион типа С-47 и, после неколико упозорења на које се америчка посада није одазвала, обарају га у 10 сати, када је погинуло свих пет чланова посаде, а било је немогуће дати потпуно објашњење шта се догодило – Американци су били огорчени, то је показао амерички амбасадор Патерсон у обраћању Титу: „Пре годину и по дана ви сте срдечно дочекали наше авионе. Сада их обарате! Моја влада сматра да је овакав поступак против авиона једне пријатељске земље сасвим непримерен.“¹¹¹ Овај догађај оставио је дубок утисак Американцима. Био је оборен и један грчки авион. Амбасадор САД је нарочито истакао чињеницу да се обарају ненаоружани амерички авиони, а Американци шаљу помоћ народу Југославије.

Ипак, фебруара 1947. отправник послова амбасаде САД у ФНРЈ Џон Кебот (John Moors Cabot) предвиђао је могуће кварење односа Југославије и СССР, а јуна 1947. написао да Југословени можда не следе слепо руске инструкције увек.¹¹² У јулу је поручио да су сукоби интереса Београда и Москве неизбежни. Заменик државног секретара Дин Ачесон (Dean Gooderham Acheson) је мислио тада да су то којештарије, а када 1949. постане државни секретар, ситуација ће бити толико промењена да ће рачунати на тај сукоб, проширујући Труманову доктрину.

Југославија, која је перцепирана у америчкој јавности као највернији савезник СССР-а, била је мета захтева да се на њу баци атомска бомба као одговор на обарање једног и присиљавање на принудно слетање другог америчког авиона у лето 1946. године – напетост је решена пуштањем заробљене америчке посаде и исплатом одштете породицама погинулих америчких авијатичара.¹¹³

Први сукоб међу савезницима из Другог светског рата пре правог Хладног рата између снага СССР-а и западних авијатичара одиграо се на подручју града Ниша у Југославији приликом наступања Црвене армије кроз Србију. Према

¹¹¹ Dimitrijević B. Bojan, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942-1992.*, Institut za savremenu istoriju, Medija centar Odbrana, Beograd, 2009. str. 52-3.

¹¹² Momčilo Pavlović (pr.), *Dokumenti CIA o Jugoslaviji 1948-1983*, Službeni glasnik, Beograd, 2008. стр. 11.

¹¹³ Љубодраг Димић, Александар Животић (пр.), *Напукли монолит: Југославија и свет 1942-1948*, Службени гласник, Архипелаг, Београд, 2012. стр. 48.

објашњењима са Запада, њихови пилоти су направили грешку у бомбардовању мислећи да су совјетске снаге заправо немачке у повлачењу и да су Црвеноармејци криви за своје губитке јер су пожурили ка северозападу.¹¹⁴ Управо тај правац биће пресудан за важност Југославије.

3.4. Почетак Хладног рата

Други светски рат требало је да буде последњи рат, али није. Интересне сфере су се и на Јалти делиле. Важна је била подела Немачке на окупационе зоне, првобитно три, а касније, када је додата и Француска зона, четири. Важније од тога била је дуга и прилично драматична расправа о границама и режиму у Пољској. Стаљин је напоменуо да постоје две реке Нисе и да би више волео да западна буде граница Пољске, која је требало да буде заштитни кордон СССР-а према Европи, јер су Хитлерове снаге, и више од век раније Наполеонове, лако продрле до Москве. Геополитичко схватање виталног језгра које има свака држава и без које не може постојати, изједначавајући државу са живим организмом, што је Швеђанин Рудолф Кјелен описао у делу *Држава као животног облик* из 1916, сигурно је била на уму совјетске делегације.¹¹⁵ За Србију је витално језгро Београд, који је био рањив у Првом светском рату, а за Русију и СССР свакако Москва, од које је, као од виталног дела, требало што више удаљити границе. Рузвелт је – да би придобио Стаљина за рат против још непораженог Јапана, што му је и успело баш у Јалти – сугерисао шта ће Совјетски Савез територијално добити на Далеком истоку па му је препуштен Порт Артур, Даирен, привилегије на манџурској железници (повратак на позиције Русије од пре руско-јапанског рата 1904. године) – укратко, делило се и даље и водило се рачуна управо о

¹¹⁴ Андрей Николаевич Почтарев, „Дружеские атаки американских союзников“, *История Независимая газета* 08. 04. 2005 Internet http://nvo.ng.ru/history/2005-04-08/5_attak.html 11/09/2015

¹¹⁵ Рудолф Кјелен, *Држава као животног облик: модерна државна теорија (систем политике на темељу чисто емпиријског схваћања државе)*, Издања И. Ђ. Ђурђевића, Београд, Сарајево, 1923. стр. 50-1

интересним сферама.¹¹⁶ Додата су и Курилска острва која би се одузела Јапану, а остатак би био под окупационом управом САД.

Иако је због препуштања Источне Европе СССР-у, споразум из Јалте критикован на Западу он је у ствари био одраз тадашњег односа снага – у то време је Црвена армија надзирале велики део Источне Европе и трећину Немачке, а с друге стране западне силе су се опорављале од немачког противнапада од децембра 1944. године и нису још прешле Рајну тада.¹¹⁷ Договори настали током састанка на Јалти су оставили Совјете у *de facto* контроли Источне Европе, у замену за совјетска обећања да ће одржати демократске изборе у Пољској. Неки званичници у администрацији САД били су згранути, сматрајући да је Рузвелт био превише благ са Совјетима и наиван у свом уверењу да ће Стаљин сарађивати са Западом после рата. Рузвелт је умро почетком априла 1945. О благом ставу Рузвелта његов подпредседник Труман је исто мислио, делимично због жеље да се покаже одлучујуће, али и због његовог дугогодишњег анимозитета према Совјетима па је 23. априла 1945. године то показао совјетском министру послова Молотову који је стигао у Белу кућу на састанак са новим председником. Труман је одмах напао Молотова, који је слушао с неверицом, оптужујући Совјете за развргавање споразума из Јалте и да је потребно да Стаљин одржи своју реч. На крају Труманове тираде, Молотов је огорчено изјавио да никада није било разговарано с њим на такав начин, а Труман је, не желећи да заостане, одговорио да, ако би држали своја обећања, не би доживели да се тако разговара, на шта је Молотов излетео са састанка.¹¹⁸ Овај догађај назива се Инцидент Молотов. Председник Труман је био убеђен да је тврд став био једини начин да се са комунистима изађе на крај и тако је настала америчка политика према Совјетима која је уоквирила рани Хладни рат.

У мају је Немачка капитулирала, а Јапан је поражен у августу, после детонирања обе атомске бомбе које су Американци направили, једне бачене на Нагасаки и друге на Хирошиму. Стаљин је добио обавештење од Трумана лично о

¹¹⁶ Arthur Conte, *Jalta ili podjela svijeta*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1968. стр. 285.

¹¹⁷ David Painter S., *Hladni rat: Povijest međunarodnih odnosa*, Srednja Europa, Zagreb, 2002. стр. 27.

¹¹⁸ Truman Confronts Molotov, Internet <http://www.history.com/this-day-in-history/truman-confronts-molotov> 27/11/2015

постојању атомске бомбе развијене у пројекту Менхетн, али није одреаговао, као да је већ знао о застрашујућој моћи уништења атомских бомби, можда и то да имају само две.¹¹⁹ Циљеви совјетске безбедносне политике на крају Другог светског рата укључивали су стварање снажне заштите против будућих њемачких напада, тј. стварање сигурних граница и тампон-зоне у Источној Европи; затим обнављање разорене совјетске индустрије и одржавање снажне војске, укључујући и развој атомског оружја.¹²⁰

У јулу на Потсдамској конференцији је постигнуто веома мало. Многи Стаљинови захтеви били су одбачени: војна база на Босфору, старатељство над неким италијанским територијама у Африци, захтев да се у Рурској области успостави контрола четири силе и признавање, од стране Запада, влада које је Москва поставила у Румунији и Бугарској, а одбачени су и неки Труманови предлози – нарочито у вези са слободном пловидбом Дунавом.¹²¹ Дневни ред Потсдамске конференције био је обиман. Изнурени шефови држава нису могли за две недеље да обаве толики посао – што је укључивало репарације, будућност Немачке, статус немачких савезника као што су Италија, Бугарска, Мађарска и Румунија, или помагача као што је Финска, а Стаљин је овај списак ширио захтевима које је Молотов изнео Хитлеру 1940, као и годину дана касније Идну, укључујући слободан пролаз кроз Босфор и Дарданеле, стационирање совјетске војне базе у Босфор и неке италијанске колоније.¹²²

¹¹⁹ Можда најзначајнији догађај у Потсдаму није се налазио на дневном реду. Труман је одвео Стаљина у страну и обавестио о атомској бомби. Стаљина су његови о томе обавестили, он је за атомску бомбу знао дуже од Трумана. Имајући у виду његову параноју, несумњиво је обавештење схватио као покушај застрашивања. Одлучио је да не покаже интересовање за ту технологију и потцени је тиме што неће испољити радозналост. Труман у мемоарима каже да Руски премијер није показао посебно интересовање. Једино је рекао да му је драго што то чује и да се нада да ће атомску бомбу добро употребити против Јапанаца. Став према нуклеарном наоружању Совјети ће задржати све док не развију сопствено. у Henri Kisindžer, *Diplomatija*, deo II, Verzal press, Beograd, 1999. str. 361.

¹²⁰ David Painter S., *Hladni rat: Povijest međunarodnih odnosa*, op. cit. str. 29-30.

¹²¹ Henri Kisindžer, *Diplomatija*, op. cit. str. 361.

¹²² Исто, стр. 360.

Као приказ догађаја који су следили у игри моћи великих сила служи говор Винстона Черчила на Вестминстер колеџу у Фултону (Мисури, САД) 5. марта 1946. у којем се први пут спомиње Гвоздена завеса као граница поделе Старог континента. Черчил је рекао да му је дужност да представи одређене чињенице о тадашњем положају Европе: „Од Шчећина на Балтику до Трста на Јадрану, преко континента се спустила гвоздена завеса. Иза те линије леже све престонице древних држава средње и источне Европе. Варшава, Берлин, Праг, Беч, Будимпешта, Београд, Букурешт и Софија, сви ти славни градови и становништво око њих леже у оном што морам назвати совјетска сфера, и сви су подчињени у једном или у другом облику, не само совјетском утицају, него на врло висок и, у неким случајевима, повећавајући ниво контроле из Москве.”¹²³ Навео је да је Атина сама јер Грчка је слободна да одлучи своју будућност на изборима под британским, америчким и француским надзором. Пољска је охрабрена на неосноване захтеве Немачкој, и догађа се протеривање милиона Немаца, навео је Черчил као и да су комунистичке партије, иначе врло мале, подигнуте изнад њиховог удела и покушавају да остваре потпуну контролу. Полицијска влада преовлађује у скоро сваком случају говорио је Черчил, и осим у Чехословачкој, нема демократије, а да су Турска и Персија узнемирене поводом притисака Москве за коју тврди да покушава да створе квазикомунистичку партију у својој зони окупиране Немачке. На крају борби у јуну 1945. године, америчке и британске војске повукле су се према западу, у складу са ранијим договором да би омогућиле руским савезницима огромно пространство територије које су по Черчилу заузеле Западне демократије.

Колико је исток Европе био геополитички важан говори Макиндеров (Sir Halford John Mackinder) силогизам из 1919. године:

- Ко контролише источну Европу, контролише витални предео.
- Ко контролише витални предео, влада светским острвом (Евроазија са Африком).

¹²³ Winston Churchill, *The Sinews of Peace ("Iron Curtain Speech")* March 5, 1946. Westminster College, Fulton, Missouri, Internet <http://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/235-1946-1963-elder-statesman/120-the-sinews-of-peace> 11/04/2016

- Ко влада светским острвом, влада светом.¹²⁴

На другој страни, Николас Спајкман (Nicholas John Spykman) је творац појма Римленд – ивичне области Евроазије за које је сматрао да су војно-стратешки и политици значајнији од Хартленда и да контрола над тим пределом обезбеђује светску доминацију.¹²⁵ Послератно понашање САД, изражено у стварању мултилатералних (РИО, НАТО, АНЗУС, СЕАТО, ЦЕНТО) и билатералних савеза (Филипини, Јапан, Јужна Кореја, Тајван) са земљама Римленда или Макиндреовог унутрашњег споредног полумесеца у оквиру *стратегије запречавања* (containment) комунизма је пратило ову Спајкманову идеју. Предлагач запречавања Џорџ Кенан (George Frost Kennan) је ову стратегију понудио у тексту *Извори совјетског понашања* под псеудонимом Господин Икс.¹²⁶

По завршетку Другог светског рата због неслагања савезника антихитлеровске коалиције, пре свега СССР и САД, и захлађења њихових односа који постају затегнути, овај период се зове *Хладни рат*. Као последица наведеног, долази до стварања супротстављених војних блокова предвођених суперсилама. Војни блокови су засновани на уговору о војном савезу који се склапају у циљу да једна држава обезбеди војну надмоћ у односу на другу или да се поремећена војна равнотежа врати па не чуди што се јављају у периодима међународне напетости и криза поверења, али за последицу има даље повећање напетости и представља опасност од рата.¹²⁷ Равнотежа снага је термин који се често користи да опише расподелу моћи у међународном систему, политику уравнотеживања стране моћи у циљу предупређивања једне државе од задобијања премоћи, или равнотежу војне моћи која је постојала у мултиполарном систему деветнаестовековне Европе.¹²⁸

¹²⁴ Halford J. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, National Defence University Press, Washington DC, 1996, p. 186

¹²⁵ Nebojša Vuković, *Logika imperije - Nikolas Spajkman i savremena američka geopolitika*, Konras, Nacija pres, Beograd, 2007.

¹²⁶ Mr. X „The sources of Soviet conduct“, *Foreign Affairs*, Vol. 25, No. 4, July 1947, pp. 566-82

¹²⁷ Borislav T. Blagojević et al, *Pravna enciklopedija (O-Ž) 2*, op. cit. str. 1875.

¹²⁸ Džozef S. Naj Jr., *Kako razumevati međunarodne sukobe*, op. cit. str. 345.

Од почетка Другог светског рата, СССР је у Европи припојио Литванију, Летонију и Естонију, анектирао делове Румуније (Бесарабија и Северна Буковина), Чехословачке (Закарпатје) и Немачке (Кенигсберг) и променио власт у Мађарској, Бугарској и Румунији, превodeћи их из фашистичког табора у сопствени. Једина која је добила територијалну надокнаду после совјетског ширења на њен рачун је Пољска, али територијом Немачке.

Ослањајући се на анализу *Дуги телеграм* из фебруара 1946. године, стручњака у америчкој администрацији за СССР Џорџа Кенана који је службовао у Москви, у САД се почело гледати на СССР као на непомирљивог непријатеља па су своју спољну политику почели развијати у смеру ограничавања ширења совјетског и комунистичког утицаја – били су свесни да је СССР слаб да би се упустио у рат и имали поверење у сопствену војну снагу па нису очекивали напад – више су се плашили да би комунисти и њима наклоњени могли искористити празнину у послератној Немачкој и Јапану и економске поремећаје у Европи, грађански рат у Кини и Грчкој као и деколонизацију.¹²⁹ Срећом по САД, Евроазија је је превелика да би била политички јединствена.¹³⁰

У четвртм делу *Дугачког телеграма*, Кенан на питање шта се може очекивати од спровођења основних совјетских политика на незваничном или скривеном плану за који совјетска влада не прихвата одговорност, јер су коришћене агентуре за те делатности, даје следећи одговор: „влада или владајуће групе вољне да се подвргну совјетским циљевима на једном или другом нивоу, као што је садашња влада Бугарске и Југославије, режим у северном Ирану, Кинески комунисти итд. не само пропагандне машине, него и стварне политике ових режима могу се широко ставити на располагање СССР-у који је високо осетљив на логику силе па се из овог разлога може лако повући – и обично тако буде када сусретне јак отпор на било којој тачки.“¹³¹ Совјети су сматрани slabим супарником.

¹²⁹ Painter S. David, *Hladni rat*, op. cit. str. 32.

¹³⁰ Zbignjev Bžežinski, *Velika šahovska tabla: američki primat i njegovi geopolitički ciljevi*, CID, Podgorica, 1999. str. 36.

¹³¹ Кенан каже и да успех совјетског система као облик унутрашње моћи није још потпуно доказан, а сва совјетска пропаганда изван совјетске сфере безбедности у суштини је негативна и

Као еквивалент *Дугачком телеграму*, постоји *Новиков телеграм* у којем је амбасадор СССР у Вашингтону Николај Новиков (Николай Васильевич Новиков) објаснио да САД теже светској доминацији и сугерисао да ће се САД, из разлога што је Европа похарана Другим светским ратом, инфилтрирати у тамошње државе са понудама помоћи за обнову, што ће донети економску корист за САД. Ова стратегија, по Новикову, одговара плановима САД за светску доминацију. Више доказа о овоме се налази у бројности мирнодопске војне силе САД и успостављању база САД широм света. Новиков спомиње говор Винстона Черчила о Гвозденој завеси, истичући да је Черчил позвао на јак англоамерички војни савез. Нову тврдокорну политику САД Новиков је приписао новом председнику Труману, који је мање за сарадњу него његов преминули претходник Рузвелт. Телеграм се завршава претпоставком да САД планира Трећи светски рат, који ће се водити против СССР-а. У закључку каже да Труман није отворен за сарадњу са СССР-ом и да не толерише појединце у свом окружењу који нису потпуно антисовјетски.¹³²

Контрола СССР над земљама народне демократије појавила се постепено. Анализирајући Стаљинов говор, у којем је најавио три нова петогодишња плана, Кенан је у свом чувеном *Дугачком телеграму* написао како би Стаљин гледао на неки озбиљан притисак из иностранства: Интервенција против Совјетског Савеза, мада би била катастрофална за оне који је предузму, поново би довела до заостајања у развоју совјетског социјализма и стога је морала по сваку цену да се спречи јер Стаљин није могао истовремено да обнавља Совјетски Савез и да се конфронтира, а често помињана совјетска инвазија на Западну Европу била је

деструктивна и да морају смислити и пружити другим нацијама много више позитивне и конструктивне слике врсте света какав желимо да видимо од оног који су давали у прошлости, да није довољно позивати људе да развију политичке процесе сличне америчким и да су многи страни народи, бар у Европи, уморни и уплашени искуствима прошлости и мање их интересује замишљена слобода него безбедност - они траже предвођење више него одговорност, па би требало бити способнији од Руса да им се пружи ово - а ако ми не, Руси ће сигурно. 861.00/2 - 2246: Telegram The Charge in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State SECRET Moscow, February 22, 1946 - 9 p.m. [Received February 22--3: 52 p.m.] Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v06/d475> 29/05/2016

¹³² Nikolai V. Novikov, „Excerpt from the Novikov Telegram September 27, 1946”, Sharon M. Hanes, Richard C. Hanes, and Lawrence W. Baker (eds), *Cold War Reference Library Vol. 5*. UXL, Detroit, 2004, pp. 25-31

плод маште; било је много вероватније да би Стаљин устукнуо пред могућом конфронтацијом са Сједињеним Државама – мада свакако не пре него што би добро проверио до које мере је Запад одлучан у својој намери јер Стаљин је био у могућности да, не излажући се неком посебном ризику, намеће границе у Источној Европи, захваљујући томе што су његове трупе већ окупирале те области.¹³³ Што се тиче наметања просовјетских режима на тим територијама, био је много обазривији – током прве године после рата, комунистичке диктатуре уведене су само у Југославији и Албанији, а других пет земаља које ће касније постати совјетски сателити – Бугарска, Чехословачка, Мађарска, Пољска и Румунија – имале су коалиционе владе у којима су комунисти били најјача, али још увек не доминантна партија, у две од тих земаља (Чехословачка и Мађарска) одржале су прве послератне године изборе после којих је успостављен стварни вишепартијски систем – некомунистичке партије јесу биле систематски ометане, посебно у Пољској, али Совјетски Савез их и даље није директно гушио.¹³⁴

У говору одржаном преко радија 28. априла 1947, државни секретар САД Џорџ Маршал (George Catlett Marshall) је указао на то да је Запад у својој политици према Совјетском Савезу прешао тачку са које нема повратка. Стаљинов наговештај да би можда био спреман на компромис, Маршал је одбацио зато што се не може да игнорисати фактор времена јер опоравак Европе се одвија много спорије него очекивано и акција не може да чека на компромис постигнут исцрпљивањем па се без одлагања мора предузети све што може да реши горуће проблеме.¹³⁵ Америка се определила за јединство Запада, уместо за преговоре Запада и Истока. Она заиста није имала други избор, пошто се није усуђивала да делује на основу Стаљинових наговештаја, а да накнадно открије како он преговоре користи за подривање новог међународног поретка који је покушавала да изгради. Доктрина обуздавања уз запречавање комунизма постала је основни принцип политике Запада током наредних четрдесет година, нарочито у САД.¹³⁶

¹³³ Henri Kisindžer, *Diplomatija*, op. cit. str. 368.

¹³⁴ Исто

¹³⁵ Исто, стр. 369.

¹³⁶ Исто

Џорџ Маршал осмислио је политику коју је описао у говору на Харварду 5. јуна 1947. године по којој би народи Европе направили јединствени план економске обнове финансиране од САД.¹³⁷ План је објављен као корак ка оживљавању мира. Иако су СССР и државе народне демократије позвани, почињао је Хладни рат па је то одбијено од СССР-а у име свих. Шеснаест нација Европе створило је Организацију за европску економску сарадњу (Organization for European Economic Cooperation) како би се координисао Европски програм обнове (European Recovery Program) познатији као Маршалов план. Иако је Маршал уверавао Совјете да план није усмерен против било које земље или идеологије него против глади, сиромаштва, очаја и хаоса, био је то јак економски удар против комунизма. Знајући да тоталитарни режими срљају у поратну економску пропаст, Маршал и други у САД су тежили да обнове ратом уништене економије Запада и да чак подстакну раст. Осећали су да је економска добробит највећи савезник демократије. САД су донеле 13 милијарди долара у Европу и успоставили програм усељавања расељених и бескућника када је 300.000 људи емигрирало у Америку добивши држављанство.¹³⁸

Влада ФНРЈ је дан после почетка састанка о Маршаловом плану, дала инструкцију амбасди у Паризу да упутити ноту Министарству спољних послова Француске у вези са пружањем помоћи европским земљама 28. јуна 1947. у којој се истиче да је сазнала за иницијативу коју су предузели министри иностраних послова Француске и Велике Британије у вези пружања помоћи за економску обнову Европе: „Мада влада ФНРЈ не располаже информацијама о могућим условима и околностима те евентуалне помоћи коју би САД пружиле европским нацијама, она сматра за потребно да изјави да је Југославија заинтересована за ту акцију у оној мери у којој ће она олакшати привредну обнову европских земаља и учврстити мирољубиву сарадњу између народа и уколико ће се заснивати на

¹³⁷ The Marshall Plan Speech, Internet <http://marshallfoundation.org/marshall/the-marshall-plan/marshall-plan-speech>

¹³⁸ Alan Axelrod, *The Complete Idiot's Guide to American History*, Alpha Books, New York, 2002, p. 263.

начелима Повеље УН. Влада ФНРЈ, према томе, спремна је да учествује у припремним разговорима у вези са овим питањем.¹³⁹

Било је то још време велике идеолошке и државне присности Југославије са СССР, па је Молотов у Паризу могао тај план да одбије и у име Југославије, и свих земаља народне демократије. Иако су га Чехословачка и Пољска прихватиле, морале су да повуку одлуку. Одбијање је образложено опасношћу од страног мешања у унутрашње ствари. Својим ближим сарадницима Тито је говорио да и даље треба бити опрезан, јер не верује да ће совјетски руководиоци тако брзо обуставити Хладни рат и вероватно је да ће се конфронтација са Западом продужити јер Тито је добро знао шта значи стаљинизам. Тито је знајући Стаљина претпоставио његову жељу за доминацијом. Када су се последњи пут видели 27. маја 1946. Јосиф је желео да Јосип буде млађи брат, и као у свакој породици, схвати да мора увек и без поговора послушати старијег брата – он је хтео да га на неки начин усвоји.¹⁴⁰ Две године касније 1948. Стаљин је хтео поново да окуша снагу, али у жељи да сруши Тита. Марта 1948. када је почео сукоб, Стаљин је сматрао да ће бити довољно да мрдне малим прстом и Тита више неће бити.¹⁴¹

Као активни геостратешки играч СССР је имао способност и националну снагу да своју моћ и утицај спроводи ван својих граница, али Југославија се нашла у том тренутку на месту геополитичког стожера или се наметнула у том смислу да

¹³⁹ Ранко Петковић, *Један век односа Југославије и САД*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1992. стр. 85.

¹⁴⁰ Прошла је поноћ када је после разговора у Кремљу Стаљин позвао Тита и остале на вечеру у свој летњиковач крај Москве. Осим југословенске делегације, ту су били Молотов, Берија, Жданов и Булгањин. После здравица и вечере, Стаљин је загрејан од пића пуштао руске народне песме. Певушио је и играо док су остали гледали, а онда је Титу рекао да су Молотов и Стаљин два Србина на шта је ласкаво Молотов рекао Стаљину да је снажан, али је Стаљин узвратио да неће дуго живети. Молотов, Берија и Жданов су се додворавали да је он здрав и да ће живети дуго на шта Стаљин рече да физиолошки закони делују, и погледавши у Тита дода да Тито треба да се чува да му се ништа не деси јер, јер Стаљин неће дуго живети, а ти Тито ће остати за Европу. Стаљин каже да му је Черчил причао о Титу да је добар човек на шта је одговорио да не зна, али ако он каже, значи мора бити тако и да ће се потрудити да га упозна. Титу је Стаљин понудио брудершафт (братимљење испијање алкохола укрштених руку) куцнули су се и загрлили, Стаљин ухвати Тита испод мишица и три пут га дигну у вис задовољно узвикнувши да још у себи има снаге. Види: Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, Kultura, Beograd, 1953. стр. 421.

¹⁴¹ Предраг Симић, *Тито и НАТО: успон и пад друге Југославије*, Новости, Београд, 2008. стр. 47.

њен значај није изведен из њене моћи или мотива него пре из осетљивог положаја и што је њено рањиво стање могло изазвати последице по другог геостратешког играча – САД.¹⁴²

3.5. Стварање и деловање Информбироа

Информбиро (Информационное бюро комунистических партий - Коминформ) своје корене као заједница комунистичких партија има у Интернационали (међународно удружење радника).¹⁴³

Обнављање Треће Интернационале уопште није долазило у обзир ни у каквом облику, али нешто друго би требало створити, говорио је Стаљин – организовати неко тело информативног карактера, које би се с времена на време састајало, измењивало искуства, доносило неке закључке, наравно, говорио је он, одлуке тога тела не би биле обавезне ни за једну партију, ако се она не би с њима сложила.¹⁴⁴ Стаљин је настојао да продуби јаз између Димитрова и Тита око тога ко ће бити иницијатор за оснивање овог новог тела. Мислио је да ће се око тога сукобити Југословени и Бугари. Иако је пре овог састанка предложио Титу да он буде иницијатор, сада се пред Титом обратио Димитрову: Шта ви мислите, ко да буде иницијатор – ви, или Валтер, или Французи? - овде је Стаљин употребио Титов псеудоним у Москви још из дана Коминтерне. Димитров је одговорио: Па, могао би Валтер, међутим, Тито се није сложио: Најбоље нека буду Французи – тако је овај разговор завршен.¹⁴⁵ Оснивању Информативног бироа неких комунистичких партија конкретно се приступило годину дана касније, у јесен 1947. године. До спровођења ове Стаљинове одлуке дошло је баш у време када се СССР одлучио да стави под своју потпуну контролу низ источноевропских

¹⁴² Zbignjev Bžežinski, *Velika šahovska table*, op. cit. str. 42.

¹⁴³ После Другог светског рата обнавља се Социјалистичка интернационала 1951. састављена углавном од социјалистичких и социјалдемократских партија Западне Европе. Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, op. cit. str. 356.

¹⁴⁴ Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, op. cit. str. 439.

¹⁴⁵ Исто

земаља као Југославију, Чехословачку, Пољску, Румунију, Бугарску које су све у већој или мањој мери већ биле под утицајем Москве.

Како се Хладни рат распламсао, Стаљин је 1947. кренуо поново да ствара строжи инструмент совјетске међународне контроле Информбиро, а пажњу је усмерио на учвршћење и укључивање у совјетску сферу нових комунистичких партија на власти, као и на уобличење заједничке стратегије за важније западноевропске комунистичке партије у коалиционим владама, као што су у Француској и Италији у нади да би ове партије могле, не само бити у стању да убрзају уклањање америчког утицаја, него да би и саме могле да дођу на власт, а победа кинеске револуције 1949. такође је допринела кратком буђењу револуционарних нада, са црвеном заставом која се тада лепршала над више од милијарде људи.¹⁴⁶

Информбиро је настао углавном да би усклађивао транзицију која се дешавала у Источној и Централној Европи – у годинама 1947–9. то није била светска партија као Коминтерна, већ само веома корисно средство за политички концепт Кремља.¹⁴⁷

Многе комунистичке партије нису биле позване на оснивање нове организације. Међу комунистима многи су се питали зашто на оснивању нема представника КП Грчке, која је баш тада водила оружану борбу у својој земљи и била у средишту пажње међународног јавног мњења, а ни КП Албаније. Однос ФНРЈ према борби партизана Грчке огледа се у испорукама ратног материјала који је предала Демократској армији Грчке предвођену комунистима 15. децембра 1946.¹⁴⁸ Ако се имају у виду споразуми о интересним сферама које су представници СССР-а закључили за време рата с представницима других великих сила и у којима је решено да Грчка не спада у интересну сферу СССР-а, онда је

¹⁴⁶ Zbignjev Bžežinski, *Veliki promašaj - Rođenje i kraj komunizma u 20. veku*, VizArt, Podgorica, 2001. str. 135.

¹⁴⁷ Székely Gábor, „The Formation of the State-socialism System in East-Central Europe in 1947-1949 - the Cominform“ in István Majoros, Zoltán Maruzsa, Oliver Rathkolb (Red): *Österreich und Ungarn im Kalten Krieg*, pp. 265-277 ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Universität Wien, Institut für Zeitgeschichte, Wien-Budapest, 2010, p. 269

¹⁴⁸ Списак предатог ратног материјала Демократској армији Грчке, 15. децембар 1946. АЈ, 507, IX, 33/III-8

јасно зашто их Стаљин није звао на оснивање Коминформа – исто тако није био позван низ других партија, као КП Кине, која је била у борби против националиста, или КП Енглеске.¹⁴⁹

Оснивачки састанак Коминформа почео је крајем септембра 1947. у бањи Сзкларска Поремба у западној Пољској – бившој Немачкој. Овај састанак трајао је седам дана, а сви учесници са својим помоћним особљем становали су у једном опоравилишту Министарства државне безбедности Пољске, које се налазило у центру парка чији је пречник био 500-600 метара, а у истој згради налазила се сала за конференције, као и просторије за ручавање, док се око зграде и парка налазило јако обезбеђење.¹⁵⁰

Основни реферат, о међународној ситуацији, дао је совјетски представник Жданов. Главна теза његовог реферата била је да у свету постоје два табора, империјалистички табор на челу са САД и антиимперијалистички на челу са СССР-ом, да САД врше велике припреме за рат против антиимперијалистичког блока, а после је представник сваке земље давао реферат о делатности своје партије. На крају заседања усвојене су две резолуције о оснивању Информативног бироа комунистичких партија, како се нова организација службено називала.¹⁵¹ Реферат Едварда Кардеља на саветовању представника комунистичких партија септембра 1947. године није заостајало у изразима пријатељства и социјалистичких намера.¹⁵²

¹⁴⁹ Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, op. cit. str. 472.

¹⁵⁰ Исто, стр. 473. Састанку су присуствовали у име Комунистичке партије Југославије Едвард Кардељ и Милован Тилас, у име СКП(б) Андреј Жданов (Андрей Александрович Жданов) и Георгиј Маљенков (Георгий Максимилианович Маленков), у име Бугарске радничке партије (комуниста) Велко Червенков (Вълко Червенков) и Васил Потпомов (Васил Потпомов), у име Комунистичке партије Румуније Георге Деж (Gheorghe Gheorghiu-Dej) и Ана Паукер (Ana Pauker), у име Мађарске комунистичке партије Михаљ Фаркас (Mihaly Farkas) и Јожеф Реваи (Jozsef Revai), у име Пољске радничке партије Владислав Гомулка (Władysław Gomułka) и Харолд Минц (Harold Mints), у име Комунистичке партије Чехословачке Рудолф Слански (Rudolf Slánský) и Штефан Баштовански (Štefan Bašťovanský), у име Комунистичке партије Француске Жак Дикло (Jacques Duclos) и Етјен Фажон (Etienne Fayon), у име Комунистичке партије Италије Луиђи Лонго (Luigi Longo) и Еугенио Реале (Eugenio Reale).

¹⁵¹ Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, op. cit. 438.

¹⁵² Реферат Едварда Кардеља на Информативном саветовању представника комунистичких партија, у Варшави, септембар 1947. АЈ, 507, IX-119/ IV-1

Од две декларације прва је дала политичку линију, а у другој су утврђени организациони принципи. Декларација саветовања представника комунистичких партија по питању међународне ситуације служила је у сврхе спољне политике СССР.¹⁵³ Констатовано је да одсуство веза између комунистичких партија које су учествовале на саветовању представља озбиљан недостатак и да је искуство показало да је таква неповезаност комунистичких партија неправилна и штетна, а потребна је размена искустава и добровољном координацијом акција појединих партија у условима компликовања послератне међународне ситуације јер неповезаност комунистичких партија може нанети штету радничкој класи.¹⁵⁴

Андреј Жданов, кога су једно време сматрали Стаљиновим наследником, могао је још септембра 1947. да тврди како постоје две врсте држава у оквиру онога што је звао антифашистичким фронтом у Источној Европи – у говору којим је објављено оснивање Информбироа он је Југославију, Пољску, Чехословачку и Албанију назвао новим демократијама, што је чудно када је у питању Чехословачка, где комунистички удар још није био изведен, а Бугарска, Румунија, Мађарска и Финска сврстане су у другу категорију, која још није била јасно називана. Кисинџер се пита да ли то значи да је Стаљинова резервна позиција за Источну Европу у ствари била слична оној за Финску – успостављање националних и демократских држава које ипак воде рачуна о совјетским интересима – знамо да упркос томе што је Стаљин Рузвелтовом изасланику и главном саветнику Хопкинсу (Harry Lloyd Hopkins) 1945. рекао да жели да Пољска добије пријатељски настројену владу према СССР-у која не мора обавезно да буде комунистичка, његови *намесници* су наметали нешто потпуно

¹⁵³ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 138-40.

¹⁵⁴ Полазећи од тога, учесници су се сложили да се оснива Информбиро од претставника Комунистичке партије Југославије, Бугарске радничке партије (комуниста), Комунистичке партије Румуније, Мађарске комунистичке партије, Пољске радничке партије, Свесавезне комунистичке партије (бољшевика), Комунистичке партије Француске, Комунистичке партије Чехословачке и Комунистичке партије Италије, да се Информационом бироу стави у задатак организација размене искустава и, у случају потребе, координација делатности комунистичких партија на основи узајамне сагласности, да Информбиро буде састављен од претставника централних комитета, и то по два за сваки, при чему делегације треба да одређују и замењују централни комитети, да оснује свој двонедељни, а касније недељни орган – лист, да се лист издаје на француском и руском језику, а по могућности и на другим, да се за седиште одреди град Београд. Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, op. cit. str. 439.

другачије и две године касније, када је Америка одлучила да спроведе програм помоћи Грчкој и Турској, и када је од три западне окупационе зоне почела да ствара државу, Стаљин се још једном сусрео с америчким државним секретаром – априла 1947, после осамнаест месеци застоја и испољавања све веће горчине на састанцима министара иностраних послова четири силе, као и читавог низа совјетских претњи и једностраних потеза, позвао је државног секретара Маршала, коме је у дужем разговору рекао да томе придаје огроман значај.¹⁵⁵ Нове тзв. демократије су се стварале саме од себе или под утицајем Москве.

Писмо Стаљина Титу о неопходности расправе о питању Албаније 23. децембра 1947. године изгледа је тежило ка усмеравању политике Београда по плановима Москве.¹⁵⁶ Телеграм Милована Ђиласа Титу о сусрету са Стаљином 19. јануара 1948. године поводом питања Албаније, проблема наоружања и извоза метала је имало више тема које су морале већ да забрину Тита.¹⁵⁷ Током разговора Ђиласа је Стаљини причао анегдоте као што је разговор Турчина и Црногорца током примирја када се Турчин заинтересовао због чега Црногорци заповедају ратове на шта Црногорац рече због пљачке, сиротиња је, па не бисмо ли шта опљачкали - а због чега ви ратујете - због части и славе, одговара Турчин, на шта ће Црногорац: Свак ратује за оно чега нема.¹⁵⁸ Ни сањао Ђилас није да ће доћи до склапања савеза са Турском и то у заштити од СССР-а и то да ће он тада већ бити у немилици због својих текстова о кварењу друштва, а касније и у затвору.

¹⁵⁵ Henri Kisindžer, *Diplomatija*, op. cit. str. 368.

¹⁵⁶ Писмо Ј. В. Стаљина Ј. Б. Титу о неопходности расправе о албанском питању 23. децембар 1947. МИЈ, Архив ЈБТ, КМЈ, I-3-6/651

¹⁵⁷ Телеграм Милована Ђиласа Јосипу Броз Титу о сусрету са Јосифом В. Стаљином поводом албанског питања, проблема наоружања и извоза метала, 19. јануар 1948. МИЈ, Архив ЈБТ, КМЈ, I-3-6/651

¹⁵⁸ Milovan Đilas, *Susreti sa Staljinom*, Naša reč, London, 1986. str. 49.

4. Сукоб Совјетског Савеза и Југославије

Димитров се одазвао позиву Стаљина у Москву, а Тито се болешћу изговорио и послао Кардеља и Ђиласа. Према извештају који је Ђилас поднео ЦК КПЈ и допунама које је дао Кардељ, састанак је отворио Молотов, и одмах је у уводу речено да постоје озбиљна размимоилажења између Совјетског Савеза, с једне стране, и Југославије и Бугарске с друге стране, па да је то недопустиво с партијске и с државне тачке гледишта.¹⁵⁹ Молотов је набрајао узроке размимоилажења – прво склапање југословенско-бугарског уговора о сарадњи, друго изјаву Димитрова о федерацији источноевропских земаља и балканских држава, укључивши Грчку, и треће Албанија.¹⁶⁰

Да би објаснио какво понашање очекује на Балкану, Стаљин је навео послушност Пољске: „Видимо да се друг Димитров сувише заноси на прес-конференцијама, не пази шта говори. А све што год он каже, све што год каже Тито, у иностранству се мисли да је то речено са нашим знањем. Ето, например, били су ту Пољаци код нас. Питам их шта мислите о изјави Димитрова, а они веле: Паметна ствар. А ја им кажем да то није паметна ствар. Онда они одговоре да и они мисле да то није паметна ствар када је такво мишљење совјетске владе.“¹⁶¹ Димитров је изјавио како је Аустроугарска омела царинску унију Србије и Бугарске што би по аналогију коју је Стаљин имао у виду значило да су раније Немци ометали, а сада Руси. То што је Стаљин пореклом Грузин не мења слабост његове примедбе јер тако је у суштини и било.

Димитров се бранио да нема суштинске разлике између спољне политике Бугарске и Совјетског Савеза, а Стаљин љутито рекао да има крупних разлика и

¹⁵⁹ Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, op. cit. str. 461.

¹⁶⁰ Он је изнео да је совјетска влада поручила југословенској и бугарској влади да не склапају уговор док не истекну ограничења по мировном уговору. Међутим, како је рекао Молотов, ове две владе су склопиле уговор, а совјетска влада је о томе сазнала из новина. Исто

¹⁶¹ Milovan Đilas, *Susreti sa Staljinom*, op. cit. str. 98-9.

да то не треба крити јер је лењинска пракса увек учила да је потребно уочити грешке и што пре их ликвидирати, на шта је Димитров одговорио: „Тачно је, ми смо погрешили. Али учимо се и на тим грешкама у спољној политици.“¹⁶² Димитров који је већ више од четрдесет година у политици, био је већ болестан, није имао више упорност, а Стаљин се трудио да његов ауторитет што више пољуља јавно. Стаљин је био против царинске уније и федерације између Бугарске и Румуније, јер је Румунију видео у федерацији с Мађарском.¹⁶³

Стаљин је наставио: „Друга је ствар федерација Југославије, Бугарске и Албаније. Постоје ту историјске и друге везе. Ту федерацији треба створити, и то уколико пре утолико боље... Одмах се договорите о томе.“¹⁶⁴ Ђилас се присећа како Кардељ тада примећује да се већ ради на југословенско-албанској федерацији, али Стаљин истиче: „Не, прво федерација између Бугарске и Југославије, па онда ових двеју с Албанијом.“¹⁶⁵ Из изложеног става и неодређених наговештаја совјетских дипломата у то време, изгледало је да совјетски врх носи мишљи о реорганизовању СССР-а његовим спајањем – Украјине с Мађарском и Румунијом, а Белорусије с Пољском и Чехословачком, док би балканске државе ишле у заједницу с Русијом – сигурно је да је Стаљин за источноевропске земље тражио решења и облике који би му учврстили и на дуже осигурали доминацију и хегемонију.¹⁶⁶

И Југославију је Стаљин критиковао: „Бугарска и Југославија не јављају ништа шта раде, него ми све то морамо да дознајемо на улици, па смо тако стављени пред свршен чин... сазвали смо састанак да бисмо продискутовали о

¹⁶² Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, op. cit. str. 462.

¹⁶³ Јавио се за реч Коларов из Бугарске. Он је објашњавао како су Румуни такође за царинску унију са Бугарском и да не види шта је друг Димитров погрешно, јер су послали пројекат уговора совјетској влади и она није дала никакву примедбу око формулације о царинској унији, него само око дефиниције нападача. На ове речи Коларова Стаљин се окренуо Молотову упитавши јел тачно да су послали пројекат уговора на шта је Молотов рекао да јесу и Стаљин љутито казао да и они глупости праве што је Димитров искористио рекавши да је то и био разлог за изјаву, јер је пројекат био послат у Москву. Исто

¹⁶⁴ Milovan Đilas, *Susreti sa Staljinom*, op. cit. str. 100.

¹⁶⁵ Исто

¹⁶⁶ Исто

размимоилажењима у спољној политици између СССР-а, с једне стране, и Бугарске и Југославије.¹⁶⁷

Кардељ је изјавио да је пројекат југословенско-бугарског уговора био послат совјетској влади пре потписивања, која је ставила само примедбу да рок уговора треба да буде 20 година, а не за вечита времена, како је било предвиђено што је Молотов, потврдио, а Кардељ додао да осим тога не види да постоје било каква размимоилажења у политици између СССР-а и Југославије.¹⁶⁸ Препоручен је уговор орочен на 20 година.

Југословенско-албанске односе Стаљин је користио као средство притиска на Југославију као и захтев владе у Тирани да се у Албанију упуте југословенске трупе, за шта је примедбовао да се нису с Москвом консултовали о слању две југословенске дивизије у Албанију, а Кардељ одговорио да је тачно да није било консултовања око слања тих дивизија, али да дефинитивни споразум о слању ових дивизија није још закључен, да југословенска влада није одредила датум слања, иако је она у принципу вољна да прихвати захтев албанске владе, да тај корак југословенске владе не значи никакво угрожавање мира, да је то учињено само у одбрану независности Албаније од претњи споља, да је још раније албанска влада молила да се пошаље у Албанију један пук југословенске авијације, што је и учињено, па није било никаквих међународних компликација и подвукао да се он не сећа ни једног другог сличног питања из области спољне политике по коме се југословенска влада није консултовала са совјетском владом.¹⁶⁹ Стаљин је љутито прекинуо Кардеља: „Није тачно, ви се уопште не консултујете. То није код вас грешка – него став, да, став!“¹⁷⁰

Стаљин више није дискутовао, него давао директиве. Молотов се затим осврће на бугарско-румунско саопштење о усклађивању привредних планова и

¹⁶⁷ Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, op. cit. str. 463.

¹⁶⁸ Исто, стр. 464.

¹⁶⁹ После је Молотов прочитао из југословенско-бугарског уговора да ће Југославија и Бугарска радити у духу УН и подржавати сваку иницијативу која би била усмерена на одржавање мира и против агресије. Димитров је рекао да је смисао уговора такав да се борба против жаришта агресије веже за УН, на шта је Стаљин казао да је то превентивни рат, обични комсомолски испад, дречава фраза, која само даје материјал непријатељу. Исто

¹⁷⁰ Milovan Đilas, *Susreti sa Staljinom*, op. cit. str. 102.

каже да то уствари значи спајање Бугарске и Румуније.¹⁷¹ Стаљин је изнео свој план за федерацију између појединих источноевропских земаља рекавши да треба створити три федерације: једну између Пољске и Чехословачке, другу између Румуније и Мађарске, трећу између Бугарске и Југославије – окрећући се Димитрову, рекао је: „Бугарска и Југославија могу већ сутра да је створе, јер је Бугарска суверена држава.“¹⁷²

Стаљин је овде чак почео и да говори о томе како би се нова држава требало да зове – а Кардељ говорио о односима са Албанијом, наглашујући да у суштини нема никакве разлике између југословенских и совјетских схватања у спољној политици, на шта је Стаљин рекао: „Нетачно је да размимоилажења између нас не постоје, и ми, Лењинови ученици, много смо се пута размимоилазили са самим Лењином, чак се посвађали по некој ствари, али после смо све продискутовали, утврдили ставове и ишли даље... ето, например, ми се не слажемо с вама да треба помагати грчке партизане.“¹⁷³

О Грчкој Стаљин је следеће рекао: „Шта мислите, да ће Британија и Сједињене Државе – Сједињене Државе, најјача држава на свету – дозволити да им буду прекинуте саобраћајне артерије у Средоземном Мору! Којешта. А ми флоте немамо. Устанак у Грчкој треба стишати, и то што пре.“¹⁷⁴ Напоменуо је да су кинески другови успели, али да је у Грчкој сасвим друга ситуација јер је на

¹⁷¹ Стаљин је на то рекао да су царинске уније уопште нереалност, а Кардељ да се неке царинске уније у пракси не показују лошим. Стаљин је питао Кардеља да наведе пример, а Кардељ је навео Бенелукс, на шта се Стаљин брецнуо да то није ништа иако је Кардељ додао да су ту Белгија, Луксембург и Холандија, Стаљин је тврдио да није. Кардељ је престао да полемише јер је Стаљин негирао и постојање Бенелукса. у Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, op. cit. str. 465.

¹⁷² Исто

¹⁷³ Стаљин каже да ту мисли да је у праву, а не Југословени иако је истина да и СССР може да погрешити. Навео је да је од Кинеза тражио да нађу начин суживота са Чан Кај Шеком (Chiang Kai-shek) што су прихватили, а онда другачије поступили и сада побеђују, а то није случај код на Балкану са грчким партизанима. Стаљин је тада питао Кардеља да ли је сигуран да ће партизани Грчке победити на шта је Кардељ одговорио да имају изгледа за победу, ако се страна интервенција не повећа и ако не направе велике политичке и стратегијске грешке. Димитров је покренуо опет економска питања између СССР-а и Бугарске. Стаљин му је кратко одговорио да ће о томе разговарати са заједничком југословенско-бугарском владом. у Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, op. cit. str. 466.

¹⁷⁴ Milovan Đilas, *Susreti sa Staljinom*, op. cit. str. 102.

животно важној комуникацији западних држава и директно се се ангажовале САД које су најјача држава на свету док је у Кини други случај и да је истина да и Москва може да погрешити. Разговор чије је одлика био необично оштар Стаљинов тон завршен је око поноћи, а овога пута Стаљин није позивао на вечеру у вилу.

Основно Стаљиново прекораване ишло је на рачун Бугара, мада је притом отворено циљао на Југословене чија је оцена била да Стаљин тражи хитну федерацију Југославије и Бугарске да би разбио унутрашње јединство Југославије и да зато са тим не треба журити. На састанку 10. фебруара Стаљин је, пошто је више пута поновио како се Југословени не консултују са совјетском владом по спољнополитичким питањима, рекао да се то не сме више понављати и саопштио да Југославија мора да потпише уговор о консултовању по спољнополитичким питањима са владом СССР-а да би у ноћи између 11. и 12. фебруара Кардељ добио позив да оде код Молотова који је изнео два папира на којима је био текст уговора о узајамном консултовању о спољнополитичким питањима између влада СССР и Југославије.¹⁷⁵ Састанак у Кремљу је значио почетак Стаљиновог отвореног притиска на Југославију, стављајући читав свој апарат у свим земљама у покрет.¹⁷⁶

Георгију Димитрову је 14. марта 1948. године упућена депеша ЦК КПЈ у којој се износи став о стварању федерације између Југославије и Бугарске.¹⁷⁷ То

¹⁷⁵ Кардељ каже да је гледао та два парчета папира у плавим корицама и слушао глас Молотова који је тражио да то потпише, а у њему је све више расло огорчење што се све то мора радити у таквој форми, иако југословенска влада није била против узајамног консултовања јер зашто потписивати такву изјаву, кад ни дотле ништа друго није рађено до оно што се у њој наводи. Кардеља је то понижавало, био је огорчен, и збуњен. Потсећало га је на диктат малим земљама од стране сила. Ипак је потписао, да даље не компликује, али на погрешном месту, тамо где је требало да се потпише Молотов. Тако је све морало да се понови сутра, док се текст преписао. у Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, op. cit. str. 467-8.

¹⁷⁶ Прва акција била је у Румунији. Ту је одједном било издато наређење да се поскидају све Титове слике. Совјетска црна пропаганда пласирала је вест о томе у западну штампу. Тако је париски *Фигаро* (Le Figaro) од 12. фебруара писао да према вестима које стижу из Букурешта, Комунистичка партија Румуније наредила да се портрети маршала Тита уклоне из свих излога где је шеф југословенске владе био уз слику маршала Стаљина, Димитрова и Грозе - као да је изгубио поверење Москве – што се засад не да проверити, али заслужује да буду забележено. Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, op. cit. str. 468.

¹⁷⁷ Депеша ЦК КПЈ упућена Георги Димитрову, у којој се износи став о стварању федерације између Југославије и Бугарске, 14. март 1948. АЈ, 507, IX-15 /I-103

није остварено јер је у међувремену дошло до сукоба у Информбироу. Одлука Шеснаестог пленума ЦК Бугарске радничке партије (комуниста) о македонском питању означава промену става БРП(к) и Народне републике Бугарске према македонском националном питању, која је значила напуштање како дотадашњих ставова о пријатељству и сарадњи о свеобухватном решавању македонског питања стварањем федерације, тако и поштовањем права Македонаца у Пирину и сарадње с Народном републиком Македонијом.¹⁷⁸

У Бугарској је, по налогу Стаљина, Червенков заменио Димитрова, пошто је 1949. овај умро, а требало је завршити промене по совјетском моделу. Те године Бугарска је постала чланица Савета за узајамну економску помоћ (Совет экономической взаимопомощи – СЕВ) којег је Москва створила као еквивалент западној економској сарадњи. Нота владе ФНРЈ влади Народне Републике Бугарске октобра 1949. поводом једностраног раскида уговора о пријатељству од стране НР Бугарске, њена амбасада је вратила демонстрирајући још једном непријатељски однос.¹⁷⁹ Односи су постали више него хладни. Низ уговора је влада Народне републике Бугарске раскинула са ФНРЈ у току 1949–50.¹⁸⁰ Поводом протеривања дипломатских представника Југославије из Софије, када су се Јосип Ђерђа, први секретар Марко Вујачић и конзул Светозар Савић вратили, уручена је нота владе ФНРЈ влади НР Бугарске 21. јануара 1950.¹⁸¹ После Стаљинове смрти, дошло је до побољшања унутарпартијских односа, када су рехабилитовани неки политички противници. Мирење између Југославије и СССР-а 1955. коштало је Червенкова власти јер је, као верни стаљиниста, вређао Тита, а то више није било у складу са политиком Москве. Те године Бугарска је примљена у чланство УН када је постала и члан Варшавског пакта (Договор о дружбе, сотрудничестве и взаимопомощи), Совјетског одговора НАТО-у.

Из Београда се 20. марта 1948. године шаље писмо председника министарског савета Тита у Москву Молотову, министру спољних послова СССР,

¹⁷⁸ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 157-9.

¹⁷⁹ Исто, стр. 197-205.

¹⁸⁰ Исто, стр. 222-3.

¹⁸¹ Исто, стр. 220-2.

у којем се каже: „Саопштено нам је да је генерал Беркасов добио депешу од маршала Булгаћина, министра народне одбране СССР-а, у којој нам се саопштава да је влада СССР-а решила одмах повући све своје војне саветнике и инструкторе с мотивацијом да су *окупљени недружељубљем* тј. да се не поступа пријатељски према њима у Југославији.“¹⁸² Ако влада СССР информације добија од других, према таквим информацијама треба бити опрезан, јер нису објективне ни добронамерне. Истог дана је објављена Декларација влада САД, Велике Британије и Републике Француске о Слободној територији Трста која предлаже да се отпочну преговори о ревизији Уговора о миру с Италијом у циљу прикључења целе Слободне територије Трста (СТТ) Италији као резултат усаглашеног става три западне силе у облику званичног комуника.¹⁸³ Као продужетак тог дописивања, у Москву се из Вашингтона шаље Меморандум владе САД влади СССР, где се о мировном уговору који предвиђа СТТ као тампон државу са гувернером именованим од Савета безбедности УН и владом сматра неуспехом јер није било сагласности о личности која би била изабрана за гувернера у Савету безбедности и истиче доказана неспроводљивост и тражи од СССР прихватање ревизије и враћање Италији што је ипак одбијено.¹⁸⁴

Писмо потписано од Стаљина и Молотова, у којем се наводи да је по налогу ЦК СКП(б), уручено Титу 27. марта 1948. године, вероватно без симболике јер тај датум пружа изговор да се каже не, бар код руководства у Југославији.¹⁸⁵ Писмо Тита совјетском руководству са одговором на оптужбе изнете у писму од 27. марта 1948. године послато је 13. априла 1948.¹⁸⁶ Одбијено је учешће на Другом заседању Информбироа у Букурешту.

¹⁸² Исто, стр. 155-6.

¹⁸³ Исто, стр. 152-3.

¹⁸⁴ Исто, стр. 154-5.

¹⁸⁵ Писмо Ј. В. Стаљина и В. М. Молотова Ј. Б. Титу, уручено југословенском руководству, 27. март 1948. Потписано по налогу ЦК СКП(б) В. Молотов, Ј. Стаљин, МИЈ, Архив ЈБТ, КМЈ, I-3-6/655

¹⁸⁶ Писмо Ј. Б. Тита совјетском руководству са одговором на оптужбе изнете у писму од 27. марта 1948. 13. април 1948. Концепт, рукопис Ј. Б. Тита, на српском језику, МИЈ, Архив ЈБТ, КМЈ, I-3-6/655

Резолуција Информационог бироа комунистичких партија о стању у Комунистичкој партији Југославије 28. јуна 1948. донета на Другом заседању Информбироа је директан и отворен напад СКП(б), СССР и Стаљина на КПЈ, ФНРЈ и Тита пошто претходно нису успели у тишини да приволе КПЈ на послушност поверљивом партијском преписком, што је идеолошки сукоб издигло на међудржавни, јер је био покушај задржавања Југославије у односу који признаје руководећу улогу СКП(б) и СССР-а, пошто се увидело да послератни развој Југославије, због аутентичности народноослободилачке борбе и револуције, јесте специфичаа и не погодују остваривању потпуног совјетског утицаја у земљи, а испољавало се кроз совјетско-југословенска мешовита друштва и понашање совјетских војних и цивилних инструктора и стручњака – резолуција је партијски документ, али се у односима земаља народне демократије управљало преко партијске државе ка подређеној.¹⁸⁷ Датум као да је тражио пружање отпора, па макар и по цену губитка главе или власти или оба.

Резолуција Информбироа у првој тачки констатује да вођство КПЈ спроводи у последње време у основним питањима спољне и унутрашње политике неправилну линију која значи одступање од марксизма–лењинизма и у вези с тим Информациони биро одобрава поступак ЦК СКП(б), који је узео иницијативу у раскринкавању неправилне политике ЦК КПЈ и пре свега неправилне политике другова Тита, Кардеља, Ђиласа и Ранковића.¹⁸⁸ Четворица набројаних су врх Централног комитета, Партије и саме државе.

У другој тачки констатује да вођство КПЈ спроводи непријатељску политику према СССР-у и СКП(б) јер је у Југославији допуштена недостојна политика срамоћења совјетских војних стручњака и дискредитовања Совјетске армије, а за совјетске грађане стручњаке у Југославији тврди се створен посебни

¹⁸⁷ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 170.

¹⁸⁸ Резолуция Информационного бюро «О положении в Коммунистической партии Югославии» 29 июня 1948 года, Иосиф Виссарионович Сталин, *Сочинения - Том 18*. Информационно-издательский центр Союз, Тверь, 2006. стр. 642-9. Vladimir Dedijer (ur.), *Dokumenti 1948. Tom 1*, Rad, Beograd, 1980, str. 299-306. упореди: Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, (Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje), Rad, Beograd 1988, str. 926-30.

режим на основу кога су стављени под надзор органа Државне безбедности Југославије и праћени.

Трећа тачка каже се да у унутрашњој политици руководиоци КПЈ напуштају позиције радничке класе и раскидају с марксистичком теоријом класа и класне борбе, поричући чињеницу да капиталистички елементи у њиховој земљи расту и да се у вези с тим заоштрава класна борба на југословенском селу.

У четвртој сматрају да руководство КПЈ ревидира марксистичко-лењинистичко учење о партији према коме је партија основна водећа и усмеравајућа снага у земљи, снага која има свој нарочити програм и не расплињује се у беспартијној маси као што је Народни фронт.

Пета тачка каже да бирократски режим штети и да су срамне чињенице, као што је искључење из Партије и хапшење чланова ЦК КПЈ другова Жујовића и Хебранга зато што су се усудили да критикују антисовјетске концепције руководиоца КПЈ и што су се изјаснили за пријатељство Југославије са СССР-ом и мишљења су да се у Комунистичкој партији не може трпети такав срамотан, потпуно турски терористички режим и да интереси самог постојања и развоја КПЈ захтевају да се таквом режиму учини крај. Турски режим ће из овог сукоба, био терористички или не, да иронија буде већа, постати савезник Југославије.

У шестој тачки се каже да су руководиоци КПЈ, заражени претераном амбициозношћу, охолошћу и уображеношћу, уместо да поштено приме критику и пођу путем бољшевичког исправљања грешака, дочекали критику наокустрешено, заузели према њој непријатељски став, пошли антипартијским путем општег негирања својих погрешака, огрешили се о марксистичко-лењинистичко учење о односу политичке партије према својим погрешкама и тиме продубили своје антипартијске грешке.

При крају, наводи се чињеница да су Југословени одбили да пред Информационим бироом полажу рачун о свом раду, да саслушају критичке примедбе других комунистичких партија, значи стварно кршење равноправности комунистичких партија, и сматра се да је равно захтеву да се за КПЈ у Информбироу створи привилеговани положај. У једногласном закључку се осуђују руководиоци КПЈ са својим антипартијским и антисовјетским погледима, неспојивим с марксизмом-лењинизмом, целим својим поступком и својим

одбијањем да учествују на заседању, супротставивши се комунистичким партијама, које су у саставу Информационог бироа, пошли путем отцепљења од јединственог социјалистичког фронта против империјализма, пошли путем издаје ствари међународне солидарности радног народа и путем преласка на позиције национализма, али не сумња у то да у крилу КПЈ има довољно здравих елемената, верних марксизму-лењинизму, верних интернационалистичким традицијама КПЈ, верних јединственом социјалистичком фронту. Задатак ових здравих чланова КПЈ јесте да присиле своје данашње руководиоце да отворено и поштено признају своје грешке и да их поправе, да напусте национализам, да се врате интернационализму и да свим силама учвршћују јединствени социјалистички фронт против империјализма или, ако се данашњи руководиоци КПЈ покажу за то неспособни, да их смене и истакну ново интернационалистичко руководство КПЈ.

Резолуција Информбироа и Изјава ЦК КПЈ поводом Резолуције Информбироа, 28, 29. јуна 1948. објављене су јавно у Југославији на насловним странама дневних листова. Изјава Централног комитета Комунистичке партије Југославије поводом Резолуције Информационог бироа комунистичких партија о стању у Комунистичкој партији Југославије 29. јуна 1948. у првој тачки сматра критику у Резолуцији заснованом на нетачним и неоснованим тврдњама и представља покушај рушења угледа КПЈ у иностранству и у земљи, изазивања забуне у масама у земљи и у међународном радничком покрету, слабљења јединства КПЈ и њене руководеће улоге.¹⁸⁹

У другој тачки за Резолуцију се каже да, без навођења иједног доказа, наводи тврдња да вођство КПЈ води непријатељску политику према Совјетском Савезу и да су у Југославији омаловажавани совјетски војни специјалисти, а да су грађански специјалисти били подвргнути праћењу од органа безбедности, што апсолутно не одговара истини, а чак су они врбовали Југословене.

Трећа тачка каже да Резолуција критикује политику КПЈ у погледу вођења класне борбе, а нарочито политику КПЈ на селу, што изазива забуну код

¹⁸⁹ Резолуција Информбироа о стању у Комунистичкој партији Југославије и Изјава ЦК КПЈ поводом Резолуције ИБ, 28, 29. јун 1948. АЈ, 507, IX-119 /I-39, Vladimir Dedijer (ur.), *Dokumenti 1948. Tom 1*, op. cit. str. 312-319. упореди: Branko Petranović, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, op. cit. str. 930-934.

становништва, као да је за објективне тешкоће, нарочито у погледу снабдевања, крива КПЈ.

У четвртој тачки ЦК КПЈ са дубоким негодовањем одбија тврдње како водећи фактори КПЈ скрећу на пут кулачке партије, на пут ликвидације КПЈ, како у Партији нема демократије, како се у Партији гаје методи војничког руководства, како се у Партији газе најосновнија права чланова Партије и да се и на најблажу критику неисправности у Партији одговара оштрим репресалијама и корен тврдњи, сем реченог, налази у неразумевању односа између Партије и Фронта у Југославији, а да већина чланова ЦК нису кооптирани, него изабрани.

У петој тачки ЦК КПЈ одбија као недостојну оптужбу да у Компартији влада турски режим и да су југословенски руководиоци затајили Партији, критику неисправне политике ЦК, и народу затајили стварне узроке обрачунавања с друговима Хебрангом и Жујовићем. И заиста још није владао режим близак Турској да би се сматрао турским, вероватно се и у Москви и у Београду мислило на Османлијски султанат. ЦК КПЈ се у тој тачки чуди зашто се бране људи као Жујовић, који је 1937. године, по одлуци Коминтерне заједно с Горкићем искључен из ЦК КПЈ, или као Хебранг, који је пред усташком полицијом имао издајничко држање, о чему је обмануо Партију, који су фракционашили у КПЈ и радили на њеном разбијању и на штеточинском саботирању темпа изградње и индустријализације Југославије.

У шестој тачки ЦК КПЈ одбија као апсурдну тврдњу да су у последње време југословенски руководиоци с великом журбом и из демагошких разлога донели мере о национализацији ситне индустрије и ситне трговине јер је то пре тога планирано пола године.

У седмој тачки ЦК КПЈ тврди да нико од руководиоца не сматра да Југославији у борби за изградњу социјализма и очување независности није потребна помоћ земаља народне демократије и СССР-а и да се та помоћ мора повезати с унутрашњом и спољном политиком Југославије.

У закључној тачки ЦК КПЈ каже да не сматра да је тиме што је одбио да дискутује о грешкама за које није крив ма у чему повредио јединство комунистичког фронта јер јединство тог фронта се не заснива на признавању измишљених и исконструисаних грешака и клевета, него на чињеници да ли је

политика једне партије стварно интернационалистичка или није и да је Информбиро прекинуо принципе на којима је основан, а који су предвидели добровољност сваке партије у односу на прихватање закључака – не само да присиљава руководиоце КПЈ да признају грешке које нису учинили, него позива чланове КПЈ на побуну у Партији, на разбијање јединства Партије. Целокупном својом унутрашњом и спољном политиком сматрају, а нарочито својом борбом у току Народноослободилачког рата и правилним решењем националног питања у Југославији да је КПЈ доказала сасвим супротно национализму.

Тито је ради заштите независности земље у спољној политици истакао принцип одбране суверенитета. Још у току рата јасно је формулисао став нове Југославије у погледу делова територија који су после Првог светског рата остали под страном влашћу. Он је у току рата и после био против поделе Југославије на интересне сфере, да Југославија сачува своју независност, одупре се диктату и буде за начело немешања у послове других држава, поштовања равноправности и мирне коегзистенције.

У јуну 1948. отправник послова амбасаде САД у Београду Борден Римс (Robert Borden Reams) извештава да је он уверен да постоји дефинитиван раскид Београда и Москве.¹⁹⁰ У јулу 1948. британски СИС (The Secret Intelligence Service - MI6 Military Intelligence, Section 6) сазнаје да су се југословенске власти обратиле швајцарским о могућем Титовом азилу.¹⁹¹ Да ли је Стаљин то сазнао ако је у овој служби радио Ким Филби (Kim Philby), совјетски дупли агент у Лондону, није још јасно, али се да наслутити.

Амбасада ФНРЈ у Москви је 6. јула 1948. године нотом саопштила Влади СССР-а одлуку Владе Југославије о опозиву свих својих грађана који се налазе у

¹⁹⁰ Momčilo Pavlović (pr.), *Dokumenti CIA o Jugoslaviji 1948-1983*, op. cit. str. 41.

¹⁹¹ Jeffery Keith, *MI6: The History of the Secret Intelligence Service, 1909–1949*, Bloomsbury, London, 2010, p. 686

СССР-у.¹⁹² Августа 1948. године Влада ФНРЈ се нотом обратила Влади СССР о одговорности совјетске стране за погоршање билатералних односа.¹⁹³

Нота владе ФНРЈ Влади Народне републике Румуније поводом њене непријатељске политике после резолуције Информбироа 25. августа 1948. године наводи ставове Ане Паукер која сматра секташким и бирократским југословенски режим који је израз напуштања принципа марксизма и лењинизма од стране руководства па ликвидација овог режима јесте питање живота и смрти за КПЈ док је В. Лука наводио да се Тито и његови људи ослањају на државни апарат и ситнобуржоаске и кулачке слојеве као аргументацију за непријатељске активности Румуније према ФНРЈ кроз грубе нападе на партијско и државно руководство типично за кампању Информбироа.¹⁹⁴

Ђилас о смени на месту југословенског министра спољних послова ФНРЈ каже: „Симић, са својим предратним, 'грађанским' схватањима и менталитетом не само што се није најбоље сналазио у сукобу комуниста и комунистичких држава, него је - због свог ранијег хвалисања о блискости и договарањима са совјетским функционерима - постао и помало сумњив - наметало се да тај важан и надасве осетљив положај преузме јача и неспорна личност.“¹⁹⁵ За нове проблеме Тито је решио да ангажује свог блиског сарадника Едварда Кардеља који постаје министар иностраних послова 31. августа 1948. године и остаје на том месту до 14. јануара 1953. године. Совјетске власти су ускоро објавиле да је југословенски амбасадор због своје субверзивне делатности *persona non grata* што говори о заоштравању односа до усијања.¹⁹⁶

¹⁹² Нота амбасаде ФНРЈ у Москви Влади СССР-а о одлуци Владе Југославије о опозиву свих југословенских грађана који се налазе у СССР-у, 6. јул 1948. На српском језику, МСП Републике Србије, строго пов. Архива 1948, бр. 491, ф-II

¹⁹³ Нота Владе ФНРЈ предата Влади СССР о одговорности совјетске стране за погоршање билатералних односа. Август 1948. МСП Републике Србије, строго пов. Архива 1948, бр. 432109, ф. 132

¹⁹⁴ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 170-7.

¹⁹⁵ Milovan Đilas, *Vlast i pobuna - Memoari*, Europapress holding, Novi Liber, Zagreb, 2009. str. 267.

¹⁹⁶ Телеграм амбасаде ФНРЈ у Москви упућен МИП-у Југославије о објави совјетских власти да је југословенски амбасадор персона „нон-грата“ због своје субверзивне делатности, МСП Републике Србије, 1949, бр. 419631, ф-100

Енвер Хоџа је хтео да неутралише тежње дела албанских комуниста који су се залагали за ближу сарадњу са Београдом и да, проналазећи ослонац у Москви, спречи доминацију Југославије над Албанијом. Ипак, није био позван на оснивање Информбироа. Како се касније совјетско руководство супротставило идеји о стационарању југословенске дивизије на југу Албаније у Корчи и како је сукоб Тита и Стаљина растао, Хоџа је учврстио свој положај, ближе се везавши за Москву, а Титу после 1948. није преостало ништа друго сем да препозна грешку у својој политици према Албанији, што није помогло неалбанском становништву притиснутом од стране Албанаца додатно насељаваних у Аутономној косовско-метохијској области. Албанија је 1. јула 1948. године раскинула свих 27 уговора које је са Југославијом склопила.¹⁹⁷ Вербална нота министарства иностраних послова ФНРЈ посланству Народне републике Албаније у Београду о отказивању заштите интереса Албаније коју је вршила Југославија у земљама с којима Албанија нема дипломатске односе је прекинула коришћење традиционалног института мађународног права тзв. силе заштитнице – поверавањем заштите интереса и права пријатељској земљи која са земљама у којима из било којих разлога не одржава односе, а способна је и вољна да преко свог дипломатског представништва је штити – карактер албанско-југословенских односа до тада је био такав да је нормално било да ФНРЈ заступа Албанију тамо где она нема дипломатске представнике.¹⁹⁸ Није била једина та нота, пратила је нота посланства ФНРЈ у Тирани Министарства иностраних послова Народне републике Албаније поводом непридржавања Албаније Уговора о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи од 2. новембра 1949.¹⁹⁹ Уследила је Нота владе ФНРЈ влади Народне републике Албаније којом влада ФНРЈ отказује Уговор о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи између ФНРЈ и Народне републике Албаније, 12. новембра 1949. којом се сматра ослобођеном обавеза из поменутог уговора.²⁰⁰

¹⁹⁷ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 184-8.

¹⁹⁸ Исто, стр. 177-9.

¹⁹⁹ Исто, стр. 205-7.

²⁰⁰ Исто, стр.. 207-15.

Друга резолуција Информбироа под називом *Југословенска компартија у рукама убица и шпијуна*, усвојена на трећем заседању представника комунистичких и радничких партија, Информбироа 29. новембра 1949. у Мађарској. На састанку су учествовале комунистичке партије СССР-а, Мађарске, Бугарске, Румуније, Пољске, Чехословачке, Француске и Италије. Ова резолуција у којој је константовано да је од прошлог састанка 1948. године завршен прелаз Титове клике од буржоаског национализма до фашизма: У области унутрашње политике главни резултат унутрашње издајничке клике Тито-Ранковић представља ликвидација народно-демократског поретка у Југославији... Југословенски управљачи демагошки и бесрамно обмањују народ да они граде социјализам у Југославији. Сваком марксисти је јасно да ни у каквој изградњи социјализма у Југославији не може бити ни говора када је Титова клика прекинула са Совјетским Савезом, са читавим табором социјализма и демократије, лишивши тада Југославију главног ослонаца за изградњу социјализма... Жестина којом се у Југославији спроводи истребљење непоколебљивих бораца за комунизам може се упоредити само са зверствима хитлеровских фашиста и целата Цалдариса (Κωνσταντίνος Τσαλδάρης) у Грчкој и Франка (Francisco Franco Bahamonde) у Шпанији...²⁰¹

4.1. Избијање Берлинске кризе у односима великих сила

Берлин је 1945. освојила Црвена армија. Немачка је окупирана и подељена на окупационе зоне САД, Велике Британије и СССР-а, а Француска је после добила свој сектор по договору сила победница. Берлин је био оаза у совјетској зони, али подељен на савезничке окупационе зоне, као и сама Немачка. Западни Берлин је име западног дела Берлина који се састојао од америчке, британске и француске зоне, а Источни Берлин је био совјетски сектор и заједно су чинили

²⁰¹ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 215-20.

Велики Берлин (Groß-Berlin).²⁰² Хладни рат почео је у Немачкој блокадом Берлина, која је окончана обостраним избегавањем оружаног сукоба и такво контролисано одмеравање снага скоро је смирило Европу.²⁰³

Колико је било важно да се одрже сфере интереса види се и из Берлинске кризе 1948. године, када су Совјети спречили дотурање робе у три зоне Берлина које нису биле под њиховом управом. Тада је Филип Џонстон (Philip Johnston), забринути грађанин САД, послао писмо председнику Труману грдећи га да је требало у Потсдаму, када су се са Совјетима договарали о разграничењу окупационих зона, да тражи територијални коридор до Берлина.²⁰⁴ Џонстон је био толико изнервиран да је председника у писму назвао глупаком и тупаном, што говори о забринутости и заинтересованости јавности, макар малог њеног дела за спољну политику.²⁰⁵ Пажљивој јавности у САД важна је економска, али и безбедносна област коју лидери јавности прате и у овом случају се писмом о њој изражавају.²⁰⁶

Снаге СССР-а почеле су да задржавају возове упућене у Берлин марта 1948. Почетком јуна западни савезници су најавили да ће од својих зона створити посебну државу Западну Немачку. Британска и америчка зона су већ биле економски уједињене у Бизонију (Bizonia - две зоне). Крајем јуна СССР се блокадом Западног Берлина, успротивио да ту и не би могао бити главни град

²⁰² НАТО декласификовани извори, Internet, http://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/#/en/sources/510_divided_germany_-_194711/07/2015

²⁰³ Nikola Samardžić, *Drugi dvadeseti vek*, Službeni glasnik, Beograd, 2008. стр. 29.

²⁰⁴ Letter from an American citizen to President Truman, United Kingdom National Archives. Education, Cold War, Internet, http://www.nationalarchives.gov.uk/education/coldwar/G4/cs1_s4a.jpg 12/01/2015

²⁰⁵ Хенри Кисинџер о томе пише да сукоб са Стаљином нипошто не би био чајанка, а до које мере је био спреман да истраје постало је јасно у разговору који је 1989. водио са Андрејом Громиком, када га је питао зашто је после претрпљених ратних разарања СССР ризиковао блокаду Берлина без обзира на амерички нуклеарни монопол добивши одговор да је неколико саветника Стаљину изразило забринутост, али их је он разуверио изневши три могућности: 1) САД никада не би употребиле нуклеарно оружје због Берлина; 2) да су амерички конвоји покушали силом да се пробију аутопутем до Берлина Црвена армија би им пружила отпор; 3) ако би се чинило да САД спремају да нападну свом ширином фронта, Стаљин би коначну одлуку задржао за себе. У том случају би пристао на споразум. у Henri Kisindžer, *Diplomatija*, op. cit. стр. 362.

²⁰⁶ Ivo Visković, *Između zavere i birokratskog haosa: kako se stvara spoljna politika*, Dobar naslov, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2007. стр. 135-6.

Западне Немачке због окружености совјетском зоном. Труман је наредио свакодневни ваздухопловни мост авионским снабдевањем Западног Берлина. Политика обуздавања је добила своје оправдање, и у априлу 1949. и убрзала стварање НАТО-а.²⁰⁷

Американци су остали у Европи, у саставу НАТО-а, и задржали доминантну улогу у политичком, економском и безбедносном смислу, и Стаљин је закаснио кад је 1948. предложио повлачење свих страних војски из Немачке јер би то спречило Америку да брани капиталистички део Европе, а снаге СССР би остале на источним границама Немачке.²⁰⁸

Савезна Република Немачка - СРН (Bundesrepublik Deutschland) створена је у Бону 23. маја 1949, да би исте године у октобру од совјетског сектора била створена Немачка Демократска Република - НДР (Deutsche Demokratische Republik), где је уз помоћ СССР-а на власт доведена Јединствена социјалистичка партија Немачке (Die Sozialistische Einheitspartei Deutschlands) на челу Националног фронта (Nationale Front). Прекид блокаде путева и железничких пруга окончан је после једанаест месеци, а пребези из источних у западне делове су били свакодневни и досегли милионске бројеве током постојања овог стања. Атомску бомбу од августа 1949. године имао је и СССР па би у случају рата све државе Европе лако могле бити увучене у нова страдања. СССР није располагао стратешким ваздушним снагама којима би могао непосредно напасти САД.²⁰⁹

И у СССР-у и у САД присутно је схватање да би директно мешање у зоне утицаја обележене границама њихових војно-политичких групација, довело до нуклеарне конфронтације, а све земље које не улазе у састав њихових групација спадају у подручје тзв. неразграниченог интереса у којим је могуће успостављање и ширење њиховог политичког, економског и војног присуства – сматра се да једна таква сива зона налази и на Балкану и да у њу спадају две балканске (касније ванблоковске) земље, Југославија и Албанија – за ову доктрину карактеристика је да је задржала своју пуну важност од завршетка Другог светског рата и да се

²⁰⁷ Славољуб С. Лекић, „Подељени градови“, Internet, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/podeljeni-gradovi.html> 13/09/2015

²⁰⁸ Nikola Samardžić, *Drugi dvadeseti vek*, op. cit. str. 33.

²⁰⁹ Исто, стр. 31.

битније није мењала ни у доба Хладног рата, ни у раздобљима попуштања затегнутости.²¹⁰ Тако је дошло до одређеног учвршћивања позиција које су биле дуготрајне, а у том процепу нашао се Тито који је поводом Берлина ипак био на страни СССР-а. Пажња СССР-а била је тада ипак са тежиштем на Берлину.

4.2. Стварање и деловање НАТО-а и утицај на положај Југославије

Атлантском повељом (The Atlantic Charter) 14. августа 1941. Френклин Рузвелт, председник САД, и Винстон Черчил, британски премијер су објавили начела заједничког деловања две државе после рата. Ово је значило темељније савезништво од антихитлеровског савезништва са СССР-ом током рата. Када је дошло до размимоилажења са Стаљином, нови председник САД Труман је имао разлога да осим са Лондоном развија савезништво и са другима.

Порука председника САД Харија Трумана америчком Конгресу у Вашингтону 12. марта 1947. којом је предложио да САД пруже помоћ Грчкој и Турској је основ војне и економске помоћи двома медитеранским земљама које задржавају излазак СССР, Бугарске и Југославије у Егејско па и излазак из Јадранског мора, чувају мореузе од наступа совјетске флоте из Црног мора (одакле је изашла тек 1967.) прокламује Труманову доктрину из забринутости да семе тоталитарних режима успева у беди и оскудици.²¹¹ Владе Грчке и Турске су тражиле хитну финансијску и другу помоћ за одржање националног интегритета и опстанак слободе. Труман је овим обраћањем тражио Конгресу 400 милиона долара за војну и економску помоћ Грчкој и Турској убеђен да се ове државе суочавају са агресијом комунизма најављујући нову доктрину са старим призивом да политика САД мора бити подршка слободним народима који се одупиру намерама подвлашћивања од стране наоружане мањине или страним притисцима.

²¹⁰ Ранко Петковић, *XX век на Балкану: Версај, Јалта, Дејтон*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996. стр. 158.

²¹¹ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 121-3.

Акт о пружању помоћи Грчкој и Турској одобрен је од америчког Конгреса 22. маја 1947. године као важан резултат прихватања нове политике.²¹² Размена нота у припреми споразума Грчке и САД о помоћи Грчкој и текст споразума склопљеног у Атини 20. јуна 1947. године је свакако обрадовао десничарске снаге које су у борби против револуције добиле потпору.²¹³ Споразум између САД и Турске о помоћи Турској, склопљен у Анкари 12. јула 1947. године није ништа мање значајно јер једнако произлази из акта о пружању помоћи Грчкој и Турској.²¹⁴

Оснивање НАТО-а као претечу има склапање Уговора о економској, социјалној и културној сарадњи и колективној самоодбрани, по месту потписивања познат као Бриселски пакт (The Treaty of Brussels) и Ванденбергову резолуцију. Француска, Велика Британија, Холандија, Белгија и Луксембург склопиле су марта 1948. године Бриселски пакт, који је на педесет година орочио колективну одбрану држава чланица обавезаних на политичку, економску и војну сарадњу. Овај уговор се може сматрати првим антикомунистичким пактом после рата, али је и први уговор западних земаља против обнове агресивне политике Немачке.²¹⁵ Престао је да делује 1950. преласком обавеза чланица према НАТО-у и касније Западноевропске уније (Western European Union).

Одржавање мира, као и обезбеђивање заштите људских права и основних слобода уз помоћ механизма УН, било је у тежишту Сената САД који је, јуна 1948. усвојио Резолуцију 239, познату као Ванденбергова по сенатору Артуру Ванденбергу (Arthur Hendrick Vandenberg), који ју је предложио тврдећи да би америчко учешће у регионалним безбедносним аранжманима требало, пре свега, бити усмерено на давање помоћи за самоодбрану држава чија је безбедност угрожена. До тада је традиција спољне политике Вашингтона спречавала стварање сталних политичких савеза са државама Европе. Идеје о НАТО-у биле су европске, пре свега енглеске и француске, уз предвиђену улогу САД у систему колективне одбране и сузбијању комунизма јер ниједна од западноевропских

²¹² Исто, стр. 123-6.

²¹³ Исто, стр. 127-33.

²¹⁴ Исто, стр. 133-6.

²¹⁵ Зоран Вучинић, *Војни савези од Свете Алијансе до НАТО*, Војска, Београд, 1996. стр. 112.

држава није била у могућности да сама или удружена са осталима створи јак савез држава Европе. Равнотежа снага са Истоком у погледу безбедности није била могућа без САД. САД су прво почеле пружање помоћи савезницима у Европи путем Маршаловог плана.

Заговорници политичког јединства, који су у Хагу маја 1948. године одлучили да у Стразбуру установе сталну европску скупштину Савет Европе (Council of Europe) која би се бринула о људским правима нису сматрали довољним само припреме за војни пакт договоран у Бриселу 1948. па је споразум потписан априла 1949. допуна те политике.²¹⁶

Северноатлантски уговор (North Atlantic Treaty) НАТО потписан је 4. априла 1949. године у Вашингтону којим се ствара одбрамбени војно-политички савез слободног света (западних земаља) на челу са САД у јеку Хладног рата, о колективној безбедности и подршци супротстављању против СССР-а и снага иза Гвоздене завесе.²¹⁷ Месец дана касније окончана је блокада Берлина. Колективна безбедност је средство за одржавање мира у којем се скуп држава сагласио о институционалном оквиру и правним механизмима како би предупредио или угушио агресију – два примера деловања система колективне безбедности под окриљем УН били су Корејски рат и рат у Персијском заливу.²¹⁸ Још од првих дана Републике, овакви запетљани савези били су анатема за америчке политичаре, тако да је одлука о успостављању Атлантског пакта назначила револуцију у америчкој спољној политици.²¹⁹ Дин Ачесон државни секретар САД је 1949. по први пут у историји безбедност САД везао савезом са земљама ван свог континента. Седиште организације било је у Паризу.

Уговор НАТО има само четрнаест чланова.²²⁰ У члану 5. уговора, који има кључни значај, каже се да су се уговорне стране сагласиле да ће оружани напад

²¹⁶ Волтер Лакер, *Историја Европе: 1945-1992*, Београд, Clio, 1999. стр. 160.

²¹⁷ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 191.

²¹⁸ Džozef S. Naj Jr., *Kako razumevati međunarodne sukobe*, op. cit. str. 345.

²¹⁹ Волтер Лакер, *Историја Европе: 1945-1992*, op. cit. стр. 159.

²²⁰ NATO, Official Texts, Treaty, Internet http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?http://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/TREATY.pdf 10/10/2015 уреди: Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 188-91.

против једне или више њих у Европи или Северној Америци бити сматран за напад против свих њих и следствено томе се сагласавају да ће свака од њих, ако се такав оружани напад догоди, користећи право на индивидуалну или колективну одбрану, признато чланом 51. Повеље УН, помоћи страну или стране уговорнице које су нападнуте, предузимајући одмах, индивидуално и у заједници са другим странама, акцију коју буду сматрале за потребно, укључујући употребу оружане силе, у циљу успостављања и одржавања безбедности северноатлантске области. Ова одредба је по принципу старе латинске изреке *Unus pro omnibus, omnes pro uno* - сви за једног, један за све.

Географска област деловања дефинисана уговором је територија било које од чланица у Европи, Северној Америци, Северној Африци, на острвима, на броду или у авиону – уговор се односио и на окупационе трупе било које потписнице на европском тлу.²²¹ На актуелност односа Југославије према НАТО-у утиче низ околности, од којих су, без сумње, најважније присуство НАТО-а у нашем геополитичком простору, посредством његовог доминантног положаја и утицаја у Европи, чији је Балкан саставни део; укључивањем или захтевима за укључивање све ширег круга европских и балканских земаља у НАТО.²²²

Током биполаризма, у НАТО су ушле Грчка, Турска, СР Немачка и Шпанија. Грчка и Турска, су одувек биле значајне када је у питању спољна политика САД.²²³ Ове две државе требало је да послуже као спона за продор спољне политике САД на Блиски исток и као заштита од СССР-а. Грчка је била погодна за контролу ситуације на Балкану, а Турска требало да задржи део совјетских снага на својим границама. Формалне уговоре о чланству потписале су 1952. године. НАТО је *de jure* савез независних држава окупљених око заједничког интереса за очување мира и сопствене безбедности.²²⁴

²²¹ Nikola Samardžić, *Drugi dvadeseti vek*, op. cit. str. 33.

²²² Ranko Petković, „Jugoslavija i NATO - nedovršena priča“, *Naša Borba*, Beograd, 3. august 1997.

²²³ Resolution on the accession of Greece and Turkey to the North Atlantic Treaty, signed in 1952. Internet <http://www.nato.int/docu/review/2012/turkey-greece/Greece-Turkey-membership/EN/index.htm>
http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17245.htm? 17/06/2015

²²⁴ Dejan Gajić, „Proces širenja NATO-a u Evropi“, *Međunarodna politika*, 3/2009, str. 274-294.

НАТО је основан са циљем да одбије директан совјетски напад на Западну Европу. Тај циљ је и постигнут, мада је резолуција са Лисабонског састанка 1952. године о војној сили од најмање деведесет шест дивизија била преамбициозна и никад није остварена.²²⁵ Чланство СРН у НАТО-у је изазивало отпор у Француској. Да би се Французи умирили, немачке јединице су директно везане са структуром Атлантског пакта, а Британци су обећали да ће своје трупе у Рајнској области оставити на неодређено време као противтежу немачком наоружавању.²²⁶

Од 1945. до 1974. године САД су у економској и војној помоћи дале посто милијарди долара за 140 држава света, од којих је највише дато у милионима Јужном Вијетнаму 22497, Јужној Кореји 12235, Великој Британији 9810, Француској 9745, Индији 9480, Турској 6834, Италији 6557, Тајвану 6305, СРН 5148, Израелу 5628, Пакистану 5117, Јапану 4956, Бразилу 4872, Грчкој 4408 и Југославији 3212.²²⁷ Регионално гледано, Далеки исток и Европа су примили највише, а за њима следе Средњи Исток и Јужна Азија, што говори о инвестирању у окруживање комунистичког блока. Својеврсну кичму глобалне стратегије САД представљало је стварање мултилатералних војно-политичких савеза са предводничком улогом или покровитељством САД.²²⁸ Политика запречавања и обуздавања комунизма спровођена је стварањем војних и политичких савеза који би окружили Исток и сам СССР. Такву политику у Москви су предвиђали и као предсказање објавили Декларацију министарства спољних послова СССР-а у погледу пакта Северног Атлантика 1949. године.²²⁹ Декларацијом нису могли да постигну ништа осим пропагандног ефекта.

Много делотворније изгледао је корак који изједначава савезништво на другој страни. Као врста одговора после пријема СР Немачке у НАТО створен је савез комунистичких земаља у Европи маја 1955. Уговором о пријатељству и

²²⁵ Волтер Лакер, *Историја Европе: 1945-1992*, оп. cit. стр. 166.

²²⁶ Исто, стр. 165.

²²⁷ Тодор Мирковић, *Стратегије и ратне доктрине суперсила и блокова - Еволуција и преласци у нови квалитет*, Војноиздавачки завод, Београд, 2003. стр. 181.

²²⁸ Ranko Petković, *Velike sile i politika nesvrstavanja*, Centar za kulturnu delatnost SSOZ, Zagreb, 1979. стр. 101.

²²⁹ *Предсказање - Декларација министарства спољних послова СССР-а у погледу пакта Северног Атлантика 1949*, Прометеј, Београд, 1999. стр. 17-53.

сарадњи између НР Албаније, НР Бугарске, НР Мађарске, Немачке ДР, НР Пољске, НР Румуније, СССР и Чехословачке републике потписан 14. маја 1955. у Варшави па је познатији као Варшавски уговор.²³⁰

4.3. Корејски рат и његов утицај на спољнополитичке опције Југославије

Проблем уједињења Кореје отворен је у УН на захтев САД 17. септембра 1947. и расправљан у мирном тону.²³¹ После капитулације Јапана северни део овог полуострва држао је СССР, а јужни САД с тим да су се временом обе повукле оставши дискретно умешане. Корејски рат од 25. јуна 1950. до 27. јула 1953. године био је први непосредан оружани сукоб два идеолошко-политички супротстављена ентитета и дошло је до првог ангажовања мултинационалних снага по одлуци Савета безбедности УН. Током рата сукобиле су се пешадије Народне Републике Кине и САД ван својих земаља, а избегнуто нуклеарно оружје.²³² Навикавање КИЈ на прекид односа са Москвом било је споро што је показао и Корејски рат. ФНРЈ је признала обе Кореје као државе, а суседну им НР Кину као једину иако је пратећи СССР Пекинг тада ускратио успостављање дипломатских веза са Београдом.

Централна обавештајна агенција (Central Intelligence Agency) је јуна 1950. процењивала да се о нападу Северне на Јужну Кореју размишља, али да је наређење опозвано и да ће севернокорејске снаге своје акције ограничити на пропаганду и субверзију, а већ крајем јуна следио је масиван севернокорејски напад који је значао почетак Корејског рата – један каснији званичник ЦИА означио је ову лошу прогнозу као огромну мрљу у раду ове агенције.²³³ Стаљин је после победе комуниста у Кини мислио да се ствари у том делу света мењају потпуно у корист комунизма.

²³⁰ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 276-9.

²³¹ Jadranka Jovanović, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama (1945-1953.)*, op. cit. str. 123.

²³² Тодор Мирковић, *Стратегије и ратне доктрине суперсила и блокова*, op. cit. стр. 54.

²³³ Џон Луис Гедис, *Хладни рат: Ми данас знамо*, Клио, Београд, 2003. стр. 115.

Крајем јуна 1950. Народна Демократска Република Кореја (северна) извршила је напад на Републику Кореју (јужну) потиснувши је до крајњег југа, што је била агресија поводом које се хитно састао Савет безбедности УН. СССР је бојкотовао рад Савета безбедности УН од јануара до августа 1950. због права које је националистичка Кина (Тајван) имала, а није НР Кина, што је САД искористила да избегне *veto* и изгласа одлуку о војној помоћи колективне безбедности УН Јужној Кореји где је имала утицај. У Јужној Кореји на власти је био диктаторски режим на темељу квислиншке администрације некада лојалне Јапану подупрт сада америчком војном и економском снагом.

Тито изјављује америчкој штампи да су Уједињене нације те које морају да одреде случај агресије - ако УН докажу да је неко агресор, онда ће став Југославије бити исти као став других нација које се придржавају одлука УН.²³⁴ Снаге УН предвођене Америком су одбациле комунисте на крајњи север на граници Кине из које је дошло пуно добровољаца који су пресудно утицали да се фронт уравнотежи на средини полуострва.

Корејски комунистички вођа Ким Ил Сунг (Kim Il-sung) је имао благонаклон став кинеског вође Мао Цедунга (Mao Tse-tung), који је НР Кину увео *de facto* у Корејски рат, започео подухват који ће ипак на средини Корејског полуострва оставити војске са најдужим примирјем на свету јер мировног уговора још нема. После великих борби у Кореји и мешања великих сила и УН, фронт се усталио око 38. упоредника као *status quo* линија разграничења током примирја које је остало дуготрајно решење.

Амерички генерал Даглас Мекартур (Douglas MacArthur) током Корејског рата је чак тражио коришћење атомске бомбе, што би довело до несагледивих последица чак и да СССР није већ развио то наоружање, тражећи да употреби педесетак атомских бомби како би њима уништио аеродроме и друге важне мете пре свега у Манџурији на тлу НР Кине, па је под његовим притиском амерички

²³⁴ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 5, оп. cit. стр. 286.

председник Труман на питање новинара да ли планира употребу атомске бомбе дао врло нејасан одговор што је изазвало озбиљну панику.²³⁵

ФНРЈ се као нестални члан Савета безбедности УН од 10. јануара 1950. уздржавала од гласања о Кореји, иако се Југославија сваког тренутка могла наћи у истом положају када би јој помоћ УН била потребна. О рату у Кореји Тито каже: „Ми смо јавно осудили начин рјешавања корејског питања од стране севернокорејске владе и уплитање Кине. Ми смо у Уједињеним нацијама заузели став против сваке агресије... У корејском питању ми заузимамо став активне неутралности... јер се то понекад коси с нашим принципима и може да се искористи са стране оних који данас хоће свим средствима да нас прикажу као земљу која је продала своју независност у капиталистичком табору, као земља која на тај начин угрожава СССР.“²³⁶ Став се морао мењати од случаја до случаја.

Конструктивним предлозима у УН, током 1951. и 1952. године Југославија је желела да корејски сукоб што пре буде окончан. ФНРЈ је у децембру 1952. године подржавала предлог Индије о репатријацији заробљеника као кораку ка успостављању поверења на 38. упореднику.²³⁷ Пропаганда СССР-а је тврдила да се снаге ФНРЈ у Корејском рату боре под америчком командом, што је за Југославију био далеки и страни рат, али не и Грчкој и Турској које су послале своје војске.

Павле, краљ Грчке (Παῦλος, Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων) октобра 1953. године председнику САД Двајту Ајзенхауеру (Dwight David Eisenhower) каже да се његов народ борио десет година у рату против сила деструкције и поразио фашисте из Албаније што је била прва савезничка победа против Осовине - одупрли су се нацистима до самог краја и њихов дух није био сломљен током четири године разорне окупације и онда када су друге земље почеле да уживају у благодетима мира, нови и ужасан облик инвазије дошао је у Грчку да је опустоши, а успели су

²³⁵ Darko Bekić, *Jugoslavija u Hladnom ratu: Odnosi sa velikim silama 1949-1955*, Globus, Zagreb, 1988. str. 189.

²³⁶ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 5, оп. cit. стр. 386.

²³⁷ Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom. Isečak iz spoljne politike Jugoslavije 1953-1955. godine“ у Graovac Igor (ur.) *Dijalog povjesničara - istoričara* 9, str. 397-415. Zaklada Friedrich Naumann, Zagreb, 2005. str.406.

да се одупру и овоме, и Америка им је дала материјал и опрему за то, али Грци су дали своје срце и своју снагу и своје животе у борби против нападача што Грчку чини првом демократском земљом где је у потпуности поражена у пуном обиму агресија милитантног комунизма и никада неће заборавити да је Америка дошла у помоћ тако великодушно у тај час очајне кризе и то је разлог зашто су, када се претња појавила хиљадама километара од обале Грчке, њени младићи добровољно борили у Кореји, где верује да ће се сложити Ајзенхауер, су се добро држали.²³⁸

Југословенска неутралност у Корејском рату није била случајна јер би давањем права на одбрану довођењем туђих снага као у Кореји могло да доведе до њихове употребе за промену режима или пад Тита. Западна војна помоћ је требало да остане као подршка ФНРЈ, а не као учешће страних војника. Постојале су симпатије код Тита за Кима јер је комуниста и доживљен као борац против колонијализма. Било из принципа или користи, југословенске снаге се нису ангажовале у Корејском рату који је почео агресијом комунистичког севера. Тито је ипак одахнуо јер рат у Кореји је одвукао пажњу СССР-а.

4.4. Покушаји превазилажења изолованости Југославије и неутралност

Интерес Запада за Балкан опао је убрзо по успостављању власти комуниста. Пошто су деценијама тврдили да је народима Балкана насиље по природи урођено, новинари и писци су одбацивали и саму помисао да су народи са тог подручја питоми људи којима недостају иницијатива и храброст њихових суседа са североистока – отпор стаљинизму на Балкану остао је у великој мери непримећен зато што му је недостајала координација и зато што је био концентрисан на село, а не на градове попут Берлина и Будимпеште – после пада комунизма 1989. године, у архивама су откривени документи који показују да је стаљинизам на Балкану био много бруталнији но што су чак и западни научници раније претпостављали, а херојски отпор Источних Немаца и Чеха 1953. године и

²³⁸ Dwight D. Eisenhower: "Toasts of the President and King Paul of Greece.," October 28, 1953. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. Internet, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=9749> 18/12/2015

Пољака и Мађара 1956. године бацили у засенак судбину Румуније, Бугарске, Албаније и Југославије.²³⁹ Економске тегобе нису више биле једине јер су и идеолошке почеле.

Југославија је била принуђена да се обрати за помоћ западним земљама. Дипломатске односе је 1950. године имала са 29 земаља, а крајем 1953. године са 49. Закључила је шеснаест нових економских и других уговора. ФНРЈ с активном мирољубивом коегзистенцијом наступа против блоковске подељености. Југославија успоставља односе са ослободилачким и радничким покретима и није одступала од принципа, нити је правила уступке. На Западу је преовладало уверење да се у сукобу са Информбироом ради о привременом спору, свађи у породици или чак намештеном спору ради обмањивања западне јавности па је заузет став чекања и будног праћења.²⁴⁰

После осуде Информбироа, Југославија се нашла не само окружена бригама, него и у херметичком стању одвојености од света. Изолација и инвазија као две претње надвиле су се над овом још ровитом државом која се није опоравила од рата. Неутралност је правни положај државе која не учествује у оружаном сукобу других држава и придржава се правила међународног права. Као стална неутралност, стиче се по изјави државе, гарантоване од других држава њиховом сагласношћу, нарочито суседних, што је на свом примеру постигла Швајцарска и санкционисала Париским уговором 1814. године и потврдила Версајским уговором 1919. године чланом 435.²⁴¹ Такву неутралност нису постигле Данска, Шведска, Холандија, Белгија, Луксембург, Норвешка и Исланд, иако су давале изјаве неутралности и добијале потврде, јер нису сви њихови суседи били наклоњени таквом развоју међународних догађаја, али пример Аустрије 1955. године је уродио плодом, на иницијативу великих сила, и Трст као самосталан. Постоји и привремена неутралност. Неутрална држава нема право да склапа међународне уговоре којима се узајамно гарантује војна помоћ ради

²³⁹ Miša Gleni, *Balkan 1804 – 1999.: Nacionalizam, rat i velike sile*, deo II, B92, Beograd, 2001. str. 249.

²⁴⁰ Драган Богетић „Југославија у хладном рату“, *Историја 20. века*, 26/2, стр. 316-371. Београд, 2008. стр. 319.

²⁴¹ Borislav T. Blagojević et al, *Pravna enciklopedija (A-NJ) 1*, Savremena administracija, Beograd, 1989. str. 913.

очувања независности и територијалног интегритета, што значи да се таква држава мора одрећи права да води рат, али не и права да се сама брани од напада и предузима мере у смислу војске и утврђивања позиција на својој територији, без ангажовања у међународним организацијама које подразумевају обавезно учешће у оружаним акцијама.²⁴²

У времену опкољавања земље од стране совјетских послушника и неповерљивог Запада према ФНРЈ, као до тада најјачем заговорнику политике СССР-а, и још неспремне да се упусти у сукоб појашњава због чега се ЦК КПЈ одлучио на уклањање свих кадрова који нису показали пуну подршку Титу јер би постојање друге струје Стаљин искористио за интервенцију, која би била правдана као решавање унутрашње кризе, а не окупација земље која је била на победничкој страни у Другом светском рату. Пошто је постало јасно да сукоб са СССР прелази границе неспоразума, КПЈ је преко републичких подружница и органа државне безбедности почела са избацивањем чланова који су подржали Информбиро, убрзаним суђењима и отварањем концентрационих логора за политички најопасније који су хапшени и преваспитавани углавном на Голотомо, али и другде. Репресија која је чињена над становницима Југославије, нарочито симпатизерима Информбироа – ибеовцима – била је јака, али и на селу и над другим групама. Заправо, тоталитарни систем совјетског модела је замењен новим. Проблем није решен и КПЈ је и даље држала политички монопол у својим рукама, што је директна последица концепта из СССР-а о доминацији партије, као идеолошког оквира на коме се заснивала КПЈ и којег се није одрицала.

Могућност западне војне помоћи Титу је била изгледна, а у јуну је ЦИА спекулисала о томе да би САД могле да обезбеде довољну војну помоћ, у стратегији клина која се сама одиграла без утицаја Америке, како би Југославији осигурала своју *самоодбрану*.²⁴³ Синтагму одржавати Тита на површини (keeping Tito afloat) је употребио у телеграму из Москве амерички амбасадор Алан Кирк (Alan Goodrich Kirk) 13. августа 1949. као препоруку државном секретару САД Ачесону у коме напомиње да је због затварања границе са Грчком Тито оптужен

²⁴² Исто, стр. 914.

²⁴³ Lorejn M.Lis, *Održavanje Tita na površini: Sjedinjene Države, Jugoslavija i hladni rat*, BMG, Beograd, 2003. str. 111.

да тамо помаже монархофашисте и да се у Москви мисли да је Тито већ преговарао са америчким војним врхом (U.S. Joint Chiefs of Staff - USJCS) па би Вашингтон и Лондон требало тако и да поступе.²⁴⁴ Југославија је тиме дошла у прилику да буде помагана са Запада иако се на Тита није гледало као на искреног савезника, а од Истока ће бити потпуно и отписана. На граници са Грчком у инцидентима је гинуло десетине југословенских војника до тада.

Формални раскид пријатељства СССР-а са Југославијом било је нешто на шта се чекао прави тренутак јер су савезништва Москве почивала на мрежи билатералних уговора.²⁴⁵ До сукоба са Информбироом, Југославија је била највернији следбеник совјетског уређења. Владимир Дедијер је забележио Титово виђење сукоба после разговара са њим: „Очигледно је да је Стаљин припремао обрачун са новом Југославијом још од првих дана њеног постанка. Када се размотре сви поступци СССР-а према Југославији од 1944. године, иако су они многим у Југославији који су имали илузија о СССР изгледали као случајни, може се данас јасно видети њихова логична повезаност. Стаљин је хладно и систематски припремао покорвање Југославије, као централне тачке у југоисточној Европи... Ти поступци СССР-а према Југославији од 1944. године показују да је Стаљин хтео пре свега командне позиције у нашој земљи, да ухвати привреду Југославије у своје руке, да се докопа читавог државног руководства ове земље, да уништи све оне морално-политичке вредности које је народ ове земље стекао у рату, да разбије јединство Југославије, да натера наше народе да се кољу међу собом за његов рачун, па да онда тако растројену земљу потпуно дохвати у

²⁴⁴ Foreign Relations of the United States, 1949, Eastern Europe; The Soviet Union, Volume V, Document 558 760H.61/8–1349: Telegram The Ambassador in the Soviet Union (Kirk) to the Secretary of State secret Moscow, August 13, 1949–4 p. m. Internet, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1949v05/d558> 14/05/2016

²⁴⁵ СССР-Чехословачка 12. децембар 1943. СССР-Југославија 11. април 1945. СССР-Пољска 21. април 1945. Југославија-Пољска 18. март 1946. Југославија- Чехословачка 9. мај 1946. Југославија-Албанија 9. јул 1946. Чехословачка-Пољска 10. март 1947. Југославија-Бугарска 27. новембар 1947. Југославија-Мађарска 8. децембар 1947. Албанија-Бугарска 16. децембар 1947. Југославија-Румунија 19. децембар 1947. Бугарска-Румунија 16. јануар 1948. Мађарска-Румунија 24. јануар 1948. СССР-Румунија 4. фебруар 1948. СССР-Мађарска 18. фебруар 1948. СССР-Бугарска 18. март 1948. Чехословачка-Бугарска 23. април 1948. Бугарска-Пољска 29. мај 1948. Пољска-Мађарска 18. јун 1948. Мађарска-Бугарска 16. јул 1948. Чехословачка-Румунија 21. јул 1948. Пољска-Румунија 26. јануар 1949. Чехословачка-Мађарска 16. април 1949. Hastings Lionel Ismay, *NATO: the first five years, 1949-1954*, Internet <http://www.nato.int/archives/1st5years> 12/12/2014

своје руке. Он је притом обилно користио чињеницу да је Југославија била угрожена у првим годинама рата од неких других великих сила, па је гледао да те односе што више компликује, како би лакше постала његов плен. И, заиста, ми смо дуго морали ћутати, јер нам је са западне стране једно време претила већа опасност... то су непосредни узроци сукоба између СССР-а и Југославије.²⁴⁶ Укратко, узрок сукоба је по Титу био једноставан – агресивне тежње СССР-а према Југославији, које су одговарале великодржавној политици Кремља и његовом погађању с другим великим силама. Можда је најважнији био Стаљинов зазор од неумерених спољнополитичких амбиција Тита.²⁴⁷

По налогу Владе СССР и новог министра спољних послова Андреја Вишинског (Андрей Януарьевич Вышинский), заменик министра иностраних послова Андреј Громико (Андрей Андреевич Громыко) је 28. септембра 1949. године Влади ФНРЈ послао следећу ноту о суђењу Ласлу Рајку у Будимпешти: „Факта откривена на овом процесу показала су даље да се садашња југословенска Влада налази у потпуној зависности од иностраних империјалистичких кругова и да се претворила у средство њихове агресивне политике, што је требало да доведе и стварно је довело, до ликвидације самосталности и независности југословенске републике.“²⁴⁸ У ноти се даље каже да те чињенице сведоче о томе да је Уговору о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи између Југославије и СССР-а од 11. априла 1945. године југословенска влада погазила и, правдајући се наведеним разлогом, совјетска Влада изјављује да се „Совјетски Савез од сада сматра ослобођеним обавеза које проистичу из поменутог уговора.“²⁴⁹ Ноту владе СССР влади ФНРЈ којом једнострано раскида уговор о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи између ФНРЈ и СССР, 28. септембра 1949. убрзо су следиле истоветне ноте из Мађарске, Пољске, Румуније и у октобру Чехословачке и Бугарске.²⁵⁰ Нота владе ФНРЈ влади СССР-а поводом

²⁴⁶ Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, op. cit. str. 407.

²⁴⁷ Предраг Ј. Марковић, Владимир Кеџмановић, *Тито, поговор*, Службени гласник, Београд, 2014. стр. 138.

²⁴⁸ Vladimir Dedijer (ur.), *Dokumenti 1948. Tom 2*, Rad, Beograd, 1980, str. 350.

²⁴⁹ Исто

²⁵⁰ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 191-2.

једностраног раскида уговора о пријатељству, узајамној помоћи и послератној сарадњи између ФНРЈ и СССР-а од стране владе СССР-а, од 1. октобра 1949. говори о непримерености међународном праву и супротно је клаузули *rebus sic stantibus* о промени околности при поштовању уговора.²⁵¹ Министар спољних послова ФНРЈ Едвард Кардељ каже на заседању Генералне скупштине УН: „годину и по дана пред моју земљу поставља се ново питање – питање одбране њене националне независности и интегритета... Када говорим о размимоилажењу између речи и дела, не могу а да се не осврнем на антидемократску праксу Владе СССР према ФНРЈ, о којој се у последње време веома много расправља у светској јавности... Не може се говорити о немешању у унутрашње ствари других држава, а истовремено заузимати такав став какав данас заузима. Влада СССР према једној влади независне земље, као што је Југославија. Не може се говорити о мирољубивости а истовремено обасипати Југославију таквим претњама, како то чини Влада СССР. Све то добија нарочито значај, када се узме у обзир да она заузима такав став према једној земљи за коју како совјетска влада тако и читав свет знају да не ужива подршку никаквих блокова, да није закључивала никакве тајне пактове нити ступила у било какве војне обавезе са било којим противницима СССР.“²⁵² Југославија је и поред совјетског противљења изабрана 20. октобра за сталног члана Савета безбедности Уједињених нација уз америчку подршку, чиме се ситуација поправила за Београд бар донекле.²⁵³

Средином новембра 1949, пред Политичким комитетом УН на Четвртом заседању Генералне скупштине УН у Њујорку, Милован Ћилас је одржао говор против совјетских политичких и економских притисака на Југославију и војних претњи. Југославија је тиме први пут у међународном систему изложила виђење сукоба са Стаљином. Овај дипломатски продор био је у време када се чинило да је

²⁵¹ Исто, стр. 192-7.

²⁵² Наташа Драгојловић, Станислав Сретеновић, Драган Ђукановић и Драган Живојиновић (урс), *Спољна политика Србије: стратегије и документа*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010. стр. 180-1.

²⁵³ Jadranka Jovanović, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama (1945-1953.)*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1985. str. 252.

инвазија СССР-а на ФНРЈ неизбежна.²⁵⁴ Тада су интензивирана хапшења осумњичених за сарадњу са Информбироом.

4.5. Репресија режима у Југославији у време сукоба са Совјетским Савезом

Репресију је могуће дефинисати као систем легалних принудних активности владајућих, а немогућа је уколико власт нема апсолутну контролу над војском и полицијом па смањење наредбоване моћи и контроле аутоматски повлачи и смањење репресивних могућности, а тиме и прерогатива саме власти и полазећи од тога да је основна карактеристика сваке државе постојање репресивне функције, може се рећи да у историји људског друштва нема поретка, ни друштвено-политичког система који се не служе репресијом, односно не претпостављају репресију као начин свога одржања и останка владајућих на власти, односно регулисања социјалних конфликта и обезбеђења поштовања важећих правних, па понекад и неких верских обичајних и моралних норми путем државне принуде.²⁵⁵

Од усвајања Устава јануара 1946. и формирања владе, Титова власт је јачала и учвршћивана је у оквирима партијског и државног вођства, а потом је његов култ преко пропагандне машине ширен у народне масе, где је наилазио на веома плодно тло међу опчињеним верницима јер су политички ритуали, зборови, прославе, путовања по земљи и дочеци из иностранства постали још питорескнији, испрограмиранији и величанственији, а на њима је централно место заузимао Јосип Броз, чија су личност, особине, унутрашњополитичка и спољнополитичка делатност неумерено слављене, величане и претваране у мит.²⁵⁶

Оданост народа, пре свега омладине и радника вођи, у овом периоду није манифестована само вербално, кроз пароле, песме, клицање, декор и сценографију наведених ритуала, већ и добровољним радом на радним акцијама, залагањем у

²⁵⁴ Алекса Ђилас, *Хронологија живота и рада Милована Ђиласа*, Београд, 2011.

²⁵⁵ Драган Симеуновић, *Теорија политике, ридер 1 део, Основи политичких наука, практикум*, Факултет политичких наука, Београд, 2002.

²⁵⁶ Kosta Nikolić, *Tito govori što narod misli. Kult Josipa Broza Tita 1944–1949*, Institut za savremenu istoriju, Službeni list SCG, Beograd, 2006. стр. 127.

обнови и изградњи земље, а од 1947. испуњавањем задатака Петогодишњег плана, учешћем у изградњи пруга и фабрика, а истовремено у овом периоду се, као ослонац култа личности, јавља и Армија, састављена од младих лојалних официра и војника, тек изашлих из рата, који су Тита обожавали и неговали мит о легендарном ратном команданту.²⁵⁷

У књизи *Историја Савеза комуниста Југославије* наводи се да: „Иако је у револуцији поразила великосрпске четничке снаге Драже Михаиловића и великохрватске сепаратистичке снаге усташку НДХ, словеначку Белу гарду, црногорске зеленаше, македонске сепаратисте, муслиманске аутономисте, балисте и све остале снаге контрареволуције, КПЈ је и даље сматрала да је борба против тих контрареволуционарних хегемонистичких и шовинистичких снага један од њених главних задатака.“²⁵⁸ Сама сумња на нечију нелојалност била је основ за прогањање. То је политику чинило мучном. Јасно је да је КПЈ постала главни носилац политичког живота, иако је Народни фронт створен као врста коалиције.

Режим је одмах после рата убио велики број грађана без суђења. Иако се то догађало и другде, као у Француској, у Југославији је то била нека врста масовног застрашивања и увођење политичке полиције. Та полиција, из личних освета или партијског напредовања, ликвидирала је око 56.000 људи – од тога, више од 30.000 стрељањем – око 3.000 њих страдало је као жртва фарси од судских процеса у којима су унапред били осуђени, а остали су слати у логоре и затворе у Билећи, Градишки, Столцу, на Голом Отоку, Забели код Пожаревца кроз коју је прошло више од 40.000 људи, Рамском риту где се налазио логор за жене.²⁵⁹ Објашњавати злочине вишим државним интересом неоправдано је.

Групе буржоаских политичара и њихове организације распале су се после избора и проглашења републике, а до 1948. године одржале су се само Хрватска републиканска сељачка странка, Југословенска републиканска странка и

²⁵⁷ Исто, стр. 216.

²⁵⁸ Pero Morača, Dušan Bilandžić, Stanislav Stojanović, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije, kratak pregled*, Rad, Beograd, 1976. стр. 179.

²⁵⁹ Срђан Цветковић, „Политичка репресија у Србији и Југославији 1944-1985: покушај квантификације и компарације неких параметара политичке репресије у Србији и Југославији 1944-1985.“, *Историја 20. века*, Год. 26, бр. 2, Београд, 2008. стр. 272-314.

Уједињена земљорадничка странка – природно је што је обрачун с антикомунистичким, контрареволуционарним снагама, иако оне после револуције нису биле јаке, стимулисао државни и партијски централизам и подстицао ауторитарност политичке власти.²⁶⁰

Разлаз са Информбироом условио је нови састав ЦК КПЈ изабран 28. јула 1948. на Петом конгресу и кренуло се у чишћење партије од кадрова који су се изјаснили за Информбиро или се на њих сумњало, али сам Тито је на конгресу свој говор завршио парадоксалном поруком - нека вечно живи пријатељство са народом СССР-а и живео друг Стаљин - можда као провокацију. Тражила се послушност, а велики број чланова КПЈ био је у шоку. Делатност КПЈ се заснивала на истицању истоветности са совјетском идеологијом па је то водило у дезоријентисаност. Називи информбироваца, ибеоваца и стаљиниста постали су погрдни. Највеће чуђење и отпор били су у Црној Гори, где је КПЈ пре рата имала најјачу подршку и где је постојала традиција дивљења совјетској величини уз укорењену свест о заштитничкој улози Русије. То је условило процентуално највећи удео ибеоваца из Црне Горе.

Удаљеност од граница држава послушних СССР-у у време када је напад на Југославију сматран извесним учинио је ненастањено острво Голи повољним за изоловање политички неподобних комуниста или само осумњичених за симпатије према Информбироу. Милован Ђилас оставља сведочење да је одлуку о Голом отоку Тито донео сам: „Организовање логора на Голом отоку за 'информбироовце'; 'коминформовце'; како су у Југославији назване присташе Совјетског Савеза и просовјетских компартија - тада су то биле све партије без изузетка! - започето је без икакве законске основе: најпре је почело хапшење и слање 'информбирооваца' у логор, па је тек потом донет 'закон' о принудном 'друштвено-корисном раду' - како је 'чедно' означен и озваничен логор. Штавише, ни најужи партијски форум - Политбиро, ни уже тело овог форума - Секретаријат (Тито, Кардељ, Ранковић, Ђилас) нису донели одлуку о логору. Одлуку је донео Тито и провео је у живот преко Ранковића, односно Ранковићу подређеног

²⁶⁰ Pero Morača... *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, op. cit. str. 180.

апарата државне безбедности.²⁶¹ Тако је поступио и у случају хапшења Хебранга и Жујовића, а о њима је морало да се одлучује на Политбироу, јер су били чланови тог тела.²⁶² Ђилас је од 1950. био растрзан потребом за темељном политичком реформом, а ужаснуо се посетом Голом отоку 1951. јер је исте године и у Лондону чуо критике тих метода па је рекао Титу да су за то потребне редовне судске процедуре на шта се уз Титову подршку Кардељ успротивио рекавши: „Нама су логори сада јако потребни“.²⁶³ Тито пред крај живота у Карађорђеу децембра 1979. члановима председништва Југославије и Савеза комуниста каже: „Голи оток је дело Стеве Крајачића. Наиме, Стево и кипар Аугустинчић говорили су Кардељу да на Голом отоку има доброг мермера за кипарство. Кардељ је здушно слушао ту причу, и када је донета одлука да се сви који су се изјаснили за ИБ буду у једној казниони, на Кардељев захтев пребачени су на Голи оток.“²⁶⁴ Ипак, Тито је то одобравао.

Од 1949. до 1956, ухапшених и послатих на Голи оток у логоре за информбироовце је било 16.312, како је наведено, административно кажњених – између којих је било дванаест учесника Октобарске револуције, 36 бораца Шпанског грађанског рата, 268 предратних чланова КПЈ, 1.673 носиоца Партизанске споменице 1941. и 2.300 официра, подофицира и службеника ЈНА, 1.618 припадника Министарства унутрашњих послова, 28 републичких и савезних министара, 99 помоћника министара и 36 савезних посланика.²⁶⁵ У Загребу је објављен списак 399 људи који су умрли на Голом отоку. У логорима за информбироовце на разне начине – убиство, самоубиство или природна смрт – догодила се 413 пута. У Државном архиву Хрватске чува се списак свих голооточана, од којих је око хиљаду жена.²⁶⁶ Жене су биле заточене у Рамском

²⁶¹ Milovan Đilas, *Vlast i pobuna - Memoari*, op. cit. str. 268.

²⁶² Борислав Лалић, *Милован Ђилас – верник, бунтовник, мученик*, Новости, Београд, 2011. стр. 107.

²⁶³ Džon R. Lempi, *Jugoslavija kao istorija* op. cit. str. 233.

²⁶⁴ Вјенцеслав Ценчић, *Титова последња исповест*, Графос, Београд, 2001. стр. 60-1.

²⁶⁵ Zlatko Rendulić, *Tito u djelima inozemnih povjesničara*, Grafocentar, Zagreb, 2010. str. 66.

²⁶⁶ Spisak i osnovni podaci kažnjenika DKR i osuđenika po IB-u, SUP FNRJ, Internet, <http://noviplamen.net/2013/12/25/16000-golotocana-po-spisku> 30/01/2016

риту и Забели. После бекства групе логорашица из Рамског рита у Румунију 1950, логор за жене је пребачен на Свети Гргур и делом Голи оток. Кажњавање није било завршено затварањем, него се од логораша очекивало да прихвате да су били у идеолошкој заблуди и да се покају прихватајући званичну линију КПЈ. Одржање власти у држави притиснутој од СССР-а није довољно правдање за злодела која су се догодила према ибеовцима или само осумњиченима да су то, као ни ранијим злоделима.

Затвореници су одвођени на Голи оток често без одлуке суда и суђења, у сваком случају са казном чије трајање се није могло сазнати унапред. Психичком и физичком тортуром логораши су приморавани да ревидирају своје политичке ставове, а да своје одрицање од Информбироа докажу малтретирањем осталих затвореника. Били су приморани да признају да су се заверили против народа, Тита и КПЈ, присиљени да оптуже своје познанике и потказују своје логорске другове. Циљ је био физичко и психичко сламање појединца који су онда тражили да буде примљени међу ревидирце – оне који су променили свест. Ревидирање става је оставило назив за њих *ревидирци* – имали су бољи положај и радили лакше послове, док су остали били *банда*. Голооточани су после затвора били игнорисани у друштву, на чланове породице се вршио притисак да се њих одрекну, а на супружнике да се раставе. Постоје процене да је регистровано 55.000 ибеоваца и да је ухапшено око 5% чланства КПЈ.²⁶⁷ Међу њима је био и Владо Дапчевић, брат Пека Дапчевића, кога су после бекства у Румунију киднаповали и вратили у ФНРЈ о чему је оставио своје сведочење.²⁶⁸

²⁶⁷ Ivo Banac, *With Stalin Against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism*, Cornell University Press, Ithaca, 1988, p. 145 Суђено је малом броју ухапшених, углавном у војсци, а највећи број је послат у логор на основу тзв. административне казне. Ибеовци су били затварани на Голом Отоку, Билећи, Сремској Митровици, Великој Градишци, Забели, Централни затвор у Београду, Ади Циганлији, Сарајеву, Лепоглави, Новом Саду, Љубљани, Загребу, Титограду и током тријаже у другим већим градовима земље.

²⁶⁸ Дапчевић каже да је све то што су им радили било резултат њиховог ужасног двоструког страха. Страх да могу изгубити власт интервенцијом совјетске армије или побуном у земљи и да ће морати да одговарају за злочине које су правили према властитим друговима и страха од сопствене унутрашње распоућености - као код човека који убије рођеног оца јер, тај прекид са Стаљином и међународним комунистичким покретом, за њих је управо то био - ти страхови претварали су се у бес који су искаљивали на ибеовцима на начин на који никад нико на земљиној кугли није. Дапчевић каже да таквог мучења није било ни у немачким концентрационим логорима,

Са друге стране, региони у којима се очекивала нестабилност праћени су и од ЦИА.²⁶⁹ За 1949. годину ЦИА процењује: „Постоје извесне мањинске групе у Црној Гори, Македонији и можда другим југословенским републикама које би нападе Титов режим, у замену за обећања приоритетног третмана од Совјетског Савеза... Проглашење независне Македоније имало би мало успеха у напорима да се задобије подршка већег броја југословенских Македонаца, бар у току 1949. У случају озбиљне претње, у било које време 1949. Тито би могао да организује масовно пресељење непоузданих Македонаца у друге области Југославије.“²⁷⁰ У Вашингтону је ипак била јасна вредност Тита и ФНРЈ као једне комунистичке земље која први пут у међународној заједници постоји независно од Москве. Александар Ранковић је на Шестом конгресу КПЈ 1952. истакао да је поводом ибеоваца било великих грешака и да је трећина ухапшених невина. После смрти Стаљина 1953. и пада Берије, није више хапшено по основу блискости са Информбироом јер је утихнула и просовјетска идеја.²⁷¹

ни у совјетским логорима, ни у америчким у Кореји, француским у Алжиру. Перфидним сламањем људи, део осуђеника су присилили да буду целати, да гоне, муче, туку, понижавају своје другове што је незапамћени, незабележен унутрашњи терор у затвору. На Голом отоку најстрашније није било свакодневно батинање, глад, жеђ, мучилачки рад, неспавање, иако су појединачно страшни сваки за себе, по Дапчевићу на Голом отоку најстрашнија је била атмосфера коју је немогуће објаснити осим као ужас који се непрестано осећа у ваздуху. у Slavko Ćuruvija, *IBEOVAC Ja, Vlado Darčević*, Filip Višnjić, Beograd, 1990. str. 262.

²⁶⁹ Председник Труман, заобилазећи Конгрес 1947. године потписује оснивање Централне обавештајне агенције, а она постаје одговорна само америчком председнику. Председник Труман на челу обавештајне заједнице шаље своје људе да подрже грађански рат против комуниста Грчке. У Италији 1948. године ЦИА развија пропаганду пред изборе јер су комунисти имали велику подршку. 1953. године у Ирану ЦИА смењује премијера Мохамеда Мосадека (Mohammad Mosaddeq) који је претио да ће национализовати англо-америчка нафтна налазишта, али се ни Шах Реза Пахлави (Mohammad Reza Shah Pahlavi) није снашао па је и он касније збачен с власти. ЦИА у Гватемали 1954. године државним ударом смењује председника Арбенза (Jacobo Árbenz Guzmán) који је обећао да ће национализовати америчке фирме што је земљу довело у невоље. Током четири године 1954-58. покушаја да збаци левичарску владу Вијетнама тајним операцијама ЦИА, почиње отворена војна интервенција.

²⁷⁰ Momčilo Pavlović (pr.), *Dokumenti CIA o Jugoslaviji 1948-1983*, Službeni glasnik, Beograd, 2008. стр. 61.

²⁷¹ Лаврентиј Берија био је члан Политбироа ЦК КП СССР-а, министар унутрашњих послова и близак Стаљину, одговоран за таласе репресије, погубљен децембра 1953. године јер је после смрти Стаљина био противник новог вођства. Vladimir K. Volkov., *Staljin je hteo drugačiju Evropu: spoljna politika Moskve od 1940. do 1968*. Narodna knjiga - Alfa, Beograd, 2007. стр. 140.

Етатизам из СССР-а је подражаван и у ФНРЈ као јачање државне интервенције у привреди – у ширем значењу, тенденција да се све области друштва подреде држави, што води повећању улоге чиновничког апарата бирократије који се осамостаљује у руковођењу друштвеним, а нарочито економским активностима па је етатизирати значило подржавити – превести у државну својину или под државну управу (уз одређивање ставке и прихода и расхода у државном буџету).²⁷²

Борба против притисака Информбироа наметала је потребу објашњења узрока такве политике, уочавање негативног деловања етатистичко-бирокупатских структура у друштвеном животу. Сувише велика улога државног апарата у управљању привредом и другим областима друштвеног живота, велика концентрација власти у рукама централних органа, партијско непосредно руковођење државним механизмом, бирократизам, претерано администрирање у свим областима друштвеног живота, осамостаљивање апарата власти сводила је улогу грађана на објект политичког манипулисања, иако су истицане хуманистичке вредности социјализма и улога радног човека. Оснивају се раднички савети децембра 1949. Почео је процес преношења непосредне власти и управљања на радничку класу самоуправљача, што би водило одумирању државе као комунистичкој утопији.

Тито почетком 1950. године у говору показује став према супротстављености њему и власти: „Другови и другарице, и сада пред ове изборе, као и пред прошле изборе, јавили су се гласови неких остатака оног старог, који још негде животаре, који су питали да ли ће можда бити на изборима заступљени и неки други? Који други?.. Не могу ти нашој земљи, другови и другарице, постојати два програма, већ само један – програм Народног фронта, програм изградње социјализма... Револуција је сурова ствар. Ми је, додуше, желимо спровести са што мање жртава, са што мање тешкоћа, а и ако би се нешто

²⁷² Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, op. cit. стр. 301.

исипречило пред нама на том путу, то мора да се покори, то мора нестати.”²⁷³ Партија је била једна, а Тито неприкосновен.

Један совјетски документ, који је можда и недовољно поуздан, али проверљив, показује да је Тито 1950. године у свом поседу држао цео један проценат државне територије - 22 поседа: Краљевски дворач на Дедињу, Раскошну вилу у Ужичкој улици у Београду, острво Бриони на Јадранском мору, раскошне виле на обали Јадрана, на Брду Крањ у Словенији, на Плитвицама у Хрватској, велико имање с кућама за одмор и подземним војним базама у Хан Пијеску у стилу феудалног имања, имања у Бељу, Илоку, Бачкој, Земуну, виногради и вински подруми у Вршцу, па тако у поседу има простор која представља 1% територије ФНРЈ, више од 250.000 хектара пашњака, шуме, винограда, плажа, имања.²⁷⁴ Репресија је можда учврстила државни апарат и безбедност, али и повластице руководства.

Како би се Стаљину доказало да КПЈ није скренула са пута комунизма, био је појачаван притисак режима на село. Колективизација на селу, принудни откуп, измештање индустријских постројења у планинске крајеве Југославије биле су неке од последица. За колективизацију у СССР-у, принцип организовања села био је колхоз – колективно газдинство као облик задружног газдинства у пољопривреди са земљом, стоком и мање важним оруђима и инвентаром док главним техничким оруђим за рад (трактори, комбајни) управљају машинско-тракторске станице, које су државна предузећа.²⁷⁵ Потребе за пољопривредним производима у ФНРЈ су расле, а производња падала као последица система обавезног откупа, када су многи прошли кроз затворе па је држави била потребна помоћ у храни, да би се тек 1950. изменила аграрна политика. Упозорење је дошло од самих сељака.

Партизани, усташе и четници једнако су регрутовали људство са села којем је било много теже него људима у градовима, а после ослобођења ортодоксни

²⁷³ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 5, 18. II 1950 - 9. III 1951. Напријед, Загреб, 1959. стр. 8-9.

²⁷⁴ Перо Симић, Звонимир Деспот, *Тито - строго поверљиво: архивски документи*, Службени гласник, Београд, 2011. стр. 208.

²⁷⁵ Milan Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, op. cit. стр. 438.

марксисти из КПЈ нису се показали ништа бољи према сељацима од српских либерала из XIX века или југословенских аутократа из 1930-их, јер ново комунистичко руководство је усмеравало економска средства у амбициозне индустријске пројекте и запостављало улагање у пољопривреду са циљем да се ојача малобројна радничка класа на уштрб сељаштва, које је по комунистима било симбол заосталости па се од сељана очекивало да прихвате потчињен положај у новом поретку јер им је задатак био је да производе довољно хране за задовољење потреба све бројнијег пролетеријата што је било правило у свим комунистичким земљама, а партијски руководиоци брзо су обуздавали сваку политичку активност на селу тако што су прво наредили гашење утицајних сељачких покрета јер је најозбиљнија претња комунистичком монопољу власти, а како је колективизација обећавала коначан обрачун са приватном својином, контрола производње и расподеле хране би била у рукама комуниста - руководства је хватао страх како ће сељаци реаговати на колективизацију, да су чак и у Албанији, најокрутнијој полицијској држави у Европи, комунисти оклевали да примене ову политику, а само је Југославија пркосила овим кретањима и одмах започела колективизацију.²⁷⁶ Сељаштво је присилно уписивано у задруге што је изазивало незадовољство широм земље, али највише се памти у околини Смедерева и Цазина.

У западnobосанској општини Цазин дошло је до оружане буне сељака, а буном је истовремено била захваћена и суседна општина Слуњ у Хрватској. Људи који су подигли и водили буну добро су се познавали још из рата. Била је то сељачка буна против, како су њени учесници касније у истрази изјављивали, откупа, отимачине, присилног рада, бруталног понашања појединих представника власти и других неправди против којих су се борили за време рата јер ситуација је у то време била ужасна, неиздржива, како се тога сећао један од учесника буне: „Откуп и поступци људи из власти били су више него понижавајући.“²⁷⁷ Буна је почела 6. маја 1950. и угушена интервенцијом ЈНА у крви и немилосрдно од 19. маја до 4. јуна 1950. године – делови Цазинске крајине и слуњски котар

²⁷⁶ Miša Gleni, *Balkan 1804 - 1999.: Nacionalizam, rat i velike sile*, deo II, op. cit. str. 243.

²⁷⁷ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, BZK Preporod, Sarajevo, 1998. стр. 560.

херметички су затворени и изоловани од спољног света јединицама војске и одредима милиције док су се власти сурово обрачунале са учесницима буне.²⁷⁸ На западу се брзо сазнало за буну, путем дипломатске и обавештајне мреже западних земаља у Југославији, а власти нису дозволиле да у ширу домаћу јавност продре вест о буни. На осам судских процеса у Цазину и једном у Слуњу осуђено је укупно 291 лице због покушаја рушења државног поретка – тројица главних организатора и вођа буне: Милан Божић, Але Човић и Миле Деврња осуђени су на смрт стрељањем у септембру и новембру 1950.²⁷⁹ Ипак, Цазинска буна била је сигнал државном врху да се мора мењати политика о задругама и сељаштву.

Тријумфалистички расположена КПЈ на челу Народног фронта, после укидања вишестраначког система и спречавања политичке опозиције, у том периоду је била тоталитарна – промовисан је култ Тита, а репресија је до 1953. била усмерена против верских установа, противника, политичких дисидената и на надзор интелигенције. Политичка полиција је до 1953. затварала и ликвидирала противнике режима и сузбијала независну штампу. Репресија према верским установама била је јака док их режим није потиснуо из јавности и одузео им поседе, укинута је приватно власништво, увела се контрола медија, успоставиле оружане снаге подређене КПЈ и увела службена комунистичка идеологија које се представљала као спаситељска, чиме се држава од 1945. до 1953. приближила тоталитарном режиму, да би од средине 1960-их почели да се називају елементи полиархије у смислу развијене представничке демократије.²⁸⁰

Група теоретичара, предвођена Кардељом и Бакарићем, успела је да прекине Титове недоумице о радним сељачким задругама. Марта 1953. објављена је Уредба о имовинским односима и реорганизацији сељачких радних задруга као почетак њихове обуставе, а уследило је и укидање звања политичких комесара у ЈНА.²⁸¹

²⁷⁸ Исто, стр. 560-1. и Vera Kržišnik-Bukić, *Cazinska buna 1950*, Svjetlost, Sarajevo, 1991.

²⁷⁹ Исто, стр. 561.

²⁸⁰ Sergej Flere, „Da li je Titova država bila totalitarna?“, *Političke perspektive*, broj 5, Beograd-Zagreb, 2012. str. 7-21.

²⁸¹ Ljubodrag Đurić, *Sećanja na ljude i događaje*, op. cit. str. 367.

Током сукоба са Информбироом у пограничним местима ФНРЈ на сваког ко се кретао у правцу границе са неком од земаља Информбироа сумњало се да хоће да пребегне.²⁸² Румунија је у појасу од 25км од границе са ФНРЈ раселила становништво да не би дошло до пребеге.²⁸³ Радио Слободна Југославија, као део пропаганде Москве, емитовао је програм из Букурешта од 1949. до 1954. године. Програм су давали припадници емиграције која је, као и бројнија антикомунистичка емиграција на Западу још из Другог светског рата, била посвађана са матицом и међу собом. Југословенске емигрантске организације које су организоване у земљама Истока распуштене су 1956. Професор др Константин Грујић, који је као политички емигрант на крају завршио у Обали Слоноваче, био је и уредник радија Слободна Југославија, каже да је од Комунистичке партије Италије 1954. године као редактор Слободне Југославије добио дневник једног затвореника са Голог отока у рукопису: „Месец дана заредом, непрекидно, читао сам одломке дневника и на разним језицима слао у етар сведочанства о мучењима која је организовао Тито.“²⁸⁴ Тако је у свет отишла још једна вест о понашању режима према сопственим грађанима, а у Италији се то знало, што значи да су и у

²⁸² Андрија Раденић, доктор историјских наука о свом искуству писања доктората 1953. и недаћама које су га задесиле због сукоба Тита и Стаљина каже да је тражио и добио решење за истраживачки рад на докторату у Архиву у Вршцу. На путу за Вршац, кад је воз стао на станици Бока, села где је рођен, покушао је да сиђе, али му је речено да мора имати пропусницу због близине границе према Румунији. Зато је по доласку у Вршац телефонски тражио од челника Историјског института САНУ да му набаве пропусницу за родно село. Сутрадан, добио је одговор да се одмах врати у Београд, у Институт, на захтев председника САНУ Александра Белића. Прекинуо је тек започети рад у вршачком Архиву и вратио се у Београд. Код куће је нашао налог да се сместа јави дежурном у УДБ-и. Када се појавио дочекао га је начелник урлајући да су га открили док је хтео да бежи у информбировску Румунију па су га затворили у једну собу да напише признање о својим политичким опредељењима према Информбироа. Ујутру му је уз псовке да је лажљивац и да би требало да га упуте на Голи оток, иследник саопштио да га по налогу мора упутити кући и да ће бити под сталним надзором и верује да ће се у целости Раденићу доказати кривица. Чим се јавио на посао у Историјском институту, дочекала га је повика колега, чланова партије да је УДБ-а морала да открије и потврди то покварењаштво, да ће бити избачен из партијске организације и престаће му радни однос. Раденић тврди да је боловањима успео да сачека долазак секретара КП СССР Хрушчова у Београд 1955, што је значило нормализацију односа СССР-а и Југославије. у Dragoslav Simić, Milan Petrović, *Dražesni KGB - javi se: Radio "Slobodna Jugoslavija" iz Bukurešta izveštava*, Udruženje novinara Srbije, Beograd, 2009. str. 90.

²⁸³ Neven Budak and Alexei Kalionski (eds), *The Cold War (1944-1990)*, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, Thessaloniki, 2016. p 67

²⁸⁴ Dragoslav Simić, Milan Petrović, *Dražesni KGB - javi se: Radio "Slobodna Jugoslavija" ... op. cit.*

САД имале те информације бар у то време, ако не и раније. То није сметало, као ни репресија над нестаљинистима, пре ове над стаљинистима, да на Западу дају подршку Титу.

Логор Голи оток остао је познат по терору светских размера, у којем се различитим правним третманом затвореника нашло много осуђеника и оних који нису осуђени, али су самопреваспитавани самоуправљањем од самог дочека, батинањем од стране других логораша, што се радом у каменолому настављало као тортура неподношљивим условима живота и исхраном која је била предвиђена за полагање одумирање организма са последицама гротескног губљења знакова мужевности трауматизовањем, дистрофијом, авитаминозом, апстиненцијом, хладноћом и топлотом.²⁸⁵ То што су и жене биле одвођене у логоре додатно је употпуњавало слику терора режима какав је у гулазима Сибира само Стаљин могао да осмисли за свије чистке. Овако мучни догађаји су на Западу ублажавани шалама које описују промену која је и сама била апсурдна.²⁸⁶

Репресија у земљи учинила је да се систем учврсти, али на темељу страха и послушности цезаристичкој доминацији Тита. Та чињеница није ометала сарадњу Запада са Титом чак ни због идеолошке разлике. Упркос репресији тражење помоћи од Запада је била неминовност, али тек после препознавања у Титу пријатеља Запада. Стратегијске користи биле су неопходне Вашингтону који занемарује разлике сваке врсте јер као што каже парафраза Каутиље (Kautilya) из књиге Арташастра (Arthashastra): непријатељ мога непријатеља је мој пријатељ.²⁸⁷ Тако је и Шпанија, иако фашистичка уврштана у савезнике Вашингтона што кансије није била ретка пракса у односу са таквим земљама.

²⁸⁵ Dragoslav Mihailović, „Goli otok na tragu gulaga i holokausta“ u Petar Kačavenda (ur), *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine: zbornik radova sa naučnog skupa*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1999. str. 235-278.

²⁸⁶ Илустративна је пошалица о Југословену који је ухапшен крајем 1944. године јер је узвикнуо – доле Стаљин, после четири године је пуштен кући, а у жељи да докаже своје покајање како се прилагодио када је изашао почео је да узвикује – живео Стаљин, и опет завршио на четворогодишњој робији. Bernard Newman, *Tito's Yugoslavia*, Robert Hale, London, 1952, p. 11

²⁸⁷ Kautilya, *Arthashastra*, by R Shamasastry p. 366 Internet https://archive.org/details/Arthashastra_English_Translation/30/05/2016

4.6. Помоћ Југославији са Запада

У кратком периоду после завршетка Другог светског рата, у којем је Југославија била саставни део социјалистичког лагера, комунистичка Југославија и, како је од ње тада ословљавана, водећа империјалистичка земља САД су сукобљене. Када је 1948. донела раскид и конфронтацију Југославије са СССР-ом и Информбироом, то је утицало на промену у односима са САД, које почињу да пружају економску и војну помоћ Југославији да би издржала у неравноправном сукобу са источним блоком. Упркос осцилацијама, у целокупном периоду биполаризма југословенско-амерички односи се успешно развијају: за Југославију они су угаони камен њеног несврстаног положаја, а за САД „важан политичко-пропагандни и геостратешки фактор у конфронтацији са СССР.“²⁸⁸

Позитиван резултат сукоба са СССР-ом 1948. је отварање Југославије према Западу, чији утицај ствара подношљивије околности живота у поређењу са Истоком и ново доба друштвеног развоја. Истицање лоших страна праксе у СССР-у подстакло је напуштање колективизације на селу, бирократизацију привреде, увођење радничког самоуправљања и демократизацију унутарпартијских односа.

Помоћ коју је Југославији после рата указала УНРРА (UN Relief and Reconstruction Agency) одиграла је велику улогу јер је послата одмах, када је била најпотребнија.²⁸⁹ Помоћ је дељена преко народних одбора. У Југославији, ова помоћ је примљена не само као хуманитарни гест, него и као признање свих земаља које су се бориле против нацизма, одато храбрости и патњама Југославије, а УНРРА-ина помоћ је укупно изнела преко 400 милиона долара, највећим делом

²⁸⁸ Ranko Petković, “SAD i Jugoslavija: Istorijske pouke i dileme”, *Međunarodni problemi*, Vol. XLIX, br. 1, str. 7-20, Mart 1997. str. 9.

²⁸⁹ Споразум Администрација Уједињених народа за помоћ и обнову и Демократске Федеративне Југославије, март 1945. АЈ, 50-94-196 Било је тешкоћа 1944. године, када су почели преговори са УНРРА јер се тражило да се помоћ у Југославији дели преко њихових органа, с чиме се НКОЈ није сложио, а било је мишљења да се треба одрећи помоћи у таквим условима – касније су југословенски захтеви усвојени.

хране.²⁹⁰ Искуство условљавања дало је разлога за опрез у свакој врсти помоћи. Велика суша 1949. условила је потребу тражења помоћи у храни поново. Југословенско злато у Америци је задржавано све док Југославија није прихватала да се том имовином плате дуговања према САД и њеним грађанима чиме је ослобођено две трећине предратног злата, а СССР је то осудио као сарадњу са САД и њихов утицај.²⁹¹

Југословенски емигранти у САД и поједине хуманитарне организације у тој земљи као ЦАРЕ (Cooperative for American Remittances to Europe - CARE) слале су помоћ пре свега у храни, а од 1950. створен је посебан комитет за помоћ Југославији (All-American Committee for Assistance to Yugoslavia).²⁹² Комисија за ванредни увоз прехранбених артикала Владе ФНРЈ старала се од 1950. до 1952. да се са помоћу у храни на најбољи начин допреми.

Влада САД покушала је уцену, чему се југословенско руководство одлучно одупрло, што описује Светозар Вукмановић Темпо. Роберт Марфи (Robert Daniel Murphy), један од помоћника министра, рекао је да ће ФНРЈ бити стављено на располагање 1.300.000 тона пшенице. Динарска средства, добијена њеном продајом на тржишту ФНРЈ, књижиће се на посебном рачуну код Народне банке и остају својина владе САД, која их може трошити када нађе за потребно, а једну трећину средстава влада САД може користити за куповину робе широке потрошње на тржишту ФНРЈ, другу трећину за куповину стратешких производа као бакар, олово, жива, а трећу трећину за градњу објеката у Југославији који остају својина САД. Темпо је одбио предлоге јер су у целини неприхватљиви за ФНРЈ што је деловало изненађујуће. Шеф делегације САД Марфи није се уздржао и питао: „А шта ћете јести?... - Јешћемо лишће! – одлучно сам реаговао. - Цело време рата јели смо лишће, али смо бранили независност и слободу. Видећете да ће наш народ и овог пута радије пристати да једе лишће него што ће допустити да буде угрожена независност земље. Марфи је био веома стрпљив и наставио је да

²⁹⁰ Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito Prilozi za biografiju*, op. cit. str. 397.

²⁹¹ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 4, 14. VIII 1948 - 17. II 1950. Напријед, Загреб, 1959. стр. 90-1.

²⁹² Ivo Visković, „Relations between Yugoslavia and the United States of America“, Offprint from *Yugoslav Survey*, pp. 105-46, Belgrade, 1988, pp. 111-2

објашњава: - Знате, Енглеска и Јапан су прихватили исте услове. - То су велике земље и њима не прети опасност по независност – остајао сам упоран. - Грчка и Турска су такође прихватиле исте услове – рекао је Марфи.²⁹³ Видећи да таквим убеђивањем неће ништа постићи, Марфи је почео да га уверава како је тава помоћ израз пријатељства владе САД према Југославији на шта је Темпо жустро реаговао назвавши то покушајем велике силе да наметне доминацију малој земљи која је у тешкоћама додавши да се осећа као 1948. када су у Москви тражили помоћ од Стаљина за армију. После неколико дана преговарања, дошло је до попуштања САД тако да се динарска средства употребе за финансирање изградње Јадранске магистрале, а САД ће дати нешто памука на кредит, који се мора враћати у девизама пошто служи за стварање девизних резерви.²⁹⁴ Темпо је изразио задовољство тим решењем и растали су се као пријатељи. Закључак седнице Политбироа ЦК КПЈ 13. фебруар 1950. био је да се свим средствима треба борити против економског притиска Запада па и по цену ревизије Петогодишњег плана и смањења инвестиција.²⁹⁵ Достојанство није имало цену. Грчка и Турска биле су у другачијем положају.

Лондон и Вашингтон су из својих интереса желели да приближе Југославију и Грчку. У разговору са Срђом Прицом у министарству иностраних послова, 9. марта 1950. године, амерички амбасадор у Београду Џорџ Венабл Ален (George Venable Allen) је рекао да Југославија вероватно не мисли да успостави боље односе са Грчком, али да ће јој то бити омогућено, а када је 24. марта 1950. објављено формирање десничарске владе Софоклеса Венизелоса (Σοφοκλής Βενιζέλος), Ален је посетио Владимира Поповића пред његов одлазак за амбасадора у САД и рекао му званични став САД да би Југославија требало да

²⁹³ Svetozar Vukmanović Tempo, *Revolucija koja teče: memoari*. Knj. 2, Komunist, Beograd, 1971. str. 214-7.

²⁹⁴ Исто, стр. 220.

²⁹⁵ Записник са седнице Политбироа ЦК КПЈ на којој је закључено да се свим средствима треба борити против економског притиска Запада па и по цену ревизије Петогодишњег плана и смањења инвестиција, 13. фебруар 1950. АЈ, 507, III /48

чека политичку добру вољу грчке стране.²⁹⁶ За премијера Грчке је у априлу изабран Николаос Пластирас (Νικόλαος Πλαστήρας) што је омогућило поправљање односа.

Сукоб Стаљина и Тита 1948. године није одмах изазвао промене у стратешким плановима Запада – Англоамерички стратешки планови за случај рата са СССР (Speedway) крајем 1948. године још увек су сматрали Југославију делом совјетског блока и веровали су да су да су због тога Трст, већи део Аустрије и читава Грчка неодбрањиви и претпостављали да би Италија, укључујући Сицилију, била изгубљена три месеца после совјетског напада. Месец дана касније, под утиском новијих процена о дубини совјетско-југословенског спора, нови амерички стратешки план (Dropshot) по први пут је Југославију видео као потенцијално неутралну земљу предвиђајући да линија одбране од совјетског напада иде од Северног мора дуж Рајне, преко Алпа и дуж реке Пјаве, остављајући само Аустрију незаштићеном, да би у јуну 1949. године нови англоамерички стратешки план (Smartweed) укључио Југославију међу западне савезнике у хипотетичком војном сукобу са СССР-ом, сматрајући је једном од земаља које су највише угрожене од могућег напада – амерички официри су фебруара 1951. године оценили да би губитак Југославије и Грчке готово сигурно онемогућио одговарајућу одбрану Западне Европе, а са Титом на својој страни веровали су да могу да бране и Аустрију, Грчку и Турску, пошто је Југославија прихватила да чува *Љубљанска врата* и прилазе Трсту, Горици, Вилаху и Клагенфурту с три армијска корпуса уз подршку НАТО-а из ваздуха и с мора.²⁹⁷

Љубљанска или заправо Постојинска врата (Adelberger pforte 693m) налазе се у Нотрањској области између два висока планинска врха (Снежник 1796m и Нанос 1313m) у словеначком делу Алпа. Овај пролаз на најповољнији географско-саобраћајни начин повезује Црноморски слив преко долине реке Саве код Љубљане (293m) са Јадранском обалом код Трста што отвара пролаз у срце

²⁹⁶ Miljan Milkić, „Pregovori o političkoj i vojnoj saradnji FNJR i Kraljevine Grčke do potpisivanja Ankarskog ugovora“, u: Nemanja Milošević (ur.), *Zbornik radova / Međunarodni naučni skup "Balkanski pakt 1953/1954"*, str. 111-129. Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 2008. str. 111.

²⁹⁷ Предраг Симић, *Тито и НАТО: успон и пад друге Југославије*, op. cit. стр. 76

Италије у долини реке По. Као алтернатива, постоји пролаз Делничка врата (742m) у Горском котару од долине реке Купе из Црноморског слива ка Јадранској обали код Ријеке, али од тог правца до Италије, нарочито после измене западних граница Југославије, је велика раздаљина која није повољна за наступање војних јединица јер је од Ријеке пут опет узбрдо у подножју планине Ћићарије, тако да би тај пут био тежи. Оба ова пролаза налазила су се после Другог светског рата на тлу Југославије.

ФНРЈ је била угрожена од СССР-а из три правца. Јужни је из Бугарске могао да угрози Србију и Македонију. Средишњи део из Румуније и Мађарске је могао, осим Србије и Хрватске, да угрози и друге делове јер је низијски. Западни део је из Мађарске преко Словеније могао да доведе снаге до Јадранског мора и зато је био најосетљивији. Алпски зид (Vallo Alpino) је био фортификацијски систем који је предратна Италија градила на својим копненим границама. Према истоку ка Југославији био је дуг 250 километара. Уговором у Рапалу 1920. године су, из стратегијских разлога, и Постојинска врата припала Италији, иако је све до Трста било насељено Словенцима. Као оправдање за заузимање тог простора, Италија је наводила староримске линије одбране на том подручју (Claustra Alpium Iuliarum) које су поново требало да дођу под управу Рима из безбедносних разлога. На супротној страни, Југославија је направила Рупникову линију, која би као Мажино линија у Француској била бедем одбране посавског и целог панонског басена од Италије.²⁹⁸ Граница је после Другог светског рата била знатно западније на Горици.

Генералштаб ЈНА већ маја 1948. дао је наређење о преименовању јединица, од армија до батаљона у циљу сакривања места распореда јединица, који су били познати због претходног присуства совјетских инструктора. Прекидом сарадње, армија је доспела у тешку ситуацију по питању опремања. Совјетски инструктори повучени су током јуна 1948. године, а прекинуто је и школовање великог броја стручњака у војним школама у СССР-у. Како није било домаће производње, доведено је у питање и текуће одржавање. Тенковско војно училиште у Белој Цркви било је непосредно уз границу Румуније па је премештено у Бања Луку.

²⁹⁸ Miha Naglič, *Dediščina rapalske meje: Rupnikova linija in Alpski zid, življenje ob rapalski meji v letih 1918-43(47)*, Pegaz International, Ljubljana, 2005.

Тадашње оклопно механизоване јединице су биле концентрисане према Италији и Грчкој, па је резерва из Осијека упућена у Јајинце код Београда за спречавања изненадног напада. Промена војно-политичке ситуације изискивала је концентрацију оклопних јединица на североистоку земље, који је сада био угрожен од бивших савезника. Корпуси ранијег тежишта код Трста измештене су у Хрватску. Због прекида испорука оклопних средстава из СССР-а корпуси нису могли бити ојачани до планираног нивоа, који је предвиђао прерастање тенковских бригада у дивизије, па су средином 1950. механизовани корпуси поново постали дивизије. И поред великих напора, властитим снагама није се могло пуно и Тито је морао војно-економски приближити Југославију Западу.²⁹⁹

После резолуције Информбироа и погибије Арса Јовановића дотадашњег начелника генералштаба приликом покушаја пребега у Румунију, Константин Коча Поповић је постао начелник Генералштаба Југословенске армије 1948. са чином генерал-лајтнанта, а касније и генерал-пуковника. Као начелник Генералштаба, преузео је преговоре са западним силама око модернизације војске током сукоба са СССР-ом. Имао је велику улогу у наоружавању Југославије. Ишао је у Америку на разговоре о помоћи.

Југославија је војну помоћ од САД затражила почетком децембра 1949. године. Реферат о спољнополитичким питањима на трећој пленарној седници ЦК КПЈ, који је представљао основу југословенске спољне политике у наредним годинама, донет је 29. децембра 1949.³⁰⁰ Августа 1950. створена је законска основа за пружање помоћи, док је званични захтев Југославије, после бројних тајних контаката дипломата и високих официра, Поповић уручио средином 1951. у време посете Вашингтону.³⁰¹ Пријем који је амбасадор САД у Југославији Ален, организовао на Бледу поводом државног празника Дана независности САД 4. јула 1950. ван амбасаде значио је и присније односе две земље јер су се осећали

²⁹⁹ Bojan Dimitrijević, *Modernizacija i intervencija - jugoslovenske oklopne jedinice: 1945-2006*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2010.

³⁰⁰ Реферат о спољнополитичким питањима на трећој пленарној седници ЦК КПЈ, који је представљао основу југословенске спољне политике у наредним годинама, 29. децембар 1949. АЈ, 507, II/7

³⁰¹ Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom... op. cit. str. 399.

безбедно да прославу уприличе ван територије амбасаде тј. своје државе. Ален је 4. октобра 1950. обавестио Леа Матеса у министарству иностраних послова да су Грчка и Турска ступиле у сарадњу са НАТО у облику консултативне сарадње, а Грчка ће пристати на размену посланика и после на уређење железничког саобраћаја са ФНРЈ уз услов да Југославија преда војнике Грчке који су заробљени у грађанском рату.³⁰²

Пошто је председник САД Хари Труман подстакнут совјетским достигнућем развоја атомске бомбе тражио 1950. брз развој хидрогенске бомбе, дао је упутства одељењима одбране и спољних послова да потпуно преиспитају националну безбедносну политику чији је резултат у априлу био НСЦ 68 (National Security Council Paper Number 68), један од најважнијих докумената почетка Хладног рата, заснован на препорукама везаним за поједностављену визију света подељеног на монолитну комунистичку сферу под вођством Москве и слободног света са Вашингтоном на челу.³⁰³ Држан је у највећој тајности и мало је дозвољавао места разликовању појединих чланица комунистичког лагера и, наравно, није указивао на недемократичност многих америчких савезника, а због совјетске претње позивао је на изградњу масивне америчке војне моћи упозоривши да САД и савезници имају дужност да се супротставе комунизму било где на свету – то су били зачеци политике задржавања, смишљене како би се обуздао совјетска моћ и омогућио утицај Запада на Источну Европу.³⁰⁴

Југословенска армија је у условима изолације опадала у снази од 1948. до 1951. године, када је дошло до две промене – једна по називу у Југословенска народна армија (ЈНА) и друга у снабдевању и обуци ослоњеној на МАП (Military Assistance Pact) и МДАП (Mutual Defense Aid Program) омогућен од стране САД. Пре склапања споразума генерал Лутон Колинс (Lawton J. Collins), шеф

³⁰² Miljan Milkić, „Pregovori o političkoj i vojnoj saradnji FNRI i Kraljevine Grčke... op. cit. str. 113.

³⁰³ Nikola Samardžić, *Drugi dvadeseti vek*, op. cit. str. 34-5.

³⁰⁴ Исто, стр. 35.

здруженог штаба САД посматрао је војну вежбу у близини Бањалуке која га је задивила.³⁰⁵

Шеф делегације ФНРЈ која је преговарала са Светском банком (World Bank) у Њујорку о кредитима за Југославију био је Владимир Велебит, амбасадор Југославије у Риму. Велебит се састао са саветником председника САД за спољне послове Аверелом Хариманом (William Averell Harriman) који је од 1951. на челу Агенције за узајамну безбедност (Mutual Security Agency, од 1953. Управа за стране операције - Foreign Operations Administration), замеником директора ЦИА Фредериком Рајнхардом (George Frederick Reinhardt) и другим званичницима САД.

Објашњавајући своју улогу у преговорима за америчку помоћ, Велебит каже: „У јесен 1950. године отпутовао сам, с Војином Гузином и неким другим југословенским стручњацима, у САД. Имао сам задатак да се изборим за један инвестициони зајам Светске банке Југославији... Приликом једног неформалног сусрета, у ширем кругу америчких саговорника из Стејт департмента (међу њима и Аверел Хариман) незванично сам поставио питање – како би евентуални захтев Југославије за испоруку оружја примила америчка влада. Убрзо ми је било стављено до знања да би таква југословенска иницијатива била благодоклоно разматрана... О информацијама које сам добио у Вашингтону реферисао сам, по повратку у земљу, на састанку руководећих људи (Тито, Ранковић, Кардељ, Ђилас, Коча Поповић и др). После размене мишљења, била је усвојена одлука да се тражи америчко наоружање, а Коча Поповић и Иван Гошњак добили су задатак да саставе листу наших потреба у оружју. Мени је било наложено да, у највећој дискрецији, те листе лично преведем на енглески језик и да се вратим у Вашингтон. Тамо сам их предао надлежним америчким функционерима. Разматрајући наша потраживања, Американци су дошли до закључка да с Југословенима морају, тим поводом, водити и шире, стратешке разговоре. Предложили су, стога, да југословенско руководство упути у САД одговарајућег представника. Избор је пао на начелника Генералштаба, Кочу Поповића. Коча

³⁰⁵ Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici (1948-1963)*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002. str. 38.

Поповић је, у пролеће 1951. године, отпутовао у Вашингтон у највећој дискрецији, у цивилној одећи.³⁰⁶ Формално је објашњено да се налази у приватној посети свом ратном другу и пријатељу Владимиру Поповићу, југословенском амбасадору у САД.

У дневнику који је Тито почео да пише почетком новембра 1950, а завршио у фебруару 1951, могу се пратити његови разговори с Американцима о давању помоћи да би оснажио одбрамбену способност земље.³⁰⁷ Један од кључних података је да се у страху од напада СССР-а и његових сателита на Југославију чак развијао план повлачења из земље. Истог дана кад почиње писање дневника, спомиње преговоре са Американцима када је позвао на разговор генералпотпуковнике Ивана Гошњака и Кочу Поповића. Тема разговора била је помоћ због суше која је ове године погодила земљу и због чега су се обратили америчкој влади.³⁰⁸ У наставку пише под каквим би изговором САД могао почети давати помоћ Југославији, а да владајућа администрација избегне расправу у америчком Конгресу. Тог дана, Титу је амбасадор САД у Југославији Џорџ Ален пренео посебну поруку америчке владе, у којој је стајало да би Америка могла дати помоћ Југославији мимо Конгреса, али под условом да амерички председник Хари Труман наведе како се помоћ даје из одбрамбених разлога за Југославију, јер су последње суше ослабиле њену одбрамбену способност. Тито пише: „Разуме се да би се другови сложили са тиме да ми прихватимо тај предлог америчке владе, јер без такве помоћи за угрожене крајеве ми не бисмо били у стању држати толики број војске у време када нам је земља тако угрожена од источних земаља.”³⁰⁹

Прва кореспонденција са државником са запада 3. новембра 1950. описана је овако: „Данас сам први пут после рата послао личну депешу једном западном шефу државе. Послао сам честитку Госп. Труману, председнику САД, поводом

³⁰⁶ Aleksandar Nenadović, *Razgovori s Kočom*, Globus, Zagreb, 1989. стр. 113-4.

³⁰⁷ Pero Simić (pr.), *Titov dnevnik*, Novosti, Beograd, 2009.

³⁰⁸ Исто, стр. 21.

³⁰⁹ Исто, стр. 22-3.

терористичког напада на његов живот, односно покушаја атентата.³¹⁰ Знао је да ће Информбиро тако имати материјала за напад, али је прошло време када се на штету интереса земље пазило да се не да повода за нападе од стране тих како их је звао *ревизиониста*. Ти ревизионисти су у обрнутом смеру Тита сматрали за отпадника доктрине комунизма.

Упркос тражењу помоћи капиталистичког Запада, уверен је да је комунистички преврат коначан. Зато пише: „Наше тешкоће због суше и тражење помоћи у намирницама у Америци и другим Западним земљама окуражило је притајене капиталистичке елементе и мисле да се сада може правити на нас притисак у правцу дегенерације наше револуције.”³¹¹ Сматрао је да се ти елементи још нису опаметили да схвате да им је крај.

За лист Емпајер Њуз (The Empire News), Тито је дао интервју 12. новембра 1950. године новинару Џорџу Билианкину (George Bilainkin) који, када је поменуо извештаје, односно преговоре о једном средоземном пакту Турске, Италије, Грчке и Југославије – Тито је одговорио: „То не постоји. Није било никаквих разговора о томе, нити се они предвиђају. Ми смо одлучно против пактова и блокова. Присна економска и политичка сарадња међу суседним државама је довољна као гаранција мира у Средоземљу. Шта су, уосталом, пактови? Имали смо пактове са Русијом и Бугарском и другим. Шта је с њима било?”³¹² Тада га је новинар питао да ли би прихватио позив да посети Лондон, што у том тренутку Тито није сматрао могућим, али је оставио могућност евентуално приватне посете.

О старом саборцу Сретену Жујовићу пише да је тог дана у *Борби* (дневном листу КПЈ) изашла његова изјава и акт о његовом пуштању на слободу, али уз огромно чуђење и интересовање поводом тога код нас и странаца за које би желео да виде каква је правда у ФНРЈ као метод преваспитавања, а не уништавања што раде у СССР-у - убијају и криве и праве, најчешће праве наводећи Кочу Дзодзеа (Коџи Хохе) и Ласла Рајка (László Rajk) као пример стрељања и вешања.³¹³

³¹⁰ Исто, стр. 24.

³¹¹ Исто, стр. 36-7.

³¹² Исто, стр. 124-5.

³¹³ Исто, стр. 45.

Тито оптерећује опасност могуће инвазије СССР-а и послушних земаља па 4. децембра описује хитне мере када је одржао седницу Секретаријата Политбироа ЦК уз присуство војних руководиоца, Коче Поповића, Ивана Гошњака и Пеке Дапчевића: којима је тражио да се хитно предузму мере због опасности да неко са Истока не изненади: „Решили смо да се Дедиње мало расели, тј. да си неки руководиоци нађу становања на другим местима, а чланови Политбироа да спавају негде на другим местима са фамилијама, ако дође до бомбардирања ноћу, све би пострадало.”³¹⁴ Оперативни део Генералштаба опет се преместио ван Београда.

У Записнику са седнице Политбироа ЦК КПЈ од 4. децембра 1950. речено је да је ситуација озбиљна после упада Кине у Кореју па је могуће да СССР, преко послушника, нешто покуша, да би Дедиње требало донекле децентралисати, видети о склоништима, држати предавања о атомској бомби, израдити план пропаганде за случај рата на шта Тито напомиње: „У светлости такве ситуације треба гледати и односе с Грчком и Италијом и не обазирати се много на ситнице.”³¹⁵ Да ли је Трст био ситница или је идеологија или обоје, свеједно. Тада је закључено да би требало појачати обавештајну службу, мобилисати једну класу (резервне војске), почети рад на склоништима у цивилној заштити и у привреди, повећати инвестиције за путеве, децентралисати Дедиње, израдити план пропаганде, средити комисију за ратне припреме и истражити могућност добављања оружја.

Тито први пут 21. децембра бележи свој план о повлачењу из земље у случају напада совјетског блока: „После академије сам код мене кући дуго седео са друговима, Кардељом, Марком и Ђидом и разговарали о томе шта све морамо предузети у случају напада на нас, у случају да ми не издржимо дуги рат на нашој земљи. Ја сам питао другове шта мисле о томе да се ми повучемо и ван наше земље са јаком армијом и да се касније са таквом и вратимо, јер ћемо само на тај

³¹⁴ Исто, стр. 57-8.

³¹⁵ Исто, стр. 156-7. присутни на седници Кардељ, Ђилас, Ранковић, Кидрич, Гошњак, Поповић и Дапчевић

начин спасити социјализам у нашој земљи.”³¹⁶ Овај план је вероватно имитирао повлачење војске Србије кроз Албанију до Грчке у Првом светском рату. Командни састав није недостајао, а ни лојалност ратним вођама партизана. На годишњицу оснивања Прве пролетерске ударне бригаде у Рудом су се окупили њени преживели борци, као и Тито и Коча. Борци нису престајали са повицима *херој Коча*, Кочи је било непријатно. Борци су поустајали, скандирајући о чему Душан Чкребић каже да је устао и Мијалко Тодоровић Плави, заменик комесара бригаде, касније комесар дивизије, Моша Пијаде и други, а Тито „устао и помало припретио, јер Политбиро код нас то одлучује о томе и да не буду нестрпљиви. То што још није народни херој не значи да неће постати. Помало непријатна ситуација. Нису они хтели да Коча добије то под притиском.”³¹⁷ Прошло је још три године да би Коча и био проглашен народним херојем.

Фазе у случају напада Тито је разрадио 26. децембра: „Прва фаза, комбинована одбрана наше земље са регуларним и партизанским јединицама, друга фаза, услед надмоћности непријатеља, повући главнину војних снага и омладину из земље у одређене базе ради реорганизације и припреме за трећу фазу, а у земљи водити партизански рат са почетним снагама од не више од 100 до 150 хиљада бораца. У трећој фази ударити у земљи на окупатора.”³¹⁸

До тог доба, непријатељски поступци СССР и осталих земаља Информбироа које су имале комунисте на власти, према ФНРЈ у бројевима по врсти и поступку су: Раскинути уговори, споразуми, конвенције и протоколи од стране влада земаља информбироа – 46; Дипломатски и други службеници ФНРЈ, протерани из земаља Информбироа у периоду од 24. јуна 1948. до 1. јула 1950 године – 145; Гранични инциденти на југословенско-мађарској, југословенско-румунској, југословенско-бугарској и југословенско-албанској граници, почињени од стране пограничних органа Мађарске, Румуније, Бугарске и Албаније у времену од 1. јула 1948. до 13. октобра 1950. године – 1067; Протестне ноте

³¹⁶ Исто, стр. 61-2.

³¹⁷ Zora Drčelić, „Tajna Koče Popovića, Intervju - Dušan Čkrebić, publicista i bivši predsednik Predsedništva Srbije“, *Vreme* 1117, 31. maj 2012. Internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1055287> 16/06/2016

³¹⁸ Pero Simić (pr.), *Titov dnevnik*, op. cit. str. 65-6.

Министарства иностраних послова ФНРЈ претставништава ФНРЈ у Мађарској, Румунији, Бугарској и Албанији, упућене владама поменутих земаља поводом инцидента, почињених од стране пограничних органа наведених земаља од 1. јуна 1948. до 15. октобра 1950. године – 97; Радио-емисије за Југославију на српско-хрватском, македонском и словеначком језику, дате од стране радио-станица земаља Информбироа у времену од 1. јануара до 1. јула 1950. године – 6732; Време трајања радио-емисија за Југославију на српско-хрватском, македонском и словеначком језику, датих, од стране радио-станица земаља Информбироа у времену од 1. јануара до 1. јула 1950. године - 3075 часова (4 месеца 8 дана и 3 часа).³¹⁹ Поводом најтежих кршења суверенитета објављена је Бела књига о агресивним поступцима влада СССР, Пољске, Чехословачке, Мађарске, Румуније, Бугарске и Албаније према Југославији.³²⁰ Преглед граничних инцидента извршених у времену 1948-1952. од стране земаља Информбироа је допуњаван наредних година.³²¹ Таква догађања су имала утицај и на планове за одбрану Југославије.

Тито 4. јануара 1951. о човеку на челу првог послератног посланства Грчке у Југославији, с којом је због супротстављених идеологија и грађанског рата у Грчкој тек 1950. године отпочео нормалан дипломатски однос, Спиросу Капетанидису (Σπυρος Καπετανίδης) каже: „Изгледа да је заиста и њима много стало да се између наше две земље што пре поправе односи. То је за нас важно због опасности рата и у случају ратних операција у Македонији. Грчка би била за нас нека врста отворених врата за снабдевање тог фронта. Посланик није оставио на мене неки утисак паметног човека, мислим изнад просечног. Приметио сам да му је тешко сакрити расположење да нас мрзи, као реакционар што мрзи напредне земље и људе.“³²² Осим овог дипломатског сигнала, дат је и допринос САД у виду конкретне помоћи ФНРЈ.

³¹⁹ Vladimir Dedijer (ur.), *Dokumenti 1948. Tom 3*, Rad, Beograd, 1980.

³²⁰ Бела књига о агресивним поступцима влада СССР, Пољске, Чехословачке, Мађарске, Румуније, Бугарске и Албаније према Југославији, 1951. АЈ, 507, IX, 1/IV-1

³²¹ Преглед граничних инцидента извршених у времену 1948-1952. од стране ИБ земаља, крај 1952. године АЈ, 507, IX, 119/IV-89

³²² Pero Simić (pr.), *Titov dnevnik*, op. cit. str. 79.

Споразум између Владе ФНРЈ и Владе САД у вези са давањем помоћи, према Закону о хитној помоћи Југославији од 1950. године, потписан је у Београду 6. јануара 1951. године изражавајући сагласност о клаузулама и условима под којима ће бити извршени први транспорти хране за Југославију ради задовољења хитних потреба, последица недавне суше у складу са одредбама Закона о хитној помоћи Југославији од 1950. у жељи да се утврди разумевање које ће владати при додељивању даље помоћи.³²³ У члану првом каже се да ће САД давати помоћ народу Југославије, стављајући на располагање ову помоћ онако како то буде одобрила Влада САД. У другом члану Влада ФНРЈ и Влада САД исказују став да је у њиховом заједничком интересу да дају пуни публицитет циљевима и току помоћи која се пружа према овом споразуму и да народу Југославије буду приступачне све информације о томе, тако да и Влада САД има дозволу да користи средства објављивања у сарадњи са владом ФНРЈ. Слободно и без ограничења ће моћи да посматрају, надгледају и извештавају о примању и расподели у Југославији робе и друге помоћи. Влада ФНРЈ ставиће на располагање Влади САД онолики износ у динарима колико Влада САД тражи за своје трошкове у Југославији у вези извођења програма помоћи. Помоћ ће се подједнако делити народу, без дискриминације с обзиром на расу, политичко убеђење или веру. Уколико од продаје робе стављене на располагање, укључујући и брашно транспортовано из Немачке и Италије, буде остварен приход, Влада ФНРЈ употребиће одговарајући износ динара за пружање помоћи лицима у оскудици и деци, у добротворне и медицинске сврхе или у друге о којима би се владе споразумеле. Влада ФНРЈ предузеће све мере да смањи своје потребе за помоћ, да подстиче повећање производње и расподеле прехранбених артикала унутар Југославије и смањи опасност будуће несташнице хране. У члану трећем, Влада САД задржава право да било кад обустави помоћ Југославији, укључујући и обуставу испоруке целокупног планирања, али још неиспорученог материјала. По члану четвртом, споразум ступа на снагу потписивањем. Потписали су га у два примерка, на енглеском и српскохрватском, министар иностраних послова Едвард Кардељ и амбасадор САД у Београду Џорџ Ален.

³²³ Vladimir Dedijer (ur.), *Dokumenti 1948. Tom 3*, op. cit. str. 138-140. uporedi: Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, op. cit. str. 1000-1002.

Шкотска синдикална делегација посетила је Тита, а он је после објашњавања економских разлога разлаза са СССР-ом рекао да: „Код нас народ може да скине једног и постави другог, што се понекад и догађа. Таква демократија постоји код нас.“³²⁴ Из данашње перспективе као да се шалио, или убеђен у то да је понекад власт доживотна.

Тито о равнотежи у којој би могао да профитира као државник и вођа једне мале земље 20. јануара 1951. каже: „Ми итекако лепо можемо да искористимо, и то с једне стране противуречности у капиталистичком свету, а с друге стране противречности које постоје између великих сила... јер се ради о подјармљивању малих народа, онда ми имамо право да искористимо колико год можемо те противречности између једне велике силе и друге велике силе, а не између једне социјалистичке и друге капиталистичке земље.“³²⁵

Тито је хтео да се ослони на САД и Велику Британију и 22. јануара 1951. пише о одлуци да Ђиласа пошаље у Лондон ради сондирања терена за добијање наоружања за југословенску армију.³²⁶ Одлуку о учењу енглеског језика Тито описује 23. јануара 1951. године: „Да бих некако побољшао моје слабо знање енглеског језика, ја сам ових дана почео узимати лекције енглеског језика, и то четири пута дневно. Професор ми је Пјанички из министарства вањских послова.“³²⁷ Сутрадан записује: „Јучер на вечер отишао је друг Ђилас у Енглеску. Надам се да ће бити боље среће но онда када сам сам га слао посљедњи пут у Москву.“³²⁸ Из Америке је примао радо свакога. Тог дана су га посетиле две двадесетодишње Американке са писмом од тетке (Ана Колар), што је користио за учење енглеског језика и 1. фебруара 1951. пише да је за једну филмску екипу (Noelbecker) која снима изградњу Југославије, на велико наваљивање, морао за снимање проговорити на енглеском језику.³²⁹ Наставио је марљиво да учи

³²⁴ Pero Simić (pr.), *Titov dnevnik*, op. cit. стр. 133.

³²⁵ Исто, стр. 166.

³²⁶ Исто, стр. 90.

³²⁷ Исто, стр. 90.

³²⁸ Исто, стр. 91.

³²⁹ Исто, стр. 101.

енглески језик уз редовне послове, а државничке обавезе ће све чешће и захтевати знање баш тог језика.

О дипломатским односима са САД Тито пише да је примио Перкинса (George Walbridge Perkins), помоћника министра спољних послова САД који је дошао да испита: „докле ћемо ми хтети да идемо у својим попуштањима у погледу сарадње са њима по одбрамбеним питањима. Настојао је да добије мој одговор на питање да ли смо ми спремни тражити од њих наоружање преко њиховог конгреса. Ја сам многим аргументима одбио тај начин, иако нам оружје треба.“³³⁰ Тито је сматрао да још није опасно толико да би се прихватила условљавања, а Перкинс је ипак убедио Конгрес САД да помогне ФНРЈ.

О сусрету са старим знанцем Хантингтоном (Ellery C. Huntington Jr.) који је 1944-5. био шеф војне мисије САД у Врховном штабу НОВЈ каже: „Уверавао ме је да потпуно разуме наш став и да се са тиме слаже да ми не можемо пристати на добијање наоружања под било каквим условима, али сматра ће говорити са Еисенхувером да нам се некако ипак помогне.“³³¹ Симпатично је Титово преименовање презимена америчког председника.

Приликом посете Југославији 26. јануара 1951. за време европске турнеје, конгресмен Џон Кенеди (John Fitzgerald Kennedy) је питао Тита да ли жели америчко оружје, на шта је овај одговорио да Југославија има морално право да тражи оружје од САД или било где другде јер Руси наоружавају суседе, али је додао да је питање оружја деликатно – поменуо је тенкове, авионе и противавионско оружје, додавши да је имао неке бацаче ракета, али мисли да су сувише кратког домета да би били ефикасни. У одговору на поновљено питање људских слобода, Тито је рекао да би се ограничења спустила ако би се тренутна криза завршила, додавши да не очекује напад на Југославију овог пролећа. Рекао је да би могао ставити не мање од два милиона људи под оружје, у зависности од количине опреме које је могао добити, истакавши да у случају напада не би било потребе за страним трупама јер има доста људи са оружјем и може да уради све што је неопходно. Кенеди је упитао да ли би требало преговарати са СССР-ом ако

³³⁰ Исто, стр. 105.

³³¹ Исто, стр. 106.

би били војно јачи, на шта је Тито рекао да је Русија свесна способности да се боримо у дугом рату и поштује нашу снагу. Тито је додао да мисли да немачки проблем треба да се решава политички, није прецизирао своје разлоге, али изгледа да сматра поновно наоружавање Западне Немачке политички као опасно провокативно. Кенеди је питао да ли је Тито забринут да велике силе не договоре нешто на југословенски рачун, а Тито се насмејао на питање говорећи да такав договор не би био од било какве користи Југославији и не би га признали. На крају разговора, Тито се жалио Кенедију да се не би окренуо изолационистима.³³²

Милован Ђилас у Лондону 27. јануара 1951. води разговоре с Клементом Атлијем, лабуристичким председником владе, али и са Винстоном Черчилом, вођом опозиције – Ђиласу је задатак био да тајно тражи војну помоћ, јер је неколико месеци раније био домаћин лабуристима и успоставио с њима срдчане односе, па је успешно обавио задатак.³³³

Почетком фебруара склопљени су трговински уговори са Грчком и Аустријом. О настојању да се избегне изолација земље коју Исток жели Тито 11. фебруар 1951. пише: „Вратио се друг Ђилас данас са пута у Енглеску... каже да је добио утисак да их је дефинитивно убедио у то да ми нећемо и неможемо приступити Атлантском Пакту, а исто тако и средоземном.“³³⁴ Амбасадор ФНРЈ у Лондону Владимир Велебит јасније каже: „Посета друга Ђиласа, према речима људи из врхова, дубоко и позитивно импресионирала руководство Лабуристичке партије и британску Владу, почев од Атлија. Колико год је само лабуристичко руководство осетљиво на наше контакте са конзервативцима, толико је са њихове стране било правилно схваћена изјава Ђиласа на ручку 31. јануара да је наше срце код лабуриста, а мозак мора водити рачуна о конзервативцима.“³³⁵

³³² Foreign Relations of the United States, 1951, Europe: Political and Economic Developments, Volume IV, Part 2, Document 373 No. 838033.1100/1–2651: Telegram The Ambassador in Yugoslavia (Allen) to the Secretary of State secret priority Belgrade, January 26, 1951 3 p.m. Internet, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1951v04p2/d373#fn:1.3.2.4.20.4.21.17.4> 18/05/2015

³³³ Алекса Ђилас, *Хронологија живота и рада Милована Ђиласа*, Београд, 2011. Internet, www.djilas.info/HRONOLOGIJA/hronologija.html 10/04/2016

³³⁴ Pero Simić (pr.), *Titov dnevnik*, op. cit. str. 104.

³³⁵ Исто, стр. 173.

Амерички државни секретар Дин Ачесон, почетком фебруара дао је први пут јасну изјаву да би сваки напад на Југославију угрозио светски мир што је била порука Стаљину да Љубљанска врата и Вардарска долина значе НАТО-у.³³⁶ Док су Совјети у Мађарској одржавали војне маневре, у Вашингтону се смишљао план за југоисток Европе. Генерал Бела Кираљи (Béla Király), командант мађарске војске, био је предвиђен да командује мађарским трупима у нападу на ФНРЈ 1950. о чему је говорио када је пребегао на Запад.³³⁷

Говор који је Тито одржао на Другој партијској конференцији Гардијске дивизије у Београду 16. фебруара 1951, иако није на крај памети имао да говори, што каже у свом дневнику, показује колико је научио о спољној политици и државничком размишљању.³³⁸ Тамо је рекао: „Шта нам увек мора бити пред очима кад одређујемо нашу вањску политику? Наша Партија разрађује своју вањску политику према датим условима у којима се налазимо. Али шта мора бити основни циљ те линије? Јасно је да је, у конкретном случају код наше земље, циљ – јачати нашу социјалистичку земљу и стварати социјализам, не дозволити да дође до било какве рестаурације капитализма, не дозволити да наша земља изгуби независност... без Централног комитета у основним контурама не може ништа да се ради, пошто он одређује линију наше Партије и у вањским питањима – кад наш ЦК заузме извесан став, онда треба посматрати тај став са свих страна.“³³⁹ Са становишта интереса социјалистичке земље, мира у свету и сарадње међу народима интерес је и сарадња са САД.

У наставку каже: „помоћ коју добијамо од Америке и неких других западних држава за прехрану нашег становништва. Погледајмо, другови, у каквим

³³⁶ Robert L. Beisner, *Dean Acheson: A Life in the Cold War*, Oxford University Press, New York, 2006 p. 170

³³⁷ Péter Vukman, „The possibility of a Soviet military attack against Yugoslavia in British archival documents (1948–1953)“, *Токови историје*, бр. 1-2 Београд, 2009. стр. 163-176. Кираљи је ухапшен 1951. у Будимпешти под оптужбама за субверзију и саботажу. Војни суд га је осудио 1952. на вешање, а казна замењена доживотном робијом и помилован је септембра 1956. у општој амнестији којом је влада покушавала да умири јавност. Вођство побуне га именују у новембру за команданта одбране Будимпеште. После гушења побуне побегао је у Аустрију, а одатле за САД.

³³⁸ Исто, стр. 106.

³³⁹ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 5, 18. II 1950 - 9. III 1951. Напријед, Загреб, 1959. стр. 394-5.

се условима налазимо. Са Истока се против нас спроводи бојкот. Тамо нисмо ни пре добијали никакву нарочиту помоћ, а камоли сада. Тамо, дакле, нисмо могли очекивати ништа. А на Западу су показали спремност да нам помогну. Зашто? Зато јер то и њима конвенира, пошто сматрају да би Совјетски Савез, ако ми подлегнемо, исувише ојачао и угрозио и њих саме. Они нас помажу, али ту се не ради само о неким алтруистичким мотивима, већ и о политичким.³⁴⁰ Сматрао је да је правилно поступљено јер то јача земљу не само према Истоку него уопште у условима суше и могуће глади. Тито је био свестан да мора да балансира и да би га Запад морао подржати како би уравнотежио ситуацију.

О ставу активне неутралности напомиње: „Управљамо се према датој ситуацији... Због тога ми морамо стално водити рачуна о нашем специфичном положају, а ако се ми притом често нађемо на истој линији са западним земљама, као на пример у погледу агресије, то ништа не мења ствар.“³⁴¹ О претњи СССР-а и његових послушника наводи: „Нама се прети са стране источних земаља, врше се провокације на границама, убијају наши људи, повећавају се војне формације наших суседа, једном речју, чини се све што нам налаже да будемо будни и спремни. У таквој ситуацији, другови, зар нама наноси штету ако на Западу пишу и говоре да смо ми у опасности и да би напад на Југославију значио опасан преседан за један шири сукоб? Нама то не наноси штете, нама то користи, јер се ради о нашој безопасности, јер се ради о умањењу могућности да се неко усуди да нас нападне, пошто види да ми нисмо сами.“³⁴² Имао је подршку.

Приче да Запад наоружава Југославију коментарише: „Да ли ми можемо узимати готово наоружање, куповати готово оружје, уз не знам какву галаму, као што је то био случај са узимањем хране због суше? Узимање хране била је ствар која има претежно хумани карактер. Ствар која је сама по себи разумљива. А узимање готовог оружја могли би ови на Истоку узети као материјал за потврду оних својих тврдњи од пре годину и по дана, да смо ми дали Американцима и

³⁴⁰ Исто, стр. 385.

³⁴¹ Исто, стр. 387.

³⁴² Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 5, ор. cit. стр. 389.

другима војне базе у Југославији.³⁴³ Тито самоуверено упозорава да је рекао једном приликом једном дипломати са Запада, кад је било речи о наоружању, да више воли да нас нападну голоруке, него као нечије сателите, јер ћемо сами створити средства да се тучемо.³⁴⁴ О будности је рекао да је ситуација таква да не можемо бити алтруисти, јер се ради о бити или не бити државе овакве каква је, за социјалистичку земљу.³⁴⁵ На крају завршава са поруком да треба чувати монолитне редове Армије.³⁴⁶ Чврсто јединство у држави и међународни углед нису иста ствар, али се радило на јачању оба. Почетком априла Тито је имао операцији жучи. Први генерални секретар Уједињених нација Тригве Ли (Trygve Halvdan Lie) посетио је 12. априла 1951. Југославију, што је помагало позитивној слици коју је Београд слао у свет.

Генерал Константин Поповић је, по Титовом налогу, са Велебитом отпутовао на разговоре у САД *incognito*, о чему каже: „У сали где смо се састали била је окачена платном покривена велика мапа на којој је, сазнао сам кад је платно скинуто, био убележен распоред војних снага СССР-а и његових савезника с једне и наших јединица, с друге стране. Показујући руком на ту мапу, један од мојих саговорника ми се том приликом обратио овим речима - Ево, на овој карти је уписано оно што ми знамо о односу снага на Вашим границама. Од Вас очекујемо да нам пружите подробнија обавештења... Непријатно изненађен, реско сам узвратио: Извините, господо, али ја овде нисам дошао да бих вам о томе говорио. Мој је посао да утврдим могућности за испоруке ваше војне опреме која нам је неопходна ради јачања одбрамбених способности наше земље. О ономе што ви желите можемо евентуално разговарати тек када буде јасно да ћете нас ви помоћи оружјем.“³⁴⁷ После непријатних месец дана разговора највише опреме добиле су копнене снаге и ваздухопловство, које је пре тога једва и постојало, а

³⁴³ Исто, стр. 389.

³⁴⁴ Исто, стр. 390.

³⁴⁵ Исто, стр. 392.

³⁴⁶ Исто, стр. 393.

³⁴⁷ Aleksandar Nenadović, *Razgovori s Kočom*, op. cit. str. 114-5.

помоћ се састојала у летелицама, опреми и обуци летача у САД и другим чланицама НАТО-а.

У Вашингтону, приликом преговора о оружју за војску ФНРЈ, било је притисака, о чему Константин Поповић каже да су генерал Бедел Смит (Walter Bedell Smith) и Ален Далс (Allen Dulles), тадашњи шеф контраобавештајне службе: „жустро кидисали на мене тражећи свакојаке информације. Био је то, разуме се, узалудан притисак. Није ми пало на памет да им откривам било какве тајне... Почетне непријатности настајале су ваљда и због тога што су неки од њих веровали да од нас могу очекивати послушност. Потрудио сам се и успео да им ту илузију разбијем.... Процењивали су, претпостављао сам, да пред собом имају једну малу земљу која нема избора: пошто је безобзирно угрожена са Истока, не остаје јој ништа друго него да према Западу буде снисходљива. Брзо су се уверили да то од нас не могу очекивати... Уосталом, можда смо и тражили више него што смо реално могли очекивати. Нисмо добили најсавременије наоружање, већ углавном оно из прошлог рата.“³⁴⁸ Није био скроз задовољан, али објективно сагледано велику ствар је постигао.

Генерал Константин Поповић и југословенски амбасадор у САД Владимир Поповић састали су се са представницима Труманове администрације маја 1951, очекујући разговоре о војнополитичкој ситуацији на Балкану, нивоу угрожености Југославије и начину америчке помоћи када су договорене испоруке одређених оружја, али Хариман је рекао да Вашингтон не може имати исти однос према Југославији као према Великој Британији или Француској које су чланице НАТО-а. Амбасадор Владимир Поповић је објаснио да би приступање Алијанси нарушило безбедност у региону и да то што Југославија није приступила ниједном блоку доприноси миру у свету.³⁴⁹ Америчка концепција одбране у Европи заснивала на систему колективне безбедности и нека врста колективног уговора је морала постојати. Генерал Двајт Ајзенхауер је именован за врховног команданта НАТО снага 1950. са седиштем у Паризу. На повратку у Југославију,

³⁴⁸ Исто, стр. 118.

³⁴⁹ Filip Švarn, Jovana Gligoriјеvić, „Srbija i NATO (I): Od komunističke oštice do nezvanične članice“, *Vreme*, br 1005, Beograd, 8. april 2010. str. 18-25.

генерал Поповић се 10. јуна 1951. тајно сусрео у Паризу са Ајзенхауером, када су договорили да се значајна количина војне опреме и оружја пребаци из Италије у ФНРЈ. Ајзенхауер је поставио питање да ли би се Југословенска армија, која је устројена на комунистичким принципима, раме уз раме борила против совјетског система са западним капиталистичким системом, на шта је Поповић одговорио да је Југославија прекинула односе са Совјетским Савезом због његовог империјализма и да би у случају агресије југословенски војници заједнички ратовали са војницима земаља НАТО-а.³⁵⁰ Вашингтон је укинуо ембарго на испоруке оружја Југославији фебруара 1951. године, а председник Труман јој је одобрио помоћ на основу Закона о узајамној одбрамбеној помоћи. На Првој трипартитној конференцији у Лондону јуна 1951. Вашингтон, Лондон и Париз су се обавезали да ће у програму помоћи Југославији САД учествовати са 65%, Велика Британија са 23% и Француска са 12%.

Резултат посете Вашингтону начелника генералштаба Константина Поповића маја и јуна 1951. и договора које је склопио са генералом Едлеманом (Clyde Davis Eddleman) из сектора за планирање, биле су брзе испоруке војне опреме Југославији по Споразуму између владе ФНРЈ и владе САД о војној помоћи којим је Југославија укључена у програм помоћи за заједничку одбрану (Mutual Defence Aid Programme - MDAP), обухватајући све врсте оружја.³⁵¹ Узајамна одбрана и помоћ (Mutual Defence Assistance - MDA) је врста уговорне обавезе коју је Вашингтон имао са својим већим савезницима.³⁵²

Тито је у Београду 5. августа 1951. примио Аниурину Бевина (Aneurin Bevan), лидера левог крила лабуриста у Доњем дому британског парламента, који је годину раније дао оставку. Ћилас је у Бевину нашао духовног парњака као

³⁵⁰ Исто

³⁵¹ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 225-8.

³⁵² Mutual Defence Assistance Agreement between the Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the Government of the United States of America, Washington, Treaty Series No. 13, 27th January, 1950, Internet, [http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1950/TS0013%20\(1950\)%20CMD-7894%201950%2027%20JAN,%20WASHINGTON%3B%20MUTUAL%20DEFENCE%20ASSISTANCE%20AGREEMENT%20BETWEEN%20GOV%20OF%20UK,%20NI%20&%20GOV%20OF%20USA.pdf](http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1950/TS0013%20(1950)%20CMD-7894%201950%2027%20JAN,%20WASHINGTON%3B%20MUTUAL%20DEFENCE%20ASSISTANCE%20AGREEMENT%20BETWEEN%20GOV%20OF%20UK,%20NI%20&%20GOV%20OF%20USA.pdf) 10/12/2014

бунције у земљи која постепено иде у социјализам у вишестраначком систему што ће касније и сам покушати да оствари.³⁵³ Утицај лабуриста на Ђиласа био је јак током његовог боравка у Лондону. Британски министар спољних послова од 1945-51. Ернест Беван (Ernest Bevin) такође левичар, није посетио Тита, али је доносио важне одлуке о Југославији. Британски конзервативци и лабуристи су на изглед били супротстављени; у пракси, међутим, имали су много заједничког у питањима од националног значаја, на пример у спољној политици и одбрани.³⁵⁴ Винстон Черчил ће по повратку на власт извући и одржати Тита на површини уз помоћ Америке, али и Грчке и Турске. Односи Лондона са ове две државе су одувек били посебни.

Поводом извршења помоћи Југославији, Тито је приредио пријем за амбасадора САД Џорџа Алена и америчку делегацију 9. августа 1951. Односи са Западом су напредовали, а са Истоком се још кварили. Седница Секретаријата Политбироа ЦК КПЈ, на којој је закључено да би требало да се на дневни ред идућег заседања Генералне скупштине ОУН стави жалба на непријатељске поступке земаља источног блока против Југославије, одржана је 2. октобра 1951.³⁵⁵ Жалба је разматрана на Генералној скупштини УН јер је у Савету безбедности било тешко постићи повољан исход због veto права које је СССР имао као могућност да спречи и саму расправу.³⁵⁶ Тог месеца, скоро у исто време, почео је процес приступања Грчке и Турске НАТО-у.

Југословенски амбасадор у УН-у Лео Матес, који је касније постао и амбасадор у САД, лично је пратио југословенско-америчке односе и учествовао у њима, каже да је у датим приликама влада САД: „очекивала да ће се Југославија

³⁵³ Džon R. Lempi, *Jugoslavija kao istorija: Bila dvaput jedna zemalja*, Dan Graf, Beograd, 2004. str. 233.

³⁵⁴ Волтер Лакер, *Историја Европе: 1945-1992*, op. cit. стр. 444.

³⁵⁵ Записник са седнице Секретаријата Политбироа ЦК КПЈ на коме је закључено да се на дневни ред идућег заседања Генералне скупштине ОУН стави „Жалба на непријатељске поступке земаља источног блока против Југославије“, 2. октобар 1951. АЈ, 507, III/56

³⁵⁶ Complaint of Hostile Activities of the Government of the Union of Soviet Socialist Republics and the Governments of Bulgaria, Hungary, Romania and Albania, as well as the Governments of Czechoslovakia and Poland, Against Yugoslavia Internet, [https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/509\(VI\)&Lang=E&Area=RESOLUTION](https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/509(VI)&Lang=E&Area=RESOLUTION) 29/11/2014

постепено приближавати западном систему политичких и војних савеза и евентуално се укључити у њега. Овакво очекивање изражавало се, истина, путем дискретних алузија и у непосредним дипломатским контактима. Оно није одражавало само амбицију да се постигну пресудан утицај и доминација на свим северним обалама Медитерана, него се заснивало и на општем схватању светске ситуације. Ни Америци ни Совјетском Савезу није било схватљиво да би једна земља као Југославија (економски слабо развијена и остварена уједињењем тек у недавној прошлости, а на тако оспораваној географској позицији) могла заиста аспирати, а још мање успети, да сачува пуну и истинску независност. То није био тренутак за јачи притисак у правцу увлачења Југославије у западни табор. Прво, већ при свакој најсуптилнијој алузији, реакција је била недвосмислено негативна и, друго, Југославија се у то време (почетком педесетих година) налазила под врло јаким притиском са Истока, па није одговарало америчким интенцијама да се изазове даље погоршање и прекомерно отежавање међународног положаја Југославије... Ускоро, после првих аката сарадње и поправљања међусобних односа, ти односи почињу да се даље развијају управо на тој основици. О њој се и отворено расправљало у непосредним личним контактима с представницима америчке владе. Како је свака нада у остварење доминације над Југославијом морала да буде напуштена у подручју практичке политике, остала је Америци једина могућа позиција: спречити да на том географски значајном подручју не дође до доминације друге стране. Према томе, лако је полазила са сасвим других позиција и резоновала на сасвим другачијим основама, америчка политика према Југославији није била у сукобу с аспирацијама Југославије да сачува и ојача своју независност. Ставови две државе и даље су практички у сваком погледу били различити, али су били компатибилни у погледу основних и животних интереса Југославије и њене непосредне будућности. На тој основици Југославија је примала војну помоћ од Америке у периоду од 1952. до 1958. године, поред економске помоћи, која је почела још крајем 1950. године и постепено се завршавала у време када је Југославија затражила обуставу војне помоћи.³⁵⁷

³⁵⁷ Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Nolit, Beograd 1976, str. 202-4.

Мотиви Запада заснивали су се на процени да је стратешка позиција Југославије од директног значаја за одбрану северноатланског региона и да је спремност те земље да брани себе од виталног значаја за безбедност САД. За Грчку и Турску одлучено је 20. септембра 1951. године да буду примљене у НАТО.

Споразум између Владе ФНРЈ и Владе САД о војној помоћи склопљен је у Београду 14. новембра 1951. године после интензивних преговора.³⁵⁸ Први члан одређује да ће Влада САД пружити или наставити да пружа Влади ФНРЈ опрему, материјале, услуге и другу помоћ, у сагласности са прописима и условима који ће се споразумно установити, са Повељом УН, прописима о престанку важења Закона о узајамној одбрамбеној помоћи из 1949. године и Закона о узајамној безбедности из 1951. године, закона о изменама и допунама ових закона и закона о додељивању средстава донетих на основу тих закона, а две владе ће с времена на време преговарати о детаљним споразумима. Влада ФНРЈ користиће помоћ искључиво за унапређење циљева Повеље УН ради унапређења међународног мира и безбедности и ради јачања одбране ФНРЈ против агресије. Влада ФНРЈ обавезује се да неће без претходног пристанка Владе САД пренети на ма које лице или државу правни наслов или посед ма које опреме, материјала, обавештења или услуге примљених на бази поклона. Влада ФНРЈ пружиће САД реципрочну помоћ тиме што ће наставити да пружа олакшице производњи и преносу у САД, у количинама и по погодбама и условима који би се споразумно установили, сировина и полуфабриката потребних САД услед помањкања или могућег помањкања у њеним сопственим средствима, а који би били расположиви у ФНРЈ, а у споразумима о таквим преносима, поклониће се нужна пажња потребама ФНРЈ за домаћу употребу и за комерцијални извоз. У члану другом се каже да ће свака влада предузимати, сагласно потребама безбедности, одговарајуће мере да јавност обавештава о примени овог споразума и да ће предузимати мере безбедности у погледу којих ће се постићи споразум између две владе у сваком случају, да би се спречило откривање или довођење у опасност класификованих војних материјала, услуга или обавештења пружених на основу споразума. У трећем члану се наводи

³⁵⁸ Vladimir Dedijer (ur.), *Dokumenti 1948. Tom 3*, op. cit. str. 274-277. uporedi: Branko Petranović, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, op. cit. str. 1004-1006.

да ће две владе, на захтев ма које од њих, преговарати ради постизања одговарајућих споразума између себе, у погледу одговорности за патенте или сличне захтеве засноване на употреби проналазака, начина производње, технолошких обавештења или других форми поседа заштићених законом, а у вези са опремом, материјалима или услугама пруженим на основу овог споразума. У четвртом члану се каже да се Влада ФНРЈ обавезује да стави на располагање Влади САД динаре да их она користи за своје административне и оперативне издатке у вези са извршењем споразума. Влада ФНРЈ ће, сем услед друкчијег споразума, одобрити ослобођење од царина и пореза за увоз и извоз производа, имовине, материјала или опреме увезене на њену територију или извезене са њене територије у вези са овим споразумом у складу са споразумом између Владе САД и владе друге земље која прима војну помоћ. У петом члану, Влада ФНРЈ даје сагласност да прими особље Владе САД, што је могуће мање, које ће на њеној територији испуњавати одговорности Владе САД из овог споразума и којима ће бити пружане олакшице за осматрање одвијања пружене помоћи, а деловаће као део Амбасаде САД и имаће исти положај као и друго особље. Шестим чланом Влада ФНРЈ потврђује да ће и даље суделовати у унапређењу међународног споразумевања и добре воље, и одржавању светског мира, да ће сагласно својој политичкој и економској стабилности допринети развијању и одржавању своје сопствене одбрамбене снаге и одбрамбене снаге слободног света, колико јој то дозвољава расположива радна снага, њени извори, могућности и општи економски услови и да ће предузети све разумне мере потребне да развија своје одбрамбене могућности. Влада ФНРЈ се обавезује да ће ради одстрањења узрока међународне затегнутости предузети акцију за коју би се постигао узајамни споразум и сагласна је да предузима одговарајуће кораке за обезбеђење ефективног коришћења пружене економске и војне помоћи САД. Седмим чланом је одређено да споразум ступи на снагу на дан потписивања и остане на снази још годину дана од дана пријема од ма које стране писмене нотификације о намери друге стране да га оконча, сем ако се две владе друкчије споразумеју за извесне чланове. Влада САД задржава право да у свако доба обустави помоћ ФНРЈ, укључујући испоруке које су предвиђене, а нису још пренете. Две владе ће се на захтев ма које од њих саветовати по било ком предмету у односу на примену овог

споразума. Прописи овог споразума могу бити у свако доба поново испитани и измењени на основу споразума обе владе. Споразум је регистрован код Генералног секретара УН. Потписали су га Тито и амбасадор Ален, у дупликату на енглеском и српско-хрватском. Тито је учио енглески и научио довољно и да може да упоређи текстове уговора које са америчким амбасадором потписује.

Сајрус Сулцбергер (Cyrus Leo Sulzberger II), директор Њујорк Тајмса (The New York Times) за Европу интервјуише кардинала Алојзија Степинца у затвору новембра 1951. и за тај интервју добија Пулицерову награду. Почетком децембра 1951. Степинац је из затвора одведен у родно место Крашић где ће провести остатак живота јер му је казна умањена, и пред католички Божић министар финансија САД, Џон Снајдер (John Wesley Snyder) одобрава да се помоћ САД пружи ФНРЈ. *Quid pro quo* принцип био је омогућен.

На Шестом заседању Генералне скупштине УН у Паризу 1951. Милован Ђилас пред Политичким комитетом 26. новембра детаљно износи податке о притисцима СССР-а и војним припремама па жалба ФНРЈ 1. децембра добија подршку већине земаља чланица Политичког комитета.³⁵⁹ Резолуција Генералне скупштине УН у вези са жалбом на непријатељске поступке владе СССР-а и влада источноевропских земаља против Југославије децембра 1951. у Њујорку јесте врхунац који је ФНРЈ постигла још од Четвртог заседања Генералне скупштине УН 1949. јер је сваке године износила совјетске агресивне наступе, позивајући на мирољубиво решавање спора ФНРЈ и СССР.³⁶⁰

Споразум о привредној сарадњи између ФНРЈ и САД склопљен је у Београду, 8. јануара 1952.³⁶¹ Њихове владе су се споразумеле потврђујући своју приврженост политици улагања напора у циљу брзог постизања привредне сарадње која је битна за трајни мир и благостање, а у сагласности са принципима суверености и равноправности израженим у Повељи УН, унапређења основних личних права човека слобода и демократских установа, јачања узајамне

³⁵⁹ Алекса Ђилас, *Хронологија живота и рада Милована Ђиласа*, op. cit.

³⁶⁰ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 229.

³⁶¹ *United States treaties and other international agreements*, Volume 3, Part 1, 1952, United States Department of State, U.S. Government Printing Office, Washington D.C. 1954, pp. 10-20 upoređi: Branko Petranović, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, op. cit. str. 1007-1009.

безбедности и индивидуалне и колективне одбране од агресије и олакшавања стварног учествовања тих земаља у систему колективне безбедности УН, имајући у виду да је Конгрес САД донео законе којима је омогућено да пружи привредну и техничку помоћ да би Југославија својим сопственим напорима и удруженим напорима са осталим земљама, као и са УН, могла да постигне ове циљеве желећи да утврде погодбе према којима ће Влада САД пружати помоћ на основу Закона о привредној сарадњи од 1948. Првим чланом Влада САД се обавезује да пружи помоћ ФНРЈ коју ова буде тражила, а коју буде одобрила Влада САД. У другом члану се каже, да ће Влада ФНРЈ настојати што више да усвоји или задржи мере које су потребне ради обезбеђења ефикасне и практичне употребе свих средстава којима располаже, посматрање и преглед коришћења тих средстава помоћу ефикасног система контроле, да унапреди развој индустријске и пољопривредне производње на здравој привредној основи, да обезбеди стабилност своје владе, чврстину валутног курса, и унутрашњу финансијску стабилност. У трећем члану, Одредбе параграфа 7 Споразума од 17. априла 1951. године о установљењу специјалног динарског рачуна о располагању истим, примениће се на сву робу, услуге и техничка обавештења која ће Влада САД као поклон пружити на основу овог Споразума. Четвртим чланом се јамчи да ће Влада ФНРЈ олакшавати пренос у САД у сврху стварања залиха или у друге сврхе материјала југословенског порекла потребних САД услед помањкања, а уз разумне услове продаје, размене, компензације у оним количинама и за онај временски период који ће се споразумно установити пошто ће се узети у обзир потребе Југославије за домаћу употребу и за комерцијални извоз. Пети члан наводи да ће обе Владе на захтев ма које од њих отпочети преговоре ради закључења споразума, укључујући прописе ослобођења од царине уз одговарајуће заштитне мере, да би се олакшао улаз у Југославију пошиљки добара које као помоћ дарују или купују добровољне америчке агенције. Шести члан каже да ће обе Владе на захтев ма које од њих саветовати по било ком предмету у вези са применом овог Споразума – детаљне информације о пројектима, програмима и мерама ради извршења, потпуне извештаје о делатностима укључујући и извештаје о употреби примљених новчаних средстава робе и услуга сваког календарског тромесечја, одговарајућа обавештења која би Влади САД била потребна ради одређивања природе и обима

делатности из овог Споразума и ради оцењивања ефикасности помоћи. Седмим чланом обе владе потврђују принципе изражене у споразумима од 6. јануара 1951. и од 17. априла 1951. године, укључујући и да је у њиховом заједничком интересу да се да пун публицитет циљевима и напредовању помоћи. Осмим чланом се уређује да је Влада ФНРЈ сагласна да особље које одреди Влада САД ради испуњавања одговорности из овог Споразума, после одговарајуће нотификације Амбасадора, сматра као део Амбасаде у циљу уживања привилегија и имунитета одговарајућег ранга. Деветим чланом одређено је да Споразум ступа на снагу на дан потписа до 30. јуна 1955. године, а у колико ма која Влада не обавести писмено другу Владу најмање шест месеци пре о својој намери да оконча Споразум, тог дана остаће на снази и после тог рока све до истека шест месеци, рачунајући од дана нотификације, довољан да обезбеди испуњење обавеза, али ће прописи члана IV и параграфа 3 члана VI остати на снази две године, но не даље од 30. јуна 1955. Споразум се може изменити на основу споразума обеју Влада, регистрован је код Генералног Секретара УН, а потписали су га Џорџ Ален и Едвард Кардељ на српскохрватском и енглеском језику, од којих су оба аутентична. Равноправност на делу.

Почетком 1950-их промена односа се догодила и са Аустријом што је било видљиво у југословенским медијима, који о Аустрији и односима са њом почињу да пишу неутрално или чак позитивно - знатно је промењен начин извештавања о политичким, економским и културним догађајима у Аустрији, а у односима Аустрије и СССР-а Југославија Аустрији држи страну и приказује као жртву империјализма Москве.³⁶² Врхунац југословенско-аустријског зближавања је посета аустријског министра спољних послова Карла Грубера (Carl Gruber) Југославији 1952. што је прва посета једног западног министра спољних послова Југославији. Идуће године југословенски министар спољних послова Константин Поповић посећује Аустрију, а током његове посете дипломатска представништва Аустрије у Београду и Југославије у Бечу подигнута су на ниво амбасада. Од 1950. до 1955. Аустрија је, уз СР Немачку, САД, Италију и Велику Британију, била један од кључних економских партнера Југославије. Аустријски туристи чинили

³⁶² Petar Dragišić, *Odnosi Jugoslavije i Austrije 1945–1955*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2013. str. 116.

су значајан део укупног броја туриста, а неких од тих година били и најзаступљенији.³⁶³

Могућност продора у свет иза Гвоздене завесе и уверавање из фебруара 1952. да би удар на Југославију угрозио светски мир и изазвао сукоб у којем САД не би могле остати по страни, пресудно су утицале на даља догађања.³⁶⁴ Са британске стране долазило је и подозрење и покушај повезивања узајамним посетама политичког врха. Нови британски амбасадор у ФНРЈ Ајво Мале (Sir William Ivo Mallet) о планираној посети министра спољних послова своје земље пише: „Тешко да је Тито скроман човек, а југословенски вођи су видно задовољни - и не без разлога - својим постигнућима током последњих једанаест година. У последње време они су имали бројне поклоне помоћи и посете, који су их утврдили у гледању да су изузетно драгоцени ако не и неопходни Западу... њихова пракса је да узму све што могу да добију, а да дају најмање могуће заузврат.“³⁶⁵ Процене које је Мале имао биле су у складу са традицијом политике његове државе.

На другој страни о Француској Константин Поповић каже да је приликом сусрета с Ги Молеом (Guy Mollet), тадашњим француским премијером, Тито доста опрезно наговештавао спремност да Југославија уђе у касније напуштену Европску одбрамбену заједницу (European Defence Community - EDC): „да се, у неку руку, отвори према западном војном савезу. Ја сам тада интервенисао и успео да смекшам његову спремност. Ги Моле је то запазио, заинтересовано ме погледао и добацио Титу да има спретног министра. Тито се, наравно, касније кориговао чему сам, претпостављам, и ја допринео својим аргументима у прилог независног деловања. Али његово држање у тим тешким искушењима било је, нема сумње, условљено озбиљношћу нашег положаја; били смо суочени са огромним опасностима. Предвиђајући и могућност војног напада са Истока,

³⁶³ Petar Dragišić, *Odnosi Jugoslavije i Austrije 1945–1955*, op. cit. str. 154. Став ФНРЈ према аустријском Државном уговору био је позитиван па га је Југославија ратификовала 1955. и подржала њен пријем у УН.

³⁶⁴ Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom, op. cit. str. 399.

³⁶⁵ Čedomir Štrbac, *Svedočanstva o 1948: fragmenti za istoriju*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1989. str. 94.

предузимали смо и мере које су скупо стајале нашу привреду и наш развој у целини. Полазећи од уверења да напад који би ишао преко војвођанских равница не бисмо могли зауставити, одлучили смо се за пребацивање индустрије у средишње, теже приступачне крајеве земље.³⁶⁶ Дарко Бекић пише како је тада 1952. године Мале био тек шеф социјалистичке странке, а Тита је подстицао у неприкључивању НАТО-у.³⁶⁷

Амбасаде ФНРЈ у Вашингтону, Лондону и Паризу као и посланства у Атину и Риму је 23. јула 1952. Вељко Мићуновић обавестио да је током посете парламентарне делегације Грчке разговарано о успостављању додира између војних представника две државе, на шта Прица из Париза извештава да се тамо мисли да су ти преговори увод у приступање у НАТО путем неке врсте филијале пакта од Грчке, Турске и Југославије.³⁶⁸

Амерички утицај није само био у виду помоћи. Јованка Будисављевић (удата Броз), о свом оцу Михаилу који је је имао стричеве у Америци и три пута пре рата одлазио код њих на рад, а пошто је провео више од 25 година у Америци каже: „био је американизован. Сећам се да, у току Другог светског рата, када су Американци и Канађани послали своју прву војну мисију и помоћ преко импровизованог аеродрома на Крбавском пољу, мој отац им је био тумач.“³⁶⁹ Састанак Тита са министром спољних послова Велике Британије Ентонијем Идном (Robert Anthony Eden) 19. септембра 1952. године после венчања Тита са Јованком била је прилика да се на пријему у Иднову част први пут у пару појаве у јавности. Извод из разговора председника Владе ФНРЈ Тита и министра

³⁶⁶ Aleksandar Nenadović, *Razgovori s Kočom*, op. cit. str. 119.

³⁶⁷ Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici (1948-1963)*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002. str. 40.

³⁶⁸ Miljan Milkić, „Pregovori o političkoj i vojnoj saradnji FNRJ i Kraljevine Grčke.. op. cit. str. 118.

³⁶⁹ Žarko Jokanović, *Jovanka Broz moj život, moja istina – od rođenja do bolničkih dana*, Drugo izdanje, Blic, Beograd, 2013. str. 13. Док је прва Титова супруга Пелагија Белоусова (Пелагея Белоусова 1904-1968) била одведена у затвор као жртва стаљинових чистки од 1948. до 1957. којом се Тито венчао у Русији у православној цркви 1919. године, а идуће се преселили у Југославију па када је Тито ухапшен 1928. она се вратила у Совјетски Савез и преудала. Када је Тито оперисао брух 1947. године и имао компликације које су биле опасне више се зближио са кућепазитељком Јованком. Почетком априла 1951. Тито је имао операцију жучи, и тада га је пазила Јованка и то много брижније. Тито се оженио доста млађом Јованком, чак и од његовог сина Мише, коју је могао да држи поред себе као врсту украса док је водио битку са Стаљином.

иностраних послова Кардеља са Идном 22. септембра 1952. показује да је преко њега Черчил тада позвао Тита у посету Лондону, а да је главно питање био Трст.³⁷⁰ Конзервативци су у Великој Британији на изборима 1951. сменили лабуристе и у следећих тринаест година остали на власти.³⁷¹ Британски премијер Черчил вратио се на власт после неочекиваног преласка у опозицију, када је изгубио изборе током Потсдамске конференције. Тито је тада био штићеник Стаљина, а не више Черчила, али су се промениле околности и Стаљин не само да није више волео Тита, него је желео да Тито нестане док га је Черчил заволео.

Висока војна делегација ФНРЈ на челу са генерал-потпуковником Павлом Јакшићем дошла је у Грчку у другој половини септембра 1952. где је водила информативне, важне разговоре о начинима сарадње војски у случају напада СССР-а с тим да је делегација ФНРЈ одбацивала потписивање војног пакта, али је пристала да у случају напада сарађује са Грчком, тако да свака армија брани територију своје државе.³⁷²

За време Стаљиновог живота Никита Хрушчов о Југославији каже на Деветнаестом конгресу ЦК КПСС октобра 1952. да: „Што се тиче *слободних* држава као Грчке, Турске и Југославије, оне су се претвориле у Америчке колоније и владари Југославије, сви ти Титои, Кардељи, Ранковићи, Ђиласи, Пијаде и други, одавно су се уписали као Амерички агенти и спроводе против СССР-а и народних демократија шпијунажу и саботаже као задатке постављене од њихових Америчких шефова. Владајући кругови Француске, Италије, Британије, Западне Немачке и Јапана везали су се за кочије рата Америчког империјализма и напуштају своју сопствену националну, независну спољну политику.“³⁷³ О Југославији је барем грешио.

³⁷⁰ Извод из разговора Јосипа Броза Тита, председника Владе ФНРЈ и Едварда Кардења, Министра иностраних послова са Ентони Идном, министром иностраних послова Велике Британије, приликом посете Е. Идна Југославији, 22. октобар 1952. АЈ, 507, IX, 133/VII-9

³⁷¹ Волтер Лакер, *Историја Европе: 1945-1992*, оп. cit. стр. 444.

³⁷² Miljan Milkić, „Pregovori o političkoj i vojnoj saradnji FNRI i Kraljevine Grčke... op. cit. str. 119.

³⁷³ Nikita Sergeevich Khrushchev, *Report to the nineteenth Party Congress on amendments to the rules of the C.P.S.U. (B.)*, October 10, 1952, Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1952

На изборима одржаним у САД 1952. године почео је нов период спољне политике САД. После две деценије власти демократа, на изборима је републикански кандидат Двајт Ајзенхауер победио због заслуга у Другом светском рату и доприноса у НАТО-у као Врховни команданта савезничких снага НАТО-а у Европи (Supreme Allied Commander Europe - SACEUR) 1950-2. обећавајући решавање рата у Кореји. Каријером је стекао углед довољан за победу на изборима и прекинуо свој рад у својству председника Универзитета Колумбија. Нови државни секретар постао је Џон Фостер Далс (John Foster Dulles), а главна парола им је била *Време за промену*.³⁷⁴ Нови поглед који су нудили је већи ослонац на нуклеарно оружје. У предизборним говорима, Ајзенхауер је инсистирао на томе да се не смеју никада опустити док поробљене нације у свету не добију испуњење своје слободе и право на избор.³⁷⁵ Титов режим ће добити подршку и од Ајзенхауера.

О девијацијама Титовог режима остала су многа сведочења. Шести конгрес КПЈ, одржан од 2. до 7. новембра 1952. у Загребу, прихвата већину идеја Милована Ђиласа и оне улазе у програм партије. Партија се од тада зове Савез комуниста Југославије (СКЈ). Конгрес је био највиша тачка ослобађања од крутих теоријских и практичних облика комунистичке владавине, који су створени у рату против окупатора и револуционарном освајању власти, најзначајнији је догађај у историји партије. Оно што је Ђилас сматрао само почетком демократизације, већина водећих комуниста - посебно Тито, сматрали су за тачку од које се не сме даље, па чак и за само привремено попуштање ради отпора Стаљиновим притисцима и задобијања подршке Запада. Ђилас се, између осталог, zaloжио да се не сме забрањивати људима различитих схватања, чак ни реакционарних и антиматеријалистичких, да објављују своје радове и да се треба борити пре свега политичким и идејним аргументима, а не полицијским и судским прогонима и за толеранцију према делатностима цркве и свештеника.³⁷⁶

³⁷⁴ Dubravka Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015*, op. cit. str. 237

³⁷⁵ Исто, стр. 239.

³⁷⁶ Алекса Ђилас, *Хронологија живота и рада Милована Ђиласа*, op. cit.

Народни посланик Љубодраг Ђурић, члан ЦК КП Србије, о свом иступу на том Конгресу каже да је мислио да ће својом кратком дискусијом подстаћи озбиљније на размишљање руководеће другове у Савезу комуниста, поготово што би то остало у конгресним документима. Тада је био чврсто убеђен да чини услугу Партији и свој допринос Савезу комуниста, устајући у одбрану дотадашњег њеног угледа и ауторитета. Тако је са својом импровизованом дискусијом започео са говорнице Конгреса.³⁷⁷ Из почетка су му били упућени и аплаузи, али кад је рекао да му се чини да: „због пољуљаних етичких принципа, данас нема оног другарства, као што је било у време рата и првих година после ослобођења... Чиновни, положаји, виле и аутомобили, покварили су те другарске односе! И, док се ми по Београду возикамо у луксузним аутомобилима, болешљиви другови у срезовима, који истерују откуп, немају ни ципова, да би лакше стизали до удаљених села. Предња половина конгресне дворане, где су седели гости и чланови републичких и покрајинских руководстава Партије, као и делегати из Армије, није плескала. Али више од половине дворане, где су седели делегати из срезова и радних организација, одобравало је плескањем моје последње речи.“³⁷⁸ Ђурић је ухапшен, удаљен са свих функција и искључен из партије. О даљим догађањима је рекао да ако је он погрешно на Конгресу, они греше стално од Конгреса до данашњег дана: „Прво, прекршили су Устав и Закон о избору и

³⁷⁷ О себи додаје да је поред свега, био, повремено, члан партијских комисија, које су разматрале грешке виших партијских кадрова, старао се о личном обезбеђењу друга Тита, са њим ручавао и вечеравао, гледао филмове, играо тенис, билијар, куглао се, ишао у лов. Зато га је, потпуно, изненадила Титова одлука да он сазове Оснивачки конгрес Удружења резервних официра Југославије у Београду 29-30. априла 1952. у Ljubodrag Đurić, *Sećanja na ljude i događaje*, op. cit. str. 334.

³⁷⁸ О томе додаје да иако је прошло скоро годину дана од његовог разговора са Титом и Марком, и од њиховог прихватања његовог мишљења, још се није ништа чинило у погледу спречавања разних девијација и лоших појава у Партији, нити је, пак, било наговештаја у том смислу... конгрес је протицао као манифестациони, а не као радни... у Ђурићу се зачела мисао да бар, укратко, начне проблем о ненормалним појавама у моралу појединих чланова Партије... угледавши Петра Стамболића у председништву Конгреса, повикао је показујући руком на њега да му је овај преотео жену. Пристигао је Јова Капичић и извео га напоље, онда је одведен у једну вилу, ван Загреба, где му је Светислав Стефановић Ћећа (заменик министра унутрашњих послова ФНРЈ) затражио да преда револвер, јер су он и још неколико другова, били партијски задужени за безбедност Тита у свим ситуацијама, а не знајући то, један млад припадник УДБ-е, који се ту нашао, узвикнуо да је тај бандит Ђурић могао убити друга Тита. у Ljubodrag Đurić, *Sećanja na ljude i događaje*, op. cit. str. 343-4. i 388.

опозиву народних посланика, хапсећи мене као двоструког посланика, кога штити посланички имунитет. И, друго, режимом којим спроводе нада мном, без суда и суђења, осудили су ме на разбољевање, па можда и на тихо умирање... Зашто сам онако говорио на Конгресу? Е ... о томе питај друга Тита, друга Марка и друга Ћећу, јер они најбоље знају о томе.³⁷⁹

Ђурић је мишљења да је јавним покретањем нерешених питања и проблема дирнуо у неприкосновену сујету и ауторитет Тита. То му је, у затвору, потврдио Светислав Стефановић Ћећа, који је рекао: „да нико у овој земљи не може да говори о проблемима у Партији, осим друга Тита!“³⁸⁰ По Ђурићу се Титови блиски сарадници и саветници могу сврстати у три групације - у првој где и себе види, они који су настојали да се држе основних принципа КПЈ, имајући своју самосталност па су отворено директно износили мишљења (Александар Ранковић, Сретен Жујовић, Борис Кидрич, Благоје Нешковић, Лазар Колишевски, Иван Гошњак, Светозар Вукмановић, Ђуро Пуцар), друга група оних који су уочавали Титове недостатке и на индиректан начин скретали му пажњу на његова застрањивања као Коча Поповић и Моша Пијаде који су понекад пецкали Тита, иако је примећивао та боцкања уз благу љутњу, самоуверено би то заборављао као и Мирославу Крлежи када се Тито жалио на самовање, овај му је одвратио да је таква судбина свих владалаца, а трећа група је у формирању Титовог култа личности одиграла судбоносну улогу оних који су користили Титову сујету и тенденцију ка самовлашћу као придворице, саветници и теоретичари којима се окружио, настојалу су да га превазиђу у монструозним играма са људима. Спољна

³⁷⁹ На питање ко стоји иза њега одговорио је да опет стоје друг Тито, друг Марко, друг Ћећа и другови из УДБ-е и другови из КОС-а. Сви они знају о његовом кретању и дружењу, све до Шестог конгреса, а то је Председништво владе, реферисање Титу свакодневно о новостима у Влади, ручање са другом Титом, кратак одмор код куће, опет у Председништво владе, упитавши каква је то политика друга Тита, да одреди тог *љуђака* (Љубодрага Ђурића), да у априлу ове године сазове Конгрес резервних официра целе Југославије... и да Тито дозволи да тај исти конгрес изабере неког помућене свести и савести, за председника једне тако моћне и угледне друштвене организације. у Ljubodrag Đurić, *Sećanja na ljude i događaje*, op. cit. str. 353-4.

³⁸⁰ За њих каже да долазе до изражаја после одстрањивања Ћиласа и Кидричеве смрти, потурајући Титу нове теоретске поставке, тобоже, као да је Тито до њих дошао, Ђурић даље наводи да иза Кардеља, Бакарића, Тодоровића, Стамболића, Поповића - повремено се прикрадао са својим вантеоретским саветима Иван Стево Крајачић, лични пријатељ Јосипа Броза, а иза ових се сјатила, по свим републикама и покрајинама, плејада ласкаваца и полтрона жељних јефтине власти. у Ljubodrag Đurić, *Sećanja na ljude i događaje*, op. cit. str. 390-1.

политика никад није по успесима била толико дијаметрално супротна унутрашњој. Међународне околности тог доба су условиле њен успех.

САД, Велика Британија и Француска су трипартитно почеле да помажу Југославију, што је доприносило одржавању Тита на власти. Разлог помоћи био је пример отпора који је Тито давао, што је било опасно за очување покорности совјетској доминацији било где. Југославија је очекивала у оквиру помоћи и војни ангажман НАТО-а – Титови разговори са америчким генералом Томасом Хендијем (Thomas Troy Handy) показали су да Запад процењује да рат на Балкану може имати само локалне оквире и да зато није спреман да интервенише у случају напада на Југославију – то сазнање најдиректније је утицало на обликовање спољне политике Југославије и алтернатива је нађена у регионалној сарадњи са Грчком и Турском.³⁸¹ Спољнополитички положај Југославије је новембра 1952. ојачан Хендијевом посетом што је био увод у прву војну трипартитно–југословенску конференцију у Београду, средином новембра 1952. где су вођени разговори о најважнијим војним и политичким питањима, координацији и раду на плановима у случају евентуалног напада са Истока, као и спремности Југославије за вођење рата.³⁸² Таква спољнополитичка оријентација је у исто време представљала спону са НАТО-ом и задржавање довољне дистанце према том војном савезу. САД су инсистирале на што тешњем везивању Југославије за одбрамбену стратегију НАТО-а и њеном укључивању у оперативне планове НАТО-а па је зато пружање војне помоћи Југославији са Запада тумачено као први корак у процесу потпуног укључивања Југославије у НАТО.³⁸³

Иако је била једнопартијска земља, на ФНРЈ се рачунало у Британском плану Ферфакс (Fairfax) с краја 1952. године после истека плана Сикамор (Sycamore), о краткорочним дејствима у случају могућих напада СССР-а и стратешких смерница за даље вођење рата, у којем појашњавају које су територије важне за одбрану Западне Европе, од којих земаља ван НАТО-а се може

³⁸¹ Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom...“; op. cit. str. 400.

³⁸² Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, у Александар Животић (ур.), *Југославија у Хладном рату – прилози истраживањима*, стр. 111-124. Институт за новију историју, Београд, 2010. стр. 113.

³⁸³ Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom...“; op. cit. str. 400.

очекивати сарадња, које су неутралне, које на страни СССР-а и претпоставке о совјетским копненим и ваздушним стратегијама, као и о целој ратној стратегији СССР-а.³⁸⁴ У шестој тачки засебно се разматра могући став Југославије да би у случају совјетске агресије у Европи вероватно, и ако не би била мета совјетских напада, била спремна да учествује у акцијама против СССР, из својих сопствених разлога.

Тада су и новинари видели Југославију као важну и Тита на њеном челу, а не само стратешки планери НАТО-а, тј. САД. Под утицајем рата у Кореји, специјално издање једног високотиражног магазина о хипотетичком Трећем светском рату од 1952. до 1955. описује како УН коалиција коју предводи САД добија рат над СССР-ом уз распрострањено коришћење нуклерног оружја, али без апокалипсе која је била страх у мислима људи тог доба. По том сценарију, Трећи светски рат почео би када прерушени совјетски атентатор баца ручну гранату на Тита, а Информбироовци заузимају Радио Београд и шире панику у Југославији. Захваљујући служби обезбеђења, Тито је преживео, али је погинуло десетак пролазника и полицајаца. Совјетски сателити Бугарска, Мађарска, Албанија и Румунија почињу инвазију на Југославију. У закључку се наводи да је Москва изгубила јер нису успели да убију Тита и освоје Југославију.³⁸⁵

³⁸⁴ Земље за које се очекује да буду на страни СССР-а су Пољска, Чехословачка, Мађарска, Румунија, Бугарска, Источна Немачка, Албанија, Кина, Северна Кореја, Вијетнам док је антисовјетски блок подељен на: НАТО - САД, Велика Британија, Канада, Француска, земље Бенелукса, Италија, Норвешка, Данска, Исланд, Португалија, Грчка, Турска и остале земље: Аустралија, Нови Зеланд, Јужна Африка, Цејлон, француске колоније изван НАТО подручја, Филипини, Јапан и Националистичка Кина (Чанг Кај Шекова). Неутралне остају: Шведска, Швајцарска, Република Ирска, Финска, Персија, Авганистан, Бурма, Сијам, Индонезија и Шпанија. Напоменуто је да би и неутралне земље вероватно пружале отпор у случају да их СССР нападне, а нарочито ако би им НАТО обећао подршку. *Plan Fairfax: Report by the Joint Planning Staff* J.P. (52) 108 (Final), 27 November 1952, Chiefs of Staff Committee, Joint Planning Staff, Internet, http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/18487/ipublicationdocument_singleedocument/60b84ad5-d7af-413f-a039-9f861c62335f/en/521127_Plan.pdf 30/06/2016

³⁸⁵ По том сценарију међусобна комуникација окупатора није била добра, а лоше спремљене трупе веровале да ће их народ дочекати као ослободиоце. Пошто је ЈНА вратила контролу над радијом Тито објављује да је преживео и народ почиње борбу. Совјетске трупе улазе у Југославију да подрже устанак агената и одбијају да се повуку па им САД са главним савезницима у УН објављује рат. Елитне, у борбама прекаљене снаге ЈНА уништавају снаге Бугарске, Мађарске, Албаније и Румуније што приморава СССР да доведе у борбу још трупа и почну бомбардовање. ЈНА се повлачи из Панонских делова и утврђује у Динарском масиву па Совјети нису дошли до Јадрана и Алпа. Укључују се остале земље са нуклеарним оружјем и почињу узајамни удари. САД

Пријем акредитива првог посланика Савезне Републике Немачке Ханса Крола (Hans Kroll) у ФНРЈ фебруара 1953. био је један од низа међународних повезивања које су Тита учвршћивали, као и односе Југославије са Западом. Разлог за чекање прве посете Тита Западу биле су идеологија КПЈ и девијације репресивног режима који се сналазио користећи геополитику за пробој у свет као и за оправдање тешког живота становништва.

У октобру 1953, Ајзенхауеров Савет за националну безбедност (The White House National Security Council - NSC) завршио је свеобухватно шестомесечно испитивање америчких *Темеља политике националне безбедности* из чијег службеног текста наводимо део претпоставки: „Иако страх Совјета од атомске реакције још увек кочи локалну агресију, све већа совјетска атомска моћ показује тенденцију ка потцењивању застрашујућег ефекта америчке атомске моћи против периферне совјетске агресије. То, пак, може побудити реакцију СССР-а на оно што он сматра провокативним активностима САД-а. Ако једна или друга страна погрешно процени јачину реакције оне друге, такви би локални конфликти могли прерасти у општи рат, чак и ако то ниједна страна не тражи, нити жели.“³⁸⁶ Да би се ово избегло, пожељно би било да Америка објасни Совјетима које би све врсте акција готово сигурно довеле до те последице, признајући да што више општи рат постане погубнији за обе стране, тада и претња таквим ратом постаје све несврсисходнија као санкција против неке локалне агресије. Разлике између држава слободног света, неутралистичко држање и антиколонијално, национално расположење у неразвијеним деловима света, користиће страху од атомског рата, сматрају у САД.

Три најбитнија питања наговештена у документу НСЦ-9/1953 су – да ли војна равнотежа и узајамно нуклеарно застрашивање сила постају застрашујући због тога што превентивни напад разоружава, да ли је вероватна могућност да

баца атомску бомбу на стратешке индустријске комплексе СССР-а док совјетске снаге крећу у освајање Немачке, Турске, Ирана, па и Аљаске. Снаге САД се повлаче на фронтима из Кореје и Јапана. Њујорк и Лондон су међу градовима погођеним нуклеарним бојевим главама. Конвенционално ратовање није ескалирало у Југославији, а у наставку рата Кина напушта СССР и креће Титовим путем. Cornelius Ryan „Preview of the War We Do Not Want“ *Collier's Magazine*, October 27, 1951. p. 26 Internet, <http://www.unz.org/Pub/Colliers-1951oct27> 13/07/2015

³⁸⁶ Zbigniew Brzezinski, „Uzajamna strategijska sigurnost i strategijska obrana“, *Naše teme*, God. 31/10, 1987, str. 1376.

локални сукоби прерасту у општи рат јер су суперсиле склоније ескалацији као одговору на провокације и да ли нуклеарна пат-позиција може отворити простор већим захтевима совјетских конвенционалних снага на нека од три главна, критично значајна стратегијска фронта, што све заједно говори да није кључно питање колико војне силе има СССР него у које стратегијске или политички значајне сврхе ту силу може применити.³⁸⁷ И према ФНРЈ.

³⁸⁷ Исто и Foreign Relations of the United States, 1952–1954, National Security Affairs, Volume II, Part 1 Document 127, S/S–NSC (Miscellaneous) files, lot 66 D 95, “Misc. NSC Memos”Memorandum to the National Security Council by the Executive Secretary (Lay), Washington, October 11, 1954. top secret, Subject: Summary Statement of Existing Basic National Security Policy Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v02p1/d127> 30/05/2016

5. Стварање Балканског пакта

Балкански пакт, споразум или савез је скуп више трилатералних уговора и споразума закључених између Југославије, Грчке и Турске од 1953. до 1955. године. У кратком периоду док је трајао сукоб Југославије и Информбироа у замаху Хладног рата, када је Југославија била на ивици рата очекујући инвазију СССР-а склопљен је овај савез. Прекид односа Југославије са СССР-ом 1948. године имао је за последицу окретање Београда Западу. Тиме је створен нови фронт у Хладном рату. Изгледало је неприродно због великих идеолошких разлика, а искуство са земљама Запада изазивало је подозрење, пре свега због подршке контрареволуцији током Другог светског рата и после ослобођења због кризе око Трста од 1945. до 1954. године.

Плашећи се од могућег напада земаља Информбироа, Југославија је ушла у политичке, а после и војне одбрамбене уговоре са земљама Запада. Изненађени сукобом међу комунистичким вођама после Резолуције Информбироа своју политичку и војну помоћ Југославији су сматрали политички и војностратешки важном. Имајући у виду политичке и војне разлоге, на Западу су подржали независну политику Југославије.

У потпуно промењеним међународним околностима после Другог светског рата и биполарне поделе Европе, Балкански пакт представља друго конкретно остварење мултилатералне сарадње ове врсте на Балкану – формиран је између Југославије, Турске и Грчке и представљао врсту војног савеза, којим је Југославија, у тадашњим сложеним условима Хладног рата, индиректно била повезана са НАТО.³⁸⁸ Прво остварење такве сарадње подразумевало је осим ове три државе и Румунију 1934. у систему Версаја.

Балкански пакт као политички феномен био је апсурд јер је њиме једна комунистичка земља склопила војни савез са две чланице НАТО-а, али је одлично

³⁸⁸ Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu, Evropski pokret u Srbiji*, FES, Beograd, 2010. str. 48

одсликао преоријентацију Југославије на спољнополитичком плану.³⁸⁹ У уговорима који конституишу овај савез не користи се термин *Балкански пакт*, нити придев *балкански* осим у накнадном уговору о Балканској саветодавној скупштини 1955. Назив Балкански пакт је настао због економичности језика, прво у новинарским текстовима, Титовим интервјуима, а касније је прихваћен и у литератури. Балкански пакт чине два основна уговора и они се скраћено називају по месту потписивања – Анкарски и Бледски, што је и предмет овог рада. Постоје и споредни уговори, као додатак основним уговорима, који су битни као технички додатак, али њихов садржај није толико важан као споменути два.

Други балкански савез – Балкански пакт 1953/4. пример је краткотрајног остварења трилатералне сарадње Југославије, Грчке и Турске. Ове три државе супротности су по много чему. Грчка је била по облику владавине монархија, а Турска република управо настала као револуционарни одговор на неспособну династију која није успешно штитила територију Турске у рату са Грчком. По уређењу просте државе, Грчка и Турска биле су различите од федералне Југославије и по хомогености становништва. Разменама становника Грчка и Турска су још почетком 1920-их година постигле висок проценат заступљености Грка, тј. Турака док је Југославија и тада и у време о којем се говори остала високо хетерогена без апсолутне већине, нити чак јединствености народа. Турска је Ататурковим реформама 1924. године постала секуларна држава са већином муслимана који практикују Ислам, док је утицај Православне цркве у Грчкој као монархији био јак, а у комунистичкој Југославији је осим православаца и муслимана било и католика, протестаната и других, с тим да је у овом времену атеизам био заправо одлика која се очекивала од грађана Југославије. Недуго по завршетку Другог светског рата, у Југославији је прекинут вишестраначки систем, док су у Турској тада коначно одржани избори које је изгубила прва странка на власти од успостављања републике - Републиканска, а дошла на власт Демократска партија. Грчка је имала традицију демократије и славу из античког доба коју није оправдала сталним политичким размирицама ни после грађанског рата. Различитости у сваком погледу су ипак за Хладни рат биле мање важне у

³⁸⁹ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955, jugoslovensko približavanje NATO-u*, Službeni list, Beograd, 2000. str. 36-7.

односу на чињеницу да су две капиталистичке земље направиле савез са комунистичком.

Грчка је била у рушевинама и великим економским проблемима после окупације за време Другог светског рата. Комунистичке партије у Југославији и Албанији које су се успеле до власти самосталном борбом нису били марионете СССР-а и подржавале су партизане у Грчкој, али је Стаљинова стратегија била другачија. Прекид односа између Тита и Стаљина је партизанима у Грчкој значио крај њиховој помоћи. Стаљин их се одрекао још раније, а они се одрекли Тита тако да су били остављени да се сами снађу што нису успели. Завршетак рата у Грчкој уз тајну југословенску асистенцију био је одличан увод за приближавање ФНРЈ са Грчком по свим питањима и на војном и одбрамбеном плану.³⁹⁰ Грађански рат је поделио грчки народ па су после рата и великих погИБија многи завршили у затвору, побегли у комунистичке земље или емигрирали у Аустралију, САД и другде.³⁹¹ Спирос Капетанидис је био на челу првог послератног посланства Грчке у Југославији, с којом је због супротстављених идеологија и грађанског рата у Грчкој тек 1950. године отпочео нормалан дипломатски однос. Императив самоодржања је Југославији био од пресудне важности.³⁹²

Политички контакти комуниста Југославије остварени су са социјалдемократима Запада – ова оријентација и практична политика настале су из одбрамбених мотива Југославије и обострано наглашеног интереса у историјском тренутку.³⁹³ Још крајем 1949. у меморандуму Американцима грчки генерал Стилианис Китрилакис (Στυλιανός Κιτριλάκης) указје на то да сарадња Југославије са Грчком и Турском осигурава велике могућности за успех.³⁹⁴

³⁹⁰ Bojan B. Dimitrijević, *Jugoslavija i NATO (1951-1957)*, Tricontinental, Vojska, Beograd, 2003. str. 105.

³⁹¹ Amikam Nachmani, *International intervention in the Greek Civil War: The United Nations Special Committee on the Balkans, 1947-1952*, Praeger Publishers, Greenwood Publishing Group, New York, 1990

³⁹² Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 38.

³⁹³ Pero Morača..., *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, op. cit. str. 225.

³⁹⁴ Bojan B. Dimitrijević, *Jugoslavija i NATO (1951-1957)*, Tricontinental, Vojska, Beograd, 2003. str. 105.

Југославија је током 1950. предузела кораке у правцу нормализације односа са Грчком признајући владу у Атини. Против економске блокаде, Југославији је било потребно успостављање саобраћаја са Грчком, пре свега због коришћења слободне зоне у луци Солун успостављене конвенцијом 1924. на 50 година. Тито у новембру 1950. изјављује америчком новинару: „Железничке везе још нису успостављене, али не нашом кривицом... Могли бисмо да користимо слободну зону (Солунске луке)... Ми смо спремни да вратимо сву дјецу (склоњену током рата) чији су родитељи у Грчкој... неколико стотина преко десет хиљада, а родитељи 9000 дјеце су овдје... Ми немамо никаквих захтјева за територијалним промјенама, него сматрамо да је потребно да се македонској мањини у Грчкој да мањинско право... Ми смо за потпуну самосталност. Ми смо против пактова, пошто они стварају елементе будућих сукоба.“³⁹⁵ Политички гледано, учвршћивање мира на Балкану је било једини начин умањења притисака земаља народних демократија на челу са СССР, а мир је био важан и због решавања питања Трста са Италијом.

У односима са Турском, Југославија није имала проблем билатералног карактера, ни супротстављености око територија јер се од 1913. Турска није граничила са простором који је заузимала Југославија, али су односи били неразвијени. Исељавање Турака из Југославије у ненасељене крајеве Анадолије била је једна танка линија која је повезивала две државе. Могућност постепеног приближавања Југославије Западу и развијање односа три земље је охрабривано са Запада. Контакти три земље довели су до закључења уговора у разним облицима сарадње.

Почетком априла 1951. Лео Сулцбергер предлагао је Миловану Ђиласу да Југославија, Грчка и Турска направе заједнички план одбране од СССР-а и пре избијања евентуалног рата, а Ђилас му је пренео Титову поруку за шефа грчког генералштаба о спремности ФНРЈ на разговор о стварању војног савеза и

³⁹⁵ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 5, оп. cit. стр. 282-3. и 289.

заједничке одбране.³⁹⁶ Грчки војни аташе дошао је у Београд у пролеће 1951. док је у Атину војни аташе ФНРЈ стигао 1952. године.

Протоколу уз споразум о приступању Грчке и Турске НАТО-у од 17. октобра 1951. године претходили су разговори представника страна и вербална нота државног секретара САД турском амбасадору у Вашингтону. У тој вербалној ноти од 19. септембра исказана је потреба за унапређење одбране у Медитеранској зони, односно закључења наведеног протокола, следили су уговори САД и Турске и САД и Грчке о билатералној војној сарадњи у оквиру НАТО-а.³⁹⁷ У то време су и Шпанија, иако са фашистима на власти и Југославија са комунистима, сматране могућим савезницима у супротстављању СССР-у. Грчки премијер Пластирас изјављује 1. новембра да је сагласан са изјавом Тита да је претња Југославији претња и за Грчку, и обрнуто и да би било корисно да се организује колективна одбрана обе земље истакавши да је крајње пожељно питање војног споразума Југославије и Грчке.³⁹⁸

Размена нота које сачињавају споразум између САД и Турске о заједничкој безбедности је обављена 7. јануара 1952. године у Анкари.³⁹⁹ Размена нота које представљају споразум између САД и Грчке о заједничкој безбедности догодила се у два наврата јер нису обе стране завршиле процедуре – Грчка 21. децембра 1951. године и САД 7. јануара 1952. године.⁴⁰⁰ То што је Грчка раније завршила говори о томе да је или била изузетно заинтересована са сарадњу, или је њен политички систем био флексибилнији па се брже доносила одлука.

У пролеће 1952. америчка Врховна команда је желела да прераспоређи америчке војнике из Трста у подручје Љубљане, али формални споразум са ФНРЈ није постојао. Како је ФНРЈ и даље била у спору са Италијом поводом Трста, Тито није хтео да уђе у НАТО, у који су Грчка и Турска већ примљене 1952. године одлуком донетом крајем 1951. године. Отворена је ипак нова могућност војног

³⁹⁶ Bojan B. Dimitrijević, *Jugoslavija i NATO (1951-1957)*, op. cit. str. 225. Сулцбергер је био ожењен гркињом.

³⁹⁷ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 224-5.

³⁹⁸ Bojan B. Dimitrijević, *Jugoslavija i NATO (1951-1957)*, op. cit. str. 107.

³⁹⁹ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 230-1.

⁴⁰⁰ Исто, стр. 232-3.

повезивања Југославије са Западом – Тито је искористио прилику и изразио интерес за грчки предлог о трипартитном одбрамбеном савезу Југославије, Грчке и Турске на британску иницијативу.⁴⁰¹

Тројна сарадња Југославије са Грчком и Турском иницирана је бројним билатералним контактима војних делегација на високом нивоу.⁴⁰² Грчка је, као и Турска, почетком те године прихваћена у чланство НАТО-а, што је још крајем 1951. године било договорено. Тадашњи амбасадор Југославије Љубомир Радовановић разговарао је у фебруару 1952. са министром иностраних послова Турске Фуадом Кеприлијем (Mehmet Fuat Bey Köprülü) о продубљивању сарадње две земље, као и амбасадор Радош Јовановић 28. марта 1952. са председником владе Турске Аданом Мендересом (Ali Adnan Ertekin Menderes). Тада је турска страна предложила војни савез јер обе земље имају заједничког непријатеља.⁴⁰³ Јовановићу су Мендерес и Кеприли априла 1952. инсистирали „да имамо заједничког непријатеља, да би било касно ако чекамо да почне агресија... да треба сада да предузмемо мере за заједничку одбрану, да се по овоме поведу разговори и склопи неки пакт или споразум.“⁴⁰⁴ Он је изразио резерве према томе и позвао се на негативан психолошки ефекат у народу Југославије неприпремљеном на велики преокрет у политици. Резервисаност поводом писаног уговора се наставила. Тито о томе изјављује да се: „ми не слажемо са онима на Западу који говоре да треба склапати неке пактове.“⁴⁰⁵ Титу се склопљени уговор са СССР-ом чинио као обичан папир кога су са лакоћом у Москви одбацили и свакако да је био и разочаран пактовима. Сматрао их је формалностима, сувишним па и штетним.⁴⁰⁶

Амерички амбасадор Ален пише Стејт департменту телеграм у коме 6. јуна 1952. каже да му је заменик министра спољних послова Матес рекао да

⁴⁰¹ Предраг Симић, *Тито и НАТО*, op. cit. стр. 77.

⁴⁰² Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. стр. 37.

⁴⁰³ Исто

⁴⁰⁴ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. стр. 39.

⁴⁰⁵ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 7, 1. I - 31. XII 1952. Напријед, Загреб, 1959. стр. 114.

⁴⁰⁶ Исто, стр. 127.

Југословенска влада не осећа да је у положају да отпочне разговоре са Турском, а прихатила би било који приступ Турске са великом наклоношћу иако је опрез из разлога неодлучности неких чланова КПЈ да почну нешто што би довело до стварања Југословенско-Грчко-Турске антанте.⁴⁰⁷

Продубљена сарадња Грчке са Југославијом је почела посетом грчке парламентарне делегације Југославији јуна 1952. године.⁴⁰⁸ Тада је шеф парламентарне делегације Грчке председник скупштине Димитриос Гондикас (Δημήτριος Γόντικας) упутио предлог сличног садржаја.⁴⁰⁹ Узвратна посета југословенске парламентарне делегације Грчкој у августу исте године значила је наставак ка споразуму на папиру. После Атине отишли су у Анкару, да би се из Турске узвратна посета одиграла у децембру.

Пад с власти либералне коалиције Пластирас-Венизелос и победа десничарско ројалистичког Народног окупљања (Ελληνικός Συναγερμός) још су појачали наклоност Грчке ка одбрамбеном споразуму. У Југославији Шести конгрес ЦК КПЈ одобрава предузимање заједничких мера са Грчком и Турском па се и са те стране интензивирају односи.⁴¹⁰ Тада је и пут Тита у Лондон најављиван. Децембра 1952. године у Југославији је боравила трговинска делегација из Турске, а о интензитету контаката говори посета високо војне делегације Турске Југославији истог месеца, док крајем децембра војна делегација ФНРЈ одлази у Грчку.⁴¹¹

Успостављање пуних дипломатских односа Југославије и Грчке 30. децембра 1952. значило је увод у продубљивање војне сарадње пре него што би Италија утицала на такве односе уласком у преговоре о војном савезу са тим

⁴⁰⁷ 668.82/6–652: Telegram No. 309 The Ambassador in Yugoslavia (Allen) to the Department of State, Belgrade, June 6, 1952 - 6 p.m. top secret Repeated for information to Ankara, Athens, Paris, and Rome. Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d309#fn:1.3.2.2.8.4.9.5.4> 01/06/2016

⁴⁰⁸ Milan Terzić (pr.), *Balkanski пакт 1953-1954, Zbornik dokumenata iz Arhiva Vojnoistorijskog instituta, Arhiva Ministarstva spoljnih poslova i Arhiva Josipa Broza Tita (1952-1960)*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 2005. str. 159.

⁴⁰⁹ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 37.

⁴¹⁰ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 42.

⁴¹¹ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, op. cit. str. 113.

државама.⁴¹² Грчка то није желела јер би тиме тежиште прешло на северозапад и Љубљанска врата, а не на долину Вардара. Зато су појачане активности на склапању споразума.

Односи Грчке и Турске су се развијали и раније, од завршетка Другог светског рата, али у овом периоду још више. Председник Турске Целал Бајар (Mahmut Celâl Bey Bayar) посетио је Атину 3. децембра 1952. године.⁴¹³ Још почетком те године одржан је састанак амбасадора Југославије у Турској Љубомира Радовановића са премијером Грчке Венизелосом и министром иностраних послова Турске Кеприлијем. Тада су инициране активности координације одбране и успостављања савезничких односа због међузависности њиховог стратегијског положаја.⁴¹⁴ Сви ови контакти учврстили су став да заједнички интерес постоји код све три државе. Грчка и Турска су децидирано поручиле да одвраћање агресије савезом јача нарочито када се зна да не би смо остали сами.⁴¹⁵ Приближавање Југославије НАТО-у је могло да почне, само до ког нивоа.

Државни секретар САД Ачесон у телеграму амбасади у Паризу поручује да је амерички поглед на то питање јасан заинтересованим странама и да Југословенско-Грчко-Турску сарадњу максимално подржавају, а да она мора бити у складу са обавезама Грчке и Турске у НАТО-у.⁴¹⁶ У наставку пише да док не постане могуће предвидети начин и средства којима се војно планирање са Југославијом интегрише у НАТО војни оквир биће немогуће потпуно решити преклапајуће аспекте америчко, британско, француско- југословенске, југословенско-грчке и југословенско-турске војне сарадње и планирања нити потпуног утицаја тог планирања на политичке односе Југославије и Запада

⁴¹² Miljan Milkić, „Pregovori o političkoj i vojnoj saradnji FNRJ i Kraljevine Grčke...op. cit. str. 121.

⁴¹³ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 161.

⁴¹⁴ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 38.

⁴¹⁵ Исто, стр. 39.

⁴¹⁶ 768.5/12-352: Telegram No. 313 The Secretary of State to the Embassy in France, Washington, December 5, 1952 - 7:09 p.m. top secret Also sent to Rome, London, Belgrade, Ankara, Athens, Frankfurt, and Trieste eyes only Chiefs of Mission, specific addressees, and Senior Military Attachés Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d313#fn:1.3.2.2.8.4.16.5.4> 01/06/2016

(југословенско-италијанске односе као најпознатији пример) како би се предвидели.

Војне делегације Југославије и Турске су одржале прве састанке у Београду 20, 24. и 27. децембра 1952. године.⁴¹⁷ Тесна сарадња Југославије са Грчком била је парадокс јер су размењивале најповерљивије информације и уговарали појединости координације планова одбране, а нису имале пуне дипломатске односе да би се посланства подигла на ниво амбасаде тек 30. децембра 1952.⁴¹⁸ Као наставак ове праксе, у Атини су разговарале грчка и југословенска војна делегација од 27. до 30. децембра 1952. године.⁴¹⁹ На челу југословенске делегације био је генерал Милош Шумоња, кога је примио нови премијер Александрос Папагос (Αλέξανδρος Παπάγος) и грчки краљ Павле.⁴²⁰

Амбасадор САД Ален пише из Београда Стејт департменту да су догађаји, како унутрашњи, тако и спољни били Титу у корист па он сада има довољан осећај сигурности да напусти свој став о регионалним блоковима и да приступи концепту формалних војних обавеза на нивоу влада као предуслов даљег напретка војних разговора.⁴²¹ Тито прихвата Турску и Грчку као војне сараднике и по Алену је почео процес померања под кишобран НАТО-а покушавањем да се обезбеди савез на југу. Амерички амбасадор у Турској МекГи (George C. McGhee) Стејт департменту 6. јануара пише телеграм у коме наводи да докази показују да Југославија жели да повеже себе са одбрамбеним питањима Запада интимније.⁴²² Турска по њему жели Југославију у НАТО-у.

⁴¹⁷ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 162.

⁴¹⁸ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 43.

⁴¹⁹ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 182.

⁴²⁰ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 43.

⁴²¹ 768.5/1–353: Telegram No. 315 The Ambassador in Yugoslavia (Allen) to the Department of State, Belgrade, January 3, 1953 - 5 p.m. top secret Repeated for information to Paris pass Reinhardt, London, Rome for Unger, Athens, and Ankara, eyes only Chiefs of Mission and Senior Military Attachés, Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d315#fn:1.3.2.2.8.4.18.5.4> 01/06/2016

⁴²² 768.5/1–653: Telegram No. 316 The Ambassador in Turkey (McGhee) to the Department of State, Ankara, January 6, 1953 - 11 a.m. top secret priority Repeated for information to Athens, Belgrade, Rome, London, and Paris, eyes only Chiefs of Mission and Senior Military Attachés, Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d316#fn:1.3.2.2.8.4.19.5.4> 02/06/2016

Генерал Константин (или Коча, како ће се и потписивати на уговорима који чине Балкански пакт) Поповић постао је нови министар иностраних послова, да ли због искуства у војној вештини или образовању на француском у Швајцарској и Паризу или пореклу (грчка београдска породица опредељена за јувелирско-часовничарска занимања) или све удружено није ни важно, али је било делотворно за спољну политику Југославије.⁴²³ О свом избору каже да је место министра спољних послова преузео 1953. године од Едварда Кардеља, односно кратког обављања те дужности од стране Вељка Влаховића: „Не знам тачно где је и када о томе донесена одлука, али сам чуо да је моје име, приликом разматрања разних предлога за новог министра, први споменуо Иво Вејвода.“⁴²⁴ Југославија је ојачала своју положај добијањем економске помоћи која је стигла од САД и Међународне банке почетком 1953. ипак, питања Трста је кварило југословенско приближавање Западу.⁴²⁵

Турска и Грчка нису могле да склопе уговор са ФНРЈ пре него што се консултују и добију пристанак команде НАТО-а и чланица, пре свих Италије као заинтересоване због питања Трста, па је у Атину дошао премијер Италије Де Гаспери (Alcide De Gasperi) да 8. јануара 1953. разговара са премијером Грчке Папагосом о војној сарадњи на Балкану у покушају да одложи потписивање тројног споразума, о чему се у Београду сазнало у извештају наших дипломатских представника. Италија се тој војној сарадњи противила пре решавања питања Трста, што је прецизирано и у Анкари преко амбасадора.⁴²⁶ Само пар недеља раније прекинути су односи ФНРЈ са Ватиканом, што је одјекнуло у Италији и на Западу.

⁴²³ Константин Коча Поповић, 1908-92. рођен у Београду где је завршио гимназију. Апсолвирао 1932. на Филозофском факултету у Паризу. Члан је нелегалне КПЈ од 1933. Учесник шпанског грађанског рата 1937-9. За време НОР-а од 1941. био командант и члан највиших политичких представништва социјалистичке Југославије. Био је посланик Уставотворне скупштине ДФЈ и посланик Привремене народне скупштине Југославије. Од 1945. до 1953. начелник генералштаба. Од 1953. у резерви. Министар иностраних послова од 15. јануара 1953. до 23. априла 1965. Internet, <http://www.mfa.rs/sr/index.php/dipl-tradicija/popecitelji?lang=cyr> 11/10/2015

⁴²⁴ Nenadović Aleksandar, *Razgovori s Kočom*, op. cit. str. 20.

⁴²⁵ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, op. cit. str. 113.

⁴²⁶ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 80.

Саветник у амбасади САД у Анкари Бил Раунтри (Bill Rountree) наводи да му је британски амбасадор навео како је интересантна идеја о регионалној организацији повезаној са НАТО-ом, што би требало проучити, јер није сигуран на шта се мисли у Турској под тим.⁴²⁷ Раунтри сматра да је још рано дати мишљење САД о охрабривању Југославије да се придружи НАТО-у јер су потребна реаговања и других чланица.

Државни секретар иностраних послова ФНРЈ Константин Поповић разговарао је са турским министром спољних послова Мехметом Кеприлијем током његове вишедневне посете Југославији 21. јануара 1953. године у Београду. Тада је Кеприли рекао да би предстојећи тројни споразум требало да представља само етапу ка циљу – укључивању Југославије у НАТО.⁴²⁸ Ово је одбијено јер се сматрало штетним, а да је могуће да ће се сам НАТО мењати у правцу система регионалних пактова. У разговорима Тита и Кеприлија на Брионима постигнута је начелна сагласност да је интерес обеју земаља и потреба даље сарадње стварањем једног споразума који би омогућио војну сарадњу и са Грчком, али у оквиру турских обавеза према НАТО-у.⁴²⁹ *Југопрес*, полузванично гласило ФНРЈ, објавио је текст по коме Југославија први пут најављује писани одбрамбени споразум, а уредник *Танјуг*-а (Телеграфске агенције нове Југославије) 19. јануара написао да: „према југословенском стајалишту, писмени споразум долази као резултат искрене свеукупне сарадње, у тренутку када настаје потреба и када су услови за то сазрели. Само такав споразум може имати потребну снагу и бити израз одлучности да се спроведе у праксу.“⁴³⁰

Амерички амбасадор у Атини Пеурифој (John E. Peurifoy) Стејт департменту пише телеграм 26. јануара у коме изражава бојазан да ће узајамни безбедносни аранжман између Грчке и/или Турске са Југославијом свакако бити

⁴²⁷ Ankara Embassy files, lot 57 F 72, “320 - Greek-Turk-Yugo Pact, Jan. 1953” No. 318. The Counselor of Embassy in Turkey (Rountree) to the Ambassador in Turkey (McGhee), at Istanbul Ankara, January 16, 1953. top secret Attachment Suggested Line To Take With Foreign Minister Koprulu Upon Yugoslavia, Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d318#fnref:1.3.2.2.8.4.22.13.2> 02/06/2016

⁴²⁸ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 78.

⁴²⁹ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, op. cit. str. 113.

⁴³⁰ Исто, стр. 123.

схваћен у СССР-у као да је предузет уз пристанак САД и имати ефекат застрашивања.⁴³¹ По Пеурифоју изгледа да је јасно схваћено (и пожељно) од Грчке, Југославије и Турске да би војни планови били заправо координисани са НАТО плановима. У телеграму од 28. јануара Пеурифој каже да ће се видети убрзо реаговање Грчке на предлог Кеприли-Тито, иако се напомиње да је иницијатива за трипартитини споразум дошла не од Тита него од Кеприлија који се надао да ће тиме уобличити војне преговоре Турске и Југославије.⁴³²

Коча Поповић крајем јануара циркуларним писмом даје на знање амбасадама и посланства ФНРЈ најновије спољнополитичко кретање, наводећи да је југословенска влада оценила да је у сазрело и корисно приступити са Турском и Грчком разговорима на линији оформљења једног споразума.⁴³³ Извештаји југословенских дипломатских представника указују на жељу да се истакне питање Трста, као и однос према НАТО-у.

Кеприли је у повратку из Београда у Атини разговарао са Папагосом и Стефанопулосом. Велико интересовање је показивано за став Југославије према могућем везивању за НАТО. Дипломате ФНРЈ су потврђивале да ће потписивања војног споразума бити. Кеприли се на путу из Београда у Анкару задржао у Атини од 26. до 29. јануара и разговарао са премијером Грчке Папагосом и својим колегом Стефанопулосом. Стефанопулос изјављује да би договор био у складу са обавезама Грчке и Турске у НАТО-у.⁴³⁴ Амбасадор ФНРЈ Радош Јовановић је 28. јануара на пријему разговарао са Кеприлијем и Стефанопулосом који су му дали текст заједничке декларације, коју ће објавити сутрадан, у којој констатују да постоји пријатељство са Југославијом и да ће наставити сарадњу и додали да су се сложили како треба склопити тројни споразум, али не војни него за сада о

⁴³¹ 768.5/1–2653: Telegram No. 319 The Ambassador in Greece (Peurifoy) to the Department of State, Athens, January 26, 1953 - 4 p.m. top secret Transmitted in two sections; repeated for information to Belgrade, Ankara, Paris, Rome, and London. Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d319#fn:1.3.2.2.8.4.24.5.4> 02/06/2016

⁴³² 668.811/1–2853: Telegram No. 320 The Ambassador in Greece (Peurifoy) to the Department of State, Athens, January 28, 1953 - 6 p.m. top secret priority Repeated for information to Rome for Unger, Paris for Reinhardt, Belgrade, Ankara, and London, Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d320#fn:1.3.2.2.8.4.26.5.4> 02/06/2016

⁴³³ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, *op. cit.* str. 114.

⁴³⁴ Darko Bekić, *Jugoslavija u hladnom ratu*, *op. cit.* str. 495.

пријатељству, који ће се допуњавати и ширити из разлога што би за војни споразум морали да траже сагласност НАТО-а, а да ће се споразум проширити на војна питања када се то реши тамо.⁴³⁵

Грчки министар спољних послова Стефанопулос долази у Београд, где је у посети од 3. до 8. фебруара, када је утврђена заједничка платформа будућег уговора о пријатељству и ненападању.⁴³⁶ Говорио је са Поповићем и Титом о заједничкој платформи будућег уговора три држава који би требало да буде споразум о пријатељству и ненападању што је било одступање од до тада сталне тежње Грчке и Турске, за склапање војног савеза којим би била умањена опасност од напада комунистичких држава.⁴³⁷ Посете министара иностраних послова Турске и Грчке обављени су прелиминарни договори и припреме пред склапање споразума. Поповић је са грчким амбасадором у Београду Капетанидисом разговарао 28. јануара 1953. године, а са турским амбасадором у Београду Акселом (Agah Aksel) 15. фебруара 1953. године што говори о учесталости договарања.⁴³⁸

Амбасадор САД у Турској МекГи у телеграму Стејт департменту 6. фебруара каже да је успостављање и овако ограниченог пакта препоручљиво јер би одуговлачење обесхрабрило Југославију и да Турци сматрају да је сада подложна за тако нешто због страха од изолованости.⁴³⁹ Охрабривање три земље по њему би у овом тренутку развоја имало ефекат на односе САД са њима јер би са мало савета од Запада три земље саме од себе напредовале у договарању. По њему без уверавања да ће бити координисане одбране Тракије од стране Грчке, Турске и Југославије не би било извесно да ће се она одржати под совјетским нападом чиме би допрли до Егеја и узели Дарданеле па и Босфор и тако одвојили Турску од савезника. Турци су зато, наводи МекГи, рекли Југословенима да би по

⁴³⁵ Miljan Milkić, „Pregovori o političkoj i vojnoj saradnji FNRJ i Kraljevine Grčke... op. cit. str. 124.

⁴³⁶ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 79.

⁴³⁷ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, op. cit. str. 114.

⁴³⁸ Milan Terzić (pr.), *Balkanski пакт 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 247.

⁴³⁹ 668.811/2-653: Telegram No. 322 The Ambassador in Turkey (McGhee) to the Department of State, Ankara, February 6, 1953 - noon. top secret Transmitted in two sections; repeated for information to London, Paris, Athens, Rome, and Belgrade, Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d322#fn:1.3.2.2.8.4.29.5.4> 03/06/2016

њиховом суду било који напад на Југославију водио сигурно у Трећи светски рат. Став Америке је да то не би могао бити изолован случај, свакако не као Кореја. Министар спољних послова Турске је назвао пакт Одбрамбена организација Југоисточне Европе (Southeast Europe defense organization) која би укључивала и Америку, Британију, Француску и Италију. На крају телеграма МекГи каже да Турци верују да војни фактор толико надилази ово удруживање да политичка премишљања не би требало да буду на путу свих земаља Европе да приступе НАТО-у ако су вољне да сарађују у заједничкој одбрани против Русије.⁴⁴⁰

Амерички амбасадор у Грчкој Пеурифој у телеграму Стејт департменту 14. фебруара наводи да верује како би НАТО могао да искористи природни ток ових разговора да доведе Југославију индиректно у оквир НАТО стратешког планирања, а у скорије време неће бити прилике јер Западне силе нису спремне да се обавежу Титу па би тако очекивале тек ограничену сарадњу од њега.⁴⁴¹ У формулисању става САД Пеурифој каже да би требало препознати чињеницу да су разговори засновани на убеђењу које све три државе дели да би свобухватан напад на Југославију водио у општи сукоб. Да није овог убеђења не би било овако опсежних преговора. Пеурифој наводи да се Грци надају вођењу од стране Америке и подршку војне природе док помажу нападнуту Југославију.⁴⁴²

Југословенски амбасадори у Турској и Грчкој Радовановић и Јовановић су у извештајима током фебруара 1953. извештавали о договорима у Турској. У Атини је припремљена основа за потписивање споразума кога је званично требало потписати у Анкари. Војне делегације све три земље су у Анкари од 17. до 20. фебруара 1953. године разговарале о модалитетима сарадње, о размени података о оружаним снагама СССР-а и сателитских земаља и о одбрамбеним плановима што је експедитивно завршено 21. фебруара јер су само начелне ставке о војној сарадњи остављене у уговору због премишљања све три државе. Коча Поповић је

⁴⁴⁰ Исто

⁴⁴¹ 668.811/2-1453: Telegram No. 324 The Ambassador in Greece (Peurifoy) to the Department of State, Athens, February 14, 1953 - 6 p.m. top secret Repeated for information to Ankara, Rome, Paris, London, Belgrade, eyes only Chiefs of Mission and Senior Military Attachés, Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d324#fn:1.3.2.2.8.4.31.5.4> 03/06/2016

⁴⁴² Исто

доставио текст предлога уговора Титу да прочита и да упутства и известио из Атине да је постигнута сагласност око текста уговора пре него што је отпутовао у Анкару.⁴⁴³ Поповић је прво посетио Стефанопулоса од 23. до 26. фебруара и онда пошао у Анкару са њим на потписивање, чиме је први пут дошло до склапања савеза држава са антагонистичким друштвено-политичким системима.⁴⁴⁴ Овај политички део је значајан, али ни приближно војностратешком који је надограђивао планове чланица НАТО-а и давао наду за одбрану ФНРЈ. Надања су била обострана, али и опрез који је дошао до изражаја касније.

Амбасадор Америке у Грчкој Пеурифој у телеграму Стејт департменту 26. фебруара напомиње да је јасно да су Грци и Турци објаснили Југославији да су поново прошли кроз пасусе уговора на инсистирање Вашингтона и Лондона и да се Поповић на ту интервенцију љутио.⁴⁴⁵ Уклањање војних одредби из нацрта су препоручене због осетљивости појединих чланица НАТО-а, иако се САД нису противиле војној сарадњи, а Поповић је по речима Стефанопулоса које Пеурифој наводи у телеграму рекао да *велике силе* не схватају у потпуности важност овог дела света нити потребу организовања сопствене одбране на конкретним и чврстим основама.⁴⁴⁶

5.1. Анкарски споразум 1953. Године и зачетак савеза

Уговор о пријатељству и сарадњи између Федеративне Народне Републике Југославије, Краљевине Грчке и Републике Турске склопљен је у Анкари 28. фебруара 1953. године. Њим се утврђује да стране уговорнице, како се у уговору земље потписнице зову, потврђују своју веру у начела Повеље УН. Декларишу се

⁴⁴³ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, *op. cit.* str. 114.

⁴⁴⁴ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, *op. cit.* str. 82.

⁴⁴⁵ 668.881/2-2653: Telegram No. 327 The Ambassador in Greece (Peurifoy) to the Department of State, Athens, February 26, 1953 - 4 p.m. top secret Repeated for information to Paris, Belgrade, Ankara, Rome, and London, Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d327#fn:1.3.2.2.8.4.34.5.4> 03/06/2016

⁴⁴⁶ Исто

да су решене да живе у миру са свим народима и да доприносе одржавању међународног мира, у жељи да учврсте постојеће међусобне пријатељске односе. Одлучне су да бране слободу и независност својих народа, као и свој територијални интегритет од било каквог спољног насиља, решене да удруже напоре да би организација њихове одбране од било какве спољне агресије била ефикаснија. Договор је да делују усклађено и сарађују у свим питањима од заједничког интереса, а нарочито у питањима која се тичу одбране, уверене да заједнички интереси њихових народа и свих мирољубивих народа захтевају предузимање одговарајућих мера у циљу очувања мира и безбедности у овом делу света, у складу са чланом 51. Повеље УН. Званично су решиле да закључе уговор, а шефови њихових држава именовали су за своје опуномоћенике: југословенског државног секретара за иностране послове Кочу Поповића, грчког министра иностраних послова Стефаноса Стефанопулоса и турског министра иностраних послова Фуада Кеприлија. Они су се, пошто су поднели на увид своја пуномоћја и констатовали да су исправна, сагласили о одредбама уговора.⁴⁴⁷

По члану првом, да би обезбедиле своју сталну сарадњу, Стране уговорнице ће се саветовати о свим проблемима од заједничког интереса тако што ће министри иностраних послова страна уговорница састајати на редовној конференцији сваке године, а по потреби и чешће, ради разматрања међународне политичке ситуације и доношења одговарајућих одлука. Конференције министара су одржане у Атини од 7. до 11. јула 1953. године и на Бледу од 6. до 9. августа 1954, када је склопљен Бледски споразум. Трећа конференција од 28. фебруара до 2. марта 1955. године у Анкари била је уједно и Први састанак Сталног савета.

У члану другом, стране уговорнице изражавају намеру да улажу заједничке напоре за очување мира и безбедности у свом региону и да заједнички наставе да разматрају проблеме своје безбедности, укључујући усклађене мере за одбрану које би могле постати неопходне у случају неизазване агресије против њих.

⁴⁴⁷ Анкарски споразум - Уговор о пријатељству и сарадњи између Југославије, Грчке и Турске, фебруар 1953. МСП Републике Србије, Збирка међународни уговори или Министарство спољних послова, Дипломатска традиција, Историјски документи, Уговор о пријатељству и сарадњи између Федеративне Народне Републике Југославије, Краљевине Грчке и Републике Турске, 1953. Internet <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dipl-tradicija/istorijski-diplomatski-dokumenti/39-ugovor-prijateljstvo-1953?lang=ср> приступљено 10/12/2015

Предвиђено је да уговорне стране улагају напоре за очување мира и безбедности, укључујући и заједничке мере одбране. Ово се испоставило повољним за Југославију у односу на СССР и мере одбране су биле нешто чему је ФНРЈ тежила у обликовању будуће сарадње.

По трећем члану, генералштабови страна уговорница ће сарађивати подношењем својим владама, на основу заједничке сагласности, препорука које се односе на питања одбране, у циљу доношења координираних одлука. За остварење одбране планирана је сарадња генералштабова ради доношења координираних одлука у области одбране.

По четвртном члану, стране уговорнице ће развијати привредну, техничку и културну сарадњу, а када то буде неопходно, закључиће се одговарајући споразуми и формираће се потребне организације за решавање привредних и техничких проблема и проблема у области културне сарадње. Овим је предвиђена сарадња на пољу економије, технике и културе, о чему се могу закључити посебни споразуми и установљавати посебни органи.

У петом члану, стране уговорнице преузимају обавезу да све евентуалне спорове који могу настати међу њима решавају мирним средствима, у складу са одредбама Повеље УН и у духу разумевања и пријатељства. Такође, обавезују се да ће се уздржавати од мешања у унутрашње ствари. Овим је отклоњена главна препрека која је свакоме са стране изгледала као апсурд да државе различитог политичког уређења тако склапају сарадњу. Предвиђено је да се сви спорови решавају мирним путем и да ниједна од три земље неће улазити у спорове и акције усмерене против неке од потписница овог уговора.

Шести члан одређује да ће се стране уговорнице уздржавати од закључивања било каквих савеза или од учешћа у било каквој акцији упереној против било које од њих или у акцији која може ићи на штету њихових интереса.

Седми члан одређује да стране уговорнице, свака посебно, изјављују да ниједна међународна обавеза која је на снази између њих и једне или више других држава није у супротности са одредбама овог Уговора и, с друге стране, обавезују се да убудуће не преузимају било какве међународне обавезе које се косе са овим Уговором.

Члан осми одређује да уговор не утиче и не може се тумачити тако да утиче на било који начин на права и обавезе Грчке и Турске које проистичу из Северноатлантског уговора од 4. априла 1949. Овим се наглашава да овај уговор не утиче на обавезе Грчке и Турске према НАТО-у што је био главни опрез који су имале Грчка и Турска према олаком пружању поверења Југославији.

Члан девети каже да ће, после ступања уговора на снагу, било која друга држава чију сарадњу у остварењу циљева уговора све стране уговорнице сматрају корисном моћи да приступи уговору под истим условима и са истим правима као три државе потписнице депоновањем инструмента о приступању. Овим је остављена могућност приступања уговору и других држава што је могло бити од користи и Југославији и двома чланицама НАТО-а. Било је говора о евентуалном уласку Италије што није било драго ни једној од три оснивача јер је Италија ратовала против Југославије и Грчке недуго пре тога и имала интресне сфере приликом пропадања Отоманске Турске. Традиција није много обећавала.

Десети члан сматра верзију уговора на француском језику меродавном, коју ће ратификовати све стране уговорнице, с тим да ће се ратификациони инструменти депоновати код државног секретара ФНРЈ у Београду, а уговор ступа на снагу на дан депоновања последњег ратификационог инструмента. По истеку периода од пет година после ступања на снагу уговора, свака страна уговорница може престати да буде чланица обавештавањем влада осталих чланица годину дана унапред.

Анкарски споразум је резултат приближавања Грчке, Турске и Југославије са циљем превазилажења међународне изолације ФНРЈ после сукоба са СССР-ом, ради јачања сопствене безбедности због агресивних поступака и плана Вишински о изазивању унутрашњих немира у Југославији. После тога би биле позване снаге споља, али до тога није дошло због стратешке подршке пружене од Запада, нарочито САД и решености Тита да се супротстави притисцима и сили.⁴⁴⁸ Овај уговор је по Повељи УН регионални пакт који је ступио на снагу 29. маја 1953. године, на дан депоновања последњег ратификационог инструмента код државног секретара за иностране послове ФНРЈ, у складу са десетим чланом овог уговора.

⁴⁴⁸ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 235-7.

Ратификациони инструменти депоновани су следећим редом: Југославија 6. априла 1953. године, Грчка 21. маја 1953. године, Турска 29. маја 1953. године. Анкарски споразум, како се скраћено зове овај уговор, предвиђа трилатералну сарадњу на основу активне и мирољубиве коегзистенције и начела Повеље УН у свим проблемима од заједничког интереса, у чијем циљу ће министри иностраних послова заједнички, једном годишње, разматрати међународну ситуацију и своју активност. Он предвиђа сарадњу генералштабова три земље и обавезу да неће преузети било какву међународну обавезу супротну овој.⁴⁴⁹

Неколико дана после потписивања грчко-југословенско-турске сарадње преминуо је Стаљин. После сазнања о склапању савеза Југославије са две чланице НАТО-а и коначном одвајању Тита од блока, који је Информбиро на челу са СССР предводио, Стаљину није било лако. Пошто је био у годинама и болестан, таква вест га је сигурно узрујала. Стаљин је издигао Тита као после вечере у Москви, али невољно на међународном плану.

Оправдавање разлога склапања уговора се види из дописа државног подсекретара Вељка Мићуновића, од 13. марта када је свим југословенским дипломатским представништвима послао објашњење, да Балкански пакт „одражава најновије тенденције у напорима да се организација безбедности организује и прошири у складу са савременим односима у свету и напосе са тежњама регионалних подручја за истовремено јачање њихове безбедности и њихове независности.“⁴⁵⁰ У земљама Информбироа уговор је непожељно тумачен, а на Западу поздрављен.

Амбасаде САД, Велике Британије и Француске предале су Грцима меморандум у коме се тражи да предају декларацију о Балканском пакту сталном Савету министара НАТО-а против чега је Југославија била јер не би требало подносити на одобрење НАТО-у ако Анкарски споразум не представља проширење његовог уговора.⁴⁵¹

⁴⁴⁹ Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*, op. cit. str. 49.

⁴⁵⁰ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, op. cit. str. 115.

⁴⁵¹ Исто

Пре поласка у посету Лондону Тито на питање једног америчког новинара да ли ће бити разговора о повезивању Југославија са одбраном Запада одговара: „Мислим да ће о томе бити разговора, али не у том смислу да ми намјеравамо приступити Атлантском пакту, него да нађемо неку форму за сарадњу са свим земљама које се налазе у овом пакту.“⁴⁵²

Прва посета иностранству коју је Тито остварио као председник и уједно прва посета некој земљи Запада била је учињена у Лондону од 16. до 21. марта 1953. године. Амандмани на устав ФНРЈ којим је Тито проглашен за председника Републике усвојени су 13. јануара 1953. па је он могао у званичну посету да иде као председник. Требало је прво да Тито постане део заједнице склапањем споразума са Грчком и Турском да би га удостојили таковог пријема. Владика Николај Велимировић је своје виђење Титовог лика и дела описао у писму надбискупу кентерберијском децембра 1952, молећи га да се заложи да Тито не дође у посету Великој Британији.⁴⁵³ Тита је после вишедневног путовања бродом *Галеп* кроз Средоземље и Атлантук до реке Темзе на којој Лондон лежи, свечано дочекао премијер Винстон Черчил. Тито је на пристаништу пред свечано постројеном гардом у свом говору први пут у дипломатији јавно користио енглески језик. У току посете сусрео се и са још некрунисаном краљицом

⁴⁵² Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 8, 1. I - 31. XII 1953. Напријед, Загреб, 1959. стр. 32

⁴⁵³ Велимировић наводи да се у америчкој штампи шире вести да самопроглашени владар Југославије - Тито, ускоро стиже у Лондон званично на позив британске владе. Надбискупу пише да сигурно зна ко је био овај човек, шта је чинио и шта представља, да су његови трагови ужасни сваком Енглезу хришћанину и Енглескињи хришћанки будући да је фанатични безбожник, користио као законите злочиначке методе, којих се цивилизовани свет гнуша да би освојио власт и на њој остао, а да је списак његових злочиначких и по душу потресних дела, предуг да би био навођен. Каже да је надбискуп обавештени о њима из прве руке и нема потребе да их понавља, али мора нагласити појединост коју људе Цркве највише занима да он још увек прогони Цркву, некад макијавелистички у рукавицама, у присуству британских и америчких гостију, а некад неронски, без *савезничких* посетилаца. Апел Велимировића је да се може замислити како се бездомници, Срби у расејању, осећају кад је Титова посета Лондону у питању, и да хришћанске англиканске заједнице широм света, очекују протест надбискупа кентерберијског. Уз молбу и наду да ће надбискуп мудрошћу и храброшћу, учинити све што је могуће да се овом борбеном безбожнику и суровом гонитељу Хришћанства не дозволи да љуби руку Њеног Величанства, која се у званичној титули зове *бранитељком вере* јер је стравичан пољубац истим уснама које су изрицале смртне пресуде хиљадама невиних и побожних хришћана. у Владимир Димитријевић (пр.), *Тито и Срби: Злочинац на челу колоне*, Catena Mundi, Београд, 2013. стр. 11.

Елизабетом (Elizabeth II) и краљевском породицом.⁴⁵⁴ Југославија је вредела Западу бар као тампон према Истоку у одбрани западног дела Грчке, али и северног дела Италије. Черчил је током посете рекао Титу да је био љут на њега због Трста и оштрих речи и да су за њега увек много важнија била Љубљанска врата јер туда пролази значајна стратегијска линија.⁴⁵⁵ За време овог мандата, Черчил је претрпео срчани удар, што је држано у тајности све док априла 1953. није морао да се повуче.⁴⁵⁶ Тито је покушао да склопи у Лондону формалан политички савез или уговор о пријатељству што није остварио.⁴⁵⁷

На збору у Сплиту по повратку из Лондона Тито о Черчилу каже: „Кад сам га видио на пристаништу приликом доласка, изгледало као да се виђамо сваког дана, иако смо се само једанпут видјели у Италији... није било случајно што је 1948. године, кад смо се ми нашли усамљени, тај народ изишао усусрет, заједно са својим одговорним људима.“⁴⁵⁸ На митингу у Београду Тито каже: „Ми смо овога пута у иностранству разговарали као равни са равнима... У Енглеској се на нашу земљу гледа као на савезничку... Нас су увјеравали највиши државни ауторитети у Великој Британији да не може бити локаног рата, а сам претсједник владе Черчил, на једној вечери, у здравици, изјавио је слиједеће: 'Ми смо ваши савезници; ако наша савезница Југославија буде нападнута, ми ћемо гинути заједно са вама!' За мене и за све нас то је била једна свечана заклетва и нама је то довољно, нама нису потребни потписани уговори.“⁴⁵⁹ У то време већ је и СССР почео да мења политику, а Черчил је већ био пред повлачењем из политике.

Мировна иницијатива СССР-а се видела на Балкану јавним одрицањем од територијалних потраживања од Турске, понуде размене амбасадора Југославији

⁴⁵⁴ Елизабетин супруг принц Филип рођен је у Грчкој и крштен у православној цркви што је била тек најдаља веза Лондона и Атине.

⁴⁵⁵ Zvonko Štaubringer, *Tito građanin sveta*, Radnička štampa, Beograd, 1976. str. 50.

⁴⁵⁶ Волтер Лакер, *Историја Европе: 1945-1992*, Београд, Clio, 1999. стр. 445. Наследио га је Ентони Идн, који је годинама водио спољну политику Лондона и једнако морао да воли Тита као Черчил због геополитике.

⁴⁵⁷ Vladimir Petrović, *Titova lična diplomatija: studije i dokumentarni prilozi...* str.31.

⁴⁵⁸ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 8, оп. cit. стр. 45.

⁴⁵⁹ Исто, стр. 48-9.

и дипломатским отварањем према Грчкој.⁴⁶⁰ То мења однос спољне политике Југославије према Балканском пакту јер напад Истока више није био тако изгледан као до Стаљинове смрти, а Москва се и понудила да уђе у НАТО што, наравно, није било прихваћено.

Генерал Пеко Дапчевић изабран на место Начелника генералштаба ЈНА, на коме је до тада службовао Константин Поповић, и начелник генералштаба министарства националне одбране Грчке генерал Стилианис Китрилакис су 28. априла 1953. године договарали начине даљих корака у сарадњи коју су војне делегације започеле.⁴⁶¹ Током 1953. и 1954. године, по трећем члану Анкарског уговора, одржано је шест тројних састанака генералштабова. На основу четвртог члана уговора је предвиђена привредна конференција, али она никад није сазвана нити одржана. На билатералном плану, ФНРЈ је са Грчком склопила Споразум о економској сарадњи и робној размени 26. фебруара 1953. године и са Турском Конвенцију о трговини и пловидби и трговински споразум 28. фебруара 1953. године. У области културне сарадње, дошло је до оснивања заједничких органа у спортском ваздухопловству, између новинских удружења, студентских и спортских организација.⁴⁶²

Примање акредитива као једна од функција новоизабраног председника Тита окупила је априла 1953. групу амбасадора у Белом двору из следећих држава: Велика Британија, Норвешка, Турска, Француска, Израел, Иран, Белгија, Шпанија, СР Немачка, Канада, Данска, Костарика, Холандија⁴⁶³ Присуствовао је и Агах Аксел, амбасадор Турске, али не само као изузетно уважаван него као доајен, најстарији члан дипломатског кора.

У дипломатији ФНРЈ је примећено инсистирање америчког адмирала Роберта Карнија (Robert Carney) „да се војна сарадња не развија на трипартитној основи, како је то предвиђено трипартитним уговором, већ да се војна сарадња (са

⁴⁶⁰ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 82.

⁴⁶¹ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 254.

⁴⁶² Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*, op. cit. str. 49.

⁴⁶³ Kolektivna predaja akreditiva diplomatskih predstavnika u Beogradu, Muzej istorije Jugoslavije, Internet, <http://foto.mij.rs/site/gallery/807/photo/43> 19/12/2015

Југославијом) сведе на сужене разговоре, у ствари само са Грцима и то у питањима за које је Грчка непосредно заинтересована.⁴⁶⁴ Ово је био одраз надређености коју су САД желеле и остваривале путем НАТО-а над Грчком и Турском. Југославија није имала надређеног осим Тита.

Војни разговори и питање односа према НАТО-у оставиле су Турску као најгласнијег заговорник везивања споразума за НАТО, а Југославија једина одбацивала могућност присуства НАТО представника војним разговорима три земаља потписнице. Запад је тражио начин повезивању Балканског пакта и НАТО и приликом посете америчког Државног секретара Далса Анкари и Атине, крајем маја 1953, једна од тема била је и однос НАТО-а према Балканском пакту.⁴⁶⁵

Преговори око следеће етапе уговарања односа трајали су све до лета идуће године. У међувремену почео је да се спроводи претходни уговор, а такође је објављено више коминикеа који су потврђивали одлучност три земље да уговор спроведу и да даље изграђују своје односе у сваком погледу. Први састанак војних представника после склапања Анкарског споразума одржан је у Атини јуна 1953. године. Посебно је била значајна декларација дата после трипартитиних војних разговора вођених у Атини од 3. до 12. јуна 1953. године.⁴⁶⁶ Као основица за разговоре и регулисање војних аранжмана узето је начело да се напад на једну чланицу сматра нападом на све три земље, а смањење вероватноће агресије СССР-а и њему оданих држава није умањило озбиљност и аналитичност процена и планова заједничке одбране уз систематичан приступ разраде војне компоненте и наставку сарадње.⁴⁶⁷

На првом редовном годишњем састанку министара иностраних послова, јула 1953. у Атини где је Кочу Поповића мењао Алеш Беблер, усвојен је извештај о раду војних делегација, одлучено да генералштабови ураде конкретан план акције и договорено оснивање Сталног секретаријата, али без конкретнијих договора, што је указивало да ће даља сарадња у оквиру Балканског пакта ићи

⁴⁶⁴ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 84-5.

⁴⁶⁵ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, op. cit. str. 115-6.

⁴⁶⁶ Milan Terzić (pr.), *Balkanski пакт 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 325.

⁴⁶⁷ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, op. cit. str. 116.

много спорије јер је постојала разлика између Грка и Турака око одбране Тракије и планова приоритетне одбране грчко–југословенске границе.⁴⁶⁸ Разговори тројице министара иностраних послова у Атини сажети су у саопштењу датом 11. јула, где није било помена споне са НАТО-ом у виду Сталног војног комитета, што је био предлог Грчке, него је то: „само једна етапа до вишег циља, до пуног савеза.“⁴⁶⁹ Амбасадорка САД у Италији Клер Лус (Clare Boothe Luce) је у телеграму Стејт департменту 20. јула навела да позиција Југославије по питању политичких обавеза које није била рада Турска да пружи, у потпуној супротности са упутствима које је адмирал Карниј (Robert Bostwick Carney) дао Грцима и Турској предлажући да се разговори воде потпуно на нивоу националних војски без уплитања политичких обавеза или ширења области НАТО обавеза.⁴⁷⁰

После разговора у Атини отпоздрављени су знакови побољшања ситуације као алузија на информацију о нормализовању дипломатских односа између Југославије и Совјетског Савеза, а пре тог састанка Молотов је 6. јуна обавестио југословенског отправника послова да су вође Совјетског Савеза за нормализацију односа.⁴⁷¹ Начелник генералштаба турске армије Нури Јамут (Nuri Yamut) и његов заменик Зекаи Окан (Zekai O'Kan) су на овакав развој догађаја реаговали интензивирањем контакта са југословенском страном августа 1953. године.⁴⁷² Турска је важила за блиског савезника САД па није чудно дати образложење овог пожуривања као подстицање саветом из Вашингтона. Ипак, разлог за стварања Балканског пакта има мало везе са идејом о сарадњи на Балкану, јер није било наде да већина балканских држава буде укључена, због евентуалне реакције СССР-а, да их укључе у пакт у каснијој фази. Две од три стране у пакту имале су озбиљне несугласице у изради уговора па се може рећи да иницијатива за овај пакт није дошла из региона, а ово даље указује на то да би разуман и изводљив

⁴⁶⁸ Исто

⁴⁶⁹ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 87.

⁴⁷⁰ 760.5/7–2053: Telegram No. 332 The Ambassador in Italy (Luce) to the Department of State, Rome, July 20, 1953 - 9 a.m. top secret priority 243. Have discussed with General Schlatter substance Athens 142 repeated Rome 5, Paris 6, London 7, Ankara 13, Belgrade 12, July 15. Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d332#fn:1.3.2.2.8.4.42.5.4> 04/06/2016

⁴⁷¹ Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, op. cit. str. 256.

⁴⁷² Milan Terzić (pr.), *Balkanski пакт 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 351-3.

пројекат требало пре свега да узме у обзир виталне заједничке интересе држава југоистока Европе.⁴⁷³

Трипартитне силе САД, Велика Британија и Француска, које су финансијски помагале Титову власт, водиле су разговоре са Југославијом на војној конференцији у Вашингтону крајем августа 1953. године о могућим војним нападима Совјета када су разигравани планови могуће одбране и саветоване опције.⁴⁷⁴ Током петодневних разговора отворено се разговарало у укључивању Југославије у одбрамбене планове западних савезника, где су преовладала питања угрожености Југославије од Истока, питање војне помоћи, одбрамбених планова, а улога Балканског пакта сведена је на јединствени фронт спречавања операција које за циљ имају излазак на Егејско море и на одбрану Љубљанских врата.⁴⁷⁵

Писмо грчког начелника генералштаба са нацртом трилатералног плана хитног дејства који је усаглашаван у случају потребе са шифром ГЈТ (GYT од Грчка–Југославија–Турска) датирано је на 11. септембар 1953. године.⁴⁷⁶ Љубомир Радовановић амбасадор Југославије у Турској од 1949. разговарао је о продубљењу сарадње и резултатима са амбасадором Грчке у Београду Капетанидисом 3. новембра 1953. године по окончању његовог претходног дипломатског постављења.⁴⁷⁷

Уговор између Краљевине Грчке и Сједињених Америчких Држава, који је за Грчку потписао Стефанос Стефанопулос, а за САД амбасадор Кевендиш Кенон (Cavendish Wells Cannon) у Атини 12. октобра тиче се војних објеката. По члану првом, Грчка овлашћује САД да користи путеве, железничке пруге и територије, конструише, развија, користи и руководи о њеном трошку ради одбране, а члан трећи позива на законодавне одлуке од 7. маја 1948. и меморандум о разумевању

⁴⁷³ Bilman Levent „The Regional Cooperation Initiatives in Southeast Europe and the Turkish Foreign Policy“ *Perceptions - Journal of International Affairs*, vol. III, no. 3, September-November 1998 p. 4

⁴⁷⁴ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 354.

⁴⁷⁵ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, op. cit. str. 116.

⁴⁷⁶ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 394.

⁴⁷⁷ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 524. О чему је државни секретар Беблер разговарао је са турским амбасадором Акселом 13. маја и 16. децембра.

између владе Грчке и владе САД од 4. фебруара 1953. године.⁴⁷⁸ Американци су упозоравали Грчку да са стварањем војног пакта са Југославијом не би требало журити из два разлога: „прво, то би створило тешкоће за САД у Италији и политички ојачало позиције Југославије; и друго, после таквог аранжмана сваки притисак на Југославију да уђе у НАТО био би излишан, јер би стварањем пакта НАТО посредно, преко Грка и Турака, примио обавезе, што би за Југославију било најбоље решење.“⁴⁷⁹ Грчка је овим прекршила први, шести и седми члан Анкарског споразума јер се није консултовала, а постала је полигон САД.⁴⁸⁰

Као додатак уз Анкарски споразум 7. новембра 1953. године у Београду је потписан Допунски споразум о оснивању Сталног секретаријата са наменом да буде основ припрема конференција министара иностраних послова три земље и проучава питања политичке, војне, привредне и друге сарадње.⁴⁸¹ Овим је остварена иницијатива Југославије са састанка министара у Атини четири месеца раније за стварање политичког тела које би обезбедило континуитет сарадње и остваривање закључака.⁴⁸² Овај уговор имао је дванаест чланова и предвиђао стварање Сталног секретаријата као техничког органа са следећим задацима: припрема конференција министара иностраних послова, проучавање питања из области политичке, војне, економске и друге сарадње, разматрање мера за остваривање циљева уговора, предлога за сазивање конференција или за оснивање сталних или повремених комисија, а у члану другом Стални секретаријат би се састојао из Комитета као политичког органа и Сталног бироа као техничког тела, имао би секције за политичка, војна, економска и питања културе-образовања - одлуке би се доносиле једногласно - док би седиште Сталног секретаријата било у

⁴⁷⁸ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 254-6.

⁴⁷⁹ Nemanja Milošević „Jugoslavija, SAD i NATO pedesetih godina XX veka“ *Bezbednost zapadnog Balkana*, broj 5. str. 64-80. Beograd, 2007. str. 74.

⁴⁸⁰ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 88.

⁴⁸¹ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 560. О чему су писмима комуницирали грчки начелник генералштаба Китрилакис и југословенски Дапчевић, а државни секретар Јожа Вилфан разговарао са грчким амбасадором у Београду Капетанидисом.

⁴⁸² Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 86.

земљи у којој се одржава редовна конференција министара иностраних послова.⁴⁸³ Важно је истаћи да је Стални секретаријат Анкарског уговора имао статус међународне организације.⁴⁸⁴ Састављен на француском језику, уговор су потписали министар иностраних послова ФНРЈ Константин Поповић и амбасадори Грчке и Турске Спирос Капетанидис и Агах Аксел. Стални секретаријат почео је свој рад 11. марта 1954. године.⁴⁸⁵

Регионална сарадња је тако даље институционализована и најављена интензивнија сарадња земаља које су изграђивале не само различите, него и супротстављене друштвене и политичке системе. За Југославију је то значило квалитативно ново приближавање Западу, али уз задржавање постојећег политичког система и неизневеравања принципа изворног комунизма.⁴⁸⁶ Промена понашања Грчке према Југославији је била уочљива. Без Грчке савез не би имао географску повезаност па га не би ни било ефективно, а то је искоришћено као адут за доношење Закона о колонизацији пограничних области (из којих су Македонски Словени побегли), за посету Папагоса Риму у жеку кризе око Трста и споразум о продубљивању сарадње Грчке и САД.⁴⁸⁷ Грчка је сматрала да Словени из њеног дела Македоније после пребега током грађанског рата треба да остану у Југославији, пошто је већ постојала пракса насељавања Грка у Југославију на нивоу експеримента у Војводини (Буљкес), а камоли останак избеглих Македонаца у ФНРЈ.⁴⁸⁸ После повратка Папагоса из Рима дато је англо-америчко саопштење о предаји Трста Италији. Дошло је до заоштравања односа Београда са Италијом, а и укупно са Западом.

⁴⁸³ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 237-40.

⁴⁸⁴ Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*, op. cit. str. 49.

⁴⁸⁵ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 572.

⁴⁸⁶ Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, op. cit. str. 256.

⁴⁸⁷ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 87.

⁴⁸⁸ Milan Ristović „The Bulkes Experiment: A “Greek Republic” in Yugoslavia 1945-1949“ *Balkan Studies*, vol. 46, Θεσσαλονίκη 2012, pp. 125-143 и Ранковић Александар - Маршалу Јосипу Брозџу Титу, о ситуацији у Буљкесу и борбама између монархистичких трупа и јединица Демократске армије на грчкој граници према Југославији, 7. јул 1949. АЈ, 507, II Д/137 Писмо Јосипа Броза Тита Александру Ранковићу о грчким рањеницима, 8. јул 1949. АЈ, 507, IX, 33/I-69

Са циљем израде одбрамбених планова, Генералштаб националне одбране Грчке правио је нацрт који је требало да буде разматран на следећем састанку представника генералштабова. Ипак, трипартитни разговори војних представника нису настављени у Атини као што је договорено него у Београду од 10. до 20. новембра 1953. године.⁴⁸⁹ Питање заједничког дела ратишта је било главно, југословенско–грчко и турско у Тракији што је као исход имало израду Трипартитног одбрамбеног плана којим је прецизирана војна компонента.⁴⁹⁰

Како се инциденти на границама са земљама послушним Москви нису окончали крајем 1953. Југославија је предузела иницијативу у сарадњи са Грчком и Турском. У разговору са амбасадором Турске Акселом, министар Поповић 3. децембра предлаже предузимање неопходних корака за прерастање Анкарског уговора у тројни савез тако што би свака влада израдила пројекат новог пакта и њиховим би се поређењем створио компромис.⁴⁹¹ Грчки министар Стефанопулос био је поводом тога забринут, мислећи да је то деликатно и да је услов сагласност САД и осталих западних савезника.⁴⁹² Италија је такође била у питању јер је питање Трста реметило свако размишљање о ФНРЈ као савезнику неког сопственог савезника што Грчка и Турска јесу биле Италији.

Вршилац дужности државног секретара САД Волтер Бедел Смит шаље телеграм амбасади у Атини у којем каже да ће се на крају морати дати препорука о скорашњим војним трипартитно–југословенским војним преговорима како би се направили договори за војне разговоре Југославије са НАТО-ом, а као недостајући део слагалице је коначни однос Италије са земљама Анкарског споразума.⁴⁹³ Сва ова питања су повезана и захтеваће време. Анкарски споразум је склопљен током агресивне политике Стаљина према Балкану, којом је непосредно

⁴⁸⁹ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 525.

⁴⁹⁰ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, op. cit. str. 117.

⁴⁹¹ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 89.

⁴⁹² Исто

⁴⁹³ 668.811/12–1053: Telegram No. 335 The Acting Secretary of State to the Embassy in Greece1 Washington, December 16, 1953 - 6:45 p.m. top secret Repeated for information to Ankara, Belgrade, Paris for USROHughes and Reinhardt, Rome for Maffitt, and HICOG, Bonn pass Frankfurt for Satterthwaite Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d335#fn:1.3.2.2.8.4.46.5.4> 05/06/2016

угрожавана независна Југославија. Зато је Титу требало да има савезнике који су удружени са другом страном у Хладном рату. Усамљена Југославија није могла да има ослонац на усамљеним савезницима, него на онима који су подупрти од неке велике силе. Циљ САД је био укључивање Југославије, изложене претњи совјетске војне интервенције, у западни одбрамбени блок из геополитичких разлога и престижа, што није директно остварено. Војна делегација ФНРЈ на челу са генералом Хамовићем посетила је јануара 1954. Грчку и Турску, а Грци су узвратили посету фебруара и марта 1954.⁴⁹⁴

Колико је Титов примат у КПЈ и целој ФНРЈ био, говори да су сва превирања у партији била решавана оштро, како не би било фракција. Искључење Милована Ђиласа из партије због његових захтева за демократизацијом у друштву и вишепартизмом најјасније је показало недостатак критика унутар саме СКЈ. Кад би у Југославији УДБ-а, моћна државна полиција, оштро поступала према дисидентима, што се догађало често, власт је лако избегавала осуду Запада због репутације савезника коју је уживала – Запад се правио да не види кршење људских права јер су њихови стратешки планери били убеђени да ће Југославија прићи НАТО-у у случају рата са СССР-ом и његовим савезницима.⁴⁹⁵

На седници оба већа Савезне народне скупштине Тито је јануара 1953. изабран за председника ФНРЈ и за председника Савезног извршног већа (СИБ) као нове владе. Тада је Ђилас изабран за потпредседника СИБ-а. У влади се највише бавио питањима просвете и културе, а тежиште његовог рада и деловања било је у Централном комитету.⁴⁹⁶ Децембра исте године постаје председник Савезне народне скупштине једногласно. Догађаји који ће уследити повезују се са Титовим одлучним преокретом у кочењу демократизације и повратку на бољшевичку идеологију и диктатуру пролетаријата, и као потез у правцу

⁴⁹⁴ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, *op. cit.* стр. 119.

⁴⁹⁵ Миша Глени, *Balkan 1804 – 1999.: Nacionalizam, rat i velike sile*, део II *op. cit.* стр. 269.

⁴⁹⁶ Милован Ђилас био је познат као идеолог и теоретичар, публициста, преводилац, политички мислилац, револуционар, ратни командант, државник, дипломата, дисидент и политички затвореник. Сматра се једним од најзначајнијих источноверопских дисидената и критичара комунистичког система. Алекса Ђилас, *Хронологија живота и рада Милована Ђиласа*, Београд, 2011.

помирења са СССР-ом уз одржавања наклоности Запада.⁴⁹⁷ Ћилас је јануара 1953. покренуо од партије независни антидогматски месечник *Нова мисао*, посвећеног књижевности, науци и уметности, финансиран само претплатом. Због Ћиласове политичко-документарне прозе *Анатомија једног морала*, у којој је описао затвореност, ароганцију и снобизам партијског високог друштва, лист је забрањен јануара 1954.⁴⁹⁸

Неспровођење одлука Шестог конгреса и отпори реформама, појачани после Другог пленума ЦК СКЈ одржаног јуна 1953, у Титовој резиденцији на Брионима уместо, као што је било уобичајено, у службеним просторијама у Београду, постепено доводе до Ћиласовог идеолошког разилажења са вођством партије. На пленуму је расправљано идеолошко стање у СКЈ, што је био увод Трећем Пленуму ЦК СКЈ, 1954. када је Ћилас искључен из ЦК, а после тога и из СКЈ са образложењем да су чланци објављени у партијском листу *Борба* ревизионистичке и анархолибералистичке садржине. Престиж и жеља за влашћу су конструисали кривицу да би конструисали и опасност или обрнуто.⁴⁹⁹

Као потпредседник СИВ-а, Ћилас је предводио делегацију ФНРЈ са Константином Поповићем и Пеком Дапчевићем на крунисању краљице Елизабете у Лондону 2. јуна 1953. Серијом кратких теоријско-политичких есеја објављиваних у *Борби* од 11. октобра 1953. до 7. јануара 1954. Ћилас развија идеје о демократизацији југословенског друштва и критикује југословенску партијску бирократију, указује на њене материјалне и политичке привилегије и њен монопол над привредним и духовним животом, као и на стављање партије изнад закона и онемогућавање демократског дијалога у друштву, залаже се за отворено

⁴⁹⁷ Zlatko Ivanović, „Slučaj ‘Đilas’ u kontekstu odnosa Jugoslavije s Istokom i Zapadom“ *Matica*, Godina XIII, broj 49, str. 417-444. Cetinje-Podgorica, proljeće 2012. str. 418.

⁴⁹⁸ Алекса Ћилас, *Хронологија живота и рада Милована Ћиласа*, op. cit.

⁴⁹⁹ Ljubodrag Đurić, *Sećanja na ljude i događaje*, op. cit. str. 367. „Од те надуване опасности, уплашили су се *тврдокорни и проишљиви властољупци...* и избезумљени самокритични покајници... а Тито је Ранковићу говорио како је дошло време да Бевца (Кардељ) треба одстранити из најужег партијског руководства и политички ликвидирати, да он одавно примећује да га Бевц често дезавуише, после његових датих изјава, па се, мало, чуди, како то Марко није примећивао, а други јесу као Вокшин (Јосип Копинич) који сматра да је Бевц потпуно под утицајем правника-формалиста, да присваја сувише слободе за себе, те да је наклоњен ка анархизму, да он често не разуме извесне Бевцове теорије, нити заправо шта он смера.“

и јавно сукобљавање различитих политичких ставова, за реформистичку и демократску партију, за дозвољавање опозиционих група, тражи да полиција и судови штите законитост, а основни закључак му је да борба за демократију треба да буде главни циљ у развоју социјализма. Чланци су изазвали одушевљење јавности, тираж *Борбе* је скочио и у редакцију су стизала писма подршке. Бирографија је била незадовољна и део партије с Титом на челу је то користио.

На Трећем ванредном пленуму ЦК СКЈ, одржаном 16–17. јануара 1954. у Београду, Тито је оптужио Ђиласа за ревизионизам. У време сукоба између Југославије и СССР, Ђилас је најтемељније и најјасније развијао идеје о независности Југославије и о потреби демократизације партије и друштва. Још 16. новембра 1950, Тито у свом дневнику примећује: „Прочитао сам данас Ђиласов чланак у којем он теоретски настоји образложити дегенерацију Совјетског Савеза у правцу државног капитализма и све изразитије оформљене бирократске, владајуће касте која озбиљно прети да упропасти тековине Октобарске револуције – Лењиново дело. Први део чланка је доста добар, али други део, који говори о државном капитализму, није довољно јасан и може се криво тумачити од противника.“⁵⁰⁰ У политичком есеју *Савремене теме 1950. у Борби*, критикујући совјетску политику према Југославији и земљама Источног блока, Ђилас напада совјетску бирократију и закључује да се и у Југославији део комуниста претвара у бирократе и презире народ и да се томе ваља супротстављати демократским радом с људима и социјалистичком законитошћу.⁵⁰¹ На Четвртом пленуму ЦК КПЈ, одржаном почетком 1951. усвојена је резолуција о теоретском раду у партији у којој се прихватају Ђиласове идеје о неопходности дискусије и борбе мишљења, да би сви чланови партије требало да имају право да слободно расправљају о јавно изнетим ставовима других чланова, чак и ако они имају највише функције. Ђиласа је 1954. партија оптужила да је под утицајем Запада јер су код њега превладале идеје социјалдемократије – Тито је рекао да се Ђилас продао Западу.⁵⁰²

⁵⁰⁰ Pero Simić (pr.), *Titov dnevnik*, op. cit. str. 37-8.

⁵⁰¹ Алекса Ђилас, *Хронологија живота и рада Милована Ђиласа*, op. cit.

⁵⁰² Борислав Лалић, *Милован Ђилас – верник, бунтовник, мученик*, Новости, Београд, 2011. стр. 121.

На Западу је примећен први јавни идеолошки сукоб у СКЈ који је описан као критика броја три, како је Ђилас рангиран, који је смењен са свих партијских и државних функција.⁵⁰³ По извештајима он је организацију и рад СКЈ критиковао мислећи да би требало да одумире као и да државни апарат укључујући тајну полицију мора да ради по закону осуђујући буржоаски менталитет и клике које праве касте нове олигархије. Утицај са Запада је оцењен као нешто што је узроковало ову поделу и да ће либерализација бити заустављена, а партија вратити свој утицај на чланство.

Због наводног противљења политици партије и угрожавања њеног јединства и власти, Ђилас је искључен из Централног комитета. Својеволјно је иступио из партије априла 1954. због интервјуа *Њујорк тајмсу*, у којем је критиковао политичко стање у Југославији и истакао потребу постојања опозиционе партије као чиниоца демократизације, осуђен је јануара 1955. на казну затвора од осамнаест месеци, условно на три године. Ухапшен је новембра 1956. и у децембру осуђен на три године строгог затвора због критике југословенског става неутралности, који је у ствари представљао подршку совјетском гушењу револуције у Мађарској.⁵⁰⁴

Ђиласово откривање тоталитарне природе комунизма било је постепено и ишло је кроз ментално савладавање двоструких историјских и личних ограничења: спољних – словенство, традиционална везаност за Русију и култ Стаљина, и унутрашњих – еманципација од комунистичког партијског братства као прототипа будућности човечанства.⁵⁰⁵ Слобода је тежиште Ђиласовог промишљања које га је навело на пропитивање идеологије коју је и сам

⁵⁰³ The Djilas Affair, PPS files, lot 65 D 101, "Yugoslavia" Paper Prepared in the Office of the Special Assistant to the Secretary of State for Intelligence (Armstrong) Secret [Washington, January 18, 1954.] Internet <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?type=turn&id=FRUS.FRUS195254v08&entity=FRUS.FRUS195254v08.p1399&isize=text> 06/06/2016

⁵⁰⁴ Изведен је пред Окружни суд у Сремској Митровици октобра 1957. и осуђен на седам година затвора, са претходном казном укупно девет. Суд части за резервне официре и резервне војне службенике одузео му је чин резервног генерал-пуковника ЈНА. Сва три пута је суђен по члану 118, став 1, Кривичног закона о непријатељској пропаганди, познатим по томе што се користио за сузбијање слободног изношења мишљења. Ђилас је условно пуштен из затвора 20. јануара 1961.

⁵⁰⁵ Latinka Perović, *Dominantna i neželjena elita. Beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX-XXI vek)*, DanGraf, RTV, Beograd, 2015. str. 288.

предводио. Поштовање туђег мишљења није оно што је Тито сматрао правилним па се неслобода увукла у поредак који је зато тежио деспотизму. Од власти Ђилас је пао на робију, а санкционисање издаје (партије, у овом случају можда само Тита) императив је тоталитарности.⁵⁰⁶ Тито се са тим проблемом суочио у случају Ђилас.

Демократизацију је Ђилас озбиљно схватио. У комунистичким земљама демократизација никада не значи демократију, него бесконачан процес кретања ка демократији, до које никад не би требало стићи, него само задржати позитиван имиџ, а Ђилас је о томе почео озбиљно да говори. Тито је ту повукао црту преко које није био спреман да пређе. Предраг Симић каже да би се Титови мотиви могли објаснити тиме „да је остао предуго уз НАТО, вероватно би он и његова партија изгубили власт, суочени са појавом страначког плурализма.“⁵⁰⁷

Случај Ђиласа индиректно је послужио Титу као марксистичком вођи да настави политику моноцентризма и успостави односе са СССР-ом, искористивши га за обрачун са западним плурализмом, одржавање дистанце према Западу и избегавање непосредног укључења ФНРЈ у НАТО.⁵⁰⁸

Вршилац дужности државног секретара САД Волтер Бедел Смит амбасади у Атини пише телеграм 16. фебруара у коме наводи да притисак Југославије на више обавезујући војни аранжман са Грчком (и ваљда Турском?) у садашњем тренутку, када још нема задовољавајућег решења питања Трста које остаје да се изради, за жаљење па нема померања става САД који је већ на делу.⁵⁰⁹ Југославија је ојачала свој положај и имала уравнотежен приступ: „Све што се ради у вези годишњице треба да буде добро одмерено; давање великог значаја врло лако би,

⁵⁰⁶ Исто, стр. 289.

⁵⁰⁷ Jovana Gligorijević, „Intervju - Predrag Simić, profesor FPN-a i autor knjige *Tito i NATO, Razroka spoljna politika*“, *Vreme* br 1010, 13. maj 2010. Internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=930836> 14/06/2015

⁵⁰⁸ Zlatko Ivanović, „Slučaj ‘Đilas’ op. cit. str. 418.

⁵⁰⁹ 760.5/2–1354: Telegram No. 337 The Acting Secretary of State to the Embassy in Greece, Washington, February 16, 1954 - 6:44 p.m. top secret Repeated for information to Ankara, Belgrade, Paris, Rome, and Frankfurt. Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d337#fn:1.3.2.2.8.4.48.5.4> 07/06/2016

испало неозбиљно; треба истицати наша схватања о пакту без нарочитих илузија у његову будућност.⁵¹⁰

Годишњица потписивања Анкарског споразума, 28. фебруара 1954. била је прилика да министри иностраних послова дају изјаве, истичући даље унапређење сарадње, али између Турске и Грчке су избијали неспоразуми око Кипра.⁵¹¹ Ипак, склопљена је Тајна конвенција између земаља чланица Уговора о пријатељству и сарадњи између Краљевине Грчке, Републике Турске и Федеративне Народне Републике Југославије о статусу њихових војних снага. Конвенција сматра да војне снаге једне чланице, ради заједничких операција, могу бити послане ради службе на територију друге чланице или пак тражити прибежиште (заклон) код исте у жељи да одреде статус војних снага једне чланице кад се те снаге нађу у служби на територији друге чланице, а у члану петнаестом се наводи да ће се код емисионе банке држава домаћина отворити два рачуна на име владе државе гошће кредитован у америчким доларима код банке у САД на рачун неопозивог кредита.⁵¹² Ова конвенција је атипична јер није још био склопљен савез војног карактера, него Уговор о пријатељству и сарадњи. Конвенција је и особена по предмету јер регулише снаге на туђој територији државе која је другог идеолошког система. Цео систем уговора није стављен у функцију, нити примењиван. Конференција генералштабова је у Анкари од 24. марта до 1. априла 1954. биле следећи корак наставка разговора допуњавањем планова усвојених у Београду, а следећи састанак предвиђен је у Атини.⁵¹³

5. 2. Бледски споразум 1954. Године као врхунац сарадње трију земаља

Потписивању Бледског споразума претходиле су посете Тита Турској и Грчкој у првој половини 1954. године. Да их није било, вероватно би се наставила равнодушност три савезника. Тито је у Анкари 13. априла 1954. године са

⁵¹⁰ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, *op. cit.* str. 119.

⁵¹¹ Исто

⁵¹² Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, *op. cit.* str. 240-53.

⁵¹³ Milan Terzić (pr.), *Balkanski пакт 1953-1954, Zbornik dokumenata*, *op. cit.* str. 578.

председником Турске Бајаром разговарао о одбијању формалног приступања ФНРЈ НАТО-у и даљој изградњи војног пакта, остао је три дана током којих је имао приватни ручак са председником, после чега је дат заједнички коминике.⁵¹⁴ После ове посете одређени су оквири у вези иселјавања појединих држављана ФНРЈ турске народности ради спајања са породицама које су већ у Турској.⁵¹⁵ Турска штампа дала је велики публицитет и истакла историјски значај председника Тита који је званичнике у Анкари успео да убеди да је време за војни пакт који се неће косити са припадношћу НАТО-у и да је Трст још мало па решен.⁵¹⁶

Тито је после повратка из службене посете Анкари, на збору у Београду појаснио како би у случају прерастања ЕОЗ у заједницу са широм основом од искључиво војне, која би била посвећена очувању мира на континенту и решавању потешкоћа које постоје у многим земљама, Југославија била спремна узети учешћа у њој. Како до уласка у ЕОЗ ипак није дошло, а пуноправно чланство у НАТО није долазило у обзир, Југославија се са западним војним структурама повезала посредно - склапањем војног дела већ раније склопљеног Балканског пакта.⁵¹⁷ Тито је видео ЕОЗ као привлачну ако се модификује у политичку димензију. Као прилог дестабилизационој улози коју би ФНРЈ играла у односу на Исток, Тито каже: „можемо наћи *modus vivendi* између Атлантског пакта и Балканског... битно је да ми не бежимо од обавеза које би проистикале из сарадње и повезаности са НАТО.“⁵¹⁸ Титу ово није био први боравак у Турској, али као државнику јесте.⁵¹⁹ У САД се није благонаклоно гледало на саопштење о

⁵¹⁴ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 636-9.

⁵¹⁵ Edvin Pezo „Komparativna analiza Jugoslovensko-Turske konvencije iz 1938. i „Džentlenskog sporazuma“ iz 1953. Pregovori oko iseljavanja muslimana iz Jugoslavije u Tursku“, *Токови историје*, бр 2. стр. 97-120. Београд, 2013. стр. 116. и 117.

⁵¹⁶ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 141. i 142.

⁵¹⁷ Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici (1948-1963)*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002. str. 41.

⁵¹⁸ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 142.

⁵¹⁹ У пролеће 1940. године, када се Тито после реферисања Коминтерни у Москви у својству генералног секретара КПЈ враћао бродом кући преко Одесе и Истанбула са канадским пасошем под именом Спиридон Мекас, иако ни грчки ни енглески није говорио, а камоли турски, морао је у

стварању савеза јер су желели и Италију у чланству како би умањили улогу Југославије, а амбасадор САД у Турској Авра Ворен (Avra M. Warren) је рекао да се више не може веровати Турцима.⁵²⁰ Разлози су били преговори о Трсту и негативно гласање о Европској одбрамбеној заједници у парламенту Француске, а и Грчка се осећала занемареном. Стефанопулос, под утицајем САД да се не жури пре припрема код савезника, изјавио је да је војни савез Грчке и Турске са неком земљом условљен њеним чланством у НАТО-у.⁵²¹

Амбасадор САД у Атини Кенон пише телеграм Стејт департменту 20. априла у коме се за инцидент са изјавама Тита и домаћина у Турској сматра да није озбиљно угрозио Анкарски пакт и војне разговоре, али је убрзао проблем координације Турске и Грчке поводом овога са ставовима САД.⁵²² Кенон верује да је могуће још шест месеци одложити даљи рад на војној алијанси јер је пребрзо, а ако се до јесени не реши питање Трста онда се да размотрити одвајање питања војне алијансе Анкарског пакта и питање Италије. Поменуо је и питање Кипра као могућу препреку.

Грчка је преузела вођство у тражењу потпоре од НАТО савезника и тражила од Италије да не уложи *veto*, у међувремену, Константин Поповић је са Капетанидисом разговарао о темама које су се тичале даљих корака 24. априла 1954. године.⁵²³

Државни секретар САД Далс амбасади у Атини 17. маја пише телеграм у коме понавља став о подршци свакој сарадњи три земље све док се не коси са обавезама две од њих у чланству НАТО-а, и посвећеност Вашингтона и Лондона

Турској остати дуже јер је имао грип, али не и југословенску визу за коју је сачекао да једна илегалка КПП дође и учрта му у пасош. Zvonko Štaubringer, *Tito građanin sveta*, op. cit. str. 52.

⁵²⁰ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 143.

⁵²¹ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 144.

⁵²² 781.5 MSP/4-2054: Telegram No. 338 The Ambassador in Greece (Cannon) to the Department of State, Athens, April 20, 1954 - noon. secret Repeated for information to Ankara, Belgrade, Frankfurt, Paris, and Rome Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d338#fn:1.3.2.2.8.4.49.5.4> 07/06/2016

⁵²³ Milan Terzić (pr.), *Balkanski пакт 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 644.

помагању Југославији и Италији да реше међусобни проблем Трста.⁵²⁴ Француска влада је предложила да САД, Британија и Француска направе трипартитни савет стручњака у Лондону како би расправили заједничко становиште о питању Балканског војног пакта.⁵²⁵ Далс у телеграму од 24. маја амбасади у Београду описује куртоазну посету амбасадора ФНРЈ Леа Матеса који је предао акредитиве Смиту, а сада упознао Далса, уз спомињање демарша САД од 22. маја о успоравању Балканског пакта и тиме одустајања у политици САД од подршке одбрамбеним аранжманима у области Југоисточне Европе тако да изгледа као у складу са тежњама Италије што је Далс негирао и представио као неспоразум.⁵²⁶ Истовремено амбасадор САД у Београду Ридлбергер (James Williams Riddleberger) шаље Стејт департменту телеграм где наводи да га је Константин Поповић обавестио о одобрењу СИБ-а да изрази неразумевање демарша јер Тито у Атини без присуства трећег члана не би ни могао да објави војни савез три земље на шта је Ридлбергер рекао да га то није спречило да у Анкари најави декларацијом ту намеру што је узбунило Италију, а Поповић је то окарактерисао као њен неодговоран став јер није у вези са Трстом нити обавезама у НАТО-у.⁵²⁷ Амбасадор САД Ридлбергер је Поповићу препоручио да успоре, а министар одговорио да се: „отишло сувише далеко у препоручивању политике коју треба следити.“⁵²⁸ Могло се по Поповићу, другачије у духу искрених односа понети па је амбасадору Велебиту у Лондону поручио да не чекајући њихов демарш, јер су истог мишљења као Вашингтон, објасни ситуацију. Очекивао се притисак и

⁵²⁴ 760.5/5–1754: Telegram No. 339 The Secretary of State to the Embassy in Greece1 Washington, May 17, 1954 - 9:12 p.m. top secret Repeated for action to Ankara, Belgrade, London, and Paris, and for information to Rome and USPolAd Trieste Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d339#fn:1.3.2.2.8.4.50.5.4> 07/06/2016

⁵²⁵ Исто

⁵²⁶ 760.5/5–2254: Telegram No. 340 The Secretary of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, May 24, 1954 - 8 p.m. top secret Repeated to Paris, London, Rome, USPolAd Trieste, Ankara, and Athens, Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d340#fn:1.3.2.2.8.4.51.5.4> 08/06/2016

⁵²⁷ 760.5/5–2454: Telegram No. 341 The Ambassador in Yugoslavia (Riddleberger) to the Department of State, Belgrade, May 24, 1954 - 8 p.m. top secret priority Repeated for information to London, Athens, Ankara, Rome, Paris, and Trieste Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d341#fn:1.3.2.2.8.4.52.5.4> 08/06/2016

⁵²⁸ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 145.

Лондона и Париза на Београд. Др Алеш Беблер, заменик министра иностраних послова био је учесник разговора Ридлбергера и Поповића и опширно је као и министар објаснио да се последице те изјаве не могу прихватити јер удаљавају из расправе најважније тачке, док је Ридлбергер истакао да је став Италије чињеница без обзира на њену неразумност. Ридлбергер у телеграму изражава свој став да је демарш имао добар учинак јер ће се после договора САД, Британије и Југославије о Трсту утицати на развој Балканског пакта у мање загрејаној атмосфери.

И пре договора о Трсту активност ФНРЈ није јењавала. Титова посета Грчкој од 2. до 5. јуна почела је дружењем у двору са краљем Павлом и краљицом Федериком. Разговор Тита и председника грчке владе маршала Александра Папагоса у Атини догодио се 3. јуна 1954.⁵²⁹ Тито је истакао потребу сарадње балканских народа и да ФНРЈ НАТО–у „не приступа... из наших специфичних разлога.“⁵³⁰ Занимљивост тог сусрета је што су двојица вођа били супротстављени поводом страна у грађанском рату у Грчкој, где је Папагос предводио борбу против комуниста, за шта је добио чин фелдмаршала, а и био је министар војске који је очувао предратни поредак док је Тито био управо супротно, илегалца комуниста који је увео нови поредак и није био заробљен од Немаца, што би вероватно било његов крај, него је постао маршал победничке револуционарне војске. Папагос је почео политиком да се бави 1951. године на наговор амбасадора САД у Атини Џона Пеурифоја тако да је Грчка улазила у стабилне воде предвођена својом верзијом Де Гола. Формиране су националне комисије стручњака за нови споразум, а Тито је прихватио Папагосов предлог о Консултативној скупштини, чиме је ублажена војна окосница.⁵³¹ Сада је Турска била на реду да успорава.

Амбасадор САД у Лондону Алдрич (Winthrop Williams Aldrich) шаље Стејт департменту телеграм 11. јуна са извештајем о првом састанку који се тиче Балканског пакта (алијансе) на коме су представници Лондона и Париза изнели само личне погледе на текст и сложили се са свим осим са члановима шест и

⁵²⁹ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 646

⁵³⁰ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, op. cit. str. 119.

⁵³¹ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 146.

седам, а разговарано је о мање формалној вези са НАТО-ом ако се споразум склопи уз обавезу да Грчка и Турска што исцрпније обавесте Северноатлантски савет пре потписивања како би наишли на повољан пријем те вести.⁵³²

Државни секретар Далс амбасади у Лондону шаље телеграм 14. јуна предвиђајући шта ће се на Радној групи о Балканском пакту изнети од стране Лондона и Париза напомињући да би неравнотежа обавеза Грчке и Турске, и можда НАТО-а, у члановима шест и седам могла штетити њиховим интересима као и осетљивост питања Трста.⁵³³ Далс наводи да НАТО не садржи уговорну забрану војне алијансе између НАТО држава и оних које то нису и да НАТО не даје право *veto* чланици за друге чланице па пошто је савез Грчке, Турске и Југославије неизбежан и неће бити одлаган у недоглед, али може утицати на повећање обавеза НАТО-а и Грчка и Турска би требало да благовремено у потпуности дају планове савеза Северноатлантском савету и чују ставове НАТО партнера као пријатељска размишљања.⁵³⁴

Амбасадор САД у Лондону Алдрич шаље Стејт департменту телеграм 17. јуна о другом састанку поводом Балканског пакта где је британски представник обавестио о захтеву из Атине да Лондон убеди Рим у разумнији став према савезу који би у случају напада из Бугарске имао аутоматизам одговора, а флексибилније решење ако би дошло из друге земље што Турској није по вољи због своје границе са СССР-ом.⁵³⁵ Лондон сматра да би потпуни аутоматизам био лош и одбојан чланицама НАТО-а, али као и Париз је мишљења да би веза НАТО-а и Балканског пакта била кроз координацију војних аранжмана са НАТО-вим и да би учешће

⁵³² 760.5/6–1154: Telegram No. 343 The Ambassador in the United Kingdom (Aldrich) to the Department of State, London, June 11, 1954 - 7 p.m. top secret Repeated for information to Paris, Ankara, Belgrade, and Athens Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d343#fn:1.3.2.2.8.4.55.5.4> 09/06/2016

⁵³³ 760.5/6–1154: Telegram No. 344 The Secretary of State to the Embassy in the United Kingdom, Washington, June 14, 1954 - 7: 11 p.m. top secret Repeated to Paris, Athens, Ankara, and Belgrade Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d344#fn:1.3.2.2.8.4.56.5.4> 09/06/2016

⁵³⁴ Исто

⁵³⁵ 760.5/6–1754: Telegram No. 345 The Ambassador in the United Kingdom (Aldrich) to the Department of State, London, June 17, 1954 - 2 p.m. top secret Repeated to Paris, Athens, Ankara, and Belgrade Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d345#fn:1.3.2.2.8.4.57.5.4> 09/06/2016

Југославије имало користи јер би се укључила у планове и командне структуре SACEUR и ако је могуће CINCSOUTH што би уз успостављање комитета за координацију Балканског пакта са НАТО-ом и евентуално политичку комисију за консултације било од користи, а могло би се обавити разменом протокола који гарантују асистенцију и консултацију Балканског пакта и НАТО-а као што је предлог и за ЕОЗ.⁵³⁶ Флексибилне гаранције су биле тежиште рада групе као и обавеза Југославије ако Турска и Грчка буду увучене у нешто поводом својих обавеза према НАТО-у.

Амерички амбасадор у Лондону Алдрич Стејт департменту шаље телеграм 18. јуна о трећем састанку о Балканском пакту на којем је представник Француске предложио да ако се Турска (и Грчка коју не спомиње) ускоро у вези споразума не обрате Вашингтону, Лондону или Паризу да им се упути демарш и да знају да је циљ да се интегрише Југославија у западне одбрамбене структуре, у сваком случају да се уклопе у војне аранжмане НАТО-а па је балканска сарадња добродошла.⁵³⁷

Заменик министра Алеш Бебелер и амбасадор Радовановић разговарали су са амбасадорима Турске и Грчке Акселом и Капетанидисом 19. јуна 1954.⁵³⁸ Преговори су потрајали, углавном зато што је било потребно пронаћи обострано прихватљиву формулу којом ће се јасно разграничити обавезе Југославије према Грчкој и Турској и њихове обавезе према Југославији у контексту НАТО-а. Две његове уговорнице су сада и у регионалном савезу на Балкану. Правни савет који је дао Милан Бартош, државни саветник за иностране послове, у вези ратификације текста војног дела Анкарског уговора гласио је да није угрожена тајност ако се зна да трећи члан регулише заједнички план одбране.⁵³⁹ Активности око уговарања су се увећавале и убрзавале. Доградње војног споразума

⁵³⁶ Исто

⁵³⁷ 760.5/6-1854: Telegram No. 346 The Ambassador in the United Kingdom (Aldrich) to the Department of State, London, June 18, 1954 - 7 p.m. top secret Repeated for information to Paris, Athens, Ankara, and Belgrade Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d346#fn:1.3.2.2.8.4.58.5.4> 09/06/2016

⁵³⁸ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 657.

⁵³⁹ Исто, стр. 653.

подразумевала је договоре команданата Прве грчке и Треће југословенске армије у Струмици, јуна и у Солуну, јула и августа 1954. када је разрађен детаљан план о координацији дејства две суседне армије на заједничком војишту.⁵⁴⁰ Југословенски начелник генералштаба Дапчевић пише грчком начелнику Китрилакису и обратно о члановима седам и осам.⁵⁴¹

Притисак САД за успоравање сарадње био је очигледан јер су звали премијера Мендереса у Вашингтон користећи економске проблеме Турске.⁵⁴² Због тога је Турска каснила са својим предлогом нацрта и била незаинтересована. Државни секретар Далс амбасади САД у Београду шаље телеграм 29. јуна о информацији коју су дали Југословени о совјетском амбасадору и претпоставци следећег корака СССР-а у виду понуде пакта ненападања са Балканским пактом и можда Бугарском, Мађарском, Румунијом и Албанијом у совјетској мировној офанзиви и нормализацији односа са Југославијом којој је у интересу да држи информисаним САД потпуно с обзиром да администрација у Вашингтону трпи критике због помагања ФНРЈ.⁵⁴³ И даље су Трст, НАТО обавезе и питање тренутка склапања споразума остали као главни опрез.

Разговори су крајем јуна настављени у Атини, али су различита виђења питања аутоматизма, односно обавеза Турске и Грчке у случају напада на територију Југославије биле неприхватљиве, као и обавеза Југославије према Грчкој и Турској, чланицама НАТО-а па су несугласице довеле до прекида, а грчки предлог да се идућег месеца састану на Бледу министри иностраних послова и потпишу уговор о савезу прихваћен што је јула 1954. одложено због недовољног времена за припрему.⁵⁴⁴

Далс амбасади САД у Београду 2. јула шаље телеграм о састанку у Атини о Балканском пакту који се може завршити пре 5. јула и могуће је обавестити

⁵⁴⁰ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, *op. cit.* str. 120.

⁵⁴¹ Milan Terzić (pr.), *Balkanski пакт 1953-1954, Zbornik dokumenata*, *op. cit.* str. 663-4.

⁵⁴² Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, *op. cit.* str. 146.

⁵⁴³ 760.5/6-2854: Telegram No. 347 The Secretary of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, June 29, 1954 - 7:17 p.m. top secret Repeated for information to Moscow, Athens, and Ankara Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d347#fn:1.3.2.2.8.4.60.5.4> 10/06/2016

⁵⁴⁴ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, *op. cit.* str. 120.

Северноатлантски савет пре него што се састану у Београду министри спољних послова три државе што је јако осетљив тренутак поводом Трста, а Италија је тражила од Турске да поверљиво због утиска у јавности, са Грчком и Југославијом подесе време састанака са преговорима о Трсту и тражи подршку САД.⁵⁴⁵ Очекивало се да се пре коначног потписивања консултују, јер САД још нису биле спремне да лобирају за пакт да не би био *fait accompli*.

Амбасади САД у Београду Далс 8. јула шаље телеграм у коме Ридлбергеру поручује да би требало што је пре изводљиво требало направити једнострану демарш САД Титу тако да се стави до знања да развој Балканског пакта може и требало би да представља важан део одбране Слободног света (Free World) – Америка прихвата као саставни део укупне политике према Југославији која, као што Југословени знају, је заснована на њиховом доприносу одбрани Слободног света па због заједничког интереса са Југославијом Далс верује да има права да расправља та питања са њима иако формално САД нису директно део предложене алијансе.⁵⁴⁶ Ипак, Југословени су били огорчени због одлагања које су приписали притиску Америке.

Стејт департменту амбасадор САД у Турској Ворен 16. јула шаље телеграм у коме се каже да је Америка сигурно имала удела у смиривању напетости у Београду, Атини и Риму и да је Турска пришла томе више савесно водећи рачуна о тренутку и повезаности са НАТО-ом и наводи како је турски државни подсекретар Бирги (Muharrem Nuri Birgi) рекао да су се Грци и Југословени сложили да се Италија прикључи пакту што пре, што су Италијани пропустили, а што се тиче одлагања Турци мисле да посета цара Етиопије Хајла Селасија (Haile Selassie) Југославији није требало да буде истог реда важности као Балкански

⁵⁴⁵ 760.5/7–254: Telegram No. 348 The Secretary of State to the Embassy in Greece, Washington, July 2, 1954 - 7 p.m. top secret priority Repeated to Belgrade for action and to London, Ankara, Paris, and Rome for information Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d348#fn:1.3.2.2.8.4.61.5.4> 10/06/2016

⁵⁴⁶ 760.5/7–854: Telegram No. 350 The Secretary of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, July 8, 1954 - 7:12 p.m. top secret Repeated for information to Athens, Ankara, London, Paris and Rome Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d349#fn:1.3.2.2.8.4.65.5.4> 10/06/2016

пакт.⁵⁴⁷ По Ворену двоумљење Италије, брзоплетост Грчке, сумњичавост Југославије су већ коштале Запад могућности за велику победу у Хладном рату и отежали стваран развој његове колективне снаге.⁵⁴⁸

Јасно је да није било лако наћи начин узајамне обавезе, а осим тога је било потребно да се две земље чланице НАТО барем незванично саветују са својим партнерима у том савезу, како не би дошло до супротстављања њихових претходно преузетих обавеза и закључења уговора с једном земљом која није била, нити имала намеру да постане члан НАТО-а.⁵⁴⁹ САД и десне политичке снаге у Грчкој и Турској настојале су да укључе Југославију у НАТО. Уговор о савезу је предвиђао да права и обавезе које за Грчку и Турску произлазе из Балканског пакта не утичу на права и обавезе из Северноатлантског уговора. Први проблем се састојао у жељи Југославије за потпуним аутоматизмом узајамних обавеза, што би могло увући у рат са Италијом Грчку и Турску. Други проблем би био ако би Грчка и Турска ступиле у рат, а да нису нападнуте директно, него по обавези из Атлантског пакта, то би увукло Југославију у рат НАТО-а, на шта Југославија не би могла да утиче јер није члан, а то би се испоставило као прикривени улазак ФНРЈ у НАТО.⁵⁵⁰ Преговори су застали у јулу и због иницијативе СССР-а за побољшање односа са ФНРЈ јер се стезао ланац савеза који су САД пројектовале око Евроазије. Кеприли је амбасадору Југославије у Анкари саопштио да је обавештен о жељи Италије да приступи савезу који би тиме био квадрипартитни пакт и моли да се размотри ово, што је очигледно била иницијатива САД.⁵⁵¹ Од ове својеврсне уцене се одустало на иницијативу Лондона. Непријатност успоравања продубљивања сарадње која се појавила у претходном периоду председник грчке владе Папагос спомиње у поруци Титу, на

⁵⁴⁷ 760.5/7–1654: Telegram No. 352 The Ambassador in Turkey (Warren) to the Department of State, Ankara, July 16, 1954 - 5 p.m. top secret Repeated for information to London, Paris, Rome, Athens, Belgrade, and Trieste Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d352#fn:1.3.2.2.8.4.67.5.4> 11/06/2016

⁵⁴⁸ Исто

⁵⁴⁹ Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, op. cit. str. 256.

⁵⁵⁰ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 147.

⁵⁵¹ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 149.

шта Тито отписује Папагосу 17. јула 1954. изражавајући такође неспокојство јер преговори, у Атини договорени, нису почели.⁵⁵²

Стејт департменту је 17. јула послат телеграм од америчког изасланика у Италији Дурброва (Elbridge Durbrow) који преноси своје утиске из одвојених разговора са три италијанска званичника поводом одговорности САД за одлагање Балканског пакта како би био истовремено потписан са споразумом о Трсту што им је негирао јер директне везе нема између два питања и да САД није директно уплетена у Балкански пакт па се чуди зашто Рим тражи текст уговора од Вашингтона, а не од Атине или Анкаре и да се тражи *столица* са натписом Италија у пакту као оснивач, али постоји неповерење према Титу.⁵⁵³ Очекивало се да Италија буде самостална у наступу према Балканском пакту, а не да Вашингтон буде агент Рима.

У години после Стаљинове смрти није било индиција да ће СССР битније променити свој однос према Југославији, па је учињен и следећи корак у приближавању балканских савезника. Амбасадор СССР-а, Ваљков (Василиј Алексеевич Ваљков) је дан пред наставак разговора о савезу предао Титу писмо Хрушчова, у којем се каже да у извесном смислу признају грешку из 1948. и говори да је КПЈ била у праву.⁵⁵⁴ И поред тога, темељни напори су произвели документацију на коју се могло ослонити у склапању следећег нивоа повезивања три земље о чему сведочи читава фасцикла из архива – Југословенски документи пред Блед – Протокол о основању консултативне скупштине, Уговор о савезу, Заједнички извештај делегација владама и саопштење комисије за израду нацрта споразума Југославије, Грчке и Турске јула 1954.⁵⁵⁵

⁵⁵² Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 675-6.

⁵⁵³ 760.5/7-1754: Telegram No. 353 The Chargé in Italy (Durbrow) to the Department of State, Rome, July 17, 1954 - 2 p.m. top secret priority Repeated for information to London, Ankara, Athens, Belgrade, and Paris Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d353#fn:1.3.2.2.8.4.68.5.4> 12/06/2016

⁵⁵⁴ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, str. 149. и Petković Ranko (et al.), *1948 - Jugoslavija i Kominform: pedeset godina kasnije*, Međunarodna politika, Službeni list SRJ, Arhiv Jugoslavije, FPN, Beograd, 1998. str. 309-337.

⁵⁵⁵ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 666-674.

Разговор Тита и групе протестанских јавних делатника из Америке на њиховом путу по Европи, као учесници семинара Едија Шервуда (George Sherwood Eddy), одвијао се 18. јула 1954. Предводио их је декан Мекалестер колеџа из Сент Пола у Минесоти. Тито се с њима задржао у пријатељском разговору и одговорио им је на многа питања која наводимо као пример његових размишљања непосредно пре учвршћивања односа са Грчком и Турском. Декан др Хантли Дипре (Hantley Dupre) интересовао се колике су разлике између совјетског и југословенског комунизма. Титов одговор био је да главна разлика између комунизма Совјетског Савеза и у Југославији проистиче из унутрашњег развитка ФНРЈ и пута којим иде - има као главни елемент друштвеног уређења, децентрализацију, из тога демократизацију у привредном и политичком погледу, а разуме се, на међународном терену разликује се у гледању на разне постојеће проблеме, посебно на равноправност великих и малих народа.⁵⁵⁶ На коментар једног професора о томе да су Маркс и Енгелс сматрали да истински социјалистички поредак не може постојати у свету у којем постоје било какви капиталистички системи и питање да ли је могућ сукоб између два светска система или је могућа коегзистенција Тито је одговорио да су Маркс, Енгелс и Лењин данас живи сигурно би били први који би казали да ова два система могу коегзистирати, јер би иначе морали уништити један другог - кад би се остало при томе да не могу живети један поред другог, сукоб би био неизбежан и читаво човечанство би ушло у нову катастрофу, јер то што су они говорили било је у XIX веку а сада је XX, у којем се човечанство развило и отишло напред, тако да се неке ствари морају мењати - као пример Тито даје различите система, разне методе социјализма, или капитализма, у којем има разних варијанти унутрашњих система, а „Југославија је доказ да и у комунистичком, односно социјалистичком постоје и да ће се развијати разне варијанте, према специфичним условима и на често постављано питање могућности коегзистенције два система мишљења је, и убеђен да је коегзистенција могућа и људи морају имати две ствари пред очима, а то су рат и мир јер ако полазимо од становишта апсолутног мира, односно ако се сматра да је мир апсолутно потребно осигурати ради људи, ради културе итд.

⁵⁵⁶ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 9, 1. I - 31. XII 1954. Напријед, Загреб, 1959. стр. 207.

онда морамо тражити додирне тачке у којима се та два система могу сложити, па ни два човека немају иста гледишта, а међу државама је исто као и међу људима и зато у тим односима треба узимати оне елементе, који говоре за мир - ми смо за мир.⁵⁵⁷ На коментар да је Лењин дефинисао империјализам као последњу фазу капитализма пре његове пропасти и замењивања комунизмом и питање да ли искуство Југославије са Совјетима од 1945. до 1948. године говори да империјализам није само појава у капитализму Тито одговара да је ствар у томе што свака капиталистичка земља није и империјалистичка јер капитализам је унутрашњи облик система док империјализам потиче из других побуда – ту је реч о сили која хоће да буде још јача, ту су освајачки методи, борба за проширење територије па империјализам није само својство капиталистичке земље него гледано кроз Стаљинску политику односа између малих и великих земаља, он је израз експанзионистичких тенденција, израз силе уопште.⁵⁵⁸ Тито као да је мало више био на страни Запада у овим одговорима јер није навео да није ни свака социјалистичка земља империјалистичка или је као убеђени комуниста подразумевао да то свакако није случај.

Грчка је средином јула 1954. преузела улогу да убрзава преговоре. Папагос у поруци Титу, изражава неспокојство непријатним развојем преговора о чему је упутио поруку и председнику Турске у нади заједничког утврђивања датума састанка и потписивања савеза, на шта је Тито одговорио да је савез потребан.⁵⁵⁹ ФНРЈ је ублажила спорни члан два о узајамним обавезама чланица и потпуно укидање или промену дела о обавезама Југославије према Турској и Грчкој као чланицама НАТО–а у члану шест што је прихваћено.⁵⁶⁰

Државни секретар САД Далс амбасади у Лондону шаље телеграм 28. јула о британском предлогу за сарадњу и заједничком планирању између Балканског пакта и НАТО-а што је у сагласју са поднеском Турске који ће задовољити жеље Париза, а тешко ће добити одобрење Југославије за размену поверљивих писама

⁵⁵⁷ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 9, op. cit. str. 211-2.

⁵⁵⁸ Исто, стр. 212-3.

⁵⁵⁹ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, op. cit. str. 120.

⁵⁶⁰ Исто, стр. 120-1.

као што Лондон жели и то може угрозити питање Трста, па ако Лондон и Париз инсистирају, да Северноатлантски савет тајном препоруком поздрави Балкански пакт у случају да Југославија, Грчка и Турска намеравају да сарађују заједничким војним планирањем Балканског пакта и НАТО-а.⁵⁶¹ Јасно је разликована наведена сарадња од укључења Југославије у НАТО, али у сваком случају се очекивало да није у супротности са одредбама уговора НАТО.

Стални представник Сједињених држава у Северноатлантском савету Хјуџис (Hughes) из Париза 29. јула шаље телеграм Стејт департменту о дискусији која се тога дана водила у савету, а отворили су је званичном изјавом представници Грчке и Турске, без ичега новог, наглашавајући повезивање Југославије са Западом и важност ње за одбрану Грчке тако да је пакт на страни Запада, а из својих добрих разлога није хтела у НАТО док је представник Турске нагласио интеграцију Балканског пакта у НАТО као следећи корак законског и органског карактера попут ЕОЗ посебним протоколима и аранжманима за заједничко састајање желећи и Италију у чланству.⁵⁶² Сви стални представници осим исландског су одобравали акције и били захвални за начин консултовања док су Канада, Норвешка и Данска додале да не разумеју тај пакт нити зашто се о њему на савету дискутује, а Италија, Француска и Белгија истакле да члан два нацрта не прекорачи изван члана пет НАТО и став Белгије о члану седам из нацрта о географском ограничавању на агресију на Балкану док је Италија инсистирала на интеграцији војних планова у стратешки концепт НАТО-а, а Холандија предложила да Грчка и Турска имају посебну одговорност за обавештавање савета о политичким намерама власти Југославије што би се могло остварити и на здруженим састанцима Балканског пакта и министара НАТО-а.⁵⁶³ Очекивало се

⁵⁶¹ 760.5/7–2754: Telegram No. 354 The Secretary of State to the Embassy in the United Kingdom, Washington, July 28, 1954 - 6:52 p.m. top secret niact Repeated for action to Paris and for information to Athens, Ankara, Belgrade, and Rome Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d354#fn:1.3.2.2.8.4.69.5.4> 12/06/2016

⁵⁶² 760.5/7–2954: Telegram No. 355 The United States Permanent Representative on the North Atlantic Council (Hughes) to the Department of State, Paris, July 29, 1954 - 8 p.m. top secret Repeated for information to Athens, Ankara, Belgrade, Rome, and London Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v08/d355#fn:1.3.2.2.8.4.70.5.4> 13/06/2016

⁵⁶³ Исто

потпуно информисање НАТО-а од Грчке и Турске о војном планирању, а одобрено је од савета и пакт и потрага за формалном и органском везом са НАТО-ом што још није било одобрено.

Салко Фејић, задужен за политичке односе са Западном Европом у министарству иностраних послова Југославије, у Београду је разговарао са италијанским амбасадором у ФНРЈ Франческом Аркирафијем (Francesco Paolo Vanni D'Archirafi) 30. јула 1954. године. Амбасадор га је обавестио да Италија нема ништа против даље сарадње на Балкану, иако ће у више наврата – да ли због питања Трста или неравнотеже у унутрашњој италијанској политици са честим сменама влада и изборима – долазити и до наклоности и до супротстављања савезу на Балкану.⁵⁶⁴ Упркос успоравању јула 1954. године, састављен је План координације дејства Прве грчке армије и Треће југословенске армије у заједничкој грчко-југословенској тактичкој зони.⁵⁶⁵ Иницијатива Југославије је ублажавала члан два о узајамним обавезама и члан шест о обавезама Југославије, на којем су Турска и Грчка инсистирале, тако да је дорађен и усвојен.⁵⁶⁶ Југославија је о шестом члану ипак морала имати задњу реч јер се ње тицао. Формулација је обухватила претходно консултовање које је сачувало пакт као одбрамбену организацију без идеолошких премиса, независну од НАТО-а.⁵⁶⁷ Тако је очувано самостално одлучивање о одбрамбеном рату. Грчку и Турску су исто интересовале војне теме.

Саветник турске амбасаде Коч (Коç) и др Беблер разговарали су 4. августа 1954. године.⁵⁶⁸ Југословенски пројекат протокола о оснивању консултативне скупштине земаља потписница Анкарског споразума датиран је 4. августа 1954.

⁵⁶⁴ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 681. Лоши и затегнути односи Рима и Београда били су проблем који је компликовао односе око Балканског пакта. Са Италијом је решен проблем Трста 1954. године доношењем Меморандума о сагласности којим је Југославија оставила Трст Италији, али добила зону Б и два села из зоне А. После решења Тршћанског проблема, Југославија и Италија развијају односе даљим унапређењем политичких и економских односа.

⁵⁶⁵ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 682.

⁵⁶⁶ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 151.

⁵⁶⁷ Исто

⁵⁶⁸ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 703.

године.⁵⁶⁹ Предлог правног савета ДСИП-а за оснивање Балканског института исто је дат 4. августа 1954. године.⁵⁷⁰ Турски државни подсекретар Бирги разговарао је са др Беблером 7. августа 1954. године.⁵⁷¹ О неизвесности понашања СССР-а упозоравао је турски министар Кеприли па попуштање затегнутости у свету није још помињано.⁵⁷²

Заседање министара иностраних послова Грчке, Турске и Југославије од 6. до 9. августа 1954. године на Бледу (Титова вила) и разговор војних експерата на Бледу од 7. до 8. августа 1954. године уобличио су договор.⁵⁷³ Као след дипломатских контаката, разговора и пре свега Титових путовања од 12. до 18. априла у Турску и од 2. до 6. јуна у Грчку, потписан је 9. августа 1954. године на Бледу Уговор о савезу, политичкој сарадњи и узајамној помоћи између Федеративне Народне Републике Југославије, Краљевине Грчке и Републике Турске чиме је закључен војнополитички савез три државе.⁵⁷⁴ Претходни споразуми су већ предвиђали сарадњу оружаних снага и њихов статус на територији друге уговорнице и учвршћивали мир кроз сарадњу као одбрамбени савез без идеолошке обојености, заснован на члану 51. Повеље УН и активне мирољубиве коегзистенције на основу права суверених земаља на самоодбрану, а савезу је придаван изразито војно-одбрамбени карактер који узајамно обавезује. Оправдано је питати се да ли је то био корак више у спољнополитичкој калкулацији Тита или је тако баш и планирао?⁵⁷⁵ Балкански пакт 1953-54. године као тројни политички и војни савез Грчке, Југославије и Турске, склопљен је на двадесет година ради очувања мира на Балкану и одбране слободе, независности и територијалне целовитости земаља потписница.

⁵⁶⁹ Исто, стр. 705.

⁵⁷⁰ Исто, стр. 700.

⁵⁷¹ Исто, стр. 709.

⁵⁷² Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 152.

⁵⁷³ Milan Terzić (pr.), *Balkanski пакт 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 726.

⁵⁷⁴ Momir Stojković (pr.), *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 258-62. uporedi Milan Terzić (pr.), *Balkanski пакт 1953/1954, zbornik dokumenata* op. cit. str. 722-6.

⁵⁷⁵ Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom, op. cit. str. str. 401.

Циљ да се Југославија било како повеже са НАТО-ом био је проблем који је дипломатија ФНРЈ успешно решила па су Грчка и Турска почетком августа биле спремне да потпишу уговор јер је НАТО констатовао да нема препрека да те две земље приступе новом уговору с Југославијом.⁵⁷⁶ Бледски уговор претходно постављена начела сарадње претвара у односе савеза, после чега политички односи и сарадња постају тешњи и конкретнији. Уговор је знатно опсежнији од Анкарског и обухвата његов садржај, али је проширује и има четрнаест чланова. Три земље се овим уговором обавезују да ће све међународне спорове у које би биле умешане решавати мирним путем, да ће сваку оружану агресију против једне или више њих на ма ком делу територије сматрати агресијом против свих страна уговорница и њима пружити помоћ. У циљу остваривања ових задатака предвиђено је оснивање Сталног савета састављеног од министара иностраних послова, који ће се састајати два пута годишње и који у међувремену обавља своје послове посредством Сталног секретаријата.

Преамбула се, слично као и у уговору из 1953. године, позива на Повељу УН, а такође се помиње и претходни Анкарски уговор. Бледски уговор обавезује стране уговорнице да потврде верност начелима Повеље УН и да допринесу одржавању мира, учвршћивању безбедности, развоју мађународне сарадње, чувајући међусобно територијални интегритет, као и политичку независност у сагласности с начелима и одредбама Повеље УН, учвршћујући основе пријатељства и сарадње постављене у Анкари 1953. Тај уговор се показао као ванредно делотворан инструмент, имајући у виду да је тај уговор увек био схватан као први корак ка савезу и чланице убеђене да је остварење таквог савеза нужно, уверене да ће успостављање система колективне безбедности међу њима путем закључења уговора о савезу претстављати не само одлучујући фактор за њихову сопствену безбедност и независност, већ и добробит за све друге земље привржене праведном и правичном миру, нарочито оне које се налазе на њиховом подручју, одлучили су да закључе Бледски уговор. Пуномоћници одређени да га потпишу су државни секретар за иностране послове ФНРЈ Коча Поповић, министар иностраних послова Грчке

⁵⁷⁶ Leo Mates, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, op. cit. str. 257.

Стефанос Стефанопулос и министар иностраних послова Турске Фуад Кеприли који су поднели своја уредна пуномоћја.

Првим чланом стране уговорнице обавезују се да, сходно одредбама Повеље УН, решавају мирним путем све међународне спорове у које би могле бити умешане и да се у својим међународним односима уздрже од претње или употребе силе на било који начин који не би био у сагласности с циљевима УН. Пошто се подвлачи обавеза о мирном решавању спорова и уздржавању од примене силе или претње силом у међународним односима, споразум је био у складу са системом УН што се и поштовало.

Другим чланом стране уговорнице су се сагласиле да ће сваку оружану агресију против једне или више од њих сматрати као агресију против свих и у вршењу права легитимне, индивидуалне и колективне самоодбране, по члану 51. Повеље УН, пружити помоћ, индивидуално и колективно, нападнутој страни или странама, предузимајући, по заједничком договору, одмах све мере, подразумевајући и војну силу, коју буду сматрале потребном за ефикасну одбрану, а стране уговорнице, уз резерву члана осам, обавезују се да неће закључити мир, нити било какав други аранжман са агресором, сем по претходном међусобном споразуму. Најважнија ставка је да свака оружана агресија против једне или више њих, на било који део њихове територије, сматра се да је против све три стране, које ће, вршити право легитимне одбране укључујући употребу оружаних снага за ефикасну одбрану.

Чланом трећим, стране уговорнице обавезују се да пружају једна другој помоћ у циљу одржавања и појачања њихове одбрамбене способности. Предвиђено је трајно пружање међусобне помоћи у сврху остварења уговора.

Чланом четвртим, у циљу да се обезбеди ефикасна примена уговора, решено је да се установи Стални савет у чији ће састав ући министри иностраних послова, као и други чланови влада страна уговорница чије би присуство изискивала ситуација и природа питања која ће бити разматрана, а одржаваће редовне састанке двапут годишње и ван редовних заседања, кад год владе свих страна уговорница то буду сматрале за потребно. У време када не заседа, Стални савет обављаће своје функције посредством Сталног секретаријата Анкарског уговора. Конференција Министара иностраних

послова предвиђена првим чланом Анкарског уговора, замењује се Сталним саветом који ће одлуке по суштинским питањима доносити једногласно. Генералштабови Страна уговорница наставиће, са својим заједничким радом започетим сходно члановима другим и трећим Анкарског уговора, водећи рачуна о одредбама овог Уговора. Набројани организациони облици сарадње у оквиру Савета министара и сталне сарадње генералштабова оружаних снага позивају се на одредбе Анкарског уговора.

Пети члан каже да, у случају да наступи ситуација о којој је реч у члану другом овог уговора, стране уговорнице приступиће одмах међусобном консултовању и Стални савет ће се неодложно састати да би одредио мере, поред оних које су већ предузете на основу наведеног другог члана, чије би заједничко предузимање налагала ситуација.

Чланом шестим се у случају озбиљног погоршања међународне ситуације, а нарочито на подручјима где би то погоршање могло негативно да делује на безбедност на њиховом подручју, стране уговорнице консултовати се у циљу разматрања ситуације и одређивања свога става, свесне да оружана агресија против које друге земље, а не против сопствених, може тиме што би се проширила угрозити безбедност и интегритет једне стране уговорнице или више њих. Сагласили су се да у случају оружане агресије против земље према којој једна или више страна уговорница, у тренутку потписивања овог уговора, имају обавезе узајамне помоћи, стране уговорнице консултовати у погледу мера које би било умесно предузети, у сагласности с циљевима УН, да би се супротставило ситуацији која је на тај начин створена на њиховом подручју и могућ је хитан састанак Сталног савета. У вези с тим најзначајнији је део који прецизира однос према обвезама Турске и Грчке из Североатлантског уговора јер случају оружане агресије на једну уговорницу, према којој су једна или више међу странама уговорницама, у моменту потписивања овог уговора, преузеле уговор о међусобној одбране стране ће се међусобно консултовати о мерама које треба предузети у складу с циљевима УН.

Седмим чланом стране уговорнице одређују да ће одмах обавестити Савет безбедности УН о оружаној агресији чија би жртве оне биле, као и о предузетим мерама легитимне самоодбране, а обуставиће те мере када Савет

безбедности ефективно предузме мере по члану 51. Повеље УН. Владе Страна уговорница даће, без одлагања, изјаву предивиђену Резолуцијом Генералне скупштине УН бр. 378(V).А од 17. новембра 1950. о дужностима држава у случају избијања непријатељстава и поступиће сходно поменутој Резолуцији.⁵⁷⁷

Осми члан потврђује одлуку страна уговорница да не учествују ни у каквој коалицији упереној против једне од њих и да не преузимају никакву обавезу у несагласности са одредбама уговора.

Девети члан каже да одредбе уговора не утичу и не могу са тумачити као да ма на који начин утичу на права и обавезе које проистичу из Повеље УН.

Члан десети каже да одредбе уговора не утичу и не могу се тумачити као да ма на који начин утичу на права и обавезе које за Грчку и Турску проистичу из Северноатлантског уговора од 4. априла 1949. О томе се строго водило рачуна.

Једанаести члан оставља Анкарски уговор од 28. фебруара 1953. на снази уколико није измењен одредбама овог уговора, а стране уговорнице сагласне су да у погледу трајања Анкарског примене одредбе члана трианести тог уговора.

Дванаестим чланом се одредбе члана деветог Анкарског уговора усвајају под истим условима за овај уговор.

Тринаести члан одређује трајање уговора на двадесет година, до 1974. године. Ако га ниједна од страна не откаже годину дана пре истека овог рока, он ће се сматрати прећутно продуженим за још једну годину и тако даље, све док га једна од уговорница не откаже.

Четрнаести члан на крају каже да ће уговор бити ратификован од страна уговорница сходно њиховим уставним прописима и ступити на снагу на дан депоновања последњег ратификационог инструмента, а биће депоновани код Министарства иностраних послова Краљевине Грчке и регистрован код УН,

⁵⁷⁷ *Duties of States in the event of the outbreak of hostilities* 72 C.1 A/PV.308 17 Nov. 1950 49-5-1 non-recorded A/1500 Internet, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/059/76/IMG/NR005976.pdf?OpenElement> 11/05/2016

састављен на француском језику у три иста примерка – по један предат свакој страни.

Симболичним укрштањем руку три министра иностраних послова показана је решеност чланица да солидарно са укупно милион и петсто хиљада војника - седамдесет дивизија бране своју независност и територијални интегритет - значај савеза је у тренутку потписивања и касније остао споран и разнолико оцењиван, а догађаји који су га пратили су гурнуле војне премисе у други план у односу на његове политичке импликације.⁵⁷⁸

После потписивања на Бледу је одржан пријем министара спољних послова Грчке, Турске и Југославије код председника Тита. Телеграми узајамних честитки Павла - краља Хелена, председника републике Турске - Бајара и председника ФНРЈ - Тита су размењени у наредна два дана.⁵⁷⁹ Идуће године у посету Југославији дошао је грчки краљ Павле.

Наставак сарадње био је обећавајући. Војни изасланици и начелници генералштабова интензивно се дописују септембра 1954. године о састанку војних делегација и конференцији три начелника генералштабова са одбрамбеним темама.⁵⁸⁰

По закључцима Бледске конференције, одржана је у Атини 21, 22. и 27. септембра 1954. Прва конференција генералштабова са циљем разматрања дотадашњих резултата, разматрања уговора са војне стране и директива за даљи рад, што је било тражење компромиса око нејасних одредби јер су уступци учинили своје и антагонизовали Југославију с једне и друге две државе с друге стране.⁵⁸¹ Турска и Грчка су сматрале напредак малим и истицале да је НАТО пример правог савеза. Југословени су инсистирали да национални планови не би требало да буду подређени ширим интересима него обрнуто, нити да се Југославија прилагођава НАТО-у, нарочито да се команда не подређује када

⁵⁷⁸ Драган Богетић, „Сједињене Америчке Државе и формирање Балканског пакта 1952-1955“, *Архив*, 2/2, стр. 186-197. Београд, 2001. стр. 197.

⁵⁷⁹ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 747.

⁵⁸⁰ Исто

⁵⁸¹ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 153.

заједничке снаге делују од Подунавља до Македоније и Тракије јер свака нација би требало свој сектор да брани.⁵⁸² Нејединство је водило ка крају сарадње.

Прва конференција начелника генералштабова трипартитног савеза одржана је на Бледу 11. октобра 1954. године.⁵⁸³ Трилатерални војни разговори ФНРЈ, Турске и Грчке одржани су и у Атини од 4. до 12. новембра 1954. године⁵⁸⁴

Бледски уговор у односу на Анкарски, који је и даље био на снази, унео је новине у погледу сарадње подигавши односе на ниво савеза, стварајући Стални савет и одређујући обавезе чланица заједничком одбраном у случају агресије. Уговор је војну сарадњу уобличио као политички и војно-одбрамбени савез са трајањем од двадесет година. Уговорнице су предвиделе да ће сваку војну агресију против једне од њих сматрати агресијом на све стране уговорнице и да ће нападнутој земљи притећи свим средствима, у складу са одредбама члана 51. Повеље УН параграф други. У циљу ефикасне примене уговора, основан је Стални савет, којег чине министри иностраних послова и други чланови владе, а који се састаје два пута годишње (члан 4).

Ранко Петковић о том добу каже: „У специфичним условима који су владали на Балкану педесетих година, Балкански пакт је обновио и реафирмисао идеју балканске сарадње, насупрот сукобљавању тих земаља у претходном периоду...“⁵⁸⁵ Ипак, та сарадња била је подстакнута од страних интереса као и многи сукоби. Турска је тај интерес наставила да спроводи повезивањем земаља средњег истока у англоамерички војни блок.⁵⁸⁶

У СССР-у долази до оставке Маљенкова и учвршћивања Хрушчова и Булгањина. Европску одбрамбену заједницу Француска одбија гласањем њене скупштине августа 1954. иако је предлог дошао из Париза, а поред напора Жана Монеа (Jean Monnet) план се и звао по француском премијеру Плевену (René Pleven). Војна страна сарадње Југославије у Балканском пакту тада је умањивана у

⁵⁸² Исто, стр. 154.

⁵⁸³ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 768.

⁵⁸⁴ Исто, стр. 777.

⁵⁸⁵ Ранко Петковић, *XX век на Балкану: Версај, Јалта, Дејтон*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996. стр. 138.

⁵⁸⁶ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 232.

корист економске, политичке и културне.⁵⁸⁷ Став Италије поводом Бледског уговора био је, као и раније, под различитим утицајима из унутрашње политике, уз обзир према ставу САД па би се и она нашла у том друштву да је то од ње очекивано.⁵⁸⁸

Наставак договора новембра 1954. био је Пета трипартитна конференција војних представника у Атини када се разговарало о разради војних планова, а Шеста је требало да буде у Београду. Упутства југословенског државног подсекретара Беблера о перспективама Балканског пакта, упућена за личну информацију амбасадама и посланствима ФНРЈ децембра 1954. показује смањен интерес за тројну сарадњу о чему говоре и проблеми око успостављања Консултативне скупштине у вези састанка министара.⁵⁸⁹ Смањен је интерес за тројну сарадњу због нормализације односа Београда и Москве што се видело по успоравању ратификовања и приметно од децембра 1954 године.⁵⁹⁰

Ипак, први састанак Сталног савета је одржан у Анкари од 28. фебруара до 2. марта 1955. године. На њему је, поред закључења Споразума о Балканској саветодавној скупштини, одлучено о оснивању Балканског института и о сазиву тројне привредне конференције. Скупштина би била састављена од по двадесет посланика које одаберу сва три национална парламента земаља уговорница, као стални орган у циљу проучавања питања јачања тројне сарадње у свим областима. Одлучивало би се већином гласова, али тако да би одлука била усвојена тек ако се постигне већина у свакој од три националне делегације. Стални савет – министри спољних послова држава потписница, предвиђен као једно од тела Балканског пакта, последњи пут се састао 1955. Саветодавна скупштина би имала карактер регионалне организације сагласан Повељи УН, али се није никада саставила.⁵⁹¹ Балканска саветодавна скупштина као заједнички орган требало је да буде на снази колико и пакт, а Стални савет установљен још на првом заседању

⁵⁸⁷ Исто

⁵⁸⁸ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 734.

⁵⁸⁹ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, op. cit. str. 122.

⁵⁹⁰ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 808.

⁵⁹¹ Duško Lopandić, Jasminka Kronja, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*, op. cit. str. 49.

министара спољних послова служио је да би се три земље координисале и развијале односе.⁵⁹² На том састанку министар Поповић говорио је о опасности постојања блокова и трке у наоружању, а министар Кеприли као главни императив спољне политике своје земље истакао је повезивање земаља Средњег истока за Турско-ирачки пакт, којем би пришли Иран и Египат, док је министар Стефанопулос изразио жељу да Грчка учествује и у том пакту.⁵⁹³

Позиција еквилибристе Југославије је дошла до изражаја па се планови нису повезивали са НАТО. Балкански пакт је већ у току 1955. године у пракси био замрзнут, првенствено због сукоба Грчке и Турске око Кипра, као и због постепеног губљења интереса за тај савез од стране Југославије, после нормализације њених односа са СССР-ом и другим социјалистичким земљама. Балкански пакт је изгубио свој *raison d'être* као одбрамбени војни савез.

Упркос успоравању сарадње, трилатерални војни разговори вођени су у Београду од 5. до 14. арила 1955.⁵⁹⁴ Посета премијера Турске Мендереса Југославији од 4. до 9. маја 1955. догодила се на иницијативу Анкаре, када је на површину испливала супротност о улози савеза и изнесено турско виђењу обмане СССР-а поводом попуштања, што је по њима илузија, па је опрез неопходан, а неутрализам који путем у Индију и Бурму Тито Арапима показује није добар.⁵⁹⁵ На Западу је тумачено да Тито жели неутрализам.⁵⁹⁶ Кардељ је на то рекао: „Наша политика ни у ком случају не може да се назове неутралистичком... политика која разбија неутралистичке илузије, односно, која тежи за тим да се неутралистичке илузије разбију у директној конфронтацији са могућностима споразума са Совјетским Савезом. Према томе, ми нисмо за то да се слабе наши одбрамбени напори и наша одбрамбена снага, наш одбрамбени систем.“⁵⁹⁷ Нова спољнополитичка стратегија је можда могла да раскринка обману СССР-а.

⁵⁹² Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 273-6.

⁵⁹³ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 233.

⁵⁹⁴ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 820.

⁵⁹⁵ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 234.

⁵⁹⁶ F. A. Voigt "Tito Wants Neutralism" *The Freeman*, New York Vol. 4, No.4 November 16, 1953, Internet, <http://mises.org/journals/oldfreeman/Freeman53-11b.pdf> 11/09/2014

⁵⁹⁷ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, op. cit. str. 234.

Мендерес је инсистирао на повезивању са НАТО-ом ради преваге снага против СССР-а. Одговорено му је да: „Повезивање Балканског савеза са Атлантским пактом би у данашњој ситуацији било политички нецелисходно, јер би се то могло приказати као заоштравање односа и неспремност на споразум у циљу попуштања затегнутости, што би само компромитовало Балкански савез као независан одбрамбени регионални савез и нанело му морално политичку штету.“⁵⁹⁸ То је био последњи покушај привлачења Југославије у НАТО, а сарадња САД са Турском је још продубљивана иако је већ била члан НАТО-а. Споразум о располагању вишковима материјала и опреме посланог на основу програма за помоћ у заједничкој одбрани између САД и Турске закључен је разменом нота у Анкари 26. маја 1955. године.⁵⁹⁹

Југословенски државни подсекретар за иностране послове Срђа Прица и грчки амбасадор у Београду Филон (Φίλων Φίλων) постављен децембра 1954. разговарали су јуна 1955. године у Београду о актуелним питањима сарадње ове две државе јер су односи са Турском били по страни због турских изгреда против Грка.⁶⁰⁰ Вељко Мићуновић разговара са грчким амбасадором Филоном у Београду септембра 1955. године.⁶⁰¹ Амбасадор Филон, као врхунац својих активности 1955. године, у септембру има сусрет са председником СИБ-а Кардељом и министром спољних послова Поповићем.⁶⁰² Спор Грчке и Турске око Кипра је довео савезништво у питање, а демонстрацијама и нередима у Истанбулу и Измиру и насиљем према преосталој грчкој мањини, савезништво Турске и Грчке се доводи у још гору позицију. Балкански новинарски савез прекида рад и припреме Балканске саветодавне скупштине се прекидају, оснивање Војне секције Секретаријата пакта није кренуло, а камоли економска сарадња Балканске

⁵⁹⁸ Исто, стр. 235.

⁵⁹⁹ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 271-3.

⁶⁰⁰ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 854.

⁶⁰¹ Исто, стр. 857.

⁶⁰² Исто, стр. 857. и 860.

привредне коморе што би био привид пожељан бар за ФНРЈ поводом односа са СССР-ом.⁶⁰³

Турској је било важно да и они као Грчка одрже дипломатску пажњу Београда па је турски амбасадор у Београду Сади Кавур (Şadi Kavur) имао састанак са Кочом Поповићем, претходно уручивши Меморандум о посети Хрушчова као политици разбијања јединства са Западом.⁶⁰⁴ На степен неспоразума Грчке и Турске указују белешке југословенских представника и дипломатски извештаји током септембра 1955. што је отворило Југославији могућност посредовања и у том спору чиме је оснажила свој међународни положај и водило померању блискости ка билатералној сарадњи са Грчком.⁶⁰⁵ Војни део сарадње одвијао се са најмање неспоразума па је у Солуну октобра 1955. одржана Четврта конференција команданата Прве грчке и Треће југословенске армије.⁶⁰⁶

Југословенска страна је радила на пословима балканских договорних обавеза пошта, приватног права, Бироа Балканског секретаријата и Статута Балканског института. Предлог са априлског састанка у Београду, да се Седма трипартитна конференција одржи у Анкари, најкасније до новембра 1955, никад није остварен. Криза у односима Грчке и Турске и постепена промена југословенске спољне политике су два главна разлога за заустављање тројне сарадње.

Амерички амбасадор Ридлбергер, изражавајући забринутост 18. новембра 1955. године, на састанку са Поповићем цитира Далса: „Тито је у праву, шта вреде сви ти војни договори ако нема сарадње.“⁶⁰⁷ Пакт је мртво слово на папиру, али се југословенска дипломатија ангажује у смиривању ситуације тако што - мењајући улогу амбасадора како би из перспективе Грчке гледала на Турску и обратно – Мишо Павићевић од амбасадора ФНРЈ у Турској (1953-5.) постао амбасадор у

⁶⁰³ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, str. 236.

⁶⁰⁴ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 868.

⁶⁰⁵ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, op. cit. str. 123.

⁶⁰⁶ Исто

⁶⁰⁷ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 871.

Грчкој (1955-8.). На другој страни амбасадор САД у Београду Ридлбергер постаје амбасадор САД у Атини 1957. Његов претходник у Београду Ален постао је амбасадор САД у Индији што говори да се од тог доба почела препознавати сличност ставова Београда и Њу Делхија.

Сусрети и извештаји југословенских дипломатских представника новембра и децембра 1955. указују на настојања да се одржи министарска конференција чланица трипартитне сарадње јер су сви били сагласни да се одржи, али грчка страна је то условљавала исплатом одштете од стране Турске за уништену имовину Грка држављана Турске па се сарадња само Грчке и Југославије наставила по инерцији, иако је долазило до неспоразума по питању Македоније.⁶⁰⁸ Југославија је крајем 1955. одржавала привид постојања Балканског пакта који је све више нестајао из политичке агенде све три државе.

Начелници генералштабова, грчки Константинос Довас (Κωνσταντίνος Δόβας) од 1955. и југословенски од 1956. године Љубо Вучковић, покушавају у преписци од јануара до априла 1956. године да билатералне односе доведу до вишег нивоа у којем се учешће Турске није сматрало неопходним, а Југославија се није ни граничила са њом.⁶⁰⁹ Као додатни резултат, на другом пољу сарадње Грчке и Југославије је Други допунски протокол, уз споразум о економској сарадњи и трговинској размени између ове две земље потписан 20. априла 1956.⁶¹⁰ За амбасадора ФНРЈ у Атини постављен је Пеко Дапчевић дотадашњи начелник генералштаба па је војна сарадња са Грчком свакако високо цењена. Ћиласова одбрана Дапчевићевог брака са 17 година млађом глумицом Миленом Врсјаков, у *Анатомији једног морала* није била одлучујућа у постављењу Дапчевића ван земље јер је та прича већ била прошлост, а било је већ много амбасада ФНРЈ па би се он раније нашао на месту амбасадора, а не у јеку војне сарадње са Грчком баш у Атини.

Тито јула 1956. годишњи одмор проводи на Крфу у узвратној посети краљу Грчке. Разговори са новим премијером Константиносом Караманлисом

⁶⁰⁸ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, *op. cit.* стр. 123.

⁶⁰⁹ Milan Terzić (pr.), *Balkanski пакт 1953-1954, Zbornik dokumenata*, *op. cit.* стр. 877-9.

⁶¹⁰ Исто, стр. 880.

(Κωνσταντίνος Καραμανλής) око будућности Балканског пакта и грчко–турског спора поводом Кипра изазивали су подозрење Турске.⁶¹¹ Као круна разговора Тита и Караманлиса 29-30. јула 1956. године, на југословенском броду *Галеб* у грчким територијалним водама констатовано је *компензовање отпадања* Турске појачањем сарадње ове две земље.⁶¹²

Иако су, по инерцији, ратификоване одредбе и протоколи претходних уговора, размењиване војне посете, несугласице су, као стални пратилац балканске сарадње, врхунац достигле спором Турске и Грчке око Кипра.⁶¹³

Грчки *aide-memoire* о Балканском савезу и Кипарском питању 21. августа 1956. године послат у Београд садржи став да је Балкански пакт у стању гашења због питања Кипра.⁶¹⁴ Питање угрожавања грчке мањине приликом нереда у Истанбулу 6. септембра 1956. године додатно су овај став Грчке учврстили. Нова спољнополитичка стратегија ФНРЈ у односу на Запад и Исток, као ванблоковска, учинила је да она губи интерес за било какав, и минималан, облик тројне регионалне институционалне сарадње која се своди на комуникацију стручних тела и билатералну сарадњу Београда и Атине.⁶¹⁵

Балкански пакт је губио значај због промена у положају и односима Југославије са суседним и другим социјалистичким земљама и погоршавања грчко-турских односа продубљивањем проблема Кипра. У односима земаља чланица пакт је престао да функционише, иако формално није укинут, а односи Југославије са Грчком и Турском наставили су да се развијају пријатељски. Југославија је са Грчком развијала ширу сарадњу интензивније него са Турском, иако није било проблема у односима ни са њом.

Ниједна држава уговорница пакт није формално отказала. Ипак, савез је одумирао због измењених политичких околности који су подразумевали побољшање односа ФНРЈ и СССР и размимоилажења Грчке и Турске због Кипра.

⁶¹¹ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, *op. cit.* str. 123.

⁶¹² Milan Terzić (pr.), *Balkanski пакт 1953-1954, Zbornik dokumenata*, *op. cit.* str. 892.

⁶¹³ Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, *op. cit.* str. 123.

⁶¹⁴ Milan Terzić (pr.), *Balkanski пакт 1953-1954, Zbornik dokumenata*, *op. cit.* str. 892.

⁶¹⁵ Dragan Bogetić, *Jugoslavija i zapad 1952-1955*, *op. cit.* str. 237.

Време полаког замирања Балканског пакта обележило је Титова путовања у Азију и Африку као и сусрети са вођством СССР-а. Пакт из политичких разлога није отказиван после истека двадесет година иако фактички није ни функционисао.

Тито је пажњу усмерио ван Европе, пажљиво одмеравајући потезе. Балканским пактом Тито је на локалном нивоу премостио своје односе са Западом јер му је омогућио да ублажи захтев Запада за укључивањем у НАТО чиме је показао да после сукоба са Стаљином, окреће се према Западу, али је у унутрашњој политици задржао комунизам водећи двоструку политику - уклонио је Милована Ђиласа, чије су идеје годиле Западу, а Балканским пактом био прихватљив Западу, одупревши се уласку у Атлантски пакт јер улазак у један Балкански пакт није значио приступање НАТО-у.⁶¹⁶

Константин Поповић разговара о сарадњи Грчке и Југославије са новим грчким амбасадором у ФНРЈ Трасивулосом Цакалотосом (Θρασύβουλος Τσακαλώτος) 18. јуна 1958.⁶¹⁷ Југословенско-грчки дипломатски разговори који су се тicali разних политичких питања одвијали су се на Родосу 2-3. марта 1959.⁶¹⁸ Тито и Караманлис на основу ових разговора најављују још темељнији однос две земље без Турске.

Амбасадор САД у Београду од 1957. Карл Ренкин (Karl Lott Rankin) је разговарао марта 1959. с Титом после његовог повратка с турнеје по Индонезији, Бурми, Цејлону, Етиопији, Судану, Уједињеној арапској републици и Грчкој од децембра 1958. до марта 1959. Иако је план новог државног секретара САД Кристијана Хертера (Christian Archibald Herter) била организација Титове посете Турској, па је у том смислу и послао писмо америчкој амбасади у Анкари сугеришући како би то било у интересу Запада, до тога није дошло. Хертер је мислио како би било врло добро да у склопу путовања Тито, кога су Совјети описивали као оруђе и савезника империјалиста, посети балканског партнера –

⁶¹⁶ Milan Terzić, „Tito i Balkanski pakt - premošćavanje na putu ka neutralnosti“, u: Slobodan Selinić (ur.), *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961*. str. 573-586. Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2008. str. 585.

⁶¹⁷ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 892.

⁶¹⁸ Исто, стр. 905.

САД су се још надале да је оживљавање Балканског пакта могуће.⁶¹⁹ Потреба је постојала.

САД је било стало до функционисања трипартитног Балканског секретаријата, које је створен као утеха за одумирућем Балканским пактом, али се у новом оперативном плану за Југославију 1960. и даље помиње настојање на што бољим односима с Грцима и Турцима.⁶²⁰

Југословенски државни подсекретар за иностране послове Вељко Мићуновић са новим турским амбасадором у Београду Орханом Ералпом (Orhan Eralp) 30. јуна 1960. констатује да *de iure* постоји савез, да секретаријат прелази у Београд 1961. и није отказан, али ефективно не постоји.⁶²¹ И није се оживљавао јер је Југославија почела да нагиње Истоку.⁶²² Иако Југославија никада није званично иступила из Балканског пакта, Тито ће на његову двадесетодишњицу лаконски одговорити да је он за Југославију испунио своју сврху и да га сматра даље неважећим.⁶²³ Уосталом, нико не може да тврди да је Балкански пакт представљао самосталну одлуку у регионалном значењу да би био сентиментално

⁶¹⁹ Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici (1948-1963)*, op. cit. str. 131.

⁶²⁰ Емисије ВОА (Глас Америке), туристичка размена, Фордови и Фулбрајтови програми размене научника, продаја америчких књига и филмова, посете угледних особа из различитих области биле су неке од утицаја које је Вашингтон успешно спроводио. Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici (1948-1963)*, op. cit. str. 154.

⁶²¹ Milan Terzić (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata*, op. cit. str. 915.

⁶²² Америчку политику према Југославији од 1948. до 1961. је у телеграму од осамнаест страна, анализирао Кенан који је био амбасадор САД и у Београду од 1961. О Партизанском покрету који је био једини озбиљни уједињујући елемент у земљи каже да је болна чињеница да је после рата Титов режим био Југославија и да то још јесте. Ко говори о свргавању тог режима заговара разбијање југословенске државе сматра Кенан - очигледна је застрашујућа нестабилност до које би то довело у балканским односима - ништа није мање извесно него да би више фрагментираних ентитета, од којих ниједан није спреман за независност, а неки од њих чак ни потенцијално, могло обезбедити ефективније супротстављање совјетском комунизму на балканском простору него изузетно чврст и искусан национални режим који с двадесет милиона људи управља и има једну од две највеће копнене војне силе у несавјетском делу Европе. Тито је по Кенану већ био престар да би мењао себе и свој поглед на свет, а група старијих званичника који га подржавају у таквој антизападној политици је све ужа и изолованија, док укус и интерес народа све више нагиње Западу. у Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici (1948-1963)*, op. cit. str. 169.

⁶²³ Предраг Симић, *Тито и НАТО*, op. cit. стр. 78.

промишљан.⁶²⁴ Тренутна корист је била свима значајна па се тако и догодило да је остао на папиру.

Ни касније односи се нису развили због превазилажења сукоба ФНРЈ и СССР-а и јачег сукоба Грчке и Турске око Кипра. Ипак три земље нису отказале пакт па су само прећутно прихватиле стављање *ad acta* јер за ФНРЈ је питање одбране било примарно, а покушаји да се додају одредбе о обавезама према НАТО нису били прихваћени због опреза Југославији што је касније погодновало и Грчке и Турској.⁶²⁵

Југословенска војска била је значајан чинилац војне моћи на балканском, јужноевропском и средоземном бојишту. Тито је ценио да географски и војнополитички положај Југославије ствара одличне преговарачке основе у односима са великим силама и државама региона. Преговори са Грчком и Турском око стварања Балканског пакта ишли су линијом од политичког уговора фебруара 1953. до војног савеза августа 1954. Одсуство трајне координације на нивоу војне оперативе, искључиво делимична координација са Грчком и одбијање да своју одбрану стави у функцију НАТО одбрамбених планова (Јубљанска врата), упућује на закључак да Југославија није била у одбрамбеном систему НАТО-а.⁶²⁶ Ипак, ови уговори и планови су значили индиректно укључивање Југославије у одбрамбено планирање Запада. Југославији је то одговарало у интересу повећања безбедности у односу на Москву. Балкански пакт је успео – Југославија је путем Грчке и Турске укључена у америчке одбрамбене планове па је Тито могао да одахне.⁶²⁷ Није постала део система НАТО-а, али му је била блиска и чак њему једнака као посебна карика равноправна.

Турска и Грчка су чланице НАТО-а и *de facto* се Југославија на посебан начин нашла, бар привремено, у плановима ове међународне војно-политичке организације. Северноатлантски уговор у члану 5. садржи одредбу да напад на

⁶²⁴ Theodora Gota, „Balkanski Savez Grčke, Turske i Jugoslavije 1953-1954. Novi pogledi“ *Tokovi istorije*, broj 2, str. 116-122. Beograd, 2011. str. 121.

⁶²⁵ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 258-62.

⁶²⁶ Ivan Vujačić, „Jugoslavija, Balkanski pakt i NATO“, *Vreme*, br 1015, Internet, <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=936410> 12/01/2016

⁶²⁷ Предраг Симић, *Тито и НАТО*, op. cit. стр. 77.

било коју земљу чланицу за собом повлачи одговор свих чланица уговора по принципу сви за једног, један за све. У случају напада СССР на Југославију, а када Грчка или Турска буду увучене, све чланице НАТО-а би се нашле позване да уђу у сукоб (и САД) што би тада могло изазвати Трећи светски рат.

Балкански пакт је важан и за теорију политике јер је у пракси направљен преседан тако што су га склопиле једна комунистичка и капиталистичке земље тако да идеолошке и друге разлике не ометају војну сарадњу што је од виталног значаја за НАТО јер је одбрана Босфора и Дарданела као изласка из Црног у Средоземно море у случају напада СССР-а на Турску била онемогућена без учешћа Југославије на левом крилу западно од тог геополитички важног простора. Културолошке разлике сарадњи војника свакако нису биле проблем никада у историји па не би ометале сарадњу три земље.

5.3. Питање Трста и утицај њега на интерес Југославије за постојање савеза

Тито је потенцирао сукоб са Стаљином и да би задржао подршку САД у територијалном спору са Италијом.⁶²⁸ Како је Стаљин умро, криза се обновила 1953. године, а тензије су трајале до јесени 1954. Југославија и Италија су и раније имале спорове око територија. Трст је још Петар II Петровић Његош сматрао делом Југославије означивши да је 1851. једно његово дело о лажном руском цару штампано тамо, иако тада још није било државе Југославије.⁶²⁹

Трст је, уз друге територије, Италији обећан Лондонским уговором 1915. године и после пораза Аустро-Угарске долази под њену контролу. Италија је асимилацијом притискала Словене на иселјење. Рапалским уговором 1920. Италија је, као велика сила победница у светском рату узела Истру, Горицу, врх Снежник, Кварнерска острва, Ластово, Палагружу и град Задар, док је град Ријека због луке и привредних разлога гравитирања залеђа које није у Италији

⁶²⁸ Исто, стр. 39.

⁶²⁹ Петар II Петровић Његош, *Лажни цар Шћепан Мали*, Прво издање, Трст, 1851, Internet, <http://www.njegos.org/petrovics/scepan.htm>, 29/05/2016

проглашена слободном државом, али је ипак убрзо постала њен део силом коју су италијански националисти спровели умарширавши у град.

Италија и Југославија су биле у Другом светском рату супротстављене. Капитулацијом Италије јаче се активирају партизани из Јулијске крајине, желећи ослобођење. На крају рата у Трсту су италијански националисти кренули у протесте желећи да као Ријеку после претходног светског рата осигурају за Италију. Југословенски партизани су 30. априла 1945. ослободили Ријеку, Пулу, Трст дошавши до реке Соче. Тенкови Четврте југословенске армије су 1. маја 1945. ушли у Трст. Због спорости савезничких војски у Италији, Титу се пружила могућност да његова војска дође ту пре доласка новозеландских јединица у оквиру британских трупа. Титова власт у Трсту је ипак трајала само шест недеља јер су Савезници тражили од Тита да се повуче.

Савезници су инсистирали да се територијална питања реше мировним уговором. На Постдамској конференцији створен је Савет министара спољних послова који је радио на мировним уговорима са Италијом, Бугарском, Мађарском, Румунијом и Финском. Дипломатска борба за овај простор је заменила борбе у рату.

На основу Београдског споразума од 9. јуна 1945. године, подручје Јулијске крајине (или Венеције Ђулије како се овај крај у Италији звао) подељено је тзв. Моргановом линијом на два дела – први под англо-америчком војном управом као Зона А у којој су се нашли Пула, Трст, Тржич и Горица уз источне делове Бенешке Словеније и Каналске долине са саобраћајним чворовима између Аустрије и Италије и други део као Зона Б, у којој је власт имала југословенска војна управа, пре свега у Истри и делу Горице. Председник Труман писао је Титу о овом проблему уверавајући га да Сједињене Америчке Државе: „желе да виде питање Венеције Ђулије решено на начин који је у складу са најбољим интересима свих страна. Верујем да ће недавно регулисање формалног односа између Југославије и САД доказати погодно за рани, узајамно користан развој

плодних политичких и економских контаката између наше две земље, које сам сигуран да обе желе да виде.⁶³⁰

Односи великих сила током Другог светског рата и у послератном добу нису створили повољне околности за Југославију поводом припајања Јулијске крајине, где је и Трст спадао. На мировној конференцији, у расправама о уговору са Италијом, аргументи на којима је почивао захтев Југославије били су етнички састав становништва у околини града, економско-географска повезаност овог простора за залеђе и историјске чињенице. Мировна конференција је показала недостатак разумевања савезника према Југославији. Напори дипломатије ФНРЈ са циљем припајања целе Јулијске крајине су на Париској мировној конференцији 1947. осујећени. Француски предлог поделе Јулијске крајине је прихваћен као најпрактичнији јер тако Тржич, Горица, Девин, Бенешка Словенија и Каналска долина остају Италији која тиме задржава саобраћајна чворишта ка Аустрији, док Истра са Пулом и део Горице припада Југославији.

Потписивањем мировног уговора са Италијом у Паризу 10. фебруара 1947, како би се решио проблем припадања овог мултиетничког простора од ушћа реке Тимава на северу до ушћа реке Мирне на југу, основана је Слободна територија Трста. У Југославији је Уговор о миру са Италијом ратификован 23. августа 1947.⁶³¹ На основу члана 21. тог уговора, створена је СТТ која је призната од Савезничких и удружених сила и од стране Италије, док је у члану 4. уговора одређена граница између Италије и СТТ, а у члану 22. дефинисана граница између Југославије и СТТ.⁶³² Копнена граница са Италијом била је само 4км, док је са Југославијом дуга 84 км. Површина СТТ обухватала је 738 км². Југословенска зона је била већа, са 516 км², иако са четири пута мање становника, а англо-

⁶³⁰ 740.00119 EW/5–346 Document 626 President of the USA Truman to Marshal Tito, Prime Minister of Yugoslavia, Washington, May 20, 1946 Foreign Relations of the United States, 1946, Eastern Europe, The Soviet Union, Volume VI Internet, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1946v06/d626> 11/08/2015

⁶³¹ Указ о ратификацији Уговора о миру са Италијом, 23. август 1947. АЈ, 15-15-268

⁶³² Миљан Милкић, „Друштвено географске и економске карактеристике југословенске зоне Јулијске крајине 1945–1954“ у: Софија Божић (ур), *Историја и географија: сусрети и прожимања*, стр. 105-122. Институт за новију историју Србије, Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, Институт за славистку РАН, Београд, 2014. стр. 105.

америчка са градом Трст је имала 222 км² (300.000 становника, од чега десетина ван града). СТТ је имала 128 км обале Тршћанског залива. На простору СТТ већина је била италијанска, а словеначка места нису била међусобно повезана, него су се налазила око града. СТТ била је замишљена као тампон држава са својом владом и гувернером. Гувернера је требало да одреди Савет Безбедности УН, уз договор Југославије и Италије, с тим да није могао бити држављанин ове две земље и требало је да заједно са владом организује изборе за уставотворну скупштину СТТ, до чега није дошло јер није било консензуса Италије и Југославије, иако је имао атрибуте државности. Постојао је предлог да СТТ буде седма република у ФНРЈ, а СТТ је имала чвршће гаранције од УН-а, Италије и Југославије него Ријека од Друштва народа после Првог светског рата.

Као непријатност која је оптеретила Југославију била је одлука западних сила 1948. о Трсту, истовремено са сукобом у Информбироу. Нота владе ФНРЈ председнику Савета безбедности УН поводом кршења Уговора о миру с Италијом од стране англо-америчке војне управе СТТ од 28. јула 1948. наводи аргументацију да нарушавање независности СТТ и савезничке управе произлази из намере садржане у Лондонској трипартитној декларацији.⁶³³ Трипартитна декларација Вашингтона, Лондона и Париза којом се предаје управа Риму због лоше ситуације у којој је СТТ без консензуса о гувернеру била је у најгорем тренутку за ФНРЈ. Дата уочи избора у Италији, да би допринела победи демохришћанина Де Гасперија, Трипартитна декларација није остварена, али је оставила утисак да ће се тршћанско питање решити на штету Југославије.⁶³⁴ Меморандум Министарства иностраних послова ФНРЈ Савету безбедности УН од 24. октобра 1948. о поступцима савезничке војне управе англо-америчке зоне СТТ, којима се крше одредбе Уговора о миру с Италијом, указивао је на пристрасност коју су имали у Вашингтону, Лондону и Паризу.⁶³⁵

Када се видео значај сукоба Југославије са СССР-ом и када је Тито дао прве знаке спремности на сарадњу, САД су тражиле од Италије да питање СТТ не

⁶³³ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 159-64.

⁶³⁴ Ранко Петковић, *Један век односа Југославије и САД*, op. cit. стр. 81.

⁶³⁵ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 179-84.

истиче. Италији није било драго што, иако има положај савезника, мора да се повуче бар привремено пред комунистичком земљом каква је ФНРЈ постала. Запад се у Хладном рату није одрекао Италије, а Југославију је морао да привуче ради одбране саме Италије. Пораст значаја Југославије на Западу је у погледу СТГ политички угрожавао Италију. Било које решење на штету Италије ојачало би Комунистичку партију Италије и могло да доведе до проблема, у случају да СССР на ово подручје крене војним снагама. Трст је био симбол отпора комунизму и страх је постојао: ако влада Италије, у којој нема комуниста, не реши то питање у своју корист, Тољатијеви (Palmiro Togliatti) комунисти ће имати већу подршку. Такву опасност је Вашингтон морао имати у виду.

Комунистичка партија Италије са партизанским деловањем изашла је из рата уз велики углед и постала друга странка по снази, уз подршку више од трећине грађана. Чинило се да је спремна, ако не да узме власт сама, онда да је дели у коалицији.⁶³⁶ Италијански комунизам је усвајао учење социјалдемократије и опстао по цену доктринарне јереси, заступањем полицентризма и одступањем од лењинистичких начела строге унутрашње дисциплине и доктринарне хомогености, јавно осуђујући совјетски експеримент као историјски промашај, а прихватио је идеолошки и политички ревизионизам.⁶³⁷ Тај ревизионизам имао је Тита за свог зачетника.

Током своје прве државничке посете после раскида са Стаљином, Тито је у Лондону марта 1953. године разговарао са Винстоном Черчилем, кога је видео више од осам година раније у Италији. Черчил је Титу рекао да је био љут на њега због Трста и оштрих речи, а када га је Тито питао је ли сада љут, Черчил је узвратио да није и да га сада воли, а у резиденцији га је увео у просторију са десетинама географских карата, затраживши мапу Јадранског мора рекао да сам за себе, Трст стратегијски није занимљив и да су за њега увек много важнија била

⁶³⁶ То се није догодило јер је постепени преображај италијанског друштва, узрокован развојем привреде и порастом међународног угледа Италије допринио опадању крајње левице. Zbignjev Bžežinski, *Veliki promašaj - Rođenje i kraj komunizma u 20. veku*, op. cit. str. 140-1.

⁶³⁷ Највише подршке имала је захваљујући неприкривеном одбацивању великог дела оног што је совјетски комунизам представљао и заступао отворено осуђујући стаљинизам. Zbignjev Bžežinski, *Veliki promašaj - Rođenje i kraj komunizma u 20. veku*, op. cit. str. 154.

Љубљана врата.⁶³⁸ Черчил је изјавио после разговора: „Можете да саопштите да смо данас анализирали општу ситуацију, а нарочито питање одбране од агресије и питање одбране мира. Приликом разговора дошли смо до истих гледишта како да се осигура мир у Европи.“⁶³⁹ Тито је у Сплиту по повратку изјавио да сматра да је пут имао огроман значај, не само за даљи развој пријатељских и савезничких односа, већ и за учвршћивање мира у свету, јер се показало да је могућа топла, пријатељска и корисна сарадња између држава са различитим унутрашњим системима.⁶⁴⁰

Најкритичнији период у тршћанској кризи била је јесен 1953. Претходно је Ђузепе Пела (Giuseppe Pella) преузео премијерско место у Италији од Де Гаспериа. Због италијанске већине у Зони А, са градом Трстом, Вашингтон и Лондон су се договорили да управу те зоне препусте Риму, што је погоршало ситуацију.

Упркос побољшаним односима са Југославијом, владе САД и Велике Британије су 8. октобра 1953. саопштиле своју одлуку да Зону А слободне територије Трста предају под цивилну управу Италије, што је изазвало жестоке реакције. Одлука влада у Лондону и Вашингтону поводом будућности Трста није била саопштена Савету безбедности УН, којем се ФНРЈ жалила да се наведена одлука повуче јер је распиривала ситуацију која је од августа била оптерећена концентрацијом трупа око СТТ.⁶⁴¹ Руководство ФНРЈ било је изненађено, опет непријатно као 1948. упркос побољшаним односима, јер сада су били на истој страни Хладног рата.

ФНРЈ је са Италијом била на ивици сукоба поводом најављене предаје Трста. Тито је изјавио да ће Југославија улазак италијанских трупа у Зону А сматрати актом агресије – Југославија је мобилисала оружане снаге и упутила их према италијанској граници.⁶⁴² Тито је претио да ће, ако и један војник Италије

⁶³⁸ Zvonko Štaubringer, *Tito građanin sveta*, Radnička štampa, Beograd, 1976. стр. 50.

⁶³⁹ Исто

⁶⁴⁰ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 8, 1. I - 31. XII 1953. Напријед, Загреб, 1959. стр. 46.

⁶⁴¹ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. стр. 233-4.

⁶⁴² Pero Morača..., *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, op. cit. стр. 228.

дође у Зону А, послати војску на Трст. И Италија је прикупљала јединице ка подручју СТТ.

Огорчење у ФНРЈ могло се осетити из Титових речи на збору у Лесковцу 10. октобра и у Скопљу 11. октобра 1953.⁶⁴³ Савезничком дипломатском интервенцијом страсти су се привремено стишале, постало је јасно да ће се до коначног решења тршћанског проблема моћи доћи тек када обе стране покажу жељу за компромисом.

Крајем октобра, после дипломатских саветовања Вашингтона на обе стране, назирало се могуће компромисно решење. И Италија и Југославија желеле су промену уговора из 1947. У југословенским већим градовима одигравали су се спонтани скупови којима се показала подршка руководству, али и национализам Југославије. Први пут се јавио југословенски национализам, што је парадокс, јер је био предвођен комунизмом. Југославија је прва почела показивати знаке мирољубиве политике, по којој је била толико позната следећих деценија широм света. У Италији се то догодило тек почетком 1954. године, кад је премијер постао Марио Склба (Mario Scelba).

Италија је хтела да искористи чланство у НАТО-у, али је сукоб Тита и Стаљина дао Југославији предност, коју је искористила у виду сарадње са Грчком и Турском. Италија се бојала да ће се ФНРЈ сувише приближити НАТО-у. САД су зато желеле да војну помоћ дату Југославији услове одбраном Љубљанских врата тј. Италије која је била значајнији чинилац одбране НАТО-а од Југославије. На другој страни био је интерес да Југославија, као и Шпанија, буде привучена у НАТО. Вашингтон и Лондон су наговарали обе стране на тајне преговоре. Повлачењем јединица из пограничног дела сукоб је препуштен дипломатској тишини према јавности и буци у кабинетима.

Преговори у Лондону су трајали осам месеци. Последњи део договарања тицао се линије разграничења на Миљском полуострву, које Тршћански залив одваја од Истре. После великог броја разматраних предлога, 5. октобра 1954. године је коначно састављен Меморандум о разумевању којим се Зона Б са два

⁶⁴³ Јосип Броз Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 8, оп. cit. стр. 283-99, 300-3, 304-17.

села на Миљском полуострву из Зоне А предају на цивилну управу ФНРЈ, а остатак Зоне А са градом добија на управу Италија.

Питање Трста практично је решено октобра 1954. У оквиру западне финансијске помоћи Југославија је добила помоћ за изградњу луке Копар као надокнаду за губитак луке у Трсту којој је Словенија гравитирала. Тршћанска криза показује да су територијални спорови озбиљна ствар да би их велике силе решавале без сагласности конкретних држава у питању.

Преговори о СТТ 1954. вођени су тако што се италијански и југословенски преговарачи нису сретали, него седели у својим амбасадама у Лондону, а британски и амерички посредници су вршили притисак и преносили поруке, па се шеф делегације ФНРЈ амбасадор у Лондону Владимир Велебит видео са својим италијанским колегом тек приликом потписивања споразума, што је пример шатл дипломатије у нашој дипломатској историји, као преговарање преко посредника пре Кисинцевих посредничких путовања авионом по којем је позната ова врста преговора.⁶⁴⁴

Меморандумом о сагласности између влада Италије, Уједињеног краљевства, Сједињених Америчких Држава и Југославије о Слободној територији Трста, 5. октобра 1954. године у Лондону превазиђен је спор јер је од конституисања и почетка функционисања СТТ као посебне творевине предвиђене мировним уговором са Италијом постојао сукоб интереса, а од стратешког значаја за Запад, наспрам Совјета у Аустрији и Мађарској и Југославије, ипак није оживотворена него подељена.⁶⁴⁵ Додатни споразуми су били неопходни јер Меморандум о сагласности није био довољан да се сматра преносом суверенитета. Специјални статут о мањинама дат је као прилог са списком постојећих школа, вртића, стручних школа и курсева, детаљишући о

⁶⁴⁴ Путујућа дипломатија или колоквијално тамо-амо дипломатија где је улога посредника много значајнија него пуко преношење порука од једне стране другој - он организује, води и усмерава читав преговарачки процес, а томе се, по правилу, прибегава кад су преговарачке стране у непријатељском односу (после неког крвавог сукоба) и кад улогу иницијатора и посредника преузимају једна или више великих сила, које су у стању да комбинацијом штапа и шаргарепе натерају сукобљене стране да приступе озбиљном преговарању. Živorad Kovačević, *Međunarodno pregovaranje*, Filip Višnjić, Diplomatska akademija Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004. стр. 257.

⁶⁴⁵ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. стр. 262-4.

италијанској мањини у Југославији и југословенској у Италији јер обе стране нису биле задовољне нивоом заштите својих мањина.⁶⁴⁶

Италија је током кризе била боље позиционирана јер је ФНРЈ од 1948. године била изолована, што италијанска неспремна дипломатија није користила. Претензије на целу СТТ и Истру, чак и даље на Далмацију, чинили су власт у Риму смешном јер је стварно стање било другачије него у њиховим замислима. Тито је 1954. године, када је Меморандумом о сагласности решио питање СТТ, а Хрушчовљево и Булгањиново учвршћивање власти у Москви уздигло СССР, проценио да је време да се ослободи НАТО-а. Територијални спор Југославије са Италијом решен је утврђивањем коначне границе Осимским споразумима 1975, а у међувремену су трговина и туризам помирили суседне државе.

Сукоб са Стаљином и англо-америчка одлука о Трсту могли су се сматрати показатељима немарности великих сила према мањим државама и погрешности везивања за блокове. Исток по питању Информбироа и Запад по питању Трста изневерили су Титове наде. Између осталог, и криза око Трста је допринела кристалисању идеје несврстаности.

5.4. Питање Кипра као узрок сукоба Грчке и Турске

Турско освајање и колонизација Кипра 1571. довело је у супротстављеност Грке и Турске.⁶⁴⁷ Берлинским конгресом 1878. године Енглеској је дата управа над Кипром, стратегијски важним после отварања Суецког канала. Винстон Черчил је 1907. године изјавио да британска влада није овлашћена да прихвати идеју енозиса (Ενωσις - унија са Грчком), позивајући се на тада још важећи суверенитет Османлија.⁶⁴⁸ Лондон је анектирао Кипар 1914. године због сврставања Турске на

⁶⁴⁶ Исто, стр. 264-8.

⁶⁴⁷ Египћани су први освојили острво Кипар 1450. године пре нове ере да би га око 1200. г. п. н. е. колонизовали ахајски Грци којима су владали Феничани, Асирци, Персијанци и Римљани, да би га Византија наследила до крсташког похода енглеског краља Ричарда Лављег срца (Richard I) који га осваја 1191. и продаје француској династији Лузињан (Lusignan), а ова га Венецији предаје женидбом 1489. Живорад Симић, *Кипар: уједињење или подела*, НИЦ Војска, Београд, 2001. стр. 7.

⁶⁴⁸ Живорад Симић, *Кипар*, ор. cit. стр. 11. Грчка кипарска црква, једна од најстаријих у свету (од 431. године) залагала се за још од када се ова осамосталила од Османлијског султаната.

супротној страни у Првом светском рату. Како је прогерманска династија у Грчкој пропустила прилику за енозис у Првом светском рату јер је на позив Лондона одбила да уђе у рат, та се прилика у Другом светском рату сматрала изгледном јер су и добровољци с Кипра учествовали у британским снагама. Пошто је 1947. Италија пренела Грчкој суверенитет над Додеканеским острвима, једина територија са већином Грка која јој није припала био је Кипар.

Лондон је маја 1948. године понудио самоуправу Кипру, коју су Турци прихватили, а Грци одбили и у православним црквама организовали плебисцит јануара 1950. са 95,7% гласова за енозис када је после две деценије прекида хиротонисан нови архиепископ – Макариос III (Μακάριος Γ').⁶⁴⁹ Премијер Грчке Папагос покренуо је питање енозиса у сусрету са британским министром спољних послова Ентонијем Идном 1953. Секретар за колоније је рекао у британском Парламенту да Кипар због свог стратегијског положаја спада у територије на које принцип самоопредељења не може бити примењен.⁶⁵⁰ Премијер Грчке Папагос је у програм владе уврстио енозис па је 1954. покренуо питање Кипра пред УН, али је Генерална скупштина резолуцијом 814 одлучила да се не разматра, а Британија претила последицама по односе Грчке и Турске, док је премијер Турске Аднан Мендерес изјавио да Кипар никада неће припадати Грчкој.⁶⁵¹ У случају енозиса, цела обала Турске на Медитерану била би окружена Грчком. Удружење *Kıııap je Turskı* чија је основна идеја била таксим (Taksim) – подела или враћање Турској основан је 1954. године. Грчка је претила напуштањем НАТО-а 1955. јер су озбиљне тензије због разлика са Турском привремено њихову војну сарадњу обуставиле.⁶⁵²

ЕОКА (Национална организација за борбу Кипра) настала је априла 1955. када је на острво илегално дошао генерал Георгиос Гривас (Γεώργιος Γρίβας) да организује борбу за енозис против Турака и издајника, наводно на позив архиепископа Макариоса, чиме су почели терористички акти према Британцима,

⁶⁴⁹ Исто, стр. 15.

⁶⁵⁰ Исто

⁶⁵¹ Исто

⁶⁵² Живорад Симић, *Kııap*, op. cit. стр. 16.

Турцима и самим Грцима у стилу ИРА (Irish Republican Army). Суочен са тешкоћама, Лондон је организовао конференцију која није успела септембра 1955. јер је нови министар спољних послова Турске Зорлу (Fatin Rüştü Zorlu) поставио услове - одрицање од енозиса и спречавање тероризма ЕОКА. Грчка је поново покушала да изнесе проблем пред УН, што је одбијено на Десетом заседању Генералне скупштине и у Савету безбедности ветом Вашингтона и Лондона.⁶⁵³

Макариос је ухапшен и прогнан на Сејшеле. Гувернер Кипра лорд Редклиф (Radcliffe) је 19. децембра 1956. објавио план којим се признаје независност острва, а секретар за колоније Бојд (Alan Lennox-Boyd) је Доњем дому британског парламента предложио поделу острва између Грчке и Турске, што је распирило жељу Анкаре да Кипар постане бикомунална држава и дало полет пуковнику Ризи Вурускану (Rıza Vuruşkan) да оснује пандан ЕОКА – Волкан касније ТМТ (Türk Mukavemet Teşkilatı) Турску одбрамбену организацију на Кипру.⁶⁵⁴

После плана британског премијера Макмилана (Maurice Harold Macmillan) да над острвом у једној влади деле суверенитет Лондон, Атина и Анкара, Макариос је, плашећи се моћи коју би тиме добила Турска и могуће поделе, прихватио да Кипар буде независан уз гаранције УН. Подела суверенитета бивше колонијалне силе била је у складу са Макмилановим говором о ветру промена који је наговестио да су се торијевци коначно помирили са чињеницом да је империја изгубљена, и са свим што следи.⁶⁵⁵ Претње Грчке за иступање из НАТО-а и најављена независност Кипра су угрозиле геостратешке интересе Запада.⁶⁵⁶

Лондонски споразум потписан је од стране Британаца, Грчке, Турске и обе локалне заједнице и подразумева основну структуру Републике Кипар, Уговор о гаранцијама, али и Уговор о савезу између Кипра, Грчке и Турске и изјаве

⁶⁵³ Исто, стр. 17.

⁶⁵⁴ Исто, стр. 18-19.

⁶⁵⁵ Волтер Лакер, *Историја Европе: 1945-1992*, оп. cit. стр. 445.

⁶⁵⁶ На заседању НАТО-а октобра 1958. препоручен је Спаков план (Paul Henri Charles Spaak). Билатерална конференција Грчке и Турске 1959. у Цириху уз присуство премијера обе земље Караманлиса и Мендереса, као и министара спољних послова Аверофа Тосизаса (Ευάγγελος Αβέρωφ Τσοσίτσας) и Зорлуа, уз консултације локалних вођа Макариоса и Кучука (Fazıl Küçük) била је корак ка помирењу. Живорад Симић, *Кипар...* оп. cit. стр. 21.

потписника 19. фебруара 1960.⁶⁵⁷ Као да су Грчка и Турска уместо Југославије створиле савез са другом државом која им је блискија. Балкански пакт је већ заборављен. Грчка и Турска су добиле право да на Кипру држе ограничене војне снаге, а Британија је задржала две војне базе, док се Република Кипар обавезала да не улази у политичке и економске савезе са другим државама јер су Грчка, Турска и Велика Британија гаранти независности и интегритета Кипра и имају право на интервенцију ако независност Кипра буде угрожена.⁶⁵⁸

5.5. Београдска декларација и реаговање Запада

Забринут Титовим одвајањем од источног блока и његовим тежњама ка самосталности као примеру који не сме да се прихвати као дозвољен, Стаљин је припремао убиство за Тита. Стаљин је лично преузео ствар и организовао неколико покушаја атентата, једног са бомбом и другог са пушком, које Тито у писму Стаљину 1950. године помиње и тражи да од њега престане да шаље људе са убилачким намерама: „ако не станеш са слањем убица, послаћу ја једног у Москву и нећу морати да шаљем другог.“⁶⁵⁹ Одлучност Тита да опстане била је јасна.

Из документа откривеног од стране руског војног историчара Дмитрија Волкогонова (Дмитрий Антонович Волкогонов) у Председничкој архиви Руске федерације (Архив Президента Российской Федерации) у Москви, где се описују разне могућности убиства Тита уз помоћ Јосифа Ромуалдовича Григулевича (Иосиф Ромуалдович Григулевич) под надимком Макс – совјетски агент који је раније био умешан у убиство Троцког и касније постао историчар и дописни члан Совјетске академије наука – документ класификован као врхунска тајна

⁶⁵⁷ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 315-7, 317-20, 320-1. Кипар је примљен у УН 1960. године, али је питање и данас актуелно, што отежава односе два народа и бар три државе.

⁶⁵⁸ Zoran Stanojević, „Grčko - Turski odnosi i bezbednost na Mediteranu” *Međunarodni problemi*, Vol. XLVIII, br. 3 Septembar 1996.

⁶⁵⁹ Zhores Medvedev A., Roy Medvedev, A., *The Unknown Stalin*, Tauris, 2003, pp 61-2

припремљен у Министарству државне безбедности (Министерство государственной безопасности – МГБ), лично је послат Стаљину у једном примерку, иако по Волкогонову Стаљин није дао своју ауторизацију на документ. Може се закључити да га је ипак одобравао јер су припреме почеле.⁶⁶⁰

Стаљину је извештено да Макс предлаже ефикасну акцију против Тита. Разговарали смо са њим како је замислио да би се то могло постићи, као и обично, директна акција је еуфемизам за убиство, Гргулевич је предложио начине како убити Стрвинара (Стервятник), како је план и сам Тито тада називан у тајној преписци.⁶⁶¹

У току својих дипломатских дужности у другој половини 1952. Григулевич је два пута посетио Југославију где је био добро примљен – имао је приступ друштвеној групи блиској Титовом кругу и добио обећање за лични пријем код

⁶⁶⁰ Да би прикрио умешаност совјетских власти Григулевич је морао да напише опроштајно писмо супрузи ако би покушај пропао. Обавештајно искуство и квалитети га препоручују. После смрти Стаљина операција је заустављена. МГБ је претходно тражио одобрење да припреми терористички напад на Тита. Григулевич, совјетски држављанин и члан Комунистичке партије од 1950. послат је у Италију са Костариканским пасошем где је требало да стекне поверење и уђе у кругове јужноамеричких дипломата као добро познати политичар и велетрговац из Костарике који је у посети Италији. Користећи ове везе по наређењу је добио постављење као специјални опуномоћеник за Италију и Југославију. Тај положај дао му је прилику да изведе активне мере против Тита. Почетком фебруара позвали су га у Беч на тајни састанак. Док су расправљали могућности питан је како мисли да би био најупотребљивији с обзиром на положај. Понудио је неку врсту активних мера против Тита лично. У вези са овим предлогом, разговарано је са њим како је замислио све то и као исход наведене су следеће могућности за терористички напад на Тита: 1) Током аудијенције код Тита из одеће тихим спрејом прснути смртоносну дозу плућне куге. 2) додати позивницу југословенског амбасадора (Велебита) за пријем у Титову част током његове долазеће посете Лондону... где би пуцао у Тита пригушеним пиштољем. 3) користити исти начин на дипломатском пријему у Београду. 4) дати Титу поклон налит у затвореној кутији која отпушта смртоносни отров чим се отвори. (11. јун 1993. *Известия*) у Andrei Edemskii, „Stalin’s Plan to Assassinate Tito“, *Cold War International History Project Bulletin 10 - Yugoslavia and the Cold War*, p. 137 Internet, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHPBulletin10_p3.pdf 11/12/2015

⁶⁶¹ У међувремену МГБ, још под Беријом (Лаврентий Павлович Берия) је уверавао Стаљина да нема сумње да је Макс због његових личних квалитета и искуства у обавештајном послу способан да оствари мисију такве врсте. Вођство МГБ је тада тражило лично одобрење Стаљина. Судоплатов (Павел Анатолјевич Судоплатов) се сећа да је документ враћен у Лубјанку (НКВД) необележен. Ипак, следећег дана Судоплатов је добио фасциклу која је садржала извештаје о Титу из Београдске ћелије и упутства Москве агентима тамо. Ускоро је позван да се види са Стаљиновим и Хрушчовљевим људима који су инсистирали на убиству вође независне државе. Судоплатов, искусни оперативац, назвао је план лоше припремљен, али је на уму имао техникалије, не суштину. Boris Volodarsky, *Stalin’s Agent - the life and death of Alexander Orlov*, p. 381

Тита. Дужности које је имао Макс у том тренутку чиниле су могућим да се искористе његове способности за активне мере против Тита – под активним мерама мисли се на убиство, бар до Стаљинове смрти је тако било.⁶⁶² Када су наређења дошла из Москве да убије Тита није имао прилику, а када је Стаљин умро и надлежан за безбедносне послове Лаврентиј Берија одстрањен, Григулевич је опозван у Москву и МГБ односно КГБ је прекинуо односе са њим.⁶⁶³

Вест о склапању југословенско-грчко-турске сарадње је већ била непријатна. Стаљин је 2. марта после обилне вечере у дачи Кунцево имао мождани удар преживевши неколико дана агоније да би се на крају шлогирао гушећи се на смрт. Хрушчов сведочи о смрти Стаљина и превирањима око наслеђа: „Ја сам дежурао са Булгањином у ноћној смени. Ноћу смо седели стално уз Стаљина. Маљенков и Берија дежурали су преко дана. Кагановић и Ворошилов такође... Сада је јасно, да нема наде и видећеш, пази само, какву ће дужност за себе да узме Берија - министар унутрашњих послова.“⁶⁶⁴ Хрушчов се сећа да је 1947. Стаљин говорио да треба размислити ко ће бити председник и да он више неће, да иду ђаволу, шта га експлоатишу кад је стар човек - нису хтели да кажу кога ће за претседника, јер их је све знао као стару пару, па нека сам одреди кога хоће, почео је говорити за све да му се овај или онај не допада, да је такав и такав, да је такве националности, тај не долази у обзир, и на крају је рекао да мисли да Булгањин треба да буде претседник. Хрушчова је неки ђаво гурнуо па је о томе рекао Маљенкову који је Берији пренео и почело је денунцирање Булгањина.⁶⁶⁵

После вести о смрти Ј. В. Стаљина као део дипломатске куртоазије, у Москви је из амбасаде ФНРЈ дато званично саучешће у листу *Правда*, 9. марта

⁶⁶² Boris Volodarsky, *Stalin's Agent...*, p. 380

⁶⁶³ Исто, стр. 384. Noah Charney, “Did Tito Kill Stalin? A New Book on the Theory”, *The Daily Beast*, July 6, 2012, Internet, <http://www.thedailybeast.com/articles/2012/07/06/did-tito-kill-stalin-a-new-book-on-the-theory.html> 01/02/2016

⁶⁶⁴ Људмила Александровна Величанскаја и др (урс), *Југославија - СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководилица Југославије и СССР 1946-1964. Том I*, предговор Љубодраг Димић стр. 5-25., Архив Југославије, Београд, 2014. стр. 119-20.

⁶⁶⁵ Исто, стр. 125.

1953. године.⁶⁶⁶ Свакако да није било организованог славља, али је у Југославији лакнуло многима, нарочито Титу који је поживео још скоро три деценије.

Два интерна извештаја које је припремио Михаил Зимианин (Михаил Васильевич Зимянин) маја 1953. и октобра 1954. одсликавају радикалну промену мишљења на састанку Президијума СССР-а 31. маја 1954, на којем су теме биле потреба да се Англо-амерички антисовјетски планови осујете и употребе сва средства утицаја на људе у Југославији да превагну ка отварању врата помирењу. Анализа о ситуацији у Југославији и њеној политици најтајније је предата крајем маја 1953. Молотову: „Унутрашња политика Титове клике, после раскида са СССР и земљама народне демократије има циљ обнове капитализма у Југославији и укидања свих демократских достигнућа народа Југославије и фашизацију државе и армијског људства. У спољној политици напори владајућих кругова Југославије теже ка ширењу економских и политичких веза са капиталистичким државама, прво и пре свега са САД и Енглеском. Ово је Југославију учинило зависном од њих и увукло је у агресивни блок организован од Англо-Америчких империјалиста.“⁶⁶⁷

Анализа о скорашњој спољној политици Југославије 1954. године каже: „Мере спољне политике Југославије у другој половини (јул–октобар) ове године (1954) диктирана је, судећи по владиним изворима, покушајем да ојача положај државе побољшањем односа са земљама капиталистичког лагера и нормализацијом односа са СССР и другим земљама демократског лагера. Четврти сектор за Европу Министарства иностраних дела сматра могућим да су следећи закључци и предлози прелиминарни: политика СССР према Југославији произвела је озбиљне позитивне резултате, повећала је утицај СССР-а међу људима Југославије, помогла гашењу агресивних, антисовјетских планова САД на Балкану и направила тешким акције антисовјетских елемената у самој

⁶⁶⁶ Телеграм отправника послова амбасаде Југославије у Москви В. Ђурића упућен Генералном секретаријату иностраних послова ФНРЈ о публикавању званичног саучешћа поводом смрти Ј. В. Стаљина у листу Правда, 9. март 1953. МСП Републике Србије, пов. архива 1953, бр. 43140, СССР, ф–84

⁶⁶⁷ 27 мај 1953 [AVP RF f. 06, op. 12a, por. 74, pap. 617, ll. 7-12.] наведено према Andrei Edemskii, „Stalin’s Plan to Assassinate Tito“, *Cold War International History Project Bulletin 10 - Yugoslavia and the Cold War*, p. 138

Југославији. У исто време није могуће не видети да су владајући кругови у Југославији нормализовали са СССР у оквиру својих сопствених интереса... Под датим околностима изгледа одговарајуће учинити мере за даљи развој совјетско-југословенских односа који би приморали владу Југославије да се приближи СССР-у и народним демократијама. Ми дајемо предлог да влада Југославије одустане, у оквиру заједничких акција са СССР против планова САД, од увлачења Италије и Балканску унију (пакт) и ширења антисовјетизма у региону. Да појаснимо позицију владе Југославије о успостављању дипломатских односа са НДР. Ако одговор владе Југославије на два или три главна спољнополитичка питања буде позитиван ово ће бити важан услов обнове Уговора о пријатељству и узајамној помоћи СССР и Југославије из 1945.⁶⁶⁸ Између пролећа 1953. и јула 1955, односи са Југославијом су се много променили од сарадње са Југославијом као *буржоаском земљом* у мају 1953. до маја 1955. и здравнице са вођством Југославије за успех Југославије.

После Стаљинове смрти 1953. године у СССР и у осталим комунистичком земљама, почели су да се појављују знаци напуштања стаљинистичких деформација социјализма и неравноправних међусобних односа социјалистичких земаља јер је стаљинистичка пракса била довела те земље и међународни комунистички покрет у тешко стање.⁶⁶⁹ Може се запазити да су у процесима Рајку у Мађарској и сличнима у Бугарској и Чехословачкој чланови ЦК КП тих држава стрељани, а на суђењу неким истакнутим присталицама Стаљина у Југославији никада није изречена смртна казна, никада нису чланови ЦК КП СССР-а називани бандом унајмљених убица и шпијуна, јер је са југословенске стране кампања вођена тако да се јасно види да је кривац Информбиро и Стаљин и због тога није чудо да је кратко време после Стаљинове смрти СССР најавио нормализацију односа с Југославијом.⁶⁷⁰

⁶⁶⁸ 21 October 1954 Head of the IV European Sector of the Foreign Ministry Zimianin [AVPRF f. 021, op. 8-a, por. 184, pap. 11, ll. 16-21.] наведено према Andrei Edemskii, „Stalin’s Plan to Assassinate Tito“, op. cit. p. 138

⁶⁶⁹ Pero Morača..., *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, op. cit. str. 227.

⁶⁷⁰ Zlatko Rendulić, *Tito u djelima inozemnih povjesničara*, op. cit. str. 62.

Молотов је дао обавештење о упућивању Василија Ваљкова (Василий Алексеевич Ваљков) у својству амбасадора СССР-а у Југославију 6. јуна 1953. године, што је значило нормализацију дипломатских односа Москве са Београдом.⁶⁷¹ Стаљинова смрт и борба за његово наслеђе су променли војно-политички положај Југославије и смањили њен интерес за приближавање Западу, а када је Титу совјетски амбасадор у Београду Василије Ваљков предао писмо Никите Хрушчова с предлогом о нормализацији односа, у Титу се вероватно пробудно комуниста, смер југословенске дипломатије се променио, а Тито је почео да користи Балкански пакт у циљу нормализације односа са СССР.⁶⁷²

Сви планови и покушаји атентата на Тита, диверзије и оружани инциденти на границама нису се претворили у рат и нису били довољно озбиљни да угрозе Титов режим, а Стаљинова смрт је дошла пребрзо, јер би још неколико година развоја, кроз који је Југославија пролазила, можда више оснажило оријентацију ка Западу.⁶⁷³

Тајна преписка, за коју се одлучила Москва, означила је први корак у процесу зближавања и помирења Југославије и СССР-а. Писмо Хрушчова од 22. јуна 1954. године, као и она која су следила у успостављеној преписци, оцењивана су у Београду као снажан прелом у југословенско-совјетским односима и као огромна победа Југославије по државној и идејној линији.⁶⁷⁴ Признање грешке од стране Централног комитета Комунистичке партије Совјетског Савеза ипак је више забринуло него обрадовало југословенски политички врх – Тито је наслућивао да суштина таквог политичког потеза чини намера да развој односа иде на стари начин. Посебно га је бринула брзина којом су руководећи људи СССР-а настојали да крхке, мање него нормалне дипломатске односе поправе.⁶⁷⁵

⁶⁷¹ Телеграм Д. Ђурића упућен Генералном секретаријату иностраних послова ФНРЈ о разговору са В. М. Молотовом о упућивању В. А. Ваљкова у својству амбасадора СССР-а у ФНРЈ, 6. јун 1953. МСП Републике Србије, пов. архива 1953, бр. 47472, ф–85

⁶⁷² Предраг Симић, *Тито и НАТО*, оп. cit. стр. 77.

⁶⁷³ Jakovina Tvrtko, „Hrvatska/Jugoslavija u svjetskoj politici“ u Badovinac Tomislav, *Titovo doba – Hrvatska prije, za vrijeme i poslije*, str. 147-183. Savez društava „Josip Broz Tito“ Hrvatske, Zagreb 2008. str. 151.

⁶⁷⁴ Ranko Petković et al., *1948 - Jugoslavija i Kominform...* op. cit. str. 309-11.

⁶⁷⁵ Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom, op. cit. str. 403.

Сређивање односа је предложио ЦК КПСС, јуна 1954, признајући да и у Југославији постоји социјализам и да он може имати више праваца развоја. Совјетска понуда за нормализацију односа је дошла после искључења Милована Ђиласа из Политбироа ЦК КПЈ, иако је он децембра 1953. изабран за председника Савезне народне скупштине. Прихваћена је нормализација односа са СССР-ом као социјалистичком земљом, писмом Извршног комитета ЦК СКЈ упућеног ЦК КПСС у којем је прихваћена совјетска иницијатива о потреби нормализације међусобних односа и ту се говори о подршци иницијативи совјетске стране за нормализацију односа од 11. августа 1954.⁶⁷⁶

У Москви се заострила борба највиших државних и партијских руководилаца. Георги М. Маљенков, председник Савета министара, био је фебруара 1955. замењен Николајем Булгањином. Смена Маљенкова показала је да најављене промене неће бити само козметичке јер престиж који би стекао онај ко би Југославију успео да врати у лагер, помогао би у фракцијским сукобима, а Београду би пуна нормализација односа са Совјетима донела одређене политичке и више економских предности.⁶⁷⁷

⁶⁷⁶ Ranko Petković et al., *1948 - Jugoslavija i Kominform...*, op. cit. str. 312-4. Совјетска иницијатива за помирењем започета тајним писмом Хрушчова Титу 22. јуна 1954. којим тражи побољшање односа наставила се низом дипломатских акција као што је захтев амбасадора Ваљкова да га по повратку из Москве прими Тито, друго писмо Хрушчова Титу 24. јула где захваљује на одговору на претходно писмо које је послао Кардељ и изражава спремност за сарадњу, Титов одговор 11. августа о даљој нормализацији односа, писмо Хрушчова Титу 27. септембра, укидање радија емиграната информбирооваца *Слободна Југославија*, Титово писмо Хрушчову 16. новембра о иницијативи за нормализацијом односа, Титово излагање на Петом пленуму 26. новембра у вези са том иницијативом, писмо Хрушчова Титу 17. марта 1955. о потреби сусрета на државном нивоу, Титово писмо Хрушчову 16. априла у коме предлаже време и место сусрета, одговор Хрушчова 6. маја у коме предлаже сусрет у Београду; долазак совјетске делегације у Београд и реаговања на њу, говор Хрушчова на Београдском аеродрому, разговори у Београду; девето поглавље о југословенско-совјетском помирењу на пленуму ЦК КПСС у јулу о посети Југославији и размимоилажења по том питању, извештај Хрушчова на затвореном заседању XX конгреса КПСС 25. фебруара 1956. где описује Стаљинову срамну улогу у сукобу са Титом и о Стаљиновој манији величине итд. Милан Терзић, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, у Александар Животић (ур.), *Југославија у Хладном рату – прилози истраживањима*, стр. 111-124. Институт за новију историју, Београд, 2010. стр. 118

⁶⁷⁷ Tvrtko Jakovina, „Američki komunistički saveznik? Vanjskopolitički odnosi Sjedinjenih Američkih država i Jugoslavije (1955.-1963.)“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 31, No. 1, Zagreb, 1998. str. 81-108.

Тита је једнострана сарадња са Западом оптерећивала јер су неповерење и сумње биле на обе стране. Обавезивали су га да у инвестирању води рачуна о оправданости и ефикасности улагања, а не о задовољењу војних, социјалних или пропагандних циљева – захтевали су промену структуре привреде ФНРЈ, преоријентисаност на извозни тржишни начин, одустајање од самодовољности у производњи, смањење увоза, производњу потрошачких добара и хране, уравнотежење платног биланса, одустајање од амбициозног инвестиционог плана, одустајање од колективизације и принудног откупа, обавезно консултовање са Вашингтоном приликом будућег задуживања и начина остваривања зајмова, укључивање у тржиште Запада, а Тито је био свестан да је спремност Запада да помогне Југославији условљена војним и идеолошким такмичењем САД са СССР-ом, господарењем СССР-а над Источном Европом, страхом од совјетског напада, потребом за сужавањем простора могућег утицаја Москве, уверењем да је опстанак и напредовање Југославије симбол неуспеха који доживљава совјетски империјализам - увиђао је да Југославија, због географског положаја и војне снаге, може да одигра значајну улогу у ојачавању југоисточног крила НАТО-а и реализацији стратегије.⁶⁷⁸

Хрушчов током посете Београду каже: „Ми искрено жалимо због оног што се догодило и одлучно одбацујемо све оно што се нагомилало у том периоду. Ми са своје стране, без икакве сумње, у ово убрајамо провокаторску улогу коју су у односима између Југославије и СССР-а одиграли данас раскринкани непријатељи народа Берија, Абакумов и други. Ми смо темељно проучили материјале на којима су се заснивале тешке оптужбе и увреде које су у оно време биле уперене против руководиоца Југославије. Чињенице говоре да су ови материјали били фабриковани од непријатеља народа, презрених агената империјализма, који су се на превару увукли у редове наше Партије.“⁶⁷⁹

Састанак делегација одржан је у Дому Гарде на Топчидеру у којем је на Петом Конгресу КПЈ 1948. донета одлука о одбијању резолуције Информбироа чиме се враћало на почетак као доказ исправности Београда. И Титов став тела у

⁶⁷⁸ Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom, op. cit. str. 402.

⁶⁷⁹ Veljko Vlahović, *Strogo pov. 1955-1958, neobjavljeni rukopis Veljka Vlahovića*, Stručna knjiga, Beograd, 1998. str. 14.

Наполеоновом стилу, држећи прсте између закопчаних дугмади испод униформе на дочеку делегације из Москве док Хрушчов чита говор који се не преводи, показује ликовање. Москву је болео Балкански пакт и желела је да га обесмисли и унизи, али је прво морала себе да прочисти.

Вељко Влаховић о разговорима две делегације у Дому гарде каже за Хрушчова: „Позитивно је говорио о Бандуншкој конференцији. Критиковао је досадашњу совјетску политику на Блиском Истоку, нарочито према Турској, када су раскинули уговор. То је грузинска работа, коју треба приписати Берији, који је развијао теорију о неким правима на турској територији, због давно прошле историје. С Персијом су решили граничне проблеме који се вуку још од времена царева. Међутим, западне силе врше на Персију велики притисак и бог зна куда ће је одвући.“⁶⁸⁰ Хрушчов каже: „На Блиском Истоку, ви знате наш став према нашим суседима Турцима, као и према Сирији. По мом мишљењу, ми смо заузели правилан став. И тај став управљен је на то да би створили ближе односе и да би они одбацили оружје. Значи, тако они су сада наши суседи и пријатељи. (Друг Тито: Они су и сада ваши суседи). Јесу суседи, али су сада ваши пријатељи (смех). Тако, међу нама буди речено, сматрам да смо овде направили грешку у своје време, а ако је тако, ми смо били дужни да то поправимо и поправили смо. Када смо већ раскинули споразуме које смо имали после рата (упадица: и већ смо их успоставили), зашто? Турци су се понашали пристојно. Код нас нема никаквих територијалних аспирација према Турској.“⁶⁸¹

Током разговора Тито сам инсистира да каже следеће: „Сада бих хтео да кажем неколико речи о Балканском пакту. Ја знам да Балкански пакт није био баш одушевљено поздрављен ни од стране совјетских руководиоца ни од неких других. Ја мислим да схватају зашто смо ми приступили стварању Балканског пакта. Ја бих хтео да кажем шта је сада Балкански пакт по нашем мишљењу и шта треба да буде. А на томе смо се ми са Турцима разишли. Нисмо се сложили. Ми сматрамо да Балкански пакт не треба сада јачати и давати му неки војни приоритет већ да Балкански пакт треба да буде онај елеменат који спаја балканске

⁶⁸⁰ Исто, стр. 18.

⁶⁸¹ Људмила Александровна Величанскаја et al. (урс), *Југославија – СССР*, op. cit. стр. 66.

народе. Треба му дати, пре свега, културни, економски и политички елемент. Разуме се, из тих разлога ми смо били све време а бићемо и убудуће, против сваког покушаја да Италија уђе у Балкански пакт, јер би то значило стварати нови блок на Балкану. Ја знам да другови сигурно очекују да ћемо се ми сложити да Балкански пакт престане да дејствује као Балкански пакт. Ја сматрам да би то било погрешно тражити од нас. У чему је ствар? Ја ћу рећи. Друг Хрушчов је споменуо Сирију итд., те источне земље тамо. Говорио је о притиску Турске на Сирију. Морам рећи да смо ми ту такође одиграли своју улогу, те да је Турска ипак морала да се повуче. Јер, ми нисмо сматрали позитивним ни Пакистански пакт, а још мање Турско-ирачки пакт. Ми смо, Сиријским делегатима такође смо отворено говорили. Сирија се држи упорно. Ми смо казали да ћемо ми њих подржавати у случају јачег притиска итд. Јер ми смо у Балканском пакту и не можемо гледати равнодушно ако један партнер тога пакта ради нешто против једне земље са којом ми имамо пријатељске односе. Разуме се, да су Турци сигурно све то сазнали, а и ми смо њима све то рекли, тако да наши *дружествени одношенија*, као што сте ви то рекли, нису баш тако *топли*. Зашто сам ја то говорио сада? Ја сам говорио због тога што није свеједно да ли постоји тај пакт и да Југославија даје правац политике ту, или да не постоји, да се ствара нова формација која би била ван нашег утицаја и моћи. То не значи да то треба да траје за вечита времена. То зависи од целокупног развоја међународне ситуације. И нарочито зависи од односа Совјетског Савеза са тим земљама. Ми имамо врло добре односе са Грцима. (Упадица: Можда би и нас у Балкански пакт? – смех. Но, Балканци нас још не примају - пр. пр.).⁶⁸² Ово је по Титу било све о Балкану.

Влаховић наводи следеће: „Хрушчов је констатовао да се њихови ставови по међународним питањима поклапају са нашим. Нарочито је био задовољан објашњењима о Балканском пакту. Питао је да ли у Балканском пакту постоје неке обавезе, које нијесу објављиване. Мислио је, изгледа, на могућност тајних клаузула.“⁶⁸³ Хрушчов се посебно сложио са нашим ставом у погледу Индије за

⁶⁸² Исто, стр. 73-4. упореди Исто, стр. 186.

⁶⁸³ Veljko Vlahović, *Strogo pov. 1955-1958*, op. cit. str. 19.

чију је КП рекао да је разбијена, да не познају праву ситуацију, а негативно је говорио и о КП Бурме.

О НАТО-у Тито је желео да истакне следеће: „Сада бих хтео казати неколико речи – на крају сам се ту мало задржао о Атлантском пакту. Ви знате, ја сам то већ пре споменуо, да ми гледамо негативно на Атлантски пакт и да ми отворено говоримо, када је био покушај да се на нас утиче да уђемо у Атлантски пакт да нама ту нема места, јер су они тамо идејно опредељени. Они иду идеолошки, све више попримају идеолошку боју и, поред тога, воде борбу против комунизма. И разуме се, тај наш став остаје непромењен и ми чинимо све у правцу тога, да би ту оштрину, коју ствара Атлантски пакт против других земаља, отупити. Ми не можемо да утичемо да се он распусти, јер то зависи од опште међународне ситуације, зависи од политике Совјетског Савеза, а зависи, разуме се, да ли ће најреакционарнији кругови у Атлантском пакту имати водећу реч ту, или ће имати они умеренији елементи. Мени се чини да последње изјаве неких америчких руководилаца дају назрети да су спремни ићи не на ликвидацију Атлантског пакта, него на попуштање затегнутости.“⁶⁸⁴ Булгањин је у дијалогу са Кардељом одговорио на став да треба посматрати Западну Европу као целину и тако прилазити том питању: „Ми смо тако и разматрали то питање, у односу на Америку и истакли предлог о закључењу општеевропског пакта безбедности... европским владама... Рекли су нам да без учешћа САД од тога питања нема ништа. Рачунали су да ћемо ми одмах да одбијемо и да нећемо инсистирати на томе. Ми смо рекли: 'Добро, ми се слажемо, нека учествују САД.' Тај смо им аргуменат избили, а они су нам на то казали: 'Ми се не можемо сложити, пошто имамо НАТО.' Но, они су на то казали: 'Ви имате други систем и зато вас не можемо примити у НАТО.' Шта онда? Значи, да ви просто нећете.“⁶⁸⁵ Нису хтели у НАТО-у СССР, а и пројекат ЕОЗ је пропао, али је Југославија била пожељна у чланству.

Светозар Вукмановић је отворено, због чега је стекао симпатије Хрушчова, питао: „на којим позицијама стоје другови по питању односа међу

⁶⁸⁴ Људмила Александровна Величанскаја et al. (урс), *Југославија - СССР: сусрети...* op. cit. стр. 76.

⁶⁸⁵ Исто, стр. 95.

социјалистичким земљама. На пример, ја полазим од резолуције ИБ и блокаде, која је примењена према Југославији. Наиме, друг Хрушчов је дао објашњење да у позадини резолуције ИБ стоје погрешна обавештења, која је дао Берија... хоћу да поставим питање односа, тј. хоћу да повежем питање поверења у Совјетски Савез са стране других социјалистичких земаља... Јер, друг Хрушчов је казао да се ради о погрешном обавештењу о стању у Југославији... Узмимо да је све то тачно. Да ли је у том случају оправдана политика Совјетског Савеза према Југославији? Даље, да ли је оправдана политика претње ратом? Да ли треба спровести блокаду према једној земљи.... а да за руководиоца каже да је сумњив марксист... узмимо чак и да је све то била истина... да се у једној земљи створи бухаринско скретање, хоћете ли ви угрозити ратом ту земљу?⁶⁸⁶ Одговор је дао члан делегације СССР-а: „То вам ја исто сада не могу рећи, јер какав ће бити случај, какав однос и наше земље и ваше – зависиће од ситуације, која тада буде... Пре свега, ја не бих хтео да се то догоди ни са којом земљом, а ако се то деси, ја не могу то сад казати како ће се развијати догађаји... сматрам, полазећи са правилних узајамних односа, да се није показало довољно тактичности у односу према Југославији... Није било потребно прекидати везе које су постојале. Иако ми сматрамо да су постојале неке несугласице, али за те несугласице подразумевам то да није било јединствених схватања појединих питања... ми се одричемо резолуције 1949. Но, ми за 1948. не можемо рећи да је тамо сва критика била неправилна... при крају 1948. када је ИБ апеловала на партију и народ Југославије да буду против руководства, - да је то мешање и да је то неправилно и ми то одбацујемо. То није била функција ИБ, то је било унутрашње питање њихове партије.“⁶⁸⁷ Било је очигледно да ће државе под контролом Москве тако и остати.

Тито идућег дана каже о спољној политици: „Ми смо ишли са Совјетским Савезом заједно по свим питањима, али после, када је дошло до тих трвења, неспоразума, то су принципијелна питања, по моме, то су дубоко принципијелна питања, онда је по питању наше спољне политике почело са стране Совјетског Савеза потпуно неповерење према нашим појединим тестовима у спољној

⁶⁸⁶ Исто, стр. 98.

⁶⁸⁷ Исто, стр. 100.

политици. Тражило се од нас једанпут, Кардељ је потписао један протокол – шта ли је то било – консултација, да се морамо консултирати о свему. Па онда није ни то важило. Други пут смо онда сасвим прекинули. На нас је то врло негативно деловало, јер смо имали већ извесних сумњи зашто се то тражило. Али смо већ видели да је било разлога. То је питање наших интереса према Корушкој у односу на Трст, где је у Паризу, ја нећу о томе, то ће другови после рећи – питање репарација. Ми смо били препуштени сами себи, на милост Западу, такорећи.⁶⁸⁸ Изгубљене су територијалне компензације у Корушкој и материјалне репарације.

О помоћи Запада Тито је рекао: „Не само да смо морали да плаћамо високе проценте, него и да одбијемо све притиске идеолошке природе. Примајући трипартитну помоћ, која нам је веома добро дошла, љубоморно смо пазили на своју независност. И то није било лако, јер је на нас вршен притисак на разне начине, преко разних делегација тражене су од нас разне концесије, да споменем само случај Степинца. Тада је народ код нас скоро гладовао, а они су постављали услове, покушавајући да се мешају у наше унутрашње ствари. Ми за помоћ нисмо молили. Сачували смо достојанство, карактеристично за наш народ. Они су помоћ давали полазећи од својих интереса, али је та помоћ нама добродошла. Приликом преговора, отворено смо рекли да нам и они дугују помоћ, с обзиром на нашу улогу у рату и људске и материјалне жртве, као и у вези са мировним преговорима, када су према нама маћехински поступали, због нашег политичког става. Тражили смо и добили војну помоћ, јер смо решили да се наоружамо да бисмо сачували своју независност.⁶⁸⁹ Херојство Југославије које је истицано погибијама војника у пограничним инцидентима дало је разлога да се цени Титова политика.

Тито даје детаље Совјетима: „Ако вас интересује трипартитна помоћ ја могу да кажем да смо ми добили помоћ 1950-1955. у износу од 576,307.000. (Економска помоћ, Хрушчов: 'Американци су говорили разво, тј. да сте добили једну милијарду или једну и по милијарду'). - Тито објашњава да смо војну помоћ примили од 600,000.000. После тога добили смо још за јуни и то укупно око

⁶⁸⁸ Исто, стр. 104.

⁶⁸⁹ Veljko Vlahović, *Strogo pov. 1955-1958*, op. cit. str. 26.

милијарду и по долара... Обзиром да на јуни отпада око 400.000 долара, а једна милијарда сто педесет милиона долара се односи на војну и економску помоћ, тако да укупно дође милијарду и по долара. И ми ово отворено говоримо и не сакривамо и не устручавамо се. Кажемо им: 'Хвала за ту помоћ, то нам је добро дошло, но, ту је било и ваших (америчких) интереса'.⁶⁹⁰ Напоменуто је и да су са Запада тражили вишепартијски систем, али није прихваћено, наравно, као ни ембарго социјалистичким земљама док су се Југословени осећали морално обавезним због помоћи коју су примали и држали се тога, а не слажу се са тим и, постепено ћемо морати то да напустимо, најављује Тито.

Хрушчов бранећи Стаљина напомиње да у извесној етапи његовог живота, кад су се код њега испољиле слабости: „Оне су се испољиле и то у врло оштрој форми и заборавити сву његову активност не би ваљало. Кад је Лењин умро, ми смо под руководством Стаљина сачували државу, ...обавили велики посао индустријализације, ...спровели огромну колективизацију, ...партија васпитала огромне своје кадрове, мобилисали се за рат и издржали такав рат. И сад, зато што је он неком од нас, ето питам било кога од нас, сваког од нас, ми смо претрпели више личних увреда него ви.”⁶⁹¹ Одрицање није било потпуно, бар још не. Хрушчов додаје: „Ми смо сматрали да капиталисти цабе паре не дају. И зато информације које смо имали преко разних канала и које су говориле да ви као резултат примања помоћи дајете базе, и када су публиковани разни споразуми о кредитима, војна помоћ, то је нама служило као потврда оних информација које смо добијали.”⁶⁹² Због јаке комунистичке партије у Југославији сматрали су да се изјаве дају само ради маса које то одобравају, као да нису усмераване.

Тито реагује на Хрушчовљеве речи: „Али код вас нешто логика није у реду... Ми никада нисмо скривали пред Западом, чак и онда када нам је било тешко, да смо ми комунисти и да нећемо допустити да се мешају у наше послове... Не би мене ни ђаво натерао да идем ка неком другом систему. Ја сам се целог живота борио за комунизам, за социјализам. Целог живота сам се ја борио, нисам

⁶⁹⁰ Људмила Александровна Величанскаја et al. (урс), *Југославија - СССР...* оп. cit. стр. 108.

⁶⁹¹ Исто, стр. 115.

⁶⁹² Исто, стр. 116.

ја за паре био револуционар. Ја нисам за новац седео на робији, ни ја ни моји другови. Ја нисам за новац проживео цео мој живот на револуционарном раду. Како бих се ја могао одрећи од самог себе, зашто то. Ја себе сматрам саставним делом идеје марксизма-лењинизма.⁶⁹³ Уградио се својим умећем.

Влаховић је о односима са СССР написао следеће: „Оног дана када је Стаљин обукао униформу генералисимуса, показало се да су у Совјетском Савезу дошле јаче до изражаја сабласти прошлости. То је почетак формирања политике *социјалистичког* бонапартизма која је морала да потражи ослонац у прошлости, а не у будућности. Велики бонапартизам рађао је мале бонапартисте у другим социјалистичким земљама који су, за разлику од Стаљина, морали да изгледају гротескно и оперетно. Социјалистички бонапартизам морао је да васкрсне типове Наполеоновог министра унутрашњих послова Фушеа који је говорио: затварајте, затварајте, а после ћемо прикупљати доказе... низ питања из протеклих деценија тражи потпунију анализу да би се добио целовитији одговор на садашња збивања. Једно од тих питања јесте и дилема после Лењинове смрти: Стаљин или Троцки. Зар није то лажна дилема, зар није постојао и трећи излаз?“⁶⁹⁴ Бирати између два лоша решења и Титу је било у мислима па је зато убрзо одабрао трећи пут несврставајући се ни на Исток ни на Запад. Гротескно и оперетно је и сам Тито изгледао носећи униформу и када није морао.

Југословенску верзију декларације која је и усвојена разрадио је Политбиро ЦК СКЈ - Едвард Кардељ, Моша Пијаде и Вељко Влаховић у сарадњи с Титом током састанака са делегацијом СССР-а. Иако билатерални документ, Београдска декларација има шире значење, јер су две социјалистичке државе дефинисале основе за односе између социјалистичких држава уопште – одбацила је монолитизам као основни принцип јединства у међународном комунистичком покрету, замењујући га начелом јединства у различитости. Едвард Кардељ ју је означио као *Magna carta* за југословенске односе са социјалистичким и другим

⁶⁹³ Исто, стр. 117-8.

⁶⁹⁴ Veljko Vlahović, *Strogo pov. 1955-1958*, op. cit. str. 76.

државама.⁶⁹⁵ Тито је одбио да Београдска декларација влада ФНРЈ и СССР има и државни и партијски карактер јер је у суштини сукоб био државни, док партијски сматра мање битним.⁶⁹⁶ Декларација је означила ново раздобље у међусобним односима, а од утицаја је било и поводом даљих односа ФНРЈ са САД. Декларација даје основ за односе на принципима равноправне сарадње.⁶⁹⁷

У првом делу декларације се каже да је полазна тачка разговора била обострана жеља двеју влада да се у интересу мирног решавања међународних питања и јачања сарадње међу народима и државама примењује метод преговарања. Народи обеју земаља и њихове оружане снаге нарочито су развиле своје пријатељство и борбену сарадњу у годинама рата па су се обе Владе сагласиле да преузму даље мере за нормализацију свих односа и за унапређење сарадње, и полазе од следећих принципа: недељивост мира на коме једино може да почива колективна безбедност; поштовање суверености, независности, интегритета и равноправности међу државама у узајамним односима и односима са другим државама, признавање и развијање мирољубиве коегзистенције међу народима, без обзира на идеолошке разлике и разлике у друштвеном уређењу, што подразумева сарадњу свих држава на подручју међународних односа, посебно економских и културних односа; придржавање начела узајамног поштовања и немешања у унутрашње ствари ма из каквих разлога – економске, политичке или идеолошке природе – пошто су питања унутрашњег уређења, уклањања ма каквих форми пропаганде и дезинформације, као и других поступака

⁶⁹⁵ Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, op. cit. str. 1042-4.

⁶⁹⁶ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 282.

⁶⁹⁷ Осим Тита као председника, делегацију ФНРЈ су чинили потпредседници СИБ-а Кардељ, Ранковић и Темпо, члан СИБ-а Мијалко Тодоровић, државни секретар за иностране послове Коча (Константин) Поповић и Вељко Мићуновић, државни подсекретар за иностране послове. Совјетска делегација је била у саставу Н. С. Хрушчов, члан Президијума Врховног Совјета и први секретар ЦК КПСС, Н. А. Булгањин (Николай Александрович Булганин), председник Министарског савета, А. И. Микојан (Анастас Иванович Ованесович Микојан), први заменик Председника Министарског савета, Д. Т. Шепилов (Дмитрий Трофимович Шепилов), председник Комисије за иностране послове Совјета националности Врховног совјета, члан ЦК КПСС и главни уредник *Правде*, А. А. Громико, први заменик министра иностраних послова, П. М. Кумикин (Павел Николаевич Кумыкин), заменик министра спољне трговине. Veljko Mićunović, *Moskovske godine 1956/58*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1977. str. 525-527.

који сеју неповерење и на било који начин отежавају стварање атмосфере за конструктивну међународну сарадњу и мирољубиву коегзистенцију међу народима; осуде сваке агресије и сваког покушаја да се наметне политичка и економска доминација другим земљама; признавања да политика војних блокова појачава међународну затегнутост, подрива поверење међу народима и повећава опасност рата.

У другом делу, обе владе кажу да полазе од принципа изражених у Повељи УН и сагласне су да треба уложити напоре ради јачања улоге и ауторитета УН, што би нарочито било потврђено давањем НР Кини места легитимног представника у УН. Остала питања су смањење и ограничење наоружања, забрана атомског оружја, успостављање опште колективне безбедности и система колективне безбедности у Европи заснованог на договору, питање употребе нуклеарне енергије у мирнодопске сврхе јер би се тако створила атмосфера која би истовремено омогућила решавање мирољубивим средствима међународних проблема као што су споразумно решење немачког питања тако и са интересима опште безбедности, задовољење легитимних права НР Кине према Тајвану. Обе Владе поздрављају резултате конференције у Бандунгу као значајан допринос идеји међународне сарадње, као подршку напорима народа Азије и Африке за учврћење њихове политичке и економске независности и сматрају да све ово доприноси јачању мира у свету.

И у завршном, трећем делу истичу анализу досадашњих односа између двеју земаља и перспективама њиховог даљег развоја имајући у виду да је последњих година дошло до крупних поремећаја у узајамним односима, што је наносило штете – како обема странама, тако и међународној сарадњи. Одлучно су решене да развију своје дубоке односе у духу пријатељске сарадње ослањајући се на принципе изложене у Декларацији. Владе ФНРЈ и СССР сагласиле су се око осам тачака: да предузму све потребне мере за увођење нормалног уговорног стања на основу којег ће регулисати и обезбеђивати нормални развој односа у циљу проширења сарадње на подручјима за које су обе владе заинтересоване; о потреби појачања економских веза, у том циљу сагласиле су се о предузимању потребних мера којима би се ликвидирале последице које су настале нарушавањем нормалног уговорног стања у економским односима, у циљу

унапређења културних веза спремне су да закључе Конвенцију о културној сарадњи, придајући значај информисању јавности, желећи да она буде тачно и објективно информисана сагласиле су се о потреби склапања Конвенције о информативној служби у духу ОУН на основу реципроцитета, подржавајући препоруке ОУН о развијању сарадње међу свима земљама о употреби нуклеарне енергије у мирнодопске сврхе, сагласиле су се да успоставе међусобну сарадњу у овој области, сагласиле су се у предузимању мера ради закључења уговора за решавање питања држављанства односно репатријације, сагласне су да уговори треба да пођу од поштовања хуманости и опште усвојених принципа добровољности, сагласне су у погледу обезбеђења права у вршењу заштите држављана друге стране на својој територији, у духу мирољубивих принципа ради бољег упознавања и разумевања народа њихових земаља, сагласиле су се да ће помагати и олакшавати сарадњу друштвених организација двеју земаља, сагласиле су се да ће уложити највеће напоре за остварење задатака и одлука изложених у овој Декларацији. Потписници декларације су Председник републике Тито и Председник Савета министара СССР-а Булгањин.

Одјек декларације у свету се огледао прво изјавом премијера Индије Нехруа који је поздравио долазак делегације СССР-а у Југославију рекавши да Индија поздравља сваки корак ка решавању спорова на пријатељски начин, док грчки министар спољних послова Стефанопулос 3. јуна изјављује да је задовољан резултатима београдских разговора јер је декларација заснована на начелима којима се и досад руководила Југославија у својој политици и у том погледу нема никаквих промена, а истог дана званичник британског Форин офиса изјављује да су од почетка совјетско-југословенске конференције примили уверавања југословенске владе да се неће ништа догодити што би утицало на мењање постојећих добрих односа Југославије с Великом Британијом и другим западним земљама и по свему судећи, произлази да су ова уверавања била поштована у совјетско-југословенским разговорима, и у Вашингтону званичник Стејт департамента изјављује да су задовољни што је Совјетски Савез отворено

прихватио независност Југославије и Америчка влада је доследно подржавала храбре и успешне напоре Југославије да сачува своју независност.⁶⁹⁸

Делегација СССР-а је дан после потписивања одлетела за Софију у нову посету где је Хрушчов изјавио да су у Београду разговори успешно завршени. После су отишли у Букурешт. Цео Хрушчовљев реферат на Пленуму ЦК КПСС јула 1955. *О резултатима совјетско-југословенских разговора*, са припремним материјалима уз реферат, укључујући примедбе Микојана, посвећени су анализи прве посете Југославији. На једном месту у реферату Хрушчов тврди да су у СССР-у дужни да направе такве односе са Југославијом да би она временом прешла у њихов лагер, а ако не уђе онда, као земља народне демократије да буде савезник или сапутник.⁶⁹⁹ Осим тога напомиње на другом месту реферата да у то време, када СССР може бити светска држава, имајући велику моћ и међународни ауторитет, и заједно са Кином предводи велики лагер социјализма и демократије, још више су дужни да спроводе најпрефињенији и тактични однос према националним осећањима народа, нарочито малих.⁷⁰⁰ Ишло се на придобијање, а рачунало на Титов комунизам и Кочин одговор: „Да, ми смо комунисти.“⁷⁰¹

Хрушчов је у закључку реферата навео Титов одговор да што се тиче изјаве Далса на конференцији за штампу 28. јуна о могућности посете председника Југославије Америци, да би била размотрена благонаклоно, ако би маршал изразио жељу да посети САД како ће Американци дуго чекати израз такве жеље, ако уопште икада и дочекају.⁷⁰²

Анастас Микојан дошао је у посету Југославији као наставак добрих односа у другој половини септембра. Он по белешкама Младена Божића каже да Америка већ одавно не зна за рат и да уопште не зна шта је напад и бомбардовање авионима, да је њихова сопствена галама око атомске бомбе заплашила људе у Америци и када се сазнало да их има и СССР, да је то унело још већи страх, да је

⁶⁹⁸ Zvonko Štaubringer, *Titovo istorijsko ne staljinizmu*, Radnička štampa, Beograd, 1976. str. 111.

⁶⁹⁹ Људмила Александровна Величанскаја et al. (урс), *Југославија – СССР: сусрети...*, op. cit. стр. 194.

⁷⁰⁰ Исто, стр. 207.

⁷⁰¹ Исто, стр. 240.

⁷⁰² Исто, стр. 247.

то био одлучујући фактор који је утицао на Американце да се уразуме, а приликом разговора у Истри чешће је говорио о Истри и северним крајевима наше земље као о *најистуренијој тачки социјализма* и словенства у односу на капиталистички Запад, поводом чега је, изражавајући жељу за успех тих крајева, говорио о томе да треба створити такве услове живота који би постали привлачни за људе капиталистичког Запада, а у разговору о формама нашег социјализма изнео је једном приликом мишљење да су можда те форме нашег социјализма прихватљивије за Запад и западне људе него форме њиховог социјализма.⁷⁰³

Однос Југославије и Запада, односно САД, после Титовог мирења са Хрушчовим наставили су се нормално, али са много мање срдачности.⁷⁰⁴ Ипак, током неколико месеци 1955. године високи званичници Југославије и САД срели су се три пута. Током Десетог редовног заседања Генералне скупштине УН у Њујорку крајем септембра су разговарали шефови дипломатија Константин Поповић и Џон Фостер Далс. Заменик подсекретара Марфи разговарао је с Титом и Светозаром Вукмановићем Темпом, председником Савета за народну привреду и потпредседником СИБ-а, а најважнији био је састанак Тита и Далса у Југославији где је Далс дошао после преговара са совјетима у Женеви, а препун дипломатски распоред америчког државног секретара био је мотивисан жељом да се у Југославији уравнотежи посета високе совјетске делегације у мају и исто тако желело се видети које су стварне последице Хрушчовљеве посете и судбина Балканског пакта као и чвршће повезивање Југославије са Западом.⁷⁰⁵

Забринутост због помирења са Москвом видела се у САД па су, као равнотежа том сусрету, Далс и Тито на острву Ванга код Пуле 6. новембра 1955. разговарали и о Балканском пакту на захтев Далса, када је Тито дао своје мишљење о Балканском пакту. Он је рекао да је недавно дошло до промена због турских немира против Грка. Ови нереди догодили су се када је краљ Грчке био у државној посети Београду. Тито је о томе разговарао с краљем, и обојица су се

⁷⁰³ Исто, стр. 255. и 256.

⁷⁰⁴ Jovana Gligoriјевић, „Intervju - Predrag Simić, profesor FPN-a i autor knjige *Tito i NATO, Razroka spoljna politika*“, *Vreme*, br 1010, 13. maj 2010. Internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=930836> 14/06/2015

⁷⁰⁵ Tvrtko Jakovina, „Američki komunistički saveznik? op. cit. str. 90.

сложили да би било пожељно да се ова ситуација не драматизује, посебно у Грчкој где то изазива много емоција. У складу са овим споразумом, наложено је дипломатским представницима Југославије да утичу на Грчку и Турци да се смире и Тито наводи да сматра да су напори ФНРЈ у том правцу произвели неке добре резултате. Ситуација је много мирнија него што је била. Тито је покренуо дискусију о самом пакту. Рекао је да није тачно да су Југословени желели да елиминишу војну страну пакта. С друге стране, они нису желели да се она нагласи толико у прошлости, а општа ситуација је сада другачија (мисли на опуштање напетости у духу Женева). Тито је рекао да Југословени верују да је сада било потребно нагласити политичке, економске и културне стране Пакта. Турско насиље против Грка у септембру учинило је очигледним да је неопходно ојачати односе у другим областима, јер војни односи нису од велике користи, осим ако имају чвршће основе стварне сарадње у другим областима. Што се тиче војних аспеката, Тито је рекао да су недавно послали војну делегацију ФНРЈ у Грчку како би разговарали о војној сарадњи у областима у којима су имали заједнички интерес. Желело се да се оболедоани ова војна мисија. Сматрао је да, ће се упркос акцији против Грка у Турској, пакт развити у још кориснији инструмент. Далс је рекао да су турски немири били веома лош посао. Док су Турци били, пре свега, одговорни, извесна кривица била је везана за Грке јер су покренули снаге национализма, нарочито у вези са Кипром, који је сада у проблему контролисања. Он је рекао да верује да Турци желе да се искупе за nerede и да се нада да би Грци прихватили такве гестове и да би Тито радио ка том циљу.⁷⁰⁶

Далс је на конференцији за штампу рекао да су се Тито и он сагласили да треба пружити источноевропским земљама независност и слободу развоја, без мешања у њихове унутрашње ствари из иностранства и право да по својој вољи изаберу друштвени и економски поредак.⁷⁰⁷ То се није допало Совјетима, па Тито Хрушчову и Булгањину шаље писмо у коме то приписује искривљеним видом

⁷⁰⁶ Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Central and Southeastern Europe, Volume XXVI Document 263 Record of the Meeting Between Secretary of State Dulles and President Tito on the Island of Vanga, November 6, 1955, 3–5:40 p.m. Internet <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v26/d263> 30/05/2016

⁷⁰⁷ Ranko Petković et al., 1948 - Jugoslavija i Kominform... op. cit. str. 325

представљања у штампи: „У погледу Балканског пакта, Далс је изразио жељу да ми дјелујемо помирујуће између Турске и Грчке. Ми смо казали да с Грцима имамо одличне односе, али да је сувише велико огорчење у Грчкој због познатих догађаја у Истанбулу и Смирни, но да ми и ту радимо на стишавању сукоба.“⁷⁰⁸ Далс је питао о тадашњем карактеру Балканског пакта, а одговорено му је да „пакт нужно добија све више карактер конструктивне и мириљубиве сарадње између три земље потписнице, јер би давање проритета војној сарадњи косило с нашом спољном политиком – политиком активне коегзистенције и мирољубивог рјешавања свих спорних проблема.“⁷⁰⁹ Тито је имао утисак да се Далс замислио око неких ствари, а иако није било речи о узајамним односима сматра разговор корисним.

Војни савези, чији су главни зачетник, средишњи ослонац и истовремено и главни финансијер биле САД, опколили су после рата противничку страну стварајући чврст систем глобалог окруживања потенцијалног непријатеља и његових савезника.⁷¹⁰ То је довело до својеврсне пактоманије. Поред НАТО-а 1949. пре долска Далса на положај склопљен је и АНЗУС пакт 1951. године (САД, Аустралија и Нови Зеланд) као и РИО пакт из 1947. састављен од земаља на тлу Америчког континента.

Далсов циљ био је да совјетски блок окружи државама с којима је САД имао савезничке уговоре - стуб тог система савезништва били су већ постојећи НАТО и у зачетку ЕОЗ.⁷¹¹ Једноставан преглед листе путовања Џона Фостера Далса показује нам које су земље биле приоритет његове спољнополитичке делатности.⁷¹² Осим земаља Јужне и Источне Азије и земаља чланица НАТО-а још

⁷⁰⁸ Исто, стр. 327.

⁷⁰⁹ Исто

⁷¹⁰ Radovan Vukadinović, *Američko-sovjetski odnosi od 1917. do 1976*. Školska knjiga, Zagreb, 1977. стр. 86-7.

⁷¹¹ Dubravka Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015*. op. cit. str. 240.

⁷¹² У Њуделхију, Индија сусрет са премијером Нехруом (Nehru) и вишим званичницима 20-22. мај 1953. У Карачију, Пакистан сусрет са премијером Алијем (Ali) и вишим званичницима 22-25 мај 1953. У Анкари, Турска сусрет са председником Бајаром, премијером Мендерасом и вишим званичницима 25-27. мај 1953. У Атини, Грчка сусрет са премијером Папагосом и вишим званичницима 27-28. мај 1953. У Токију, Јапан застао на путу за Кореју 2. август 1953. У Кореји

је само у Југославију, Аустрију и Швајцарску путовао, а последње две су неутралне.

СЕАТО (South-East Asia Treaty Organization) је војни пакт основан у Манили Уговором о заједничкој одбрани 8. септембра 1954. године као резултат проширења политике Хладног рата из Европе на Азију и Далсове концепције Азијског НАТО-а.⁷¹³ Оснивачи су САД, Француска, Уједињено Краљевство, Аустралија, Нови Зеланд, Пакистан, Филипини и Тајланд, а седиште у Бангкоку. Савет СЕАТО је састављен од министара спољних послова држава чланица који се састају поводом ситуација у југоисточној Азији, а њихови представници у

(Republic of Seoul) потписује Узајамни одбрамбени уговор (Korean Mutual Defense Treaty) 3-7. август 1953. У Манили, Филипини потписује Манила пакт (The Southeast Asia Collective Defense Treaty) 3-9. септембар 1954. У Таипеиу, Република Кина (Тајван) сусрет са председником Чианг Каи-шеком на повратку из Маниле 9. септембар 1954. У Токију, Јапан сусрет са премијером Јошидом (Yoshida) и министром спољних послова Оказакијем (Okazaki) на путу из Маниле 9-10. септембра 1954. У Манили, Филипини сусрет са председником Магсејсејом (Magsaysay) на путу за Бангкок 21-22. фебруар 1955. У Бангкоку, Тајланд учествује на Првом састанку Министарског савета СЕАТО (SEATO) 22-26. фебруар 1955. У Рангуну, Бурма сусрет са премијером У Нуом (U Nu) и вишим званичницима 26. фебруар 1955. У Виентиану, Лаос сусрет са круским принцом Савангом (Savang) и вишим званичницима 27. фебруар 1955. У Пном Пену, Камбоџа сусрет са краљем Сихануком (Sihanouk) и вишим званичницима 28. фебруар 1955. У Сајгону, Вијетнам сусрет са премијером Диемом (Diem) и вишим званичницима 28. фебруар - 1. март 1955. У Манили, Филипини присуствује свечаном отварању конференције шефова мисије (Chiefs of Mission Conference) 1-2. март 1955. У Таипеиу, Република Кина (Тајван) разменио ратификационе инструменте Узајамног одбрамбеног уговора (The Mutual Defense Treaty) 3. март 1955. У Женеви, Швајцарска учествује на састанку министара спољних послова Велике Британије, Француске, Совјетског савеза и Сједињених држава 26. октобар - 16. новембар 1955. У Мадриду, Шпанија сусрет са генералом Франком 1. новембар 1955. У Бечу, Аустрија незванична посета присуствује отварању Бечке државне опере 5-6. новембар 1955. У Пули и на Брионима, Југославија сусрет са председником Титом 6. новембар 1955. У Карачију, Пакистан учествује на Другом састанку Министарског савета СЕАТО 5-9. март 1956. У Њуделхију, Индија сусрет са премијером Нехруом и вишим званичницима 9-11. март 1956. У Коломбу, Цејлон (Шри Ланка) сусрет са премијером Котелавалом (Kotelawala) 11. март 1956. У Џакарти, Индонезија сусрет са председником Сукарном (Sukarno) и вишим званичницима 12-13. март 1956. У Бангкоку, Тајланд сусрет са премијером Пибулум (Pibul) и вишим званичницима 13-14. март 1956. У Сајгону, Вијетнам сусрет са председником Диемом и вишим званичницима 14-15. март 1956. У Манили, Филипини сусрет са председником Магсејсејом и вишим званичницима 15-16. март 1956. У Таипеиу, Република Кина сусрет са председником Чиангом и вишим званичницима националистичке Кине 16-17. март 1956. У Кореји, Република Сеул сусрет са председником Рхиом (Rhee) и вишим званичницима 17-18. март 1956. У Токију, Јапан сусрет са премијером Хатојамом (Hatoiyama) и министром спољних послова Шигемицуом (Shigemitsu) 18-19. март 1956. *Travels of Secretary of State John Foster Dulles*, Office of the Historian Internet, <https://history.state.gov/departmenthistory/travels/secretary/dulles-john-foster> 12/08/2015

⁷¹³ Borislav T. Blagojević et al, *Pravna enciklopedija (O-Ž) 2*, op. cit. str. 1493.

сталној радној групи су се састајали једном недељно. Створена је војна саветодавна група уз повремене војне вежбе чланица и разматрање питања развоја, контрасубверзивних делатности, културна и образовна сарадња. Замишљен је као карика у америчкој глобалној стратегији окруживања СССР. Овај пакт је због рата у Вијетнаму престао да постоји.

МЕТО (Middle Eastern Treaty Organisation) или Северни ред (Northern Tier) који је због седишта у Багдаду најчешће називан Багдадски пакт, створен је 1955. године. Чиниле су га Велика Британија, Турска, Иран, Пакистан и Ирак. Сједињене Државе су се у априлу 1956. укључиле у рад Економског савета, а почетком 1957. и Сталног војног савета, не приступајући му формално. САД су оружјем помагале чланице и Саудијску Арабију, Јордан, а у мањој мери Либан. Египатски одговор на то војно груписање брзо је дошао - заједно са Сиријом, Саудијском Арабијом и касније Јеменом, створен је војни савез, не случајно назван Јужни ред (Southern Tier).⁷¹⁴ Аргумент да комунистичка опасност прети Арапима и да Совјети угрожавају постојећи однос снага био је оправдање у јавности Запада. Пактоманију Далса и Ајзенхауера критиковали су многи укључујући и Тита.⁷¹⁵

⁷¹⁴ Комунистичка партија Египта, обновљена 1943, стављена је изван закона 1959. са образложењем да се противи УАР-у (државној унији са Сиријом из 1958.) Сличне судбине била је и Комунистичка партија Сирије која је из истих разлога критикована. Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici*, op. cit. str. 135.

⁷¹⁵ Лондон је 1955. упутио позив Јордану за прикључење Багдадском пакту. Упркос сиромаштву Хашемитске Краљевине Јордан, њена војска је после египатске, била најјача у арапском свету. За елитну бедуинску Арапску легију Џона Багота (John Bagot Glubb) у Јордану Лондон је годишње издвајао и до двадесет милиона долара. Тада су у свега месец дана срушене три владе у Аману, али је Хусеин успео да преброди сваку политичку кризу. Глуб-паша је морао да одступи 1956. Јордан је остао изван пакта, не слабећи везе са Западом и Ираком. Багдадски пакт је допринео напетости међу Арапима. Уз СЕАТО, који је склопљен 8. септембра 1954, МЕТО је био још један од неуспешних војних савеза који су после стварања НАТО-а подстакле Сједињене Државе. Име је промењено 1959. у ЦЕНТО (Central Treaty Organization) када је седиште премештено у Анкару јер Ирак више није био члан од како је просовјетска партија дошла на власт. САД су се активирале више у ЦЕНТО пакту. Одредбе пактова дугорочно су отежавале одговор САД на националистичку политику и покрете у низу земаља у развоју. Како је оружје на Блиски и Средњи исток пристизало из низа земаља (Израел су посебно наоружавали Французи, а Совјети Египат и Сирију), концентрација војног материјала постајала је све већа. У њему је била само једна чланица Арапске лиге - Ирак, а Турска и Пакистан већ су ионако биле чланице НАТО (и СЕАТО) и тако укључене у америчку војну политику. На састанку чланица СЕАТО 11. марта 1957. у Манили договорена је и

Посета државног секретара САД Џона Фостера Далса Југославији, 6. новембра 1955. подстакла је Тита децембра 1955. да Ајзенхауера информише о спољној политици Југославије и одјецима недавне посете Далса Брионима.⁷¹⁶ Тито још није отписивао сарадњу са западом док се мирио са Истоком, као да их је доводио на праву меру коју он жели. Од почетка југословенско-совјетског сукоба па до краја 1955, односе Југославије са Западом детерминисала су три важна фактора: 1) хипотетичка могућност враћања Југославије у заједницу социјалистичких држава, односно степен нормализације односа са Совјетским Савезом; 2) несугласице око разрешења тршћанског питања; 3) међународни значај стварања Балканског пакта и компатибилност његове војне стратегије са општом одбрамбеном стратегијом НАТО-а, док су прва два фактора изразито негативно деловала на односе Југославије са западним силама, трећи је имао позитиван ефекат и представљао важан стимуланс за реализацију низа значајних економских и војних аранжмана двеју страна.⁷¹⁷

5.6. Московска декларација и југословенско отказивање помоћи Запада

Промене у СССР-у и другим земљама социјалистичког блока, почете после Стаљинове смрти, достижу врхунац на XX конгресу КПСС у фебруару 1956. године. У тајном реферату Никите Хрушчова и у току заседања Конгреса, оштро је критикован култ Стаљинове личности.⁷¹⁸ Отворен је процес дестаљинизације у СССР-у и другим социјалистичким државама, а тиме и рехабилитовање жртава, личности неправедно осумњичених и погубљених након исконструираних

размена информација сва три војна савеза. у Tvrtko Jakovina, *Socijalizam na američkoj pšenici*, op. cit. str. 136.

⁷¹⁶ Порука председника Републике Јосипа Броза Тита председнику САД Двајту Ајзенхауеру. Информације га о спољној политици Југославије и одјецима недавне посете Далса Брионима, децембар 1955. МИЈ, Архив ЈБТ, КПР, I-1/1089

⁷¹⁷ Драган Богетић „Југославија у хладном рату“ op. cit. стр. 319-20.

⁷¹⁸ 55-й годовщине со дня смерти И.В. Сталина посвящается Доклад Первого секретаря ЦК КПСС тов. Н.С. Хрущева XX съезду Коммунистической партии Советского Союза «О культе личности и его последствиях», Новая газета, Москва, 2008.

оптужница на суђењима. На Конгресу је речено да, поред Совјетског модела, могу постојати и развијати се и другачији путеви и облици у изградњи социјализма.

Априла 1956. године распуштен је Информбиро. Двадесети конгрес КПСС-а 1956. године прихватио је смер расправе о различитим путевима и облицима борбе за социјализам и на линији таквих промена, на иницијативу новог совјетског руководства, дошло је до нормализације односа између СССР и Југославије. Тиме је завршена једна од најтежих спољнополитичких тегоба Југославије. Тито је инсистирао да то буде потписано као међудржавна декларација без партијског призива јер је цела држава трпела, а не само КПЈ, сада преименован у СКЈ. Тито је саслушао Хрушчовљев говор на аеродрому и није га удостојио одговора. Али односи су врло брзо постали срдачни. Убрзо је Хрушчов поново дошао у Београд и том приликом се Тито вратио са њим у Совјетски Савез – имамо основа да претпоставимо да се у том тренутку у Титу поново пробудио стари комуниста који је веровао да, ако је имао сукоб са Стаљином, није имао сукоб са земљом свог идеолошког опредељења, у којој је почео своју каријеру.⁷¹⁹

Тито је са југословенском делегацијом возом преко Румуније дошао у Москву. Климент Ворошилов (Климент Ефремович Ворошилов), председник Врховног совјета, први се руковао с њим уз аплаузе на перону, а после обиласка свечаног батаљона и химни, Ворошилов је рекао: „ватрено поздрављам у главном граду наше отаџбине, Москви, Вас и руководеће југословенске представнике који вас прате. У Вашој личности, друже Тито, совјетски народ поздравља пријатељску Југославију и народе Ваше земље, с којима... имају везе чврстог братског пријатељства... Ваш долазак у Совјетски Савез бити обележен новим великим доприносом јачању срдачног пријатељства између СССР и Југославије и још већем проширењу политичких, економских и културних веза међу нашим народима, да ће он довести до још активније совјетско-југословенске сарадње у решавању актуелних међународних проблема у интересу мира и среће људи.“⁷²⁰

⁷¹⁹ Jovana Gligoriјеviћ, „Intervju - Predrag Simić, profesor FPN-a i autor knjige *Tito i NATO*, Razroka spoljna politika“, *Vreme* br 1010, 13. maj 2010. Internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=930836> 14/06/2015

⁷²⁰ Zvonko Štaubringer, *Tito građanin sveta*, op. cit. str. 74.

Тито је у одговору поздравио грађане и рекао да народи две земље нису криви за нечувени догађај њиховог раздвајања. Сутрадан на ручку Булгањин је рекао: „Година која је протекла од дана потписивања совјетско-југословенске Декларације ући ће у историју односа између наших земаља као година историјских промена и изванредних дела... најважније и најдрагоценије у нашим односима јесте то да ми можемо отворено рећи једни другима шта мислимо, знајући да ће то бити схваћено правилно као међу добрим и верним друговима.“⁷²¹ Све на бази лењинских принципа.

Током посете Тита и делегације СССР-у било је четири званична сусрета: „Разговарало се о заједничким економским и политичким односима, европској безбедности, распаду колонијалних царстава, променама у земљама Далеког и Блиског истока, економској помоћи неразвијеним подручјима, политици разоружања, борби за мир у свету и око већине питања постојала је сагласност. Тито је за Балкански пакт истицао да у постојећим околностима има искључиво економско значење, а Хрушчов да ће, изгубивши смисао, у своје време престати да постоји. О америчкој помоћи Југославији Тито је говорио да му се не свиђа, да се стално смањује што ремети све наше планове, а Хрушчов истицао да капиталисти ништа не дају као поклон. Тито је оцењивао да војна техника добијена из САД није високог квалитета и да без добијених резервних делова њено прихватање у већој мери представља не наоружање, већ разоружање, са чиме се и Хрушчов слагао.“⁷²² Погледи су били јединствени у много чему.

У Москви Тито разговара са Хрушчовим 5. јуна 1956. о жељи Југославије да се ослободи зависности од САД најдаље до године и сматра проблемом амерички ембарго на трговину са комунистичким блоком и да се може трговати

⁷²¹ Исто, стр. 76. У делегацији СКЈ и Социјалистичког савеза радног народа Југославије били су Тито у својству генералног секретара СКЈ, Кардељ као секретар Извршног комитета ЦКСКЈ и чланови ЦКСКЈ Јаков Блажевић, Вељко Мићуновић, Коча Поповић и Мијалко Тодоровић као представници. Са стране представника КПСС, разговоре су водили Хрушчов као први секретар ЦК КПСС, чланови Президијума ЦК КПСС Н. А. Булгањин, К. Ј. Ворошилов, А. И. Микојан, В. М. Молотов и кандидат за члана Президијума ЦК КПСС, Д. Т. Шепилов који је постао министар спољних послова.

⁷²² Људмила Александровна Величанскаја et al. (урс), *Југославија - СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководиоца Југославије и СССР 1946-1964. Том 1*, предговор Љубодраг Димић стр. 5-25., Архив Југославије, Београд, 2014. стр. 15.

стратешким робама, али без галаме док САД пажљиво прати бродоградњу у СССР-у и Кини па на следећи начин заинтересује саговорника: „Нисте нас питали за Балкански пакт. Од Пакта нема никакве користи, али ми морамо сарађивати са Турском и Грчком, посебно са Грчком која све више иступа против Енглеза и чак против Американаца. Што се Пакта тиче, он је у тренутним околностима само од економског значаја.“⁷²³ Хрушчов се сложио: „Све док између нас постоје пријатељски односи, он ће бити мехур од сапунице и за вас се не исплати да га раскинете.. У дато време он ће доживети свој крај, као и НАТО и други пактови.“⁷²⁴ Тада је разговарано о успостављање односа са Источном Немачком што би угрозило односе ФНРЈ са Западном Немачком.

На свечаном пријему у Кремљу 6. јуна 1956, амерички новинари су упитали Тита да ли му је познато да је амерички сенатор Макарти (Joseph Raymond McCarthy) предложио да се Југославији укине помоћ на шта је одговорио: „Није важно што говори Макарти. Југославија ће у сваком случају имати пријатеља у САД. Ми знамо да нас Макарти не воли, али ћемо остати пријатељи САД.“⁷²⁵ Тада га је један од новинара питао да ли би посетио Вашингтон, на шта се Тито чудио зашто не. Новинари су то најављивали.

Тито је током разговора делегација у Кремљу 9. јуна на другом састанку примедбовао што се стално користи реч *лагер*: „Та реч смета... У очима Запада она значи диктатуру СССР... зато Југославија неће формално ући у неки лагер, али у пракси ми смо саставни део социјалистичког света... немамо никакву намеру да било како слабимо постојеће међународне организације и институције социјалистичких земаља. Мени су познате приче које долазе из иностранства, а према којима Југославија наводно настоји да одвуче неке земље из источног

⁷²³ Vladimir K. Volkov, *Staljin je hteo drugačiju Evropu*, op. cit. стр. 234.

⁷²⁴ Исто

⁷²⁵ Zvonko Štaubringer, *Tito građanin sveta*, op. cit. стр. 77. У САД се гајио мит о комунистичкој завери овладавања светом, а Макарти је доказивао да се завера увукла у америчку администрацију и центре моћи, повевши кампању у којој је са сарадницима застрашивао важне делове јавних служби денунцирајући комунисте, хомосексуалце и сваког ко није био лојалан идеји макартизма па је пуно америчких грађана протерано, малтретирано или приморавано на самоубиство, чиме су идеје водиле америчке спољне политике превремено компромитоване и деморалисане. Здрав разум за меру америчког друштва је касно спречио деловање оваквих појава. Nikola Samardžić, *Drugi dvadeseti vek*, op. cit. стр. 34.

табора. Такве приче Запада су јако глупа ствар. Јесте, ми хоћемо имати и надаље везе, такође са Западом, и са социјалдемократима, али не на штету СССР.⁷²⁶ Хрушчов није инсистирао на речи *лагер*, али је координацију сматрао потребном, правдајући да не може свако да ради шта хоће.

У једном хотелу, амбасадор Југославије у Москви Вељко Мићуновић приредио је 18. јуна 1956. свечани пријем, где је Тито, осим за активну коегзистенцију, наздравио и за штампу која објективно пише, што су новинари искористили за питања о томе да ли је било речи о сарадњи на војном пољу. На то је Тито одговорио: „Није било речи о војној помоћи... Ми смо овамо дошли у мисију мира. Ради мира, а не ради Мига.“⁷²⁷ Импресионирао је новинаре овом шалом сличношћу имена борбеног авиона Миг и мир. Хрушчов је наздравио Титу: „Товаришч Тито, давајте, пијмо да не буде ни Атлантског ни Варшавског пакта!“⁷²⁸ Тито је то опет окренуо на шалу римујући – да не буде ни маршала ни генерала.

Московска декларација од 20. јуна 1956. године или Декларација о односима између Савеза комуниста Југославије и Комунистичке партије СССР састављана је током званичне посете Совјетском Савезу делегације из Југославије од 1. до 23. јуна 1956. године.⁷²⁹ Дуга посета - по трајању неуобичајена.

Односи СКЈ и КПСС су били тема око које су се у првој тачки декларације сложили да је Београдска декларација 1955. године поставила на здраву основу односе између две социјалистичке земље. Молотов је због противљења оваквом помирењу са југословенском партијом одступио са места министра спољних послова СССР-а.

У другој тачки се сарадња и општи развитак односа између две земље сматра повољним за сарадњу СКЈ и КПСС и да је корисно постојеће контакте између партија развијати исто тако и ради развитка мирне коегзистенције и сарадње међу народима целог света, без обзира на разлике у њиховим

⁷²⁶ Zvonko Štaubringer, *Tito građanin sveta*, op. cit. str. 78.

⁷²⁷ Исто, стр. 80.

⁷²⁸ Исто, стр. 81.

⁷²⁹ Veljko Mićunović, *Moskovske godine 1956/58*, op. cit. str. 529-530. или Branko Petranović, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, op. cit. str. 1046-7.

друштвеним и политичким системима, у интересу учвршћења мира слободе и независности народа и учвршћењу трајног пријатељства између народа Југославије и Совјетског Савеза.

Трећа тачка тврди да обе стране сматрају путеве социјалистичког развитка у разним земљама и условима различитим, да богатство форми развитка социјализма доприноси његовом и наметање свог мишљења у одређивању путева им је страно и темеље то на пуној добровољности и равноправности, на пријатељској критици и на другарском карактеру размене мишљења.

У четвртој тачки се каже да ће се сарадња између СКЈ и КПСС одвијати путем узајамног упознавања форми и метода социјалистичке изградње, слободне и другарске размене искустава и мишљења и о питањима која се тичу мира, зближавања и повезивања међу народима.

Пета тачка наводи да пораст снаге социјализма, јачање национално ослободилачких покрета, повећање улоге радничке класе, у решавању конкретних питања савременог међународног развитка, поставља пред међународни раднички покрет низ крупних задатака, што указује и на неопходност научне анализе па ће подстицати узајамну сарадњу и размену мишљења у области социјалистичке научне мисли.

У шестој тачки се дотичу конкретних форми сарадње између СКЈ и КПСС, што ће се остваривати путем личних контаката, писаног и усменог изношења и размене делегација, материјала, литературе и организовања међусобних сусрета партијских радника.

Седма тачка каже се да сматрају такву узајамну сарадњу саставним делом својих контаката с другим комунистичким и радничким партијама, као и са социјалистичким и осталим прогресивним покретима у свету.

Последња, осма тачка каже се да СКЈ и КПСС сматрају да је у интересу борбе за трајни мир и безбедност, као и за социјални прогрес неопходна широка сарадња свих прогресивних и мирољубивих снага и да те везе треба да буду равноправне, отворене, демократске и приступачне светском јавном мњењу, да треба да служе узајамном упознавању и консултовању о разним проблемима од општег интереса и да доприносе узајамном разумевању на основу стрпљивог разјашњавања ставова, при чему се подразумева слобода акције сваког учесника у

тој сарадњи и убеђени су да ће сарадња служити интересима социјалистичке изградње у њиховим земљама. Потписници декларације су Тито и Хрушчов.

Декларација је била уобичајена осим што је на крају било потписивање представника партија, али народним демократијама то је већ било својствено. У Декларацији се истиче становиште о различитим путевима социјалистичког развитка у разним земљама и утврђује да се сарадња између социјалистичких земаља и радничких партија мора заснивати на добровољности и равноправности.⁷³⁰ На овим основама обновљени су, осим са Албанијом, односи и са источноевропским земљама и партијама. Као пример мирења је посета Југославији парламентарне делегације Бугарске коју је предводио први секретар ЦК КП Бугарске Тодор Живков, (22. септембар - 8. октобар 1956.) и румунске делегације, 21. октобра 1956.⁷³¹ Иако је после Стаљинове смрти започела нормализација односа са социјалистичким лагером, а и раније били успостављени добри односи са западним земљама, руководство СКЈ се није импресионирала овим политичким успехом и релативном стабилношћу своје међународне позиције у датом историјском тренутку.⁷³² Неслагање две партије ће се обновити 1957. године, али у међувремену ће доћи до узвратне посете и ближег помирења.

Помирење са Југославијом и пре свега са комунистима у њој је донело стратешку предност СССР-у на јужном крилу Варшавског пакта. Изненадна смрт Стаљина лишила је совјетско руководство застрашујућег личног обележја – чим су се унутар руководства јавили политички расколи и чим су почеле несугласице, у Источној Европи су почеле кризе. Устанак до којег је дошло у Источној Немачкој 1953, праћен силном политичком нестабилношћу у Пољској и опсежним насиљем у Мађарској 1956, сигурно би довели до краха комунизма у читавој Источној Европи да није било непосредне совјетске војне интервенције.⁷³³

За америчког посланика у Москви Чарлса Болен (Charles Bohlen) негативне црте Титове посете Москви су биле бројне да нису заслужиле дужи

⁷³⁰ Pero Morača..., *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, op. cit. str. 227.

⁷³¹ Посета Југославији парламентарне делегације НР Бугарске коју је предводио први секретар ЦК КП Бугарске Тодор Живков, 22. септембар - 8. октобар 1956. АЈ, 507, IX, 15/I-166

⁷³² Pero Morača..., *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, op. cit. str. 227-8.

⁷³³ Zbignjev Bžežinski, *Veliki promašaj - Rođenje i kraj komunizma u 20. veku*, op. cit. str. 140.

коментар јер је Југославија подржала СССР у готово свим спољнополитичким питањима, а током свих јавних иступа Тито ни једном речју није у позитивном контексту споменуо помоћ Запада.⁷³⁴ Московска декларација је потврдила право на независни пут у социјализам и потпуну једнакост и добровољност у односима међу комунистичким земљама и само би нагли прекид западне помоћи, могао Тита гурнути на Исток јер прихватање Титових замисли у СССР-у није искрено и њих је, по Болену, на леп однос према Титу мотивисао интерес, па чак и такав став је показивао да је Титов утицај међу земљама народне демократије на врхунцу и да и даље може ометати совјетску доминацију Источном Европом.⁷³⁵ Оптимистичан је и тон обавештајног извештаја бр. 1952. државном секретару Далсу - нити један војни или привредни споразум између Москве и Београда није потписан.⁷³⁶ Осим тога Тито је одбио да призна ДРН (Источну Немачку), али ће то учинити 1957. када ће због тога СРН (Западна Немачка) прекинути односе са ФНРЈ.

Москва је Титову посету желела да прикаже као повратак на претходно, али је тиме призната независност ФНРЈ. Зато за Америку Југославија и даље остаје земља снажног изазова за све сателите. Поправљање односа Београда и Москве погоршало је југословенски положај у Конгресу САД, а ни неки други делови извршне власти у САД нису сматрали да је Титов независни положај и даље такав.⁷³⁷

Информбиро је укинут 1956. године јер нико од Стаљинових наследника није могао да достигне лични углед комунистичких диктатора који су успели да добију сопствену моћ као Мао у Кини и Тито у Југославији. Тито је одбранио независност од Стаљина крајем 1940-их година, док су неслагања Пекинга и Москве расла и смањивала се. Мао је 1956. подржао тежње за аутономијом Пољских и Мађарских комунистичких вођа и притискао Москву да ублажи, ако

⁷³⁴ Tvrtko Jakovina, "Američki komunistički saveznik?", op. cit. str. 92.

⁷³⁵ Исто

⁷³⁶ Исто

⁷³⁷ Исто, Конгрес САД уложио је 18. јула 1958. амандман на Акт о узајамној безбедности (Mutual Security Act) захтевајући да се помоћ укине за деведесет дана од ступања закона на снагу, дајући Председнику право да га промени.

не и да напусти, свој захтев за формалним вођством светског комунизма. Палмиро Тољати, вођа италијанске комунистичке партије, смислио је израз *полицентризам* као супротност стаљиновом централизму. Жеља СССР-а да се раскид с Југославијом исправи, да избегне свађу с Кином, задрже италијанску партију и смање напетост с таквим вођама као што је Гомулка у Пољској, водила је у низ постепених, али још увек нерадних уступака.⁷³⁸

Уз укидање Коминформа, 1956. године признато је право владајућих партија да прилагоде совјетско искуство у изградњи социјализма својим особеним националним условима, иако је СССР и даље опомињао да њихово искуство има универзалну вредност – ови уступци су нерадо чињени, под притиском јер непријатељство СССР-а је било посебно изражено према било каквом ревизионизму у руководствима владајућих комунистичких партија. Југословенска издаја, а нарочито Титово експериментисање са различитим облицима радничких савета, било је означено као непријатељска манифестација ревизионизма, страна духу марксизма-лењинизма, а осуда је убрзала крајем 1940-их и почетком 1950-их година бројне конструисане судске процесе у Источној Европи, чијим је жртвама суђено као ревизионистима, издајницима и западним шпијунима.⁷³⁹

У свом реферату на XX конгресу КПСС 1956. године, Хрушчов је описао сусрет и разговор са Стаљином из марта 1948. године када је почео конфликт са Титом, показујући копију писма ЦК СКП(б) упућену ЦК КПЈ и рекао: „Ми смо скупо платили то мицање малим прстом. Та је изјава одражавала Стаљинову манију величине, али он је баш на тај начин поступао – макнућу малим прстом и неће бити...”⁷⁴⁰ Тито је опстао, био је далеко.

⁷³⁸ Zbignjev Bžežinski, *Veliki promašaj*, op. cit. str. 135.

⁷³⁹ Исто, стр. 47.

⁷⁴⁰ 55-й годовщине со дня смерти И.В. Сталина, op. cit. стр. 50-1. упореди Људмила Александровна Величанскаја и др (урс), *Југославија - СССР*, op. cit. стр. 233. Стаљин је изјавио како Хрушчов наводи, малим прстом да макне уклонио би совјетске руководиоце Косиора (Станислав Викентьевич Косиор), Постисева (Павел Петрович Постышев), Чубара (Влас Яковлевич Чубарь), Вознесенског (Николай Алексеевич Вознесенский), Кузнецова (Алексей Александрович Кузнецов) и многе друге у чисткама.

Информација Хрушчова о разговорима са Титом и другим југословенским руководиоцима током његовог боравка у Југославији септембра 1956, изазвала је пажњу како у СССР-у, тако и у свету јер је дошло до интимније сарадње ових вођа. Информација о боравку Тита са југословенским руководиоцима на Криму у септембру–октобру 1956. године, коју је Хрушчов послао Президијуму ЦК КПСС-а, такође одсликава такво расположење.⁷⁴¹ Декларација владе Совјетског Савеза о односима између СССР-а и других социјалистичких земаља донета је у Москви 30. октобра 1956. без консултовања.⁷⁴²

Вељко Влаховић о данима мирења каже да после побољшања односа Москве и Београда и доношења Београдске декларације 1955. и Московске 1956, међудржавни и међупартијски односи су пролазили кроз сталне осцилације, изазване пре свега нестабилношћу Хрушчовљеве позиције и драматичним збивањима у Москви и лагеру, XX конгрес КПСС-а, интервенција у Мађарској, смењивање антипартијске групе Молотов–Маљенков–Каганович и у таквим околностима: „Хрушчов се колебао између жеље да изглади односе са Југославијом и прихвати – бар делимично – њену посебност и претензије на монолитност социјалистичке заједнице, идеолошки монопол КПСС-а и улогу идеолошко-политичког арбитра... процењено да су Југославији учињени знатни уступци у периоду нормализације, Хрушчов је решио да појача идеолошки притисак и покаже како нормализовање односа не значи идеолошко примирје... говорио како је одбијање Југославије да приступи Варшавском пакту оставило запаљиву искру у нашим односима, чак и онда када су они јачали, од 1955. наши односи су се опет затегли после догађаја у Мађарској и ми смо напустили неке мере предузете за побољшавање односа са Југославијом.“⁷⁴³

Поводом четрдесетогодишњице Октобарске револуције у Москви је 1957. године одржано саветовање комунистичких и радничких партија где су учествовали представници 64 партије, међу којима и СКЈ када је донесен тзв. Манифест мира, а истовремено потписана посебна декларација дванаест

⁷⁴¹ Људмила Александровна Величанскаја et al. (урс), *Југославија - СССР*, op. cit. 329.

⁷⁴² Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 282-5.

⁷⁴³ Veljko Vlahović, *Strogo pov. 1955-1958, neobjavljeni rukopis Veljka Vlahovića*, op. cit. str. 129.

комунистичких и радничких странака социјалистичких земаља чији је текст састављен на начелима монолитности и општих основних законитости развоја социјализма, које делегација СКЈ није потписала и зато оптужена да не воде класну политику, него да маневрише међу блокова. Хрушчов је тада тврдио да нема социјализма без лагера и да је социјализам чета која мора имати свог заповедника.⁷⁴⁴ Душан Чкребића каже о даљем развоју односа са СССР-ом: „Тито попушта према Совјетима. То је узнемиравало Кочу и његов концепт спољне политике, наш отклон од Совјетског Савеза уз све жртве се богато троши. Долази до тога да совјетски амбасадори иду радије у ЦК на разговоре него у Државни секретаријат за иностране послове. Јер овамо је теже: ДСИП гледа државу, а ови да све кроз партијске односе реше. Ту долази и до тог неповерења да је ДСИП прозападно оријентисан, цео ДСИП као мислећа организација која ради на спољној политици Југославије.“⁷⁴⁵ Тако је однос ФНРЈ и СССР-а добио нове обриси о којима овде даље неће бити речи.

Мита Миљковић, амбасадор ФНРЈ у Софији (1953–6.) пише да му је у Београду Координационо одељење министарства иностраних послова дало на читање два документа – Хрушчовљев реферат о Стаљиновом култу личности и забелешку разговора Тита и два америчка генерала: „Амерички генерали дошли су да моле председника Тита да се америчким авионима дозволи да и даље ноћу прелећу преко Југославије на бугарску територију. Председник Тито се томе опирао, наводећи да се, од како је својевремено дао такву дозволу, ситуација у свету знатно изменила, да су се односи Југославије са земљама источног блока, укључујући ту и Бугарску, толико побољшали, па су отпали они разлози због којих је америчким авионима било дозвољено да прелећу Југославију према Бугарској. Амерички генерали су били упорни и као главни разлог за летове изнад бугарске територије наводили су да у тим авионима лете они амерички пилоти који ће, у случају рата, бацити атомску бомбу на Софију, на град којем се најлакше прилази из Југославије. Прелети преко Југославије представљају

⁷⁴⁴ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije (1918–1991): Hrvatski pogled*, Naklada Pavličić, Zagreb, 1998. str. 323–4.

⁷⁴⁵ Zora Drčelić, „Tajna Koče Popovića, Intervju - Dušan Čkrebić... op. cit.

уствари неопходан тренинг пилота за евентуалну будућу акцију.⁷⁴⁶ Тито је ово одобрио. Атомска бомба бачена у непосредној граничној зони Југославије брзо би своје негативне ефекте показала и у окружењу према Нишу. Од када је ова пракса била уврштена у односе са САД нема још података, али то не може бити пре 1950. вероватно као уравнотежавање совјетских тенковских маневара у Бугарској. Ипак последице дејства нуклеарног наоружања су дубље и трајније од тенковског деловања. Црвена армија концентрисала се новембра 1952. у великом броју на граници са Југославијом, маневришући под командом маршала Георгија Жукова (Георгий Константинович Жуков), који је био у Софији. Тенковски корпус који је јуришао ка Југославији заокренуо је у полукруг и вратио се од границе у последњем моменту. Ко је први почео игру маневрима није још јасно, али су Американци користили прилику за увежбавање пилота на Балкану.

По виђењу Вашингтона, однос Америке и Југославије је сажето исказан јануара 1956. у пет тачака на следећи начин: 1) Од раскида Тита са Кремљом 1948. године и потоњег одласка Југославије од совјетског блока послужило је америчким интересима путем (а) наставка оспоравања СССР-у важних стратешких положаја и других средстава, и (б) политичким ефектима, на оба стране гвоздене завесе, у кидању монолитности комунистичког блока. 2) У циљу очувања те добити, САД су прошириле економску и војну помоћ Југославији. Ова помоћ је од пресудног значаја, у складу са одржавањем Титовог режима на површини под тешким совјетским притисцима и показује забринутост САД за независност Југославије која је отежала совјетску склоност за напад на Југославију 3) даље, циљ САД како су програми војне и економске помоћи развијени, јесте да их искористи да утичу на Југославију у правцу ближе политичке, економске и војне сарадње са Западом, као и да подстакне такве унутрашње промене у Југославији како би олакшала ову оријентацију. Програм војне помоћи посебно је усмерен ка постизању евентуалну сарадњу југословенских снага са снагама НАТО-а у одбрани Југославије и северне Италије. 4) кумулативни износ америчке војне помоћи Југославији који је програмиран од 1951. до 30. јуна 1955 је 799.4 милиона долара, од чега је 568

⁷⁴⁶ Мита Миљковић, *Бурне дипломатске године – из софијског дневника 1953-1956*. Службени лист СРЈ, Београд, 1995. стр. 305.

милиона долара до краја испоручено и 1.5 милиона долара у обуци су искоришћени до 31. маја 1955. Југославија се може надати и могу очекивати испоруку остатка (229.9 милиона долара) по условима прихватљивим за њих, па чак може тражити додатну опрему, посебно више савременијих врста, више од онога што је тренутно програмирано. 5) Бесповратна економска помоћ САД програмирана од прекида Тита са Кремљом износила је 503.200.000 долара до јуна 1955. године, од којих је 485.400.000 долара потрошено. Економска помоћ спада у две опште категорије: (а) сировине као подршка одбране, и (б) храна, да се реше проблеми изазвани углавном озбиљним сушама и хроничним дефицитом хране. У последње две фискалне године, програми економске помоћи се састоје углавном од донација хране из САД и вишка пољопривредних производа.⁷⁴⁷

Практично, 1957. године, Тито је отказао америчку војну помоћ, али не пре него што је у Југославију стигло 90% те помоћи.⁷⁴⁸ Док се на челу југословенске државе налазио Тито, на председничком месту у Вашингтону су се променила шесторица председника – са сваким од њих Броз је размењивао поруке – са Двајтом Ајзенхауером петнаест пута.⁷⁴⁹

Двајт Ајзенхауер 1957. пише Титу: „Члан 143. Закона о узајамној безбедности од 1954. с изменама и допунама, предвиђа суспензију помоћи Југославији како је у њему наведено, осим ако ја нађем да је извештај Конгреса са својим разлозима за то: (1) да није дошло до промене у југословенској политици на основу којих је помоћ у оквиру овог закона одређена за Југославију у прошлости, и да је Југославија независна од контроле Совјетског Савеза, (2) да

⁷⁴⁷ Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Central and Southeastern Europe, Volume XXVI Document 270 National Security Council Report1 Washington, January 9, 1956. NSC 5601 Note by the Executive Secretary to the National Security Council on United States policy toward Yugoslavia, Internet, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v26/d270> 29/05/2016

⁷⁴⁸ Jovana Gligorijević, „Intervju - Predrag Simić, profesor FPN-a i autor knjige *Tito i NATO*, Razroka spoljna politika“, *Vreme* 1010, 13. мај 2010. Internet <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=930836>, 13/05/2015 и Foreign Relations of the United States, 1955–1957, Central and Southeastern Europe, Volume XXVI Document 323 Telegram From the Embassy in Yugoslavia to the Department of State Belgrade, December 14, 1957-11 a.m. Internet, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v26/d323> 30/05/2016

⁷⁴⁹ Миладин Милошевић, Нада Пантелић, *Југославија – Сједињене Америчке Државе. Поруке председника Југославије и Сједињених Америчких Држава (1944–1980)*, Архив Југославије, Београд, 2014. стр. 6.

Југославија не учествује било у политици или програму за комунистичка освајања света, и (3) да је у интересу националне безбедности САД за наставак давања помоћи Југославији у складу са овим законом. 1) Политика помоћи Југославије је започета од ове Владе 1949. Та политика није била заснована по одобрењу или афинитету према унутрашњој политици Владе Југославије. Сprovedена је, без обзира на такве унутрашње политике, јер је сматрано да је у интересу САД да подрже независност Југославије против великих напора Совјетског Савеза да доминирају том земљом. Равнотежа расположивих доказа ме наводи да је Југославија остаје независна од контроле Совјетског Савеза и жели да настави да буде независна; да је и даље предмет односа са Совјетским Савезом бескомпромисност за независношћу; и да је нека помоћ из САД и даље потребна и жељена од стране Владе Југославије да би се осигурало одржавање њене независности. 2) Мој закључак је да Југославија не учествује било у политици или програму за комунистичко освајање света, за шта нема основа у идеологији и доктрини КПЈ. Чини се да се придржава концепта да сваки народ треба да одреди за себе коју врсту друштва какво жели и да се један народ не би требало мешати у унутрашње ствари другог. 3) Мој разлог за закључак да је то у интересу националне безбедности САД да настави да доставља барем ограничену помоћ Југославији јер иначе, по мом мишљењу, постоји сумња да ће Југославија бити у стању да одржи своју независност. Верујем, штавише, да ће политика САД започета 1949. како би се омогућило Југославији да задржи своју независност, остати на снази .⁷⁵⁰

Истраживачи бележе да између 1950. и 1963, Југославија прима 5,4 милијарди долара помоћи, а у 1961, западна подршка представља 47,4% буџетских прихода“ док у периоду 1951-7, Американци испоручују Југословенима наоружање и војну опрему у вредности од 700 милиона долара, што је импресивна вредност од неколико милијарди данашњих долара - захваљујући тој помоћи, ЈНА бележи период убрзане модернизације, а и успеси оба Петогодишња плана су

⁷⁵⁰ President Eisenhower to President Tito, Washington, November 1957, Dwight D. Eisenhower: "Letter to the President of the Senate and to the Speaker of the House of Representatives Regarding Mutual Security Assistance to Yugoslavia.," October 16, 1956. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, The American Presidency Project. Internet, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=10647> 11/05/2016

видни па није претеран закључак да је очувана југословенска независност делом последица интензивне америчке економске помоћи у периоду 1951-1957.⁷⁵¹ Све укупно, за период 1951-1960, Америчка помоћ Титу досегла је 2.7 милијарди долара на бази бесповратне помоћи - колика је придата важност америчког естаблишмента Југославији илуструје и компарација са америчким трошковима за две своје директне савезнице, Турску и Грчку - Тито је добио двоструко већу помоћ него Грчка и Турска заједно.⁷⁵² Политика *quid pro quo* је била на делу. Економско стање тадашње државе постало је задовољавајуће са тенденцијама раста.

5.7. Суецка криза и њен утицај на ставове југословенског руководства

Суецки канал прокопан је између Средоземног и Црвеног мора због значаја за међународну трговину којим се на најкраћи начин повезује Индијски океан са Европом. Канал има посебан режим саобраћаја од свог отварања 1864.⁷⁵³ За време Арапско-Израелског рата 1948. године, Египат је контролисао и пленио робу намењену Израелу, којем је 1950. године оспорио право пролаза.

После Другог светског рата, Блиски исток је имао важну улогу у међународним односима које су обележиле напетости Хладног рата. Локални сукоби Израела и околних држава који су тињали уз јаку жељу за снажење арапског јединства, али и са друге стране стварање јеврејске државе, као и антиколонијалне тенденције, одредили су Блиски исток као важан простор у светским догађањима. Југославија, као земља која је током рата и после њега

⁷⁵¹ Зоран Петровић Пироћанац, „Америчка стратегија уклињавања на Југоистоку Европе после Другог светског рата (2)“, *Српска политичка мисао*, година XVII, свеска 27/1, стр. 91-108. Београд, 2010. стр. 92.

⁷⁵² Исто, стр. 93.

⁷⁵³ Правни режим пловидбе утврђен је на Истанбулској конференцији 1873. а детаљна правила донета Конвенцијом 1888. тако да буде отворен за све бродове и у време рата. Уједињено краљевство је окупирало Египат 1882. одузимајући Турској право суверена, укидајући међународну контролу и касније слободу пловидбе током Првог светског рата. Англо-египатски уговор 1936. године потврдио је интегритет територије Египту, али је Лондон задржао своје трупе у пределу канала тако да је он био затворен за непријатељске бродове током Другог светског рата. Borislav T. Blagojević et al, *Pravna enciklopedija (O-Ž)* 2, op. cit. str. 1635.

прошла кроз период револуционарних промена, креирала је своју спољну политику ослањајући се на СССР. Прекид повезаности са СССР-ом 1948. године условио је окретање ФНРЈ према Западу, да би се од 1954. године Југославија постепено приближила идеји удаљавања од блокова као трајно опредељење спољне политике. Као регион у којем су се укрштали интереси две суперсиле, колонијалних сила и нових националних држава које су желеле независност, Блиски исток је имао посебан значај за спољну политику Југославије, а њено присуство на простору Блиског истока датирало је од почетка XX века и ослањало се на традиције из доба Краљевине.⁷⁵⁴ Споразумом од 1954. године, Велика Британија је прихватила да до 1956. године своју војску повуче из Египта у потпуности.

Однос југословенске спољне политике према кризама на подручју Блиског истока током Хладног рата може се разврстати у три фазе пре стварања праве југословенске блискоисточне политике обележене несврстаношћу: у првој фази 1945-8. југословенска спољна политика према том региону била је потпуно суздржана, друга фаза, која је почела југословенским признањем Израела 1948. обележена је блиским политичким, економским и војним везама са Израелом, а трајала је до изградње блиских односа са Египтом крајем 1954. после промене режима Мухамеда Нагиба (Muhammad Naguib) првог председника после свргавања краља Фарука (Farouk Muhammad Ali) 1952. па су видљиви резултати дошли 1954. када почиње трећа фаза 1954-6. коју обележава одржавање добрих односа са Израелом и јаче везивање с Египтом после доласка на место председника дотадашњег премијера Гамала Абдела Насера (Gamal Abdel Nasser Hussein).⁷⁵⁵

По повратку из Индије и Бурме, Јосип Броз се током пролаза Суецким каналом 5. фебруара 1955. на броду *Галеб* састао са новим египатским премијером Насером, а важну улогу у успостављању тешњих односа између Југославије и Египта је имао амбасадор Марко Никезић који је успео да дође у ближи контакт

⁷⁵⁴ Александар Животић, „Југославија и Блиски исток у Хладном рату (1945-1970)“, у Александар Животић (ур.), *Југославија у хладном рату: прилози истраживањима*, стр. 37-62. Институт за новију историју Србије, Београд, 2010. стр. 37.

⁷⁵⁵ Исто, стр. 38.

са Насером. У низу дугих садржајних разговора, Насер се интересовао за југословенска револуционарна искуства, економске и социјалне реформе, изградњу оружаних снага, не скривајући своје дивљење југословенској спољној политици и Титу – у условима све израженијег британског притиска поводом одласка њихових трупа из Суецког канала, још увек зазирући од Совјетског Савеза, трудио се да се на извешан начин приближи Југославији, гледајући у њој узор у процесу стварања новог спољнополитичког правца.⁷⁵⁶

У Каиру се знало време Титовог проласка бродом *Галеб* кроз Суецки канал на повратку из Индије. Насер новинару *Борбе* изјављује: „Ослобођење наших двеју земаља од монархија које су биле запреке даљем развоју, ојачало је наше везе. Оно нам је такође омогућило да поправимо животни стандард и да стварамо боље услове живота свим слојевима народа.“⁷⁵⁷ Са Насером 5. фебруара 1955. у Суецком каналу чамцом водена су Титовом броду пришли министар војске Амер (Mohamed Abdel Hakim Amer), министар унутрашњих послова Мохиддин (Zakaria Mohieddin) и министар спољних послова др Фавзи (Mahmoud Fawzi). Када се Насер попео на брод, рекао је да се необично радује што ми се пружила прилика да се с Титом састане пожелевши срдану добродошлицу.⁷⁵⁸ Тито је узвратио да је и њему драго и пожелео добродошлицу на *Галеб*. Током седмочасовне пловидбе каналом, Тито и Насер у једном тренутку излазе на палубу и разговарају о зелено-плавом воденом току који тече кроз пустињско окружење и тада Тито каже да је на улазу у Канал видео велики број британских војника којих изгледа да овде има много, упитавши како тече реализација Споразума од прошле године (октобра 1954. о британском повлачењу).⁷⁵⁹ Добио је одговор да споро одлазе јер су ту седамдесет година, а има их осамдесет хиљада, и морају да се повуку до јула 1956. па ће се ускоро египатска зелена застава са полумесеком и три звезде вијорити над Суецким каналом. Тито на повратку из посета Индији и Бурми 1955. у ријечкој луци каже: „Нека се нико не боји да ћемо ми сићи с таквих позиција

⁷⁵⁶ Александар Животић, *Југославија и Суецка криза 1956-1957*. Институт за новију историју Србије, Београд, 2008. стр. 70.

⁷⁵⁷ Zvonko Štaubringer, *Tito građanin sveta*, op. cit. str. 65.

⁷⁵⁸ Исто

⁷⁵⁹ Исто, стр. 66.

упорне борбе за побољшање међународне ситуације и очувања мира, с друге стране нека се нико не нада да ћемо приступити било каквом блоку.⁷⁶⁰ Ванблоковска политика се учврстила и на Брионима 1956. утемељила.

Насер је по повратку из узвратне посете Југославији донео одлуку о национализацији Суецког канала, а да о томе претходно током разговора на Брионима није уопште обавестио двојицу блиских државника Тита и Нехруа.⁷⁶¹ Нежелећи директну конфронтацију са Западом, СССР је одмах повукао своје саветнике и наоружање из Египта, очекујући да се Запад не буну кад је у питању Мађарска, а САД су протумачиле овај потез баш онако како је Москва желела.⁷⁶² Египат финансијски зависан од Запада и опредељен ванблоковском оријентацијом замерио се тако да су му ускратили кредит за Асуанску брану која би регулисала горњи ток Нила и ову плодну реку учинила још издашнијом поред користи од електричне енергије коју би хидроцентрала на брани произвођила. Насер узвраћа ударац користећи суверена права Египта над највећим објектом у земљи - Суецким каналом.⁷⁶³ Каиро је прогласио национализацију Компаније Суецки канал 26. јула 1956.

Британија и Француска су тражиле да се сви повуку из зоне канала и тражиле у тој области окупацију снагама ове две силе јер су контролисале прва 52%, а друга 44% акција Суецке компаније.⁷⁶⁴ Израел је искористио кризу и преко Синаја напао Египат 29. октобра.⁷⁶⁵ Следио је рат. Из Каира је ултиматум Лондона и Париза одбијен, па је 31. октобра 1956. године почело бомбардовање Египта. Савет безбедности УН-а је био блокиран правом *veto* Париза и Лондона, па је позив на обуставу ватре дошао од Генералне скупштине УН-а на ванредном

⁷⁶⁰ Исто, стр. 68.

⁷⁶¹ Dragan Bogetić, „Jugoslavija i nesvrstanost: prilog prevazilaženju predrasuda i stereotipa“, *Annales Ser. hist. sociol.* 24/4, str. 615–624. 2014, str. 617.

⁷⁶² Ковачевић Катарина, „Југославија и мађарска криза 1956. године“ у Александар Животић (ур.), *Југославија у хладном рату: прилози истраживањима*, стр. 127-148. Институт за новију историју Србије, Београд, 2010. стр. 129.

⁷⁶³ Драган Богетић, „Односи Југославије са Западом у сенци Суецке кризе“, *Архив*, 4/1-2, стр. 110-125. Београд, 2003. стр. 112.

⁷⁶⁴ Исто, стр. 110.

⁷⁶⁵ Borislav T. Blagojević et al, *Pravna enciklopedija (O-Ž) 2*, op. cit. str. 1636.

заседању одржаном 7. новембра 1956. Москва је објавила да ће одобрити упућивање добровољаца у ту област ако се путем УН не реши овај напад. Англо-француска инвазија за освајање Синаја 1956. одвијала се по конкретним плановима.⁷⁶⁶ Тек 8. новембра рат је стао, а повлачење окупационих снага је испоштовано 22. децембра.

Хитне снаге УН (United Nations Emergency Force UNEF), прве икада организоване од генералне скупштине УН са задатком надзора евакуације и контроле Израелско-египатске границе у свом саставу имале су одред из Југославије.⁷⁶⁷ Брод са југословенским блиндираним возилима стигао је у кризни регион на Дан републике 29. новембра док је прва група војника ЈНА стигла авионом још 17. новембра. Југославија је почела да извози безбедност, а не да зависи од туђе. У овај положај дошла је путем ове кризе, припремљена и принципијелна.

Политика Лондона према Суецком каналу се уклапала у потребе трговине која је поморским путем била јефтинија него копном - као што би кроз несигурну Азију из Индије било скупо допремати робу. Да би допремили јефтине сировине и полупроизводе конвојима бродова до Европе, морали су да из Индијског океана прођу кроз Баб ел Мандеб мореуз у Црвено море па кроз Суецки канал у Средоземно море и Гибралтарским мореузом до Атлантског океана. Као што Американци не би пловили око континента, него преко Панамског канала спојали Атлантске и Пацифичке луке, или као што би руски интерес пре користио Босфор и Дарданеле, а не Мурманск и Архангелск, јасно је зашто су Лондон и Париз желели контролу над водним пречицама које канали и мореузи чине. Опирали су се када је Стаљин тражио за СССР Босфор и Дарданеле, само што он тада није искористио војну силу да их заузме, док у случају Суеца две силе Запада јесу показале самовољу и колонијалистичку жељу за контролом и управом.

⁷⁶⁶ НАТО декласификовани извори, Internet, http://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/#/en/sources/541_plans_for_the_conquest_of_the_sinai_-_1956 16/04/2016

⁷⁶⁷ Александар Животић, *Форсирање песка - Одред ЈНА на Синају (1956-1967)*, Медија центар Одбрана, Београд, 2011.

Осим принципијелног става осуде Израела у долазећим арапско-израелским ратовима, ФНРЈ је подржавала настанак државе Израел не само на речима, него и испорукама оружја. Првих десет тенкова војске Израела су испоручени из Југославије. Како је Тито крајем године спремао посету Египту, Далс је мислио како би преговори, као они вођени приликом решавања проблема Трста, а у којима би сада посредник био Тито, могли помоћи у решавању несугласица између Израела и Египта, на шта се Тито, поласкан оваквим коментарима, сложио и да би Арапи, упркос израелској нетактичности, требало да прихвате постојање јеврејске државе, али је нагласио свој и Насеров став како војни савези попут Багдадског пакта само деле арапски свет.⁷⁶⁸ Тито је потпуно подржао антибританску политику Насера и подривање Багдадског пакта па се Ентони Идн осећао превареним и рекао да је нови мото у односимаса Титом: „За њих више нема пара.“⁷⁶⁹

Да Насер није национализовао Суецки канал и да се Идн није неспретно понео у кризи која је настала, његова влада би годинама водила Велику Британију – кад је напетост око Суецке кризе порасла, показало се да Идн није проценио ситуацију и да није прибран – на врхунцу кризе доживео је нервни слом и на његово место дошао је Харолд Макмилан, који је имао искуство у вођењу унутрашњих и спољних послова.⁷⁷⁰ Није Лондон био усамљен у краху своје империје. Колонијални ратови су представљали опасност опстанку демократије у Француској – Мандес-Франсова (Pierre Mendès France) влада је окончала исцрпљујући рат у Индокини; Тунис је постао независан 1956. године, а пре тога, 1955. немири у Мароку смирени су тако што је султану дозвољен повратак, док је Алжир био већи проблем - новембра 1954. године када су почели немири тамо је било мање од педесет хиљада француских војника и за неколико година тај број је уседмостручен – морали су да повуку део контингента из НАТО-а и ниједна од влада које су се у Паризу смењивале није могла да оконча рат који је постајао све

⁷⁶⁸ Tvrtko Jakovina, “Američki komunistički saveznik? Vanjskopolitički odnosi Sjedinjenih Američkih Država i Jugoslavije (1955.-1963.)”, *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, str. 81-107. Vol. 31, Zagreb, 1998. str. 91.

⁷⁶⁹ Vladimir Petrović, *Titova lična diplomatija: studije i dokumentarni prilozi...* str. 127.

⁷⁷⁰ Волтер Лакер, *Историја Европе: 1945-1992*, op. cit. стр. 445.

жешћи.⁷⁷¹ И Југославија се нашла умешана у тај колонијални рат испорукама оружја побуњеницима. Тито је у сред Париза, охрабрен топлим пријемом маја 1956. француским званичницима сугерисао директне преговоре и компромис са устаницима у Алжиру, што је наравно одбачено.⁷⁷²

5.8. Мађарска криза и њене последице у ставу Југославије према СССР-у

Од 23. октобра до 4. новембра 1956. године је раздобље које је забележено као Мађарска криза. У Југославији се опрезно говорило о догађајима у Мађарској – користили су се и називи устанак и револуција.⁷⁷³ Мађарска криза била је за југословенску дипломатију и спољну политику велико искушење. Концепт класне борбе, појачан Стаљиновом дијалектичком доктрином да се борба заправо појачава са све већим успехом у изградњи социјализма, био је искоришћен за оправдавање продуженог терора стаљинистичког типа широм региона, а посебно су насилне биле године 1948-53, током којих је Источна Европа била изложена јакој совјетизацији – комунистички режими су ликвидирали на десетине хиљада људи, утамничили стотине хиљада, организовали монтиране процесе и примењивали масовно застрашивање.⁷⁷⁴

Мађарску је 1944. године окупирала Црвена армија и остала прво као победник рата, а касније под изговором очувања снабдевања својих јединица у окупационој зони у Аустрији јер је легитимација за њен останак било само 50% које је Черчил са Стаљином договорио у Москви. Сем војне контроле, Стаљин је обезбедио и политичку. Грађанске странке Источне Европе је постепено гасио. У Мађарској су 1945. одржани избори на којима је просовјетској коалицији припало мање од петине што је показало да већина грађана Мађарске жели парламентарну демократију, али победнику избора није дозвољена самостална влада, него

⁷⁷¹ Исто, стр. 454-5.

⁷⁷² Dragan Bogetić, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2006. str. 142.

⁷⁷³ Ferenc Nemet (ur.), *Mađarski oktobar 1956. u svetlu beogradske i vojvođanske štampe*, Forum, Novi Sad, 2006.

⁷⁷⁴ Zbignjev Bžežinski, *Veliki promašaj - Rođenje i kraj komunizma u 20. veku*, op. cit. str. 80.

коалициона – са комунистима. Млади комунистички министар полиције Ласло Рајк тзв. тактиком саламе, усмеравао је кампању дискредитације и политичке чистке лидера Партије малих сопственика (Független Kisgazdapárt) која је на првим послератним изборима 1945. освојила 57% гласова.⁷⁷⁵ Касније ће и сам Рајк постати жртва.

КП Мађарске током Другог светског рата и пре је имала мало чланова. Мађарски комунисти који су се вратили из Москве после рата на челу са Мађаш Ракошијем (Mátyás Rákosi), наметнули су овој држави стаљинистички начин управе подржавши совјетске интересе и останак Црвене армије. Одлучујућу улогу у коалицији на власти у Мађарској имала је КП на челу са Ракошијем. Прелазак демократије у диктатуру подупрла је међународна ситуација с почетка Хладног рата.

Коалиција на власти је усагласила устав 1946. и проглашена је Република Мађарска. Мировни споразум потписан је 10. фебруара 1947. у Паризу. Комунисти су извели државни удар 1947. и затворили чланове владе из Партије малих сопственика. Нови парламентарни избори одржани су те године када је победила комунистичка коалиција Ракошија. Промене које су се одвијале биле су у складу са интересима СССР-а, који је желео да од земаља Источне Европе створи заштитни тампон око својих граница, при чему се социјализам поистовећивао са совјетским начином управе.

У књизи која је садржала интервјуе са разним личностима мађарског дисидентског покрета, Ласло Рајк, син истоименог комунистичког партијског вође који је ухапшен средином 1949. године и мучењем присиљен да призна да је био ционистички шпијун и обешен касније, каже се да је у Мађарској која је у то време имала шест милиона становника, између 1950. и 1953. године, затворено око 387.000 наводних политичких противника или сваки двадесети становник.⁷⁷⁶ Многи су затварани, мучени, па и убијани. Сателитски однос према Стаљину, Ракоши је од 1948. показивао недипломатским и вулгарним начином обраћања према Титу и Југославији уопште. Иван Ивањи наводи да је Ракоши иначе рођен у

⁷⁷⁵ Nikola Samardžić, *Drugi dvadeseti vek*, op. cit. str. 104.

⁷⁷⁶ Zbignjev Bžežinski, *Veliki promašaj - Rođenje i kraj komunizma u 20. veku*, op. cit. str. 81.

Ади у Југославији где је живео и његов брат, а Титов брат Мартин под мађаризованим именом Мартон Барањаи живео је у Мађарској.⁷⁷⁷ Титу је стање у Мађарској било важно и по родбинској вези.⁷⁷⁸

Прилика за побољшање односа указала се после смрти Стаљина која је означила преокрет у совјетској политици. На место премијера доведен је умерени Имре Нађ (Imre Nagy). Нађ је демократизовао земљу и подстакао економске реформе, али његова владавина није била дуга. У априлу 1955. Нађ је присиљен да одступи због свог либерализма. Обновљена је диктатура Ракошија. Обавезе из чланства у Варшавском пакту створеним 1955. задржала је Црвену армију у Мађарској, иако је обустављена управа над совјетском зоном у Аустрији и њено снабдевање више није било оправдање. Совјетска окупација Аустрије је 1955. године завршена међународним прихватањем њене неутралности и Мађарска се надала сличном враћању суверенитета.

Побуна радника у Пољској 28. јуна 1956, после интервенције полиције завршила се са педесетак мртвих у Познању. Одлучено је да се усвоји један раднички захтев, па је бивши партијски вођа Владислав Гомулка, који је 1949. избачен из партије и од 1951. до 1954. био у затвору, августа 1956. примљен назад да би у октобру био изабран за генералног секретара.⁷⁷⁹ Испред парламентарне делегације Југославије у Варшави октобра 1956. затекао се Петар Стамболић. Тада је у Варшави био и Хрушчов, у намери да спречи враћање Гомулке. Стамболић је, по налогу Тита, разговарао са Хрушчовим и тражио да се КПСС не

⁷⁷⁷ Ivan Ivanji, *Mađarska revolucija 1956.*, Samizdat B92, Beograd, 2007. str. 121. Најстарији Титов брат Мартин Броз (1884-1964) био је железнички радник у Бечком Новом Месту, с којим се Тито дописивао за време свог боравка у затвору (1928-34) сматрајући га најблиским јер је код њега и становао док је радио у Аустрији. Мартин је као пензионер од 1945. године живео у мађарском граду Шопрон, а Тита је посетио 1946. године када га је овај позвао да се пресели у Југославију што је он одбио за разлику од Мише, Титовог сина који је дошао из СССР-а као ветеран Црвене армије остао без руке у одбрани Москве.

⁷⁷⁸ Јово Капичић каже да није ни знао да је Тито у Мађарској имао брата све док га Тито није замолио да га посети, да види како живи и да му, ако је потребно, однесе нешто новца. Био је старији човек, пензионисани железничар коме је Капичић однео пакет пун хране, предао нешто мало новца и пренио Титове поздраве. у Tamara Nikčević, *Goli otoci Jova Kapičića*, VBZ, Beograd, 2010, стр. 199.

⁷⁷⁹ Ковачевић Катарина, „Југославија и мађарска криза 1956. године” op. cit. стр. 128.

меша у право партије да сама одлучује о свом руководству.⁷⁸⁰ Промене у Пољској будиле су наду.

Тито се надао смењивању Ракошија, због чијих недипломатских погрда и претњи је у Москву путовао преко Румуније. Ракошија је у јулу заменио блиски сарадник Ерне Геро (Ernő Gerő Singer). Та промена, као и догађаји у Пољској где се на власт вратио Гомулка, поздрављени су у САД и представљале прве симптоме међу вазалима Москве сличне југословенском, али тамошњи властодршци су власт могли имати једино играњем на националну карту, што је показало да је Стаљин исправно протумачио опасност Титове претње СССР-у.⁷⁸¹ Тежило се обнови мађарске националне суверености. Иницијатива за промене дошла је од интелигенције која се окупљала око групе Петефи, названој по револуционару из 1848. Шандору (Petőfi Sándor) када су се Мађари борили за своја права против Аустрије.

Обавештавајући Тита о одступању Ракошија, Хрушчов је преко амбасадора Мићуновића тражио и Титово одобрење да Микојан право из Будимпеште дође у Београд, чиме се желео да остави утисак да СССР уређује Мађарску у договору с Титом који то није могао избећи, а чак је у току лета 1956. Президијум ЦК КПСС послао тајно циркуларно писмо источноевропским лидерима, упозоравајући их да Москва неће трпети претеране похвале југословенског државног и друштвеног модела.⁷⁸² Микојанов долазак у Будимпешту био је са циљем да смири ситуацију и Југославију увуче у ту ситуацију.

Још у августу је Тито путем амбасадора Мићуновића позвао Хрушчова у приватну посету Југославији, што је овај прихватио, под условом да заједно оду на ривијеру Црног мора, где би се у септембру одмарали што је искористио за приближавање Тита и Гера када је договорена посета делегације Мађарске Југославији баш у време када ће доћи до револта.⁷⁸³

⁷⁸⁰ Veljko Vlahović, *Strogo pov. 1955-1958*, op. cit. str. 93.

⁷⁸¹ Tvrтко Jakovina, „Američki komunistički saveznik? op. cit. str. 93.

⁷⁸² Катарина Ковачевић, „Југославија и мађарска криза 1956. године” op. cit. стр. 130.

⁷⁸³ Исто, 131.

Криза у Мађарској може се сагледати у три целине. Прва између 23. и 27. октобра 1956. године, када се догодила прва интервенција трупа СССР. Друга од 28. октобра до 3. новембра 1956, када долази до хаоса и насиља, које је могло да Мађарску измени или је уведе у неки други систем, као и цео Варшавски пакт. Трећа целина је друга совјетска интервенција од 4. новембра 1956. године, која је била немилосрдан, али ефикасан начин окончања револуције.

Демонстрације су почеле 23. октобра у Будимпешти. Скуп солидарности са Гомулком против владе организовали су студенти којима су се придружили други па се скуп повећао. Демонстранти су се затим окупили пред скупштином где им се обратио Нађ и позвао на смиривање. Демонстранати су покушали да заузму државни радио и тајна полиција је пуцала убивши неколико људи. Почело је наоружавање заузимањем полицијских станица. Број демонстраната се повећавао, а мађарски војници су им се придружили скидајући совјетска знамења. Москва је интервенисала трупама које су већ биле у Мађарској. Тенковска јединица мађарске војске послата у заштиту радија се придружила грађанима па се Геро морао ослонити на тајну полицију, а још у поподневним сатима првог дана кризе од трупа СССР-а у Мађарској тражио је интервенцију.

Молба Гера Црвеној армији да интервенише била је грешка јер га на основу тога Имре Нађ смењује. Нађ је поново постао премијер и почео да спроводи програм из 1953. тражи вишестраначје, завршетак присилне колективизације пољопривреде, а касније захтева и неутралност према Варшавском уговору. Радио Слободна Европа који ради од 1949. провоцирао је побуну и пропагирао да Запад може помоћи ако се Мађарска одупре СССР-у и успешно подстакнути Мађари се жртвују. Западу би било довољно да је преузет титоистички модел и иступање из војног савеза са СССР-ом, а не потпуна либерализација одмах па су Нађове промене биле превише и за самог Тита.⁷⁸⁴ Догађаји у Мађарској били су у сенци Суецке кризе, тако да интервенција од стране Запада није била могућа ни дипломатски. Јанош Кадар (János Kádár) је напустио је Нађову владу и објавио стварање нове владе која је тражила совјетску помоћ, што је било оправдање за збацивање Нађа.

⁷⁸⁴ Исто

Президијум Централног комитета КПСС је подржао интервенцију у Мађарској, али се Микојан, који је знао ситуацију, противио употреби силе сматрајући давање подршке Нађу решењем за смиривање као што је то било у Пољској. Совјетске оклопне јединице ушле су у Будимпешту 24. октобра. Нису биле припремљене за борбе у граду, нити имале контакт са снагама лојалним Геровом режиму, али су заузеле град. Тајна полиција је 25. октобра испред зграде скупштине изазвала инцидент када су совјетски тенкови отворили ватру на демонстранте убивши их неколико. Сукоби демонстраната са совјетским јединицама и полицијом су се проширили.

Вашингтон је показао да није у стању да у исто време решава две кризе јер је Суецка била у јеку – СССР ни једном није био упозорен да би прибегавање сили угрозило односе са САД, али су се 27. октобра обратили Савету безбедности УН поводом ситуације настале услед акције страних војних трупа у Мађарској, ипак неодлучно, па је резолуција усвојена тек после совјетске интервенције недељу дана касније.⁷⁸⁵

Вођству СССР-а било је јасно да Геро није у стању да управља па је смењен са чела партије јер је настао хаос. Геро и премијер Хегедус (András Hegedüs) позвани су у Москву, а Нађ је 27. октобра објавио да власт преузима коалициона влада у којој су и грађанске странке. Сукоби су завршени 28. октобра, када је договорен прекид непријатељства и повлачењу совјетских тенкова из града у унутрашњост.

После повлачења из Будимпеште, чинило се да је мађарска револуција успела. Писмо Централног комитета СКЈ Председништву Партије мађарских трудбеника, у којем се поздравља постављење новог државног и политичког руководства и Декларације Владе Народне Републике Мађарске, послато је истог дана.⁷⁸⁶ Први секретар Мађарске радничке партије, Јанош Кадар 29. октобра 1956. увече завршава излагање новинарима из Београда речима „Реците друговима у

⁷⁸⁵ Henri Kisindžer, *Diplomatija*, deo II, op. cit. str. 494.

⁷⁸⁶ Писмо Централног комитета СКЈ Председништву Партије мађарских трудбеника, у коме поздравља постављење новог државног и политичког руководства и Декларацију Владе НР Мађарске, 28. октобар 1956. АЈ, 502 IX, 75/I-34

Југославији да је ствар социјализма у Мађарској пропала и овако, и онако.⁷⁸⁷ СССР је изгледао поражен.

На основу прецењене очекиване подршке Запада, Нађ је од Москве тражио потпуно повлачење совјетских трупа, а 31. октобра објавио намеру прекида чланства у Варшавском пакту и тражење од УН да призна неутралност Мађарске.⁷⁸⁸ Обелодањена жеља да се напусти Варшавски уговор је довела у питање стратешке интересе Москве, будући да је представљала опасан политички преседан и претњу кохезији целог Варшавског пакта. У СССР-у се сматрало да је то контрареволуција.

Побуњеници су 30. октобра заузели седиште КП у Будимпешти и масакрирали свакога кога су затекли, укључујући и једног Нађовог најближег сарадника.⁷⁸⁹ Ивањи сведочи да: „анархично насиље, какво је недељу дана владало улицама Будимпеште, нигде није забележено у скоријој историји. Било је довољно да се неко на улици, такорећи у пролазу, јавно прозове или оклевета као авехаовац (ÁVN - тајна полиција) или комуниста, па да се изврши линч у ком добровољно учествују пролазници.“⁷⁹⁰ Као човеку који је преживео холокауст, на првом месту му је остало у памћењу да су дељени летци са поруком да се обележе куће комуниста белим, а куће Јевреја црвеним крстом, а они ће знати шта ће са њима. Ивањи каже да су учесници револуције линчовали и вешали супротстављене, а велики број њих је подржавао фашистичке идеје и залагао за успостављање светостефанске Мађарске.⁷⁹¹ Ово свакако није одговарало суседним државама.

Добрица Ћосић је такође био у Будимпешти тих дана и каже да је авион који га је 31. октобра превезао у Београд послала влада ФНРЈ на предлог Ранковића: „Уочи напада Црвене армије... дошао је у хотел... официр из штаба

⁷⁸⁷ Оштра интонација Ивањију још увек бруји у ушима, поготово што су те речи на мађарском једнословне: *igy is, ugy is!* у Ivan Ivanji, *Mađarska revolucija 1956.*, op. cit. str. 7.

⁷⁸⁸ Ivan Ivanji, *Mađarska revolucija 1956.*, op. cit. str. 150.

⁷⁸⁹ Henri Kisindžer, *Diplomatija*, deo II, op. cit. str. 496-7.

⁷⁹⁰ Ivan Ivanji, *Mađarska revolucija 1956.*, op. cit. str. 121.

⁷⁹¹ Исто, Ивањи тврди да Нађ није у југословенској амбасади тражио спас само због страха од Црвене армије, колико од контрареволуционара, који су се вратили идејама о Великој Мађарској.

совјетске дивизије, која је требало да ослободи Маргетсигет, и позвао ме да пређем у штаб те дивизије, да не бих страдао у нападу.⁷⁹² Ћосић је одбио да га пребаце у Кијев или Братиславу, претходно већ договоривши боравак међу револуционарима како би имао што поткрепљеније текстове. Амбасадор Солдатић је добио депешу да га евакуише што је и урађено, али не зарад његове главе него вишег циља – извештаја о кризи: „На београдском аеродрому дочекао ме шеф кабинета Петра Стамболића и одвео у његову канцеларију, где су ме поред Стамболића, чекали Кардељ и Коча Поповић.“⁷⁹³ Коча Поповић је два-три пута током Ћосићевог реферисања о побуни мотивисаној демократијом и национализмом говорио да им је већ рекао да Солдатић не разуме шта се у Мађарској догађа, док је Кардељ тражио да Ћосић главне чињенице издиктира до ујутру (што је објављено у *Борби*), а политички извештај послужио Титу идућег дана за разговор са Хрушчовим.⁷⁹⁴

Нађова влада своје очекивање је усмерила према Западу и Титу, очекујући помоћ за свој социјализам, али без утицаја комунизма из Москве. Иако су вербално подржани, бунтовници Мађарске су се осећали изневерени од Запада. Москва је тиме добила поруку да подела сфера утицаја важи и даље, иако је била договорена на 50:50 и за Мађарску као и Југославију. Совјети су тумачили поделу на свој начин и немилосрдно преузели потпуни надзор над Мађарском. Став СССР-а о потреби одлучне војне интервенције у Мађарској без икаквих ограда подржали су кинеско, бугарско, румунско, чехословачко и албанско руководство, али премијер Пољске Јозеф Циранкијевич (Jozef Cyrankiewicz) и секретар партије

⁷⁹² Добрица Ћосић, *Пишчеви записи (1951-1968)*, Филип Вишњић, Београд, 2000. стр. 114-5. Ћосић је одбио, претходно већ договоривши боравак међу револуционарима како би имао што поткрепљеније текстове.

⁷⁹³ Исто, стр. 115.

⁷⁹⁴ Тито је на *Галебу* 1961. Ћосићу уз смех испричао да му је користио извештај и да је уз срџбу Хрушчов рекао да у Будимпешти, наш писац Добрица Ћосић, с разулареном фашистичком бандом игра коло на гробовима совјетских хероја. То приговарање и срџба је изгледа Ћосића и препоручило за писца програма СКЈ после новог размимоилажења са СССР-ом 1957. Исто, стр. 116.

Гомулка нису се сагласили с тим током састанка са Хрушчовом, Маљенковом и Молотовом у Бресту 1. новембра 1956.⁷⁹⁵

Када је Хрушчов проценио да мора да интервенише у Мађарској, позвао је Тита у Москву, што је овај одбио правдајући се да је болестан па је Хрушчов авионом дошао на Брионе те ноћи и изненађујуће добио Титову подршку.⁷⁹⁶ Хрушчов је тражио само да се види са Титом тајно како би видео какво је његово мишљење о стању у Мађарској. О ноћном сусрету 2. новембра 1956. године писао је тадашњи амбасадор у Москви Вељко Мићуновић, као један од учесника разговора: „Хрушчов и Маљенков су прихватили позив и на аеродром у Пули (слетели)... Наши су их од Пуле до Бриона по веома лошем мору и по оном ветру и карамраку возили више него што су морали, па се Хрушчову и Маљенкову до краја смучило. Разговори су трајали од седам увече 2. до пет изјутра 3. новембра.“⁷⁹⁷ Вељко Мићуновић говори о тајном ноћном састанку Тита и Хрушчова и делегација на Брионима, где је совјетски вођа молио Тита да подржи интервенцију. Посета делегације СССР-а Југославији била је тајна, уз мали број учесника, без вођења записника.

Тајни разговори донели су олакшање. Не само да се Тито сагласио са војном интервенцијом, већ је обећао и помоћ у уклањању Нађа из политичког живота.⁷⁹⁸ Кад је реч о кључном питању, због којег је и дошло до Брионског састанка, Тито се, на пријатно изненађење Хрушчова, сагласио са совјетским планом да се мора интервенисати ако је у Мађарској контрареволуција, што је мање зло од повлачења пред обновом грађанског система. Изражавајући своје неслагање са политиком Нађа, и сам је поставио питање односа према комунистима у Мађарској. Хрушчову је због пружене подршке Тита пао терет с врата – диже обе руке у вис и каже: то, то!⁷⁹⁹

⁷⁹⁵ Драган Богетић „Југославија у хладном рату“ оп. cit. стр. 325.

⁷⁹⁶ Јована Глигоријевић, „Интервју – Предраг Симић, оп. cit.

⁷⁹⁷ Veljko Mićunović, *Moskovske godine 1956/58*, оп. cit. стр.156-7.

⁷⁹⁸ Ковачевић Катарина, „Југославија и мађарска криза 1956. године“ оп. cit. стр. 135

⁷⁹⁹ Људмила Александровна Величанскаја и др (урс), *Југославија -СССР...* оп. cit. стр. 346.

Тито је, прихватајући совјетску оцену о неопходности војне интервенције у Мађарској као начину за спречавање контрареволуције у суседству, учинио ФНРЈ саучесником у акцији супротној начелима мирољубиве коегзистенције и принципима на којима се заснивала њена спољна политика. Одобрење употребе силе с циљем рушења легитимне владе са потпуном подршком народа угрозила је углед Југославије.

Ултимативни захтев неутралног статуса био је лош потез револуционарног покрета у Мађарској, који је био много јачи него у Пољској, али није имао времена да се организује и изгради јасну политику, док је подршка из Пекинга, Београда и Варшаве била сасвим формална.⁸⁰⁰ Тежња Мађарске да напусти Варшавски пакт била је јак аргумент за интервенцију. Совјетске снаге 4. новембра улазе у Будимпешту. Грађани и неке јединице мађарске војске су на улицама пружиле безуспешан отпор у крви угушен. Убијено је око три хиљаде становника, а рањено четири пута више, већина по Будимпешти. Црвена армија је успоставила надзор над Будимпештом, а идућих дана и над остатком земље. До 11. новембра престао је сваки отпор. Тито је у познатом говору у Пули 11. новембра 1956. рекао да совјетско руководство има одређене криве и мањкаве погледе на источноевропске земље, према којима заузима другачији став него према Југославији.⁸⁰¹

И поред тога што је у јесен 1956. године Титова власт била чвршћа него икада раније, имао је разлога за осећај угрожености, великим напором и умећем стечене, како личне, тако и јединствене југословенске позиције у блоковски подељеном свету.⁸⁰² Јединственост положаја Југославије би се довео у питање појавом још једне такве државе.

Подршка Југославије војној интервенцији СССР-а у Мађарској дата на Брионском састанку укључивала је обавезу ФНРЈ да помогне добровољно повлачење Нађа и подржи стварање нове владе. Контакти са људима из Нађовог окружења искоришћени су да са најближим сарадницима из владе поднесе

⁸⁰⁰ Волтер Лакер, *Историја Европе: 1945-1992*, оп. cit. стр. 378.

⁸⁰¹ Tvrko Jakovina, „Američki komunistički saveznik? op. cit. str. 93.

⁸⁰² Ковачевић Катарина, „Југославија и мађарска криза 1956. године” оп. cit. стр. 127.

оставку пре интервенције. Одстрањивање Нађа Хрушчов и Тито су на Брионима договорили са оправдањем смањења жртава и проливања крви, али други разлози су били јачи. Тиме је Тито хтео да смањи штету свом угледу у свету, а Хрушчов како би ослабио отпор интервенцији и олакшао стварање нове владе под његовим надзором. Писмо Хрушчова у вези са догађајима у Мађарској послато одмах сутрадан по сламању отпора говори о повезаности договора на Брионима и догађаја који су уследили.⁸⁰³ Москва је сумњала на Југославију да подржава револт. Нађ је тражио и добио азил у амбасади ФНРЈ. Азил је тражио забринут за свој живот, да ли од контрареволуционарних снага или не, није ни битно. Страх од отвореног сукоба са СССР-ом поново је Титу био у изгледу па је био опрезан. О судбини Имреа Нађа нема говора у југословенској штампи тог доба, само обавештење да је створена нова револуционарна радничко-сељачка влада, а дан раније пренета је вест да је Нађ оформио свој кабинет и тиме окончао кризу.⁸⁰⁴ Реформе тражене у револуцији у Мађарској узор су имале у Југославији, али су пропале. Нађу и његовим сарадницима који су се с њим склонили у амбасаду ФНРЈ, гарантовано је да им ван ње ништа неће бити. Обећање нове владе Јаноша Кадара, било под притиском или не, није испуњено.⁸⁰⁵

У време мађарске кризе, тамошњи југословенски изасланик, јер ранг амбасаде још није био успостављен, био је Далибор Солдатић, који се није снашао и требало је у Будимпешту послати другачијег дипломату – искуснијег човека од поверења, са јаком подршком – то је био Јово Капичић, генерал који се у рату истакао и касније службом на Голом отоку лојално доказао Титу. О свом дипломатском раду каже следеће: „Односи Мађарске и Југославије су на први поглед били добри, али морали смо да будемо на опрезу. Зато су у Будимпешту послали мене... револуција је била почела и Тито је тражио да сачекам да се ствар

⁸⁰³ Писмо Никите С. Хрушчова и Георги Маљенкова Јосипу Броз Титу, Едварду Кардељу и Александру Ранковићу, у вези са догађајима у Мађарској, 5. новембар 1956. АЈ, 507, IX, 119/I-76

⁸⁰⁴ Ferenc Nemet (ur.), *Mađarski oktobar 1956. u svetlu beogradske i vojvodanske štampe*, op. cit. str. 206.

⁸⁰⁵ Ослобођен током побуне кардинал Миндсенти (József Cardinal Mindszenty) се склонио у америчку амбасаду у којој ће остати до 1971. када је отишао у Ватикан па у Беч, док се Пал Малетер (Pál Maléter), командант мађарских оружаних снага није ни склањао, али је прошао као Нађ. Henri Kisindžer, *Diplomatija*, deo II, op. cit. str. 498.

смири. Сјећам се да је, када сам дошао, у југословенској амбасади на тепиху још увијек стајала мрља од крви нашег убијеног дипломате Миленка Милованова који је убијен 5. новембра 1956. (два дана послје изненадног и тајног сусрета Тита и Хрушчова на Брионима). Милованов је стајао на прозору, када је из руског тенка пуцано на нашу амбасаду, у којој су се, у том моменту, осим наших дипломата, у азили налазили и предсједник мађарске владе Имре Нађ са још четрдесет и двоје људи, укључујући четрнаесторо дјеце мађарских функционера. Ту је био и чувени филозоф Ђерђ Лукач (György Lukács). Иако је постојао чврст договор југословенске и руске стране да мађарски функционери који су уживали нашу заштиту неће сносити никакве последице, аутобус у којем су се, напустивши нашу амбасаду, налазили Имре Нађ и остали, пресрели су Руси... Касније је Имре Нађ стријељан.⁸⁰⁶

СССР је добио војну битку, али је теже било постићи политички циљ. Равнодушност народа, очај и цинизам јавног мњења које се у земљи неутрализовало и дало на вољу Москви није мали успех после пораза и крвопролића 1956.⁸⁰⁷ Проћи ће више од три деценије док Мађарска не успостави власт страну Москви.

Догађаји у Мађарској су поучили Југославију, Тита пре свега, а то је да би требало повући линију преко које се не сме. Када је дошло до помирења Тито је радо отишао у СССР и почео да проповеда самоуправљање, наишавши на ћутање. Друга граница коју је Тито повукао била је 1956. јер, ако му је Ђилас показао да губи власт ако предуго остане уз НАТО, онда му је интервенција у Мађарској показала да губи и власт и главу ако се врати у Источни блок – видео је како је прошао Нађ, који је био његов следбеник (кога је Тито разочарао тиме што је дао сагласност на интервенцију) па није случајност што 1956. године почиње сигуран пут у несврстаност.⁸⁰⁸

⁸⁰⁶ Tamara Nikčević, *Goli otoci Jova Kapičića*, op. cit. str.196-7. Нађ је изашао 22. новембра када је ухапшен и одведен у Румунију. Чланови његове владе осуђени су на дугогодишњи затвор, а он је погубљен 1958.

⁸⁰⁷ Волтер Лакер, *Историја Европе: 1945-1992*, op. cit. стр. 381.

⁸⁰⁸ Jovana Gligorijević, „Intervju - Predrag Simić...”, op. cit.

Јанош Кадар је новембра 1956. године дошао на власт у Мађарској. Његов режим који су Совјети поставили ликвидирао је између две и четири хиљаде политичких противника.⁸⁰⁹ Кадар је касније успео да постигне повлачење трупа из Мађарске и већи степен аутономије. Његова власт је трајала три деценије током којих је неколико стотина хиљада Мађара напустило земљу. Кадар је користећи повољне економске прилике у СССР-у ипак успео и да повећа животни стандард сународника у доба тзв. гулаш-комунизма.

У Москви 18. новембра 1956. Гомулка потписује декларацију са совјетским руководством, којом се Пољској признају суверена права и прихвата накнада штете због вишегодишње куповине пољског угља по нетржишно ниским ценама. Вељко Влаховић пише да је требало је утврдити с каквом политиком и којим концептом Гомулка поново ступа на политичку сцену и да ли се може рачунати на сарадњу у супротстављању совјетском блоковском хегемонизму и грађењу демократских односа међу социјалистичким земаљама, а показало се да ставови Гомулке нису изашли из оквира догми политике Москве.⁸¹⁰ Децембра 1956. висока делегација СКЈ посетила је Пољску два месеца после избора Гомулке на чело партије. Делегација из Београда није имала добре вести јер се није нашао заједнички интерес.

На заседању Савезне народне скупштине децембра 1956. године, Едвард Кардељ каже: „Недавни мађарски догађаји поново доказују колико смо били у праву када смо се одлучно супротставили како притиску стаљинистичких концепција, тако и покушајима да се... рестаурирају политичке форме класичне буржоаске државе... За тај пут морамо се упорно борити не само због себе, него и због социјализма уопште.“⁸¹¹

Када је реч о обавештајном раду у Мађарској, Југославија је социјалистичким земљама, нарочито Мађарској и Пољској, била пример у смислу либерализације друштва и одвајања од СССР па обавештајци ФНРЈ нису имали

⁸⁰⁹ Zbignjev Bžežinski, *Veliki promašaj- Rođenje i kraj komunizma u 20. veku*, op. cit. str. 82.

⁸¹⁰ Veljko Vlahović, *Strogo pov. 1955-1958*, op. cit. str. 93.

⁸¹¹ Pero Morača..., *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, op. cit. str.237.

тешкоћа у повезивању са изворима података.⁸¹² Јово Капичић, тада амбасадор ФНРЈ каже: „У Будимпешту сам стигао након револуције, крајем 1956. Одмах сам преузео дужност амбасадора и ступио у контакт са двојицом њихових министара који су били наклоњени Југославији. Од њих сам добијао повјерљиве информације, које бих прослеђивао у Београд... у Будимпешти сам упознао жену амбасадора једне источноевропске земље која се заљубила у мене и која ме је уредно обавјештавала о односима своје земље са Совјетским Савезом.“⁸¹³ Совјетски амбасадор у Будимпешти тада је био Јуриј Андропов (Юрий Владимирович Андропов), каснији шеф КГБ-а и при крају живота и самог СССР-а.

Мађарски револт 1956. види се као пресудан за југословенску политику у Хладном рату.⁸¹⁴ Следбенике националистичких и антистаљинистичких устанака из 1956. у Пољској и Мађарској, Москва је оптужила за ревизионизам - Нађа, због покушаја стварања неутралне и у суштини социјалдемократске Мађарске и Гомулку, зато што је да би консолидовао аутономни пољски комунистички режим био спреман на компромис са сељаштвом укидањем омрзнутог система колективизације и са католичком црквом, при том слабећи партијску контролу над идеолошком индоктринацијом па се може рећи да „постоје извесне изразите паралеле између утицаја на стаљинистичку Источну Европу средином 1950-их година, Хрушчовљевог изненадног легализовања Титовог одметништва с Горбачовљевим прихватањем идеја које су претходно биле повезане са ревизионистичким источноевропским реформаторима.“⁸¹⁵ То је водило у пад комунизма.

Западни политичари обновили су односе са Москвом – што се њих тиче, била је то унутрашња ствар совјетске интересне сфере, нико није озбиљно схватио

⁸¹² Ковачевић Катарина, „Југославија и мађарска криза 1956. године” оп. cit. стр. 129.

⁸¹³ Tamara Nikčević, *Goli otoci Jova Kapićića*, оп. cit. стр. 198. Обавештајна служба Титове дипломатије поседовала прворазредне информације и сматрана за једну од десет најбољих у свету. Амбасадори земаља које су имале своја дипломатска представништва у Будимпешти често су организовали пријеме на којима су амбасадори источних земаља стајали у једном крају собе, а са запада на другом.

⁸¹⁴ Ковачевић Катарина, „Југославија и мађарска криза 1956. године” оп. cit. стр. 127.

⁸¹⁵ Zbignjev Bžežinski, *Veliki promašaj*, оп. cit. стр. 93.

да треба одговорити на позив у помоћ који је послала Нађова влада, јер нико због Мађарске није хтео нови светски рат.⁸¹⁶ Вероватно да се налазила јужније, можда би било комешања, али била је без излаза на море и не заклањајући ефикасно ни једну земљу Запада као санитарни кордон, била је безначајна, за разлику од Југославије која је штитила Италију и делимично Аустрију и Грчку самом географијом, а и Турску и Грчку савезом.

Председник САД Ајзенхауер у писму Титу од 12. новембра позива га да посети САД идуће године.⁸¹⁷ Између осталог се Титу захвалио за подршку у УН-у поводом осуде совјетске репресије над Мађарима и напоре које је 1955-6. чинио да убеди Совјете да се не мешају у унутрашње ствари других држава. Спољна политика Југославије тумачена је на један начин у Москви, на други у Вашингтону, на трећи негде другде и никоме није превише сметала.

5.9. Несврстаност као опредељење Југославије у међународним односима

Несврстаност као доктрина и политика проистекла је из борбе за независност, очување суверенитета и територијалног интегритета, и као покрет постао носилац борбе за мир и доследно остваривање принципа мирољубиве активне коегзистенције, односно принципа несврстаности, за нови међународни економски поредак и друштвени прогрес, за нове демократске односе међу државама и народима.⁸¹⁸ Криза идеологије која је снашла Југославију одвојену од остатка комунистичког света не прихватајући западну идеологију је изнедрила нешто што је било ново.

Извори несврстаности били су антиколонијализам као својеврсна револуција и ванблоковско опредељење. Политика несврставања настала је као последица међународних промена и друштвених превирања у току и после Другог

⁸¹⁶ Волтер Лакер, *Историја Европе: 1945-1992*, op. cit. стр. 380.

⁸¹⁷ Foreign Relations of the United States 1955–1957, Volume XXVI Central and Southeastern Europe, Document 292. Letter from President Eisenhower to President Tito, Washington, November 12, 1956. Internet, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v26/d292> 29/06/2016

⁸¹⁸ Мићо Ћушић, *Антиколонијална револуција, несврстаност и безбедност*, Војноиздавачки завод, Београд, 1984. стр. 165.

светског рата и као излаз из заоштрених супротности блоковских групација моћи. Нове независне државе Африке и Азије углавном су постајале несврстане. Несврстане земље су углавном у развоју, иако нису све земље у развоју постале несврстане. Идеолошки извор несврстаности је у Азији. Приликом стицања независности Индије, изјава Џавахарлала Нехруа (Jawaharlal Nehru) 1947. године најавила је идеју несврставања: „таква политика је синоним за независност, односно за политику националних интереса и неприпадања оним снагама (блоковским) које стреме новим поделама међу државама, према томе, независност, слобода и слободно одлучивање о свом развоју и систему или статусу (спољном и унутрашњем) чине основне елементе несврстаности.“⁸¹⁹ Један од првих покушаја изласка ФНРЈ из економске и дипломатске блокаде 1948. године јесте склапање трговинског споразума са Индијом.⁸²⁰ Отпор Југославије СССР-у привлачио је пажњу вођама нових независних држава. Она је успоставила са многим од нових независних земаља трајну политичку сарадњу и економску размену.

Блоковска подељеност света прво је дошла до изражаја у Европи. Политику несврстаности Југославија је практиковала због природе односа са Истоком и Западом у раздобљу после 1948. године. Југославија је до тада ту политику и спроводила, јер је следила из жеље за независношћу и из друштвено-политичког система ФНРЈ. Несврстаност ФНРЈ је исход унутрашњег процеса који је настао ставом блокова према њој и субјективних одређења којима је сукоб са великим силама допринео. Аналитичари тог доба увиђали су сличности политика САД и СССР-а јер су обе суперсиле другу страну гледале као чисто зло и веровале да ће победа над осталим светом припасти баш њима и то неминовно.⁸²¹

После сукоба са Информбироом, ФНРЈ се окреће Западу, тражећи економску и војну помоћ коју Труманова администрација пружа. ФНРЈ је

⁸¹⁹ Živojin Jazić, „Pokret nesvrstanosti - razvoj i mesto u savremenom svetu”, *Međunarodni problemi*, Vol. XLVII, br. 4. Decembar 1995. стр. 457-487.

⁸²⁰ Trade Agreement Between the Government of India and the Government of the Federal People's Republic of Yugoslavia, Calcutta, 29 December 1948, Government of India Ministry of Commerce D.O. No. 26-F.T.C. (1)/48,

⁸²¹ Dubravka Stojanović, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015*. op. cit. стр. 240

захваљујући тој подршци изабрана за несталног члана Савета безбедности УН-а, где се сучељава са државама из оба блока. Прве додире и сазнања о свету који се стварао деколонизацијом, ФНРЈ је стекла у УН-у јер је тамо тема деколонизације дошла до изражаја, као и Корејски рат. Југославија и нове независне државе увиделе су да је развој међународних односа кренуо супротно од правца који је био зацртан у Повељи ОУН, што се показало блоковском политиком, кризама и оружаним сукобима, па су преузеле улогу носиоца другачијег развика међународних односа.

Искуство колонијализма удаљавало је нове независне државе од Запада. Колонизаторско понашање у међусобној економској сарадњи пре је стварало изолационистичке пориве или жеље за променом међународног система. Стварање политике несврстаности, у чему је активно учествовала Југославија, један је од највећих Титових политичких успеха, који се после Балканског пакта нашао у тежишту спољне политике.

До Стаљинове смрти, некритичност према Западу и оштра осуда совјетског хегемонизма показатељи су да југословенска политика еквидистанце према блоковима још није постојала ни у траговима.⁸²² Тада је нагињала Западу, као што је пре тога нагињала Истоку. Почетком 1950-их, када се стабилизују односи са Грчком и успостављају дипломатски односи са СР Немачком, склапа се и споразум о војној помоћи са САД. Тито први пут посећује једну западну земљу 1953. године, одласком у Велику Британију недуго после Стаљинове смрти. Замисао ојачања Балканског крила НАТО-а се заокружује после Анкарског уговора, Бледским уговором. Југославија ипак није постала део Запада.

Заузимајући значајно место између Истока и Запада, научивши да маневрише у светској политици у оквирима које је однос великих сила одређивао, Тито је био свестан да не би требало имати добре односе само са једном страном и да би требало уобличити нови спољнополитички правац, што је значило измицање из непријатног загрљаја, подједнако Истока колико и Запада, који је доводио у питање опстанак државе, политичког система и власти југословенског партијског врха, а решење, свакако, није било само у еквидистанци и прецизно

⁸²² Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom, op. cit. str. 402.

одмереном односу према обе стране сучељене у Хладном рату па је Титу било потребно нешто више, као што је подршка многољудних и великих земаља афро-азијског простора, тек ослобођених колонијалне управе, суочених са многим тешкоћама унутрашњег развоја и притисака споља, упућених сопственим искуством на политику неангажованости у сукобу великих сила.⁸²³

У говору априлу 1950. године у УН, Тито је исказао намеру Југославије да у УН брани права малих или колонијалних народа на слободу и независност, тј. да сами одлучују о својој судбини.⁸²⁴ Идејни творац и први заговарач политике отварања према Трећем свету био је први амбасадор ФНРЈ у Индији – Јосип Ђерђа чија се иницијатива зачела 1950. или 1951. када је Ђерђа слао дописе из Њу Делхија влади ФНРЈ и сугерисао да се размотри могућност блиске сарадње са Индијом и Бурмом, које су у то време водиле исту политику, и са што ширим кругом новоослобођених земаља.⁸²⁵ Док је ФНРЈ примала економску и војну помоћ Запада, а са Истоком била у сукобу то није било изгледно.

Југославија је у међународним односима осмислила *трећи* пут, независан од оба блока, супротстављајући се оном који је у датом тренутку више угрожава. Сукобљеност суперсила, рат у Кореји и дешавања у Савету безбедности УН, учинили су Индију и Југославију ангажованијом. Индија није гласала против предлога Резолуције о мирном решењу корејске кризе коју је Југославија Савету безбедности поднела 27. јуна 1950. године и са Египтом, нашла се у кругу држава које су се уздржале, а Југославија је септембра 1950. подржала предлог Индије да НР Кина буде примљена у УН.⁸²⁶ Идентични ставови исказивани су о Кореји, колонијалном питању, питању самоопредељења народа, политици блокова, постојању интересних сфера, једнаким правима великих и малих држава и народа. Размена мишљења и међусобних консултовања дипломатских представника двеју земаља ипак није било. Према неким мишљењима, прва организована

⁸²³ Исто, стр. 404.

⁸²⁴ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, Treća knjiga - Socijalistička Jugoslavija*, Nolit, Beograd, 1988. str. 360.

⁸²⁵ Dragan Bogetić, „Jugoslavija i nesvrstanost: prilog prevazilaženju predrasuda i stereotipa“, *Annales Ser. hist. sociol.* 24/4, str. 615–624. 2014, str. 616.

⁸²⁶ Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom..., op. cit. str. 405.

манифестација несврстаности била је 1950. када су о рату у Кореји Југославија, Индија, Либан, Јемен и Саудијска Арабија гласале у Генералној скупштини УН против преласка снага УН-а преко 38. упоредника.⁸²⁷ Томе су се придружили апели других Кини да не улази на југ Кореје, да се успостави примирје и састану лидери две суперсиле. Несумњиво да је конструктивна улога Југославије била примећена у Индији, али интензивна сарадња ФНРЈ са Западом и аранжман Балканског пакта изазивали су сумње.⁸²⁸

Упоредо са борбом Југославије против испољавања политике силе према њој од стране великих сила и изграђивања таквог концепта спољне политике која ће бити у стању да се супротстави са циљем чувања независности, долази до бржег опадања колонијализма и стварања нових независних држава у Азији и Африци, које увиђају да стварање њихове спољне политике мора да обезбеди услове за бржи развитак на основу равноправности. Тако стечена политичка независност не би била угрожена због даље економске зависности и блоковске политике, чији је циљ био да придобије нове земље на своју страну.

Од почетка 1952, штампа у ФНРЈ је почела да пише о проблемима азијских и афричких земаља, а крајем 1952. југословенске дипломате су добиле прецизна упутства да ојачају контакте са земаљама Азије и Африке, што се подудара са тренутком у којем, оптерећена односима са Западом, ФНРЈ покушава да нађе нови спољнополитички правац после краткотрајног искорака у регионалној сарадњи са Грчком и Турском и осмишљавање политике активне неутралности.⁸²⁹

Крајем 1952. дипломате ФНРЈ су имале инструкције да појачају контакте са афричким и азијским земљама које имају схватања о међународним односима слична југословенским.⁸³⁰ Дипломатији ФНРЈ у Азији доста је помогло учешће Милована Ђиласа на Првој азијској социјалистичкој конференцији у Рангуну

⁸²⁷ Jadranka Jovanović, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama (1945-1953.)*, op. cit. str. 49.

⁸²⁸ Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom, op. cit. str. 406.

⁸²⁹ Љубодраг Димић „Ка Београдској конференцији - Југославија и почеци организовања ванблоковског света“, у Нада Пантелић, Душан Јончић, *Прва конференција шефова држава или влада несврстаних земаља: Београд 1961. каталог изложбе*, стр. 5-20. Архив Југославије, Министарство спољних послова Републике Србије, Београд, 2011. стр. 11.

⁸³⁰ Jadranka Jovanović, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacijama (1945-1953.)*, op. cit. str. 50.

јануара 1953. године. Ђилас је тада предводио делегацију ФНРЈ и у посетама *добре воље* Бурми, Индији и Пакистану. На конференцији је делегација из Југославије била једини представник неке комунистичке партије.⁸³¹

Циљ нових независних држава био је да буду примећене и одвоје се од метропола на међународној сцени, што је био циљ и у ФНРЈ после сукоба са СССР-ом. Појава нових држава у међународној арени подударила се са сукобом Тита и Стаљина, због чега је КПЈ у њима и тражила ослонац. Политичари са Запада имали су интерес да Тита усмере у том правцу јер би стварање *трећег* блока могло да спречи нове државе у приближавању СССР-у. Ипак, Титове посете азијским и афричким земљама изазивале су негодовање на Западу, док је Титова подршка ослободилачким покретима у Вијетнаму, Алжиру и другде довела до тешкоћа у односима са западним земљама.

Први позив Титу да се придружи новом путу светске политике послао је 1952. године премијер Индије Џавахарлал Нехру. Индију је у Београду од октобра 1952. до септембра 1954. године представљао њен амбасадор у Италији, а отварање амбасаде Индије у Београду, покренуто почетком 1952. године, решено је тек пред Титов пут у Индију, октобра 1954.⁸³² Први амбасадор био је Рајвар Дајала (Rajeshwar Dayal).⁸³³ Септембра 1953. године, амбасада ФНРЈ у Рангуну јавила је о жељи премијера Бурме У Нуа да му Тито дође у посету. Позив је прихваћен и у јавности се најављивала посета Тита Бурми, али тек за две године. Промена плана дошла је августа 1954, после посете коју је Југославији учинила сестра индијског премијера Нехруа В. Л. Пандит (Vidjaja Laksmi Pandit) и званичног позива Титу да посети Индију пре или после своје посете Бурми.⁸³⁴ Убеђење да Југославија представља једну од кључних земаља у Европи било је основ позива за посету Индији који је Л. В. Пандит пренела Титу 28. јуна 1954.⁸³⁵ У разговорима је уочено да Индија и Југославија имају сличне оцене светске

⁸³¹ Алекса Ђилас, *Хронологија живота и рада Милована Ђиласа*, оп. cit.

⁸³² Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom... op. cit. str. 407.

⁸³³ Драган Богетић „Политичка позадина и стварни домашај сарадње Тито-Нехру 1954-1964“ *Архив*, 7/1-2, стр. 138-150. Београд, 2006. стр. 139.

⁸³⁴ Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom... op. cit. str. 411.

⁸³⁵ Исто, стр. 410.

политике. Том приликом је први пут са индијске стране уочено и да би међусобно разумевање Индије и Југославије водило покретању мирољубивих снага у свету. Размена информација и процена о кретањима у светској политици, са посебним освртом на НР Кину и СССР, Азију и Балкан, открила је истоветност мишљења и утицала на заинтересованост Индије за ФНРЈ.

СССР је из идеолошких разлога истицао потребу мирољубиве коегзистенције капитализма и комунизма, а несврстано тумачење коегзистенције је да се она примењује међу свим земљама. Како су Индија и Кина имале важну улогу у стварању нове азијске политике, није чудно да су 1954. године премијери Нехру и Чу Ен Лај (Zhou Enlai) формулисали пет начела својих односа – тзв. Панч Шила (Panch-Shila), који су временом постали основ односа међу новим независним државама. Панч Шила подразумева поштовање суверене једнакости и територијалног интегритета држава, поштовање права на самоопредељење или право на избор сопствене идеологије и система, уздржавања од претње или употребе силе у решавању спорова, немешање у унутрашње послове држава и неприпадање блоковима суперсила.⁸³⁶ Нису их се увек сви придржавали, али и данас важе.

Оснажујући свој утицај у земљама Јужне и Југоисточне Азије, Индија је створила велику област ван блокова и Хладног рата, простор у којем суперсиле и њихови савезници нису били у непосредном додиру. Јачајући контакте у арапском свету, антиколонијалном политиком обуздавала је наступање Пакистана на верској основи. Промена спољнополитичке ситуације у Азији после завршетка Корејског рата и склапања пакта Пакистана са САД, уз лабави спољнополитички однос Индије са СССР-ом, учинили су је политички изолованом почетком 1954. Спољнополитичка активност Индије тада је посветила пажњу европским питањима, где се у тежишту нашла Југославија. Индија се безрезервно супротстављала МЕТО пакту, због чега је у Њу Делхију са скепсом, а често и са осудом, гледано на приступање Југославије одбрамбеном регионалном савезу какав је био Балкански пакт.⁸³⁷

⁸³⁶ Исто

⁸³⁷ Исто, стр. 409.

Средином 1954. године баш у време најважнијих преговора о Балканском пакту, састали су се Тито и цар Етиопије Хаиле Селасије, а крајем 1954. и почетком 1955. године Тито је посетио Бурму и Индију, а на путу кући састао се и са председником Египта Насером. У сусретима Тита, Нехруа и других вођа током 1954. и 1955. године, договорана је политика мирољубиве активне коегзистенције и несврстаности. Прве посете председника Тита земљама Азије, Африке 1954/5. значила је успостављање блиских пријатељских односа са Индијом, Индонезијом, Бурмом, Египтом, Етиопијом, а касније и многим другим новоствореним државама Азије и Африке. После првих сусрета југословенског председника са премијерима Индије и Египта, створена је основа за сарадњу. У заједничкој изјави Тита и Нехруа каже се да се односи између њихових двеју држава и влада заснивају и морају и даље заснивати на начелима међународног признавања суверенитета, независности и интегритета, неагресије, равноправности, немешања у унутрашње ствари друге стране или других земаља.

У заједничком коминикеу председник Тито и премијер Нехру први пут су дали дефиницију будуће политике несврстаности: „политика несврстаности коју следе њихове земље не значи неутралност или неутрализам, а тиме ни пасивност, него позитивну, активну и конструктивну политику, која настоји да доведе до колективног мира.“⁸³⁸ Почетак афирмације такве политике био је средином 1950-их година.

Бурма и Индија већ су имале осмишљену политику коегзистенције. Титова посета тим земљама била је преломни догађај у процесу уобличавања спољнополитичке стратегије ФНРЈ, на једној, и почетног дефинисања оквира будућег деловања ванблоковских и неангажованих држава, на другој страни.⁸³⁹ Тито је у Индији први пут видео предности вођења самосталне ванблоковске политике, каква у Европи, подељеној на блокове, још није виђена - Титу је оваква политика представљала откриће којем није могао одолети јер је до тада Југославија стално била у орбити једног од два супротстављена блока - и у једном, и у другом друштву, Тито је био изложен оштрим политичким притисцима и сада

⁸³⁸ Tvrтко Jakovina, *Treća strana Hladnog rata*, Fraktura, Zagreb, 2011. str. 635.

⁸³⁹ Ljubodrag Dimić, „U potrazi za alternativom, op. cit. str. 412.

је коначно открио формулу којом би његов проблем могао бити решен.⁸⁴⁰ Та формула коју је Нехру већ пробао уверивши се у њену делотворност, биће искоришћена у Европу. Иако је Тито њих следио, а не обрнуто, после политичких договора у Бурми јануара 1955, Тито је проглашен за почасног доктора правних наука Универзитета у Рангуну.⁸⁴¹

Бандуншка конференција азијских и афричких држава од 18. до 24. априла 1955. разматрала је проблеме од заједничког интереса, са циљем унапређења економске, политичке и културне сарадње. Ова конфереција одржана у Индонезији осудила је колонијализам, расизам, атомско наоружавање, а исказана је мисао о трећем ванблоковском путу, чиме су постављени идеолошки темељи несврстаности. Нехру и Чу Ен Лај, уз подршку председника Индонезије Сукарна и Бурме У Нуа, предложили су на Азијско-афричкој конференцији држава у Бандунгу 1955. десет начела, међу којима је ослобађање од колонијализма најзначајније.⁸⁴² Завршни акт садржи Декларацију о унапређењу светског мира и сарадње са десет начела, као основ толеранције и пријатељске сарадње међу државама, као принцип формирања мирољубиве коегзистенције.⁸⁴³ На конференцији у Бандунгу је учествовала и Турска, иако је већ била члан НАТО-а. Међу представљеним државама били су и Јапан и НР Кина. Приступање земаља изван Азије и Африке дало је скупу нових независних држава универзални карактер. Због свог социјалистичког уређења и сукоба са СССР-ом, Југославија се вођама несврставања чинила као незаобилазни партнер.

У исто време, Турска, Ирак, Иран, Пакистан и Велика Британија стварају Багдадски пакт близак Америци. Тито није помишљао на војно-политички повратак на Исток, него је засновао нову стратегију са циљем да својим политичким, економским и културним везама допре до свих континената и у томе

⁸⁴⁰ Dragan Bogetić, „Jugoslavija i nesvrstanost, op. cit. str. 617.

⁸⁴¹ Zvonko Štaubringer, *Tito građanin sveta*, op. cit. str. 61.

⁸⁴² Ова начела нису нова јер се слично наводи у Повељи УН члан 2. Новост је у томе што су груписана у документима несврстаних скупова и селективно набројана у зависности од интереса несврстаних земаља, како би могла да послужи новим независним државама у њиховим активностима на светској сцени. Она су значајна као историјски корени или претече несврстаности, независно од тога колико су заиста имала утицаја.

⁸⁴³ Borislav T. Blagojević et al, *Pravna enciklopedija (O-Ž) 2*, op. cit. str. 90.

успео за неколико година, иако је то изгледало нереално. Нови концепт спољне политике највише је допринео да Југославија добије морални и политички углед у свету и омогућио да, у сарадњи са Индијом, Египтом и Индонезијом, стане на чело земаља ангажованих у борби за усвајање политике коегзистенције и решавања међународних проблема мирним путем.⁸⁴⁴

Почетком 1955, почело је дефинисање нове доктрине одбране и нове стратегије одбране Југославије, које су се и званично прихватиле три године касније, где је наглашен ванблоковски положај ФНРЈ и означена могућност да она буде угрожена снагама једног и другог блока.⁸⁴⁵ Тада долази до промене спољне политике Москве као Хрушчовљева политика коегзистенције, па Југославија обнавља односе са СССР-ом 1955, када се потписује Београдска декларација којом се нормализују односи ове две државе. Тито тиме добија већу слободу деловања у односу на Запад па се нормализују односи и са другим комунистичким државама.

Заједничке изјаве, декларације и саопштења државника и документи са мултилатералних састанака представника држава о томе какви би требало да буду међународни односи и на којим принципима треба да се развија међународна заједница, постали су темељ несврставања. Посебно се истичу из јуна 1954. саопштење Нехруа и Чу Ен Лаја, из јануара 1955. изјава У Нуа и Тита, из 1955. завршно саопштење Бандуншке конференције и из 1956. изјава Тита и Насера. Ови документи истичу нове погледе на развитак међународних односа, представљају њихов нови концепт, усмерење на изграђивање политике несврстаности, на основу доктрине коегзистенције и начела Повеље УН. Прве које су водиле политику у овом смеру биле су Индија и Југославија, чије се удружено наступање сматра почетком незваничног скупа нових независних, несврстаних земаља у смеру заједничке активности у спољној политици.

Организовање трилатералног сусрета означио је следећу етапу у међусобним контактима. Састанак вођа ФНРЈ, Индије и Египта – Тита, Нехруа и Насера у Југославији, на Брионима од 18. до 19. јула 1956. године, завршен је

⁸⁴⁴ Pero Morača..., *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, op. cit. str. 228.

⁸⁴⁵ Тодор Мирковић, *Стратегије и ратне доктрине суперсила и блокова*, op. cit. стр. 278.

усвајањем заједничке изјаве која каже да је сличност њиховог приступања међународним питањима довела до тесне сарадње између њих и они су са задовољством утврдили да су политике које су водиле њихове земље допринеле у извесној мери смањењу међународне затегнутости и развијању равноправних односа између земаља. Даље се наглашава да подела света на блокове угрожава мир који се може учврстити само колективном безбедношћу у светским размерама, проширивањем области слободе и окончањем доминације једних земаља над другим. Истиче се да сукоби и напетости у свету изазивају страх и зато нема стабилног мира па се заговара попуштање затегнутости и политика активне и мирољубиве коегзистенције као алтернатива блоковској политици. Тада су назначени главни међународни проблеми који ће бити теме несврстане политике као што су разоружање, пре свега нуклеарно, бржи економски развој неразвијених делова света, указано је и на нека кризна жаришта која су тада била актуелна – немачко питање, Блиски исток и палестинско питање, Далеки исток – кинеско представљање у УН-у и криза у Алжиру.⁸⁴⁶ Југославија је одиграла велику улогу у заустављању агресије на Египат 1956. пре свега делатношћу у УН-у и позивањем светске јавности на узбуну због британско-француског покушаја потчињавања независног Египта.

Попуштање затегнутости и равноправни односи међу народима постају основна порука конференција несврстаних држава. Састанак на Брионима се у југословенској литератури, због улоге ФНРЈ и Тита, сматрао почетком несврставања, у чему се претерује. Основну оријентацију дале су раније азијске земље и њихове вође, нарочито Нехру, али је организационо окупљање и заговарање нове политике заслуга, осим Нехруа, и Тита и Насера. Упркос сличним политичким погледима и личном пријатељству које је повезивало Тита и Нехруа, међу њима су постојале разлике. Тито је био вођа социјалистичке, не тако велике земље у сукобу са СССР-ом, која је међу ванблоковским земљама тражила безбедност, а Нехру вођа једне од највећих држава, највеће демократије у свету која је тражила уважавање и независан положај. Позиви Нехруа и, касније, Чу Ен Лаја Титу да се придружи у стварању *трећег* светског блока били су значајни.

⁸⁴⁶ Tvrtko Jakovina, *Treća strana Hladnog rata*, Fraktura, Zagreb, 2011. str. 635.

Побољшање односа ФНРЈ и СССР-а током 1955. и 1956. године, после посете Хрушчова Београду и Тита Москви, позитивно је утицало на стварање ближих контаката међу несврстаним земаљама, а постепено југословенско дистанцирање од политике сарадње у оквиру Балканског пакта коинцидирало је са грчко-турским удаљавањем због проблема везаних за статус Кипра – удаљавање од Балканског пакта посредством политике постепеног потискивања, довело је и до смањења сарадње са западним савезницима, што је Југославији остављало слободнији шири маневарски простор за развој политике несврставања и дистанцирања од блоковског организовања.⁸⁴⁷

Покушај потпуног зближавања Хрушчова са Титом значило би потчињавање совјетској хегемонији, иако у мањој мери него у Стаљиново доба, било би умањивање самосталности у спољној политици, што Титу није одговарало. Алтернатива у несврстаности је добро дошла и није било много избора. ФНРЈ није желела да се укључи у НАТО, иако је било таквих понуда од Запада. Корисније је било да ФНРЈ остане ван блокова.

Терминолошке разлике и дилеме око назива *несврстаност* постоје јер је у почетку у употреби био термин *неангажовани*, али касније се све више употребљавао израз несврстани, а повремено се употребљавао и термин *ванблоковски*.⁸⁴⁸ Њихова заједничка карактеристика је заправо негативан поглед на блоковску политику и указивање на оно шта она није, како би се истакла разлика и истакла неопредељеност – неангажованост. Блокови НАТО и Варшавски уговор, односно суперсиле САД и СССР, предводници су блоковске подељености. Због регионалног карактера осталих савеза, они нису глобално домашили свет као идеолошка повезаност. Везаност идеологијом није била значајна за несврстаност.

Временом је појам несврстаности почео да описује процес ослобађања од сваке стране доминације и хегемоније, од империјализма, неоколонијализма, али и напредовање у економском и социјалном погледу земаља у развоју у односу на развијене. Назив *несврстаност* се очувао јер није пронађен бољи. Од 1956.

⁸⁴⁷ Александар Животић, *Југославија и Суецка криза 1956-1957*. op. cit. стр. 73.

⁸⁴⁸ Živojin Jazić, „Pokret nesvrstanosti... op. cit.

напорима више држава – Индије, Југославије и Египта, којима се придружују Бурма, Индонезија, Шри Ланка и Гана, чинећи групу неангажованих у УН-у ствара се политика несврстаности као шири појам од покрета, чија је дефиниција омогућила укључивање многих држава, углавном из *трећег* света, а касније и гостију из Европе, посматрачима Покрета.⁸⁴⁹ Латиноамеричке државе су биле повезане за САД економски и политички. Рио пакт 1947. године и најстарија регионална организација Организација америчких држава (Organization of American States - OAS) 1948. биле су створене делатношћу САД.

Однос према блоковима у смислу сукоба суперсила САД и СССР-а, није подразумевао придружене савезе регионалне или континенталне, па су се и ове државе квалификовале за несврстаност, као Пакистан, који је Багдадским пактом био повезан са Западом, што је Индија користила у ривалству са том државом да јој оспори статус несврстаности.

О несврстаности је касније у Југославији преовлађавало два става, прво да је несврстаност неефикасна и да се своди на декларације и скупове и друго да је некорисна, јер одвлачи Југославију од Европе, њеног природног окружења које није било несврстано и удаљавало је од развијених земаља и неповољно одражавала на развој.⁸⁵⁰

Неутрални положај није био повољан јер је подразумевао пасивну спољну политику, иако пример Шведске или Аустрије показује да то није баш увек тако. Тито је имао веће амбиције и Југославија се касније приближавала Европској зони слободне трговине (European Free Trade Association - EFTA) и СЕВ-у на Истоку и ЕЕЗ (European Economic Community - EEC) на Западу.⁸⁵¹

Осим тзв. Тројне сарадње Југославије, Индије и Египта, развијена је и сарадња Југославије, Египта и Грчке поводом проблема Медитерана и Блиског истока. Тако се продужила сарадња са Грчком када се Турска повукла из Балканског пакта.

⁸⁴⁹ Исто

⁸⁵⁰ Исто

⁸⁵¹ Исто.

Практична примена активне мирољубиве коегзистенције у односима између земаља ван блокова временом је довела до политике неангажовања, касније назване политиком несврставања. Идеја о потреби колективне акције ванблоковских земаља сазревала је постепено током друге половине педесетих година (Бандуншка конференција 1955, састанак Нехруа, Насера и Тита на Брионима 1956), а настојање да принципи коегзистенције постану основа међународних односа водило је дистанцирању од војно-политичких блокова, чије је постојање представљало препреку напретку.⁸⁵²

Упркос томе што се Тито средином педесетих удаљио од Сједињених Држава тако што је 1957. године чак прекинуо програм војне помоћи Југославији и оштро гушио све гласове протеста због комунистичке власти, америчка администрација је и даље подржавала Тита као *симбол разлика у комунистичком свету*, али и зато што је несврстане држао недалеко од утицаја Москве.⁸⁵³

Политика неангажовања, као практични израз примене активне мирољубиве коегзистенције у условима постојећег блоковског сукобљавања, представљала је један вид дистанцирања насталог из заједничког интереса земаља ван блокова да се спречи њихово укључивање и поделу света Хладним ратом. Ограничена на примену принципа коегзистенције међу државама ван блокова, на спречавање проширивања примене политике силе и Хладног рата на те државе, политика несврставања је убрзо прерасла у политички програм и деловање ових земаља усмерене на универзалну примену принципа коегзистенције у међународним односима. Југославија је била један од зачетника и носилаца политике несврставања, јер је у таквој политици и повезивању са свим прогресивним снагама у свету видела свој стварни и основни интерес. Југословенска политика је оцењивала да земље које се опредељују за политику несврставања представљају значајни део савремених светских кретања у смислу напретка човечанства. Делатна улога Југославије у политици несврставања није само у интересу свих снага у свету које желе да се избегне нови светски рат, у интересу деколонизације и решавања спорних међународних проблема на

⁸⁵² Pero Morača..., *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, op. cit. str. 252.

⁸⁵³ Предраг Симић, *Тито и НАТО*, op. cit. стр. 94.

мирољубив начин, него у општем интересу свих земаља. Због тога су била потпуно неоснована тумачења, која су се јавила у неким социјалистичким земљама источне Европе крајем 1958. и почетком 1959, да је југословенска активност међу неразвијеним земљама инспирисана тежњом за стварањем трећег блока јер основни садржај политике несврставања је борба за мир и уклањање из међународних односа свих узрока нестабилности, у првом реду против свих потчињености и неравноправности, за укидање колонијализма и за демократскије међународне односе.⁸⁵⁴ Ширењу политике несврстаности у свету допринело је стицање независности већине колонија 1960. године.

Титова супруга Јованка о стварању Покрета несврстаних каже да је она у Бандунгу, у Нехруовом присуству, рекла Титу: „Па што само кукате због та два блока? Што нешто само не направите? Хајде да ми нешто формирамо, нешто треће, што ће бити тампон између те две силе.“⁸⁵⁵ Јованка је тада била у раним тридесетим, а Тито у шездесетим годинама па је њен утицај био мали, ако га је било уопште. Декларација коју су у Њу Делхију потписали Нехру и Тито тражи од мирољубивих народа да раде да се очува мир и свет спасе од нове катастрофе, што је било чудно неким па су питали о обавезама и о новом пакту, на шта је Тито одговорио: „Нама пакт и не треба. Нама је пакт у срцима и уму, ми знамо шта хоћемо... нама блокови нису потребни, а најмање трећи блок!“⁸⁵⁶ Тако је и било – прва конференција Несврстаних је после опсежних припрема одржана у Београду од 1. до 6. октобра 1961. године. Покрет је окупио разнородне земље – географски, религијски, расно, по друштвеном уређењу, систему владавине, идеологији. Критеријум неприпадања блоковима био је одлучујући. Заступници несврстаности били су у политичком смислу ипак ближи Истоку него Западу.

О несврстаности Едвард Кардељ каже: „У својој политици несврстане земље залажу се за очување и даље јачање садашњег историјског тренда

⁸⁵⁴ Pero Morača..., *Istorija Saveza komunista Jugoslavije*, op. cit. str. 253.

⁸⁵⁵ Žarko Jokanović, *Jovanka Broz moj život, moja istina*, op. cit. str. 48.

⁸⁵⁶ Zvonko Štaubringer, *Tito građanin sveta*, op. cit. str. 63. Тито је у то време путовао као никада до тада: Турска 12-18. април 1954, Грчка 2-6. јун 1954, Индија и Бурма 16. децембар 1954 – 5. фебруар 1955, и сусрет са Насером на броду *Галеб* 5. фебруара 1955, Етиопија и Египат 11. децембар 1955 – 6. јануар 1956.

националног, политичког и економског ослобођења народа и земаља Азије, Африке, Латинске Америке и других региона, сматрајући неприкосновеним принцип према којем свака земља има право на самоопредељење и усвајање таквог привредног и друштвеног система који сматра најповољнијим за свој развој.⁸⁵⁷ Сваки притисак сматран је претњом принципима.

Највећи део југословенског руководства је проценио да би ФНРЈ, оријентишући се искључиво на процесе европске интеграције, била инфериорна не само политички него и економски, и представљала само сировински додатак Западне Европе, а да би јој се међу земљама афро-азијског простора отворила перспектива руководеће улоге и у том смислу изналажења великог и најважније, мање захтевног тржишта за новоизграђену привреду Југославије.⁸⁵⁸

Политика несврстаности је значила Југославији јер се преко Покрета нашла на извору утицаја, јачала свој спољнополитички положај и добијала сигурно тржиште на којем је могла продавати своје производе, који вероватно не би могла у Европи и Северној Америци, а ипак такав приступ није умањивао европски део спољне политике Југославије, чија је дипломатија успевала да наметне своје погледе осталим европским силама током важних састанка.⁸⁵⁹

Југославија је на међународном плану почела политику еквидистанце према суперсилама као стратешка тампон зона.⁸⁶⁰ Исто тако Тито је одиграо улогу Велике Британије у равнотежи снага коју је она одиграла од 1815. до 1914. године. „Балансер се не идентификује трајно са политком било које нације или групе нација. Његов једини циљ је одржање баланса, без обзира којој сврси ће баланс служити... Балансер у релативно кратком року може бити пријатељ и противник свим великим силама.”⁸⁶¹ Савези су нужни за одржавање равнотеже моћи међународног система. Предности савеза превазилазе обавезе које он намеће јер

⁸⁵⁷ Edvard Kardelj, *Istorijski koreni nesvrstavanja*, Komunist, Beograd, 1975.

⁸⁵⁸ Dragan Bogetić, „Jugoslovensko bekstvo iz Evrope - novi ekonomski prioriteti nesvrstane Jugoslavije sredinom 50-ih godina“, *Istorija 20. veka*, 30/1, str. 163-178. Beograd, 2012. str. 163-4.

⁸⁵⁹ Tvrтко Jakovina, *Treća strana Hladnog rata*, op. cit. str. 635.

⁸⁶⁰ Предраг Симић, *Tumo u HATO* op. cit.

⁸⁶¹ Hans J. Morgenthau, *Politics among Nations, The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, New York, 5th ed. 1973, p.167

прецизирају деловање која служи општем добру чланица савеза. Подели и владај (*divide et impera*) као политику могуће је да остваре велике силе, а већ остварену поделу умеју да искористе паметне силе што се показало савезом у виду Балканском пакта да Југославија јесте била. Народна изрека да ум царује је стварност.

Југословенска спољна политика била је успешна. Слично сматра Иво Висковић, који тврди да су Тито и његови сарадници вешто водили политику између Истока и Запада и упркос чврстим идеолошким уверењима, радили то промишљено, а свет сагледавали реално, тако да су извукли максимум – главна основа и потка Титове спољне политике било је спајање борбе за мир са борбом за социјализам, јер је владало уверење да Југославија као земља ван источног лагера треба на то да утиче.⁸⁶²

Колико је важно остварити резултате у спољној политици говори и релативно благостање које се у Југославији градило на лавирању између два блока. Друштво које је створено било је либералније од комунизма и хуманије од капитализма. То није био рај, али се људски рад ценио и тежило се уравнотежености у сваком смислу.

⁸⁶² *Nauka analizira srpsku diplomatiju: Titovo i današnje vreme*, Radio televizija Vojvodine, 26. decembar 2008. Internet http://www.rtv.rs/sr_lat/nauka-i-tehnologija/nauka-analizira-srpsku-diplomatiju:-titovo-i-danasnje-vreme-_101340.html 18/08/2015

Табела 1: Бруто домаћи производ по глави становника Југославије⁸⁶³

GDP per capita (1990 Int. GK\$)	
1920	949
1939	1,300
1947	1,211
1948	1,426
1949	1,545
1950	1,428
1951	1,465
1952	1,333
1953	1,436
1954	1,465
1955	1,707
1956	1,606
1959	2,225
1964	3,100
1971	4,222
1975	5,004
1979	6,194
1986	6,461

⁸⁶³ The Maddison-Project, Angus Maddison measuring economic performance, Internet
<http://www.ggdcc.net/maddison/maddison-project/data.htm> 16/10/2015

6. Закључак

Истраживање у овој докторској дисертацији о спољној политици Југославије у временском раздобљу од 1948. до 1956. године урађено је у више целина. После теоријског прегледа и историјског осврта, целина која се тичала унутрашњих прилика у Југославији је важна детерминанта тадашње спољне политике државе у питању. Значајни део истраживања даје велику улогу Титу у објашњавању збивања која су обрађивана, јер је он непобитно утицао на дешавања која су предмет ове докторске дисертације, а у целини која је срж дисертације било је речи о билатералним и трилатералним односима Југославије, Грчке и Турске, као и о политици великих сила према Балкану, тј. деловању Информбироа и НАТО-а као мултилатералних односа повезивања на два супротстављена дела тадашњег међународног поретка. Утицај Совјетског савеза и Америке је био кључан.

Као што је наведено раније у раду, општа хипотеза дисертације гласи: спољна политика Југославије у временском раздобљу од 1948. до 1956. године била је одређена геополитичким одмеравањем снага суперсила које су покушавале да утичу на њен међународни положај - прво СССР потчињавањем, а онда САД придобијањем.

Потчињавање које је Стаљин над Титом покушао није било само сукоб два карактера или две партије него две државе, једне мале државе и друге, велике силе која је имала већ потчињене себи државе које су у окружењу мање. Отворени позив на признање грешке или на обарање режима у мањој држави је мешање у унутрашње ствари једне државе па је дошло до разлаза. На другој страни Вашингтон је желео да затвори излаз Москви на топла мора што је Југославија идеално постигла јер је географски одвајала Албанију од других земаља послушних Стаљину што је овој малој земљи пружио прилику да и она поступи слично и одвоји се од утицаја СССР-а. Придобијање које је Америка постигла у трипартитној помоћи са Британијом и Француском и учинила билатералном сарадњом хитном помоћи у сушној години, наоружањем и привредом сарадњом помогло је Југославији да опстане и освојило наклоност која се нашла бар на пола пута између два блока или како је Титу када одговарало.

Ова хипотеза је доказана целином истраживања и доказивањем помоћних хипотеза. Од 1952. године, од када су Грчка и Турска постале чланице НАТО, Југославија је убрзала сарадњу са овим државама. Сарадња је кулминирала склапањем Балканског пакта 1954. године. Усамљена Југославија није могла да има ослонац на усамљеним савезницима него онима који су подупрти од неке велике силе као Америка. То је било усмерено против СССР-а, јер је тако Југославија индиректно постала спојница која је служила НАТО-у између Италије и Грчке. Тај простор – правећи на тлу Европе лук од Северног пола преко Норвешке, Данске, Холандије, Белгије, Француске и Италије, а преко Југославије настављајући се на Грчку и Турску – чинио је западни полукруг у обухвату Европе, спречавајући излаз СССР-у на Средоземно море и било коју морску обалу Европе осим Балтичку и Црноморску.

Прва посебна хипотеза гласи да је покушај доминације СССР-а над Југославијом посредством Информбироа узроковао сукоб између Тита и Стаљина, који је могао довести до рата и инвазије на Југославију јер су трупе СССР-а биле у суседним земљама потчињеним Москви. Анализа садржаја докумената из земље и иностранства је допринела доказивању ове помоћне хипотезе.

Берлинска криза 1948. године и чињеница да су све три силе Запада имале по једну четврт у овом граду под својом управом насупрот совјетској није могла да буде без утицаја на размишљање Стаљина о могућем оружаном сукобу на Балкану јер би то биле две тачке о којима би се водила брига о могућем почетку Трећег светског рата у Европи који би ако почне од 1949. године свакако имао и атомске бомбе у арсеналу што се касније и призивало од стране америчких официра, али у Корејском рату 1950. године, започетом као криза управе да би ескалирао у рат и пренео тензије у Азију.

Друга посебна хипотеза јесте да је успостављање и продубљивање добрих односа Југославије са САД било изнуђено околностима које су претходно довеле земљу у геополитичку опкољеност, па су као излазна стратегија прекинута подршка револуцији у Грчкој и замрзнут спор око Трста са Италијом. У доказивању ове помоћне хипотезе послужио је историографски метод, тј. сакупљање чињеница истраживањем литературе релевантне у вези са темом.

Грчки партизани су били у прилици да победе у грађанском рату да су имали подршку Стаљина, али Тито и Димитров нису били довољно јаки у материјалном смислу да им помогну колико им је потребно јер је супротна страна имала подршку Лондона и касније Вашингтона. Стаљин је по договору из Москве са Черчилом још 1944. године отписао Грчку па је инсистирање на овој борби било узалудно. На другој страни Трст са већином Италијана у граду и Словенаца у предграђима и на селу, имао је по етничком принципу превагу ка Италији, али саобраћајно је тежио Југославији па се заоштреност на терену и дипломатска борба водила до 1954. године па и касније.

Трећа посебна хипотеза је да је, услед ратом опустошене привреде и слабог приноса пољопривреде током неколико послератних година, становништво Југославије довело до ивице глади, па је Тито, иако је одбио Маршалов план, ипак прихватио помоћ Вашингтона. Анализа садржаја међународних билатералних уговора са САД (о хитној помоћи 1950, о војној помоћи 1951. и привредној сарадњи 1952. године) омогућило је да се ова помоћна хипотеза дефинитивно докаже.

САД су нудиле Маршалов план земаљама Европе у обнови, али је Молотов колективно одбио за све земље из његовог блока и приморавао на одрицање оне који су се колебали као Чехословачка. Југославија је била на линији са СССР-ом и није прихватила план, али се помоћ од Запада нашла као спас из окружености граница совјетских сателита и блокаде са њихове стране, несигурне границе са Грчком и Италијом и неодређености статуса Аустрије и Слободне Територије Трста. Трипартитна помоћ Вашингтона, Лондона и Париза је одиграла своју улогу подупирача отпора Тита Стаљину где је највећи део помоћи дала Америка.

Четврта посебна хипотеза је да је склапање Балканског пакта Југославије са Турском и Грчком 1953/4. године, које су две године раније постале чланице НАТО-а, подстакнуто од стране САД да би НАТО обезбедио своје јужно крило на Балканском полуострву. Објављени и необјављени примарни извори, белешке, извештаји, дневници и мемоари су драгоцен извори за теме о спољној политици и послужили су да се и ова помоћна хипотеза потврди, али тек посредно јер директног извора о подстицању од САД нема, иако су дигитални извори који се налазе у иностранству доступни, они нису дали комплетан увид да ли је на неком

састанку или другде неко од планера или спроводилаца политике из Вашингтона предложио или подржао изричито такав аранжман какав је Балкански пакт. Овај аранжман је ипак био југословенско дело.

Потврдио се део који подразумева Труманова доктрина која је пре свега помогла Грчкој и Турској. Потврђени део је и одобравање НАТО-а да су Грчка и Турска слободне да потпишу уговор са Југославијом уз оgrade које су правиле проблеме преговорима о пакту и наговарање Југославије да крене путем учлањења у НАТО. Уједно је овај део и највећи допринос науци јер се потрагом за потврдом утврдило да још нема сведочења о таквом директном налогу него је то био модалитет који је, вештим маневром, ФНРЈ искористила на понуду Грчке и Турске подстакнуту из Лондона и одобравану из Вашингтона у правом тренутку. Џорџ Билианкин из британског листа Емпајер Њуз 12. новембра 1950. године поменуо је Титу извештаје о преговорима о средоземном квадрипартитном пакту Турске, Италије, Грчке и Југославије што је била врста испробавања могућег усмерења политике Београда у правцу НАТО-а. Одбрамбена организација Југоисточне Европе која би укључивала и Америку, Британију, Француску и Италију била је присутна у дописивању америчких дипломата. Амерички новинар Лео Сулцбергер из Њујорк тајмса предлагао је Ђиласу априла 1951. да Југославија, Грчка и Турска направе трипартитни план одбране од СССР-а. На префињен начин, путем новинарских питања, обавештајне службе Запада усмериле су вођство ФНРЈ које је и само желело такав развој догађаја у своју корист. Раније то није било могуће због проблема у Грчкој и Турској, а када су дипломате Америке биле отворено утицале добили су одговор да су препоруке отишле предалеко.

Неколико дана после потписивања Анкарског уговора 1953. године умро је Стаљин. Нема података који би потврдили тврдњу да је то узроковано саопштавањем вести о коначном одвајању Југославије од идеолошког блока на челу са СССР-ом у виду склапања савеза Југославије са две чланице НАТО-а, али је сигурно да му није годило да чује тако нешто уз најаву посете Тита Лондону као могући корак ка евентуалном савезу са Черчилом и могућем уласку у НАТО са којим су хтели Тита формално и органски да вежу. Последњи покушај Турске да Југославију привуче у НАТО био је маја 1955. године.

Пета посебна хипотеза јесте да је Тито водио спољну политику Југославије у правцу Балканског пакта и НАТО-а све док је морао, а онда је почео нову политику несврставања од 1956. године јер је СССР променио однос према Југославији, па му изричито ослањање на Запад више није било неопходно, створивши тако не само нову међународну позицију Југославије, него и нову спољнополитичку равнотежу на Балкану и у Европи. Ова помоћна хипотеза је доказана истраживањем совјетских објављиваних извора и историографске литературе.

Када је дошло до промена у Москви и учвршћивања Хрушчова и Булгањина на власти Тито је схватио да није био у сукобу са Москвом него са Стаљином који се показао смртним као и сваки човек. Зато је дошло до помирења и признања грешке од стране СССР-а који је прихватио да постоји више путева у социјализам и начина остваривања сарадње. Убрзо је почела да сазрева идеја о окупљању несврстаних која је била довољно далеко од Истока да буде прихватљива Западу што је Тито баштинио као свој допринос и себе представљао и једнима и другима као назаменљеивог чиниоца међународних односа.

Коначни резултат доказивања основне и помоћних хипотеза јесте да је спољнополитичка стратегија Југославије стабилно лавирала између Запада и Истока, иако није могла бити вечна јер ни Тито није био, као ни биполарни поредак. Када се Хладни рат завршио, Југославија је изгубила геополитички значај па је спољнополитичка стратегија требало да се прилагоди новом поретку. Пад Берлинског зида као симбол и распад Варшавског уговора и касније СССР-а је требало да означи неопходност преласка на страну која добија што су сви други урадили осим државе у равнотеживача у Европи. Пошто се није догодио пресудни обрт ка Западу, Југославија је нестала јер је постала одмрзнути конфликт из Другог светског рата, а без Тита и партизана супротстављених свим другима.

Допринос који је такође у склопу ове дисертације је анализа трилатералних уговора Југославије, Грчке и Турске као и других важних међународних аката поводом спољне политике Југославије. Теорија спољне политике је добила допринос у виду ове дисертације и поводом савезништва као стратегије спољне политике оличене у Балканском пакту што је додатни допринос проучавању

теорије. Тако је теорија спољне политике на овим просторима додатно освежена и продубљена.

Држава која има стабилну унутрашњу политику, била она на демократској традицији или не - без обзира на друштвено уређење, може у спољној политици да остварује резултате и веће од опстанка само ако ствараоци њене спољне политике умеју да остваре бар релативну добит. Промптноста реакције и умеће прилагођавања је основ остваривања циљева пре свега опстанка и напретка. Нестанком стратега Тита Југославија се одржавала у омотачу биполаризма, док није нестао такав поредак, као и моћ уравнотеживача коју је Тито стварао савезима и умео маневрима вешто да их користи.

Главни допринос ове докторске дисертације јесте побољшање схватања односа спољне политике Југославије и утицаја биполаризма у наведеном временском раздобљу, пре свега политике САД-а проширењем НАТО-а на југоисток Европе Грчком и Турском и њиховим савезом са Југославијом. Иако се чини да је о овом периоду наше блиске прошлости већ толико тога речено и истражено, истраживање грађе о овом историјском раздобљу треба да буде проширено и продубљено јер се у појединим историјским прегледима и уџбеницима томе површно приступа па су честе олаке глорификације и друге пристрасности нарочито у штампи и публицистици у земљи и региону бивше Југославије. Истражујући интересе, мотиве и жеље најважнијих међународних чинилаца из одлучујућег периода стварања спољнополитичког става партнерства по којем је Југославија остала упамћена у домаћем јавном мњењу и у иностранству, откривамо нова виђења тадашње, а посредно и савремене политике на овим просторима.

Литература

1. Архив Југославије – АЈ
2. Архив војно-историјског института - АВИИ
3. Музеј историје Југославије, Архив Јосипа Броза Тита - МИЈ АЈБТ
4. Архив Министарства спољних послова Републике Србије - МСП

Објављивани извори:

1. *55-й годовщине со дня смерти И.В. Сталина посвящается Доклад Первого секретаря ЦК КПСС тов. Н.С. Хрущева XX съезду Коммунистической партии Советского Союза «О культе личности и его последствиях»*, Новая газета, Москва, 2008.
2. Броз Јосип Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 4, 14. VIII 1948 - 17. II 1950. Напријед, Загреб, 1959.
3. Броз Јосип Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 5, 18. II 1950 - 9. III 1951. Напријед, Загреб, 1959.
4. Броз Јосип Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 7, 1. I - 31. XII 1952. Напријед, Загреб, 1959.
5. Броз Јосип Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 8, 1. I - 31. XII 1953. Напријед, Загреб, 1959.
6. Броз Јосип Тито, *Говори и чланци: 1941-1957*. Књ. 9, 1. I - 31. XII 1954. Напријед, Загреб, 1959.
7. Броз Јосип Тито, *Изградња нове Југославије*. Књ. 2, Култура, Београд, 1948.
8. Величанскаја Људмила Александровна и др (урс), *Југославија - СССР: сусрети и разговори на највишем нивоу руководиоца Југославије и СССР 1946-1964. Том 1*, предговор Љубодрог Димић стр. 5-25., Архив Југославије, Београд, 2014.
9. Vlahović Veljko, *Strogo pov. 1955-1958, neobjavljeni rukopis Veljka Vlahovića*, Stručna knjiga, Beograd, 1998.
10. Volkov Vladimir K., *Staljin je hteo drugačiju Evropu: spoljna politika Moskve od 1940. do 1968*. Narodna knjiga - Alfa, Beograd, 2007.
11. Vukmanović Svetozar Tempo, *Revolucija koja teče: memoari*. Knj. 2, Komunist, Beograd, 1971
12. Dedijer Vladimir (ur.), *Dokumenti 1948. Tom 1*, Rad, Beograd, 1979.
13. Dedijer Vladimir (ur.), *Dokumenti 1948. Tom 2*, Rad, Beograd, 1979.
14. Dedijer Vladimir (ur.), *Dokumenti 1948. Tom 3*, Rad, Beograd, 1980.
15. Dedijer Vladimir, *Josip Broz Tito: Prilozi za biografiju*, Kultura, Beograd, 1953.

16. Димић Љубодраг, Александар Животић (пр.), *Напукли монолит: Југославија и свет 1942-1948*, Службени гласник, Архипелаг, Београд, 2012.
17. Драгојловић Наташа, Станислав Сретеновић, Драган Ђукановић и Драган Живојиновић (ур.), *Спољна политика Србије: стратегије и документа*, Европски покрет у Србији, Београд, 2010.
18. Đilas Milovan, *Susreti sa Staljinom*, Naša reč, London, 1986.
19. Đilas Milovan, *Vlast i pobuna - Memoari*, Europapress holding, Novi Liber, Zagreb, 2009.
20. Đurić Ljubodrag, *Sećanja na ljude i događaje*, Rad, Beograd, 1989.
21. Jokanović Žarko, *Jovanka Broz moj život, moja istina – od rođenja do bolničkih dana*, Drugo izdanje, Blic, Beograd, 2013.
22. Kardelj Edvard, *Borba za priznanje i nezavisnost nove Jugoslavije 1944-1957, Sećanja*, NIRO Radnička štampa, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1980.
23. Милошевић Миладин, Пантелић Нада, *Југославија - Сједињене Америчке Државе. Поруке председника Југославије и Сједињених Америчких Држава (1944–1980)*, Архив Југославије, Београд, 2014.
24. Миљковић Мита, *Бурне дипломатске године – из софијског дневника 1953-1956*. Службени лист СРЈ, Београд, 1995.
25. Мићуновић Veljko, *Moskovske godine 1956/58*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1977.
26. Molotov M. V., *Soviet Foreign Relations*, Workers Library Publishers, New York, 1940
27. Nenadović Aleksandar, *Razgovori s Kočom*, Globus, Zagreb, 1989.
28. Nemet Ferenc (ur.), *Mađarski oktobar 1956. u svetlu beogradske i vojvođanske štampe*, Forum, Novi Sad, 2006.
29. Novikov V. Nikolai, „Excerpt from the Novikov Telegram September 27, 1946”, Sharon M. Hanes, Richard C. Hanes, and Lawrence W. Baker (eds), *Cold War Reference Library Vol. 5*. UXL, Detroit, 2004, pp. 25-31
30. Pavlović Momčilo (pr.), *Dokumenti CIA o Jugoslaviji 1948-1983*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
31. Petković Ranko (et al.), *1948 - Jugoslavija i Kominform: pedeset godina kasnije*, Dokumentacioni deo, str. 281-337. Međunarodna politika, Službeni list SRJ, Arhiv Jugoslavije, FPN, Beograd, 1998.
32. Petranović Branko i Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, (Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje), Rad, Beograd, 1988.
33. *Предсказање - Декларација министарства спољних послова СССР-а у погледу пакта Северног Атлантика 1949*, Прометеј, Београд, 1999.

34. Санакоев Ш.П., Цыбулевский Б.Л. (пр), *Тегеран - Ялта - Потсдам, Сборник документов*, 2-е издание, Международные отношения, Москва, 1970.
35. Simić Pero (pr.), *Titov dnevnik*, Novosti, Beograd, 2009.
36. Симић Перо, Звонимир Деспот, *Тито - строго поверљиво: архивски документи*, Службени гласник, Београд, 2011.
37. Сталин Иосиф Виссарионович, *Сочинения - Том 18*. Информационно-издательский центр Союз, Тверь, 2006.
38. Stojković Momir, *Balkanski ugovorni odnosi (1945 – 1997.), tom III, Međunarodna politika*, Službeni list SRJ, Beograd, 1998.
39. Terzić Milan (pr.), *Balkanski pakt 1953-1954, Zbornik dokumenata iz Arhiva Vojnoistorijskog instituta, Arhiva Ministarstva spoljnih poslova i Arhiva Josipa Broza Tita (1952-1960)*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 2005.
40. *Trade Agreement Between the Government of India and the Government of the Federal People's Republic of Yugoslavia*, Calcutta, 29 December 1948, D.O. No. 26-F.T.C. (1)/48 Government of India Ministry of Commerce
41. Fabijan Trgo (pr.), *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije. Tom 14, knj. 4*, Vojnoistorijski institut, Beograd, 1985.
42. Truman S. Harry, *Memoirs By Harry S. Truman, Volume Two: Years Of Trial And Hope*, Doubledayu & Company, Inc. Garden City N.Y. 1956
43. *United States treaties and other international agreements*, Volume 3, Part 1, 1952, United States Department of State, U.S. Government Printing Office, Washington D.C. 1954
44. *Устав Федеративне Народне Републике Југославије*, Београд, 1. фебруар 1946.
45. Ценчић Вјенцеслав, *Титова последња исповест*, Графос, Београд, 2001.
46. Ћосић Добрица, *Пишчеви записи (1951-1968)*, Филип Вишњић, Београд, 2000.
47. Čerčil S. Vinston, *Drugi Svetski Rat, Tom VI, Trijumf i Tragedija*, Prosveta, Beograd, 1964.
48. Štaubringer Zvonko, *Tito građanin sveta*, Radnička štampa, Beograd, 1976.

Монографије:

1. Axelrod Alan, *The Complete Idiot's Guide to American History*, Alpha Books, New York, 2002
2. Ванас Иво, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: Porijeklo, povijest, politika*, Zagreb, 1988.
3. Бачко Александар, *Белешке о везама између Срба и Руске империје*, Београд, 2015.

4. Beisner L. Robert *Dean Acheson: A Life in the Cold War*, Oxford University Press, New York, 2006
5. Bekić Darko, *Jugoslavija u hladnom ratu: odnosi s velikim silama 1949-1955*, Globus, Zagreb, 1988.
6. Bžežinski Zbignjev, *Velika šahovska tabla: američki primat i njegovi geopolitički ciljevi*, CID, Podgorica, 1999.
7. Bžežinski Zbignjev, *Veliki promašaj - Rođenje i kraj komunizma u 20. veku*, VizArt, Podgorica, 2001.
8. Blagojević T. Borislav et al, *Pravna enciklopedija (O-Ž) 2*, Savremena administracija, Beograd, 1989.
9. Bogetić Dragan, *Jugoslavija i zapad 1952-1955, jugoslovensko približavanje NATO-u*, Službeni list, Beograd, 2000.
10. Bogetić Dragan, *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2006.
11. Budak Neven and Alexei Kalionski (eds), *The Cold War (1944-1990)*, Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe, Thessaloniki, 2016
12. Visković Ivo, *Spoljna politika Jugoslavije: Repetitorijum*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 1991.
13. Visković Ivo, *Između zavere i birokratskog haosa - kako se stvara spoljna politika SAD*, Dobar naslov, Beograd, 2007.
14. Volodarsky Boris, *Stalin's Agent - the life and death of Alexander Orlov*, University Press, Oxford, 2015
15. Vujaklja Milan, *Leksikon stranih reči i izraza* (redaktori Svetomir Ristić, Radomir Aleksić i Momčilo Milankov), Prosveta, Beograd, 1980.
16. Vukadinović Radovan, *Američko-sovjetski odnosi od 1917. do 1976*. Školska knjiga, Zagreb, 1977.
17. Vukadinović Radovan, *Međunarodni politički odnosi*, Barbat, Zagreb, 1998.
18. Vukman Péter „*The War of Nerves.*” *The Role of the United Kingdom in Military Assistance to Yugoslavia during the Soviet-Yugoslav Conflict, 1948-1953*, Cold War History Research Center, Budapest, 2010
19. Vuković Nebojša, *Logika imperije - Nikolas Spajkman i savremena američka geopolitika*, Konras, Nacija pres, Beograd, 2007
20. Вучинић Зоран, *Војни савези од Свете Алијансе до НАТО*, Војска, Београд, 1996.
21. Gavranov Velibor i Momir Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd, 1972.
22. Gallagher R. Charles, *Vatican Secret Diplomacy: Joseph P. Hurley and Pope Pius XII*, Yale University Press, New Haven, London, 2008.
23. Гедис Џон Луис, *Хладни рат: ми данас знамо*, Клио, Београд, 2003.

24. Gleni Miša, *Balkan 1804 - 1999.: Nacionalizam, rat i velike sile*, deo II, B92, Beograd, 2001.
25. Громыко А.А., Б.Н. Пономарев, *История внешней политики СССР (1945-1980)*, Том 2, Наука, Москва, 1980.
26. Defarges Philippe Moreau, *Geopolitički rječnik*, Centar za politikološka istraživanja, Zagreb, 2006.
27. Dimitrijević B. Bojan, *Jugoslavija i NATO (1951-1957)*, Tricontinental, Vojska, Beograd, 2003.
28. Dimitrijević B. Bojan, *Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo 1942-1992.*, Institut za savremenu istoriju, Medija centar Odbrana, Beograd, 2009.
29. Dimitrijević Bojan, *Modernizacija i intervencija - jugoslovenske oklopne jedinice: 1945-2006*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2010.
30. Dimitrijević B. Bojan, *Jugoslovenska narodna armija 1945-1959*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2014.
31. Димитријевић Владимир (пр.), *Тито и Срби: Злочинац на челу колоне*, Catena Mundi, Београд, 2013.
32. Димитријевић Војин и Радослав Стојановић, *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996.
33. Petar Dragišić, *Odnosi Jugoslavije i Austrije 1945–1955*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2013.
34. Đorđević Jovan et al, *Politička enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, 1975.
35. Животић Александар, *Југославија и Суецка криза 1956-1957*. Институт за новију историју Србије, Београд, 2008.
36. Животић Александар, *Форсирање песка - Одред ЈНА на Синају (1956-1967)*, Медија центар Одбрана, Београд, 2011.
37. Ivan Ivanji, *Mađarska revolucija 1956.*, Samizdat B92, Beograd, 2007.
38. Imamović Mustafa, *Historija Bošnjaka*, BZK Preporod, Sarajevo, 1998.
39. Jakovina Tvrtko, *Socijalizam na američkoj pšenici (1948-1963)*, Matica hrvatska, Zagreb, 2002.
40. Janev Igor, *Međunarodni odnosi i spoljna polika: sa primerom jugoslovenskih odnosa sa Ujedinjenim Nacijama*, Institut za političke studije, Beograd, 2002.
41. Jovanović Jadranka, *Jugoslavija u Ujedinjenim nacija (1945-1953.)*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1985.
42. Kardelj Edvard, *Istorijski koreni nesvrstavanja*, Komunist, Beograd, 1975.
43. Kegli V.Čarls jr., Vitkof R. Judžin, *Svetska politika trend i transformacija*, Prometej, Diplomatska akademija Msp SCG, Centar za studije Jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2006.
44. Keith Jeffery, *MI6 - The History of the Secret Intelligence Service, 1909-1949*, Bloomsbury, London, 2010

45. Kisindžer Henri, *Da li je Americi potrebna spoljna politika: U susret diplomatiji XXI veka*, BMG, Beograd, 2003.
46. Kisindžer Henri, *Diplomatija*, deo II, Verzal press, Beograd, 1999.
47. Кјелен Рудолф, *Држава као животни облик: модерна државна теорија (систем политике на темељу чисто емпиријског схваћања државе)*, Издања И. Ђ. Ђурђевића, Београд, Сарајево, 1923.
48. Kovačević Živorad, *Međunarodno pregovaranje*, Fillip Višnjić, Diplomatska akademija Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004.
49. Коматина Милорад, *Енвер Хоџа и југословенско-албански односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1995.
50. Коџовић Боголjub, *Žrtve Drugog svetskog rata u Jugoslaviji*, Veritas Foundation Press, London, 1985.
51. Коштуница Војислав, Коста Чавошки, *Страначки плурализам или монизам: обнова и затирање послератне опозиције*, Службени гласник, Досије, Београд, 2011.
52. Krempton Dž. Ričard, *Balkan posle Drugog svetskog rata*, Clio, Beograd 2003.
53. Krizman Bogdan, *Vanjska politika Jugoslovenske države 1918-1941*, Školska knjiga, Zagreb, 1975.
54. Kržišnik-Bukić Vera, *Cazinska buna 1950*, Svjetlost, Sarajevo, 1991.
55. Kuljić Todor, *Tito - sociološkoistorijska studija* (Drugo dopunjeno izdanje), Gradska narodna biblioteka «Žarko Zrenjanin», Zrenjanin, 2004.
56. Лакер Волтер, *Историја Европе: 1945-1992*, Београд, Clio, 1999.
57. Лалић Борислав, *Милован Ђилас – верник, бунтовник, мученик*, Новости, Београд, 2011.
58. Lempí Džon R., *Jugoslavija kao istorija: Bila dvaput jedna zemalja*, Dan Graf, Beograd, 2004.
59. Lis Lorejn M., *Održavanje Tita na površini: Sjedinjene Države, Jugoslavija i hladni rat*, BMG, Beograd, 2003.
60. Lopandić Duško, Kronja Jasminka, *Regionalne inicijative i multilateralna saradnja na Balkanu*, Evropski pokret u Srbiji, FES, Beograd, 2010.
61. Марковић Предраг Ј., Владимир Кеџмановић, *Тито, поговор*, Службени гласник, Београд, 2014.
62. Mastny Vojtech, *NATO in the Beholder's Eye: Soviet Perceptions and Policies, 1949-56*, Woodrow Wilson International Center For Scholars, The Cold War International History Project, Working Paper No. 35. Washington, D.C. March 2002
63. Mates Leo, *Međunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije*, Nolit, Beograd, 1976.

64. Matković Hrvoje, *Povijest Jugoslavije (1918–1991): Hrvatski pogled*, Naklada Pavličić, Zagreb, 1998.
65. Mackinder J. Halford, *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, National Defence University Press, Washington DC, 1996
66. Medvedev A. Zhores, Medvedev A. Roy, *The Unknown Stalin*, Tauris, 2003
67. Мечановић Иван, *Jugoslovenski ustavi*, „Zagreb“, Samobor, 1986.
68. Мирковић Тодор, *Стратегије и ратне доктрине суперсила и блокова - Еволуција и преласци у нови квалитет*, Војноиздавачки завод, Београд, 2003.
69. Миршајмер Џон, *Трагедија политике великих сила*, Удружење за студије САД у Србији, Београд, 2009.
70. Morača Pero, Bilandžić Dušan, Stojanović Stanislav, *Istorija Saveza komunista Jugoslavije, kratak pregled*, Rad, Beograd, 1976.
71. Morgenthau J. Hans, *Politics among Nations, The Struggle for Power and Peace*, Alfred A. Knopf, New York, 5th ed. 1973
72. Nachmani Amikam, *International intervention in the Greek Civil War: The United Nations Special Committee on the Balkans, 1947–1952*, Praeger Publishers, Greenwood Publishing Group, New York, 1990
73. Naglič Miha, *Dediščina rapalske meje: Rupnikova linija in Alpski zid, življenje ob rapalski meji v letih 1918-43(47)*, Pegaz International, Ljubljana, 2005.
74. Naj Džozef S. Jr., *Kako razumevati međunarodne sukobe*, Stubovi kulture, Beograd, 2006.
75. Newman Bernard, *Tito's Yugoslavia*, Robert Hale, London, 1952.
76. Nikolić Kosta, *Tito govori što narod misli. Kult Josipa Broza Tita 1944–1949*, Institut za savremenu istoriju, Službeni list SCG, Beograd, 2006.
77. Painter S. David, *Hladni rat: Povijest međunarodnih odnosa*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.
78. Petković Ranko, *Velike sile i politika nesvrstavanja*, Centar za kulturnu delatnost SSOZ, Zagreb , 1979.
79. Петковић Ранко, *Један век односа Југославије и САД*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1992.
80. Петковић Ранко, *XX век на Балкану: Версај, Јалта, Дејтон*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996.
81. Petranović Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, Druga knjiga - Narodnooslobodilački rat i revolucija*, Nolit, Beograd, 1988.
82. Petranović Branko, *Istorija Jugoslavije 1918-1988, Treća knjiga - Socijalistička Jugoslavija 1945-1988*, Nolit, Beograd, 1988.
83. Petranović Branko i Momčilo Zečević, *Agonija dve Jugoslavije*, Zaslou, Šabac, 1991.

84. Petranović Branko, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939-1945*, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1992.
85. Petrović Vladimir, *Titova lična diplomatija: studije i dokumentarni prilozi*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 2010.
86. Поповић Васиљ, *Источно питање, историјски преглед борбе око опстанка османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Београд: Службени лист СРЈ, 1996.
87. Račić Obrad i Vojin Dimitrijević, *Međunarodne organizacije*, Savremena administracija, Beograd, 1988.
88. Rendulić Zlatko, *Tito u djelima inozemnih povjesničara*, Grafocentar, Zagreb, 2010.
89. Samardžić Nikola, *Drugi dvadeseti vek*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
90. Симеуновић Драган, *Теорија политике, ридер 1 део, Основи политичких наука, практикум*, Факултет политичких наука, Београд, 2002.
91. Simić Dragan R., *Nauka o bezbednosti – savremeni pristupi bezbednosti*, Službeni list SRJ, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2002.
92. Симић Предраг, *Тито и НАТО: успон и пад друге Југославије*, Новости, Београд, 2008.
93. Stojanović Dubravka, *Rađanje globalnog sveta 1880-2015. - vanevropski svet u savremenom dobu*, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd, 2015.
94. Тимофејев Ј. Алексеј, *Руси и други светски рат у Југославији: Утицај СССР-а и руских емиграната на догађаје у Југославији 1941–1945*. Институт за новију историју Србије, Београд, 2010.
95. Todorova Marija, *Imaginarni Balkan*, Biblioteka XX vek, Čigoja štampa, Beograd, 1999.
96. *The NATO Handbook*, NATO Office of Information and Press, Brussels, 1998.
97. Horowitz David, *From Yalta to Vietnam – American Foreign Policy in the Cold War*, Penguin Books, Harmondsworth UK, 1971
98. Cvijić Jovan, *Balkansko poluostrvo, Sabrana dela, Knjiga II*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Književne novine, Beograd, 1987.
99. Ćušiћ Мићо, *Antikolonijalna revolucija, nesvrstanost i bezbednost*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1984.
100. Čavoški Jovan, *Arming Nonalignment: Yugoslavia's Relations with Burma and the Cold War in Asia 1950-1955 (New Evidence from Yugoslav, Chinese, Indian, and U.S. Archives)*, Woodrow Wilson International Center For Scholars, The Cold War International History Project, Working Paper No. 61. Washington, D.C. April 2010
101. Ћирковић Сима, *Срби међу европским народима*, Equilibrium, Београд, 2004.

102. Ćuruvija Slavko, *IBEOVAC Ja, Vlado Dapčević*, Filip Višnjić, Beograd, 1990.
103. Šišić Ferdo, *Jugoslovenska misao - Istorija ideje jugoslovenskog narodnog ujedinjenja i oslobođenja od 1790-1918*, Balkanski institut, Beograd, 1937.
104. Štaubringer Zvonko, *Titovo istorijsko ne staljinizmu*, Radnička štampa, Beograd, 1976.
105. Štrbac Čedomir, *Svedočanstva o 1948: fragmenti za istoriju*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1989.

Чланци:

1. Alihodžić Arnela, „Jugoslavija u zapadnima obrambenim sustavima i potpisivanje Balkanskog pakta 1953. godine“ u Gamser Dušan i Igor Graovac (ur.) *Dijalog povjesničara - istoričara* 7, Zaklada Friedrich Naumann, Zagreb, 2003. str. 353-372.
2. Bilman Levent „The Regional Cooperation Initiatives in Southeast Europe and the Turkish Foreign Policy“ *Perceptions - Journal of International Affairs*, vol. III, no. 3, September-November 1998
3. Bogetić Dragan, „Članstvo Jugoslavije u Balkanskom savezu i NATO“ *Istorija* 20. veka, 9/1-2, Beograd, 1991, str. 65-90.
4. Bogetić Dragan, „Iskušenja na putu stvaranja Balkanskog saveza 1952-1955“, u Kačavenda Petar (ur.), *Balkan posle Drugog svetskog rata: zbornik radova sa naučnog skupa*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1996. str. 117-127.
5. Bogetić Dragan, „Ekonomska i vojna pomoć Zapada Jugoslaviji u vreme sukoba sa Kominformom“, u Kačavenda Petar (ur.), *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine: zbornik radova sa naučnog skupa*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1999. str. 43-47.
6. Богетић Драган, „Сједињене Америчке Државе и формирање Балканског пакта 1952-1955“, *Архив*, 2/2, Београд, 2001. стр. 186-197.
7. Богетић Драган, „Односи Југославије са Западом у сенци Суецке кризе“, *Архив*, 4/1-2, Београд, 2003. стр. 110-125.
8. Bogetić Dragan, „Podsticaji i ograničenja na putu normalizacije jugoslovensko-sovjetskih odnosa tokom 1956“, *Tokovi istorije*, 3/4, Beograd, 2005. str. 160-181.
9. Богетић Драган „Политичка позадина и стварни домаћај сарадње Тито-Нехру 1954-1964“ *Архив*, 7/1-2, Београд, 2006. стр. 138-150.
10. Богетић Драган, „Југославија у хладном рату“, *Историја* 20. века, 26/2, Београд, 2008. стр. 316-371.
11. Богетић Драган, „Југославија између Истока и Запада“ у Александар Животић (ур.), *Југославија у хладном рату: прилози истраживањима*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2010. стр. 13-36.

12. Bogetić Dragan, „Jugoslovensko bekstvo iz Evrope“ - novi ekonomski prioriteti nesvrstane Jugoslavije sredinom 50-ih godina“, *Istorija 20. veka*, 30/1, Beograd, 2012, str. 163-178.
13. Bogetić Dragan, „Jugoslavija i nesvrstanost: prilog prevazilaženju predrasuda i stereotipa“, *Annales Ser. hist. sociol.* 24/4, 2014, str. 615–624.
14. Brinkley Douglas, „The Cyprus Question: Dean Acheson as Mediator“ *Journal of the Hellenic Diaspora* Vol. XV, No. 3 & 4, Fall-Winter, New York, 1988, pp. 5-18
15. Brzezinski, Zbigniew, „Uzajamna strategijska sigurnost i strategijska obrana“, *Naše teme*, God. 31/10, 1987, str. 1375-1387.
16. Visković Ivo, „Relations between Yugoslavia and the United States of America“, Offprint from *Yugoslav Survey*, Belgrade, 1988, pp 105-146
17. Vukman Péter, „The possibility of a Soviet military attack against Yugoslavia in British archival documents (1948–1953)“, *Токови историје*, број 1-2, Београд, 2009. стр. 163-176.
18. Gota Theodora, „Balkanski Savez Grčke, Turske i Jugoslavije 1953-1954. Novi pogledi“ *Tokovi istorije*, broj 2, Beograd, 2011. str. 116-122.
19. Güven Dilek „Riots against the Non-Muslims of Turkey: 6/7 September 1955 in the context of demographic engineering“, *European Journal of Turkish Studies*, No. 12, 2011
20. Димитријевић Бојан, „Испоруке наоружања у оквиру западне војне помоћи од 1951 до 1957 у Југославији - Фактор модернизације армије“, *Војноисторијски Гласник*, 1-2/2001. стр. 144-160.
21. Dimić Ljubodrag, „Tito and Krushchev 1953-1956 coming together, reconciliation, disappointment“ *Journal of Central and East European Studies* (The Korean Association of Central & Eastern European and Balkan Studies), vol. 5, no. 2, Seoul, Winter 2003, pp. 423-457.
22. Dimić Ljubodrag, „U potrazi za alternativom. Isečak iz spoljne politike Jugoslavije 1953-1955. godine“ u Graovac Igor (ur.) *Dijalog povjesničara - istoričara* 9, Zaklada Friedrich Naumann, Zagreb, 2005. str. 397-415.
23. Димић Љубодраг, „Историјски извори и историјско мишљење (Како су америчке обавештајне службе виделе Југославију 50-их и 60-их година XX века)“ *Токови историје*, број 3, Београд, 2007. стр. 173-190.
24. Димић Љубодраг, „Ка Београдској конференцији - Југославија и почеци организовања ванблоковског света“, у Нада Пантелић, Душан Јончић, *Прва конференција шефова држава или влада несврстаних земаља: Београд 1961. каталог изложбе*, Архив Југославије, Министарство спољних послова Републике Србије, Београд, 2011. стр. 5-20.
25. Dragnich A. N. „A Political and Economic Appraisal of Greece, Turkey and Yugoslavia“ *Naval War College Review*, Vol XIII No 6, Newport, 1961, pp. 1-29

26. Егорова Н. И., „Военно-политическая интеграция стран Запада и реакция СССР 1947-1953 гг.“ Егорова Н.И., А.О. Чубарьян (Коллектив авторов) *Холодная война. 1945-1963 гг. Историческая ретроспектива*, Олма-Пресс, Москва, 2003.
27. Животић Александар, „Југословенска спољна политика током суецке кризе и стабилност Балканског пакта 1956–1957“ *Архив*, свеска 8/1–2, Београд, 2007. стр. 138-147.
28. Животић Александар „Новија западна историографија о Југославији у хладном рату“ *Токови историје*, број 4, Београд, 2007. стр. 185-194.
29. Životić Aleksandar „Zašto je reorganizovana Jugoslovenska armija 1948? Ratni plan 'Maksimum'“, *Istorija 20. veka*, sveska 26/1, Beograd, 2008, str. 57-70.
30. Животић Александар, „Југославија и Блиски исток у Хладном рату (1945-1970)“, у Александар Животић (ур.), *Југославија у хладном рату: прилози истраживањима*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2010. стр. 37-62.
31. Ivanović Zlatko, „Slučaj “Đilas” u kontekstu odnosa Jugoslavije s Istokom i Zapadom“ *Matica*, Godina XIII, broj 49, Cetinje-Podgorica, proljeće 2012. str. 417-444.
32. Jazić Živojin, „Pokret nesvrstanosti - razvoj i mesto u savremenom svetu“, *Međunarodni problemi*, Vol. XLVII, br. 4, Decembar 1995. str. 457-487.
33. Jakovina Tvrтко, „Američki komunistički saveznik? Vanjskopolitički odnosi Sjedinjenih Američkih država i Jugoslavije (1955.-1963.)“ *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 31, No. 1, Zagreb, 1998. str. 81-108.
34. Jakovina Tvrтко, „Što je nama hladni rat?“ u: David S. Painter, *Hladni rat: Povijest međunarodnih odnosa*, Srednja Europa, Zagreb, 2002.
35. Jakovina Tvrтко, „Hrvatska/Jugoslavija u svjetskoj politici“ u Badovinac Tomislav, *Titovo doba – Hrvatska prije, za vrijeme i poslije*, Savez društava „Josip Broz Tito“ Hrvatske, Zagreb 2008. str. 147-183.
36. Ковачевић Катарина, „Југославија и мађарска криза 1956. године“ у Александар Животић (ур.), *Југославија у хладном рату: прилози истраживањима*, Институт за новију историју Србије, Београд, 2010. стр. 127-148.
37. Krleža Miroslav, „Josip Broz Tito“, *Enciklopedija Leksikografskog zavoda Federativne Narodne Republike Jugoslavije*, sv. 1, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1955. str. 641-642.
38. Miletić V. Aleksandar „Prijem delegacije Britanskih laburista kod Maršala Tita u okviru njihove prve posete Jugoslaviji, 1950. godine“ *Tokovi istorije*, broj 1, Beograd, 2011. pp. 137-164,
39. Милкић Миљан, „Друштвено географске и економске карактеристике југословенске зоне Јулијске крајине 1945-1954“ у: Софија Божић (ур.), *Историја и географија: сусрети и прожимања*, Институт за новију историју Србије, Географски институт "Јован Цвијић" САНУ, Институт за славистку РАН, Београд, 2014. стр. 105-122.

40. Milkić Miljan, „Pregovori o političkoj i vojnoj saradnji FNRJ i Kraljevine Grčke do potpisivanja Ankarskog ugovora“, u: Nemanja Milošević (ur.), *Zbornik radova/Međunarodni naučni skup "Balkanski pakt 1953/1954"*, Institut za strategijska istraživanja, Beograd, 2008. str. 111-129.
41. Miloradović Goran „Trojanski konj imperijalizma preskače 'gvozdenu zavesu' - Jugoslavija kao totalitarna država i njena uloga u Hladnom ratu“ *Tokovi istorije*, broj 1, Beograd, 2011, str. 91-108,
42. Milošević Nemanja, „Jugoslavija, SAD i NATO pedesetih godina XX veka“ *Bezbednost Zapadnog Balkana*, broj 5, Beograd, 2007. str. 64-80.
43. Mihailović Dragoslav, „Goli otok na tragu gulaga i holokausta“ u Petar Kačavenda (ur), *Jugoslovensko-sovjetski sukob 1948. godine: zbornik radova sa naučnog skupa*, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1999. str. 235-278.
44. Morrow D. James, „Alliances - Why write them Down?“, *Annual Review of Political Science*, Vol. 3, No. 1, 2000, pp. 63-83
45. Павловец, Ю. С. „Югославско-албанские отношения и формирование советского блока на Балканах в 1944- 1946 гг.“ У. К. Коршук (рѣдактар) *Працы гістарычнага факультэта БДУ навук. зб. Вып. 3, Мінск, 2008. С. 101–108.*
46. Павловић Војислав „Идеолошки корени Титове спољне политике: Југославија као део совјетске интересне сфере“ у: Чедомир Попов, Драгољуб Р. Живојиновић, Слободан Г. Марковић (urs), *Два века модерне српске дипломатије*, Балканолошки институт српске академије наука и уметности, Институт за европске студије, Београд, 2013. стр 223-262.
47. Pezo Edvin „Komparativna analiza Jugoslovensko-Turske konvencije iz 1938. i „Džentlmenskog sporazuma“ iz 1953. Pregovori oko iseljavanja muslimana iz Jugoslavije u Tursku“, *Токови историје*, бр 2. Beograd, 2013. стр. 97-120.
48. Petković Ranko, “SAD i Jugoslavija: Istorijske pouke i dileme”, *Međunarodni problemi*, Vol. XLIX, br. 1, Mart 1997. str. 7-20.
49. Petković Ranko, „Jugoslavija i NATO - nedovršena priča“, *Naša Borba*, Beograd, 3. avgust 1997.
50. Петровић Пироћанац Зоран, „Америчка стратегија уклињавања на Југоистоку Европе после Другог светског рата (2)“, *Српска политичка мисао*, година XVII, свеска 27/1, Београд, 2010. стр. 91-108.
51. Petrović Vladimir „Pokušaj sklapanja anglo-jugoslovenskog ugovora i Staljinova smrt“ *Istorija 20. veka*, sveska 22/1, Beograd, 2004., str. 65-80.
52. Prebilič Vladimir i Damijan Guštin, „The Intervention that Never Happened: Yugoslavia under the Threat of Soviet Intervention, 1948-1953“ in Čaplovič Miloslav, Mária Stanová & André Rakoto (Editors), *Exiting War: Post Conflict Military Operations*, Vojenský historický ústav, Bratislava, 2007 str. 290-305.
53. Rajak Svetozar „New Evidence from the Former Yugoslav Archives: The Tito-Khrushchev Correspondence, 1954“ *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, East Lansing USA, Winter 2001, pp. 315-324

54. Ristović Milan „The Bulkes Experiment: A “Greek Republic” in Yugoslavia 1945-1949“ *Balkan Studies*, vol. 46, Θεσσαλονίκη 2012, pp. 125-143
55. Ристовић Милан „Труманова доктрина, Грчка и југословенске реакције (1947–1949)“, *Токови историје*, број 1-2, Београд, 2008. стр. 84-112.
56. Сальков, А. П. „СССР и урегулирование национально-территориальной проблемы Юлийской Крайны и Триеста (июль 1946 - октябрь 1954 г.)“ А. П. Сальков, О. А. Яновский (редакторы) *Российские и славянские исследования*: науч. сб. Вып. 6 Минск, 2011. С. 66-83.
57. Székely Gábor, „The Formation of the State-socialism System in East-Central Europe in 1947-1949 - the Cominform“ in István Majoros, Zoltán Maruzsa, Oliver Rathkolb (Red): *Österreich und Ungarn im Kalten Krieg*, pp. 265-277 ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Universität Wien, Institut für Zeitgeschichte, Wien-Budapest, 2010, p 269
58. Sfetas Spyridon „From Ankara to Bled: Marshal Tito’s Visit to Greece (June 1954) and the Formation of the Balkan Alliance“ *Balkanica XLII*, Beograd, 2011. str. 133-163.
59. Stavrić Ljubiša, „Olga Humo: Sve to bilo je naivno i dirljivo“, *Republika*, Broj 544-545. 1-31. 03. 2013. str. 32-3.
60. Schindler John, „Dodging Armageddon: The Third World War That Almost Was, 1950“, *Cryplologic Quarterly*, Winter/Spring 2000-2001, Vols. 19/20, Nos. 4-1, pp 85-94
61. Terzić Milan, „Tito i Balkanski pakt - premošćavanje na putu ka neutralnosti“, u: Slobodan Selinić (ur.), *Spoljna politika Jugoslavije 1950–1961.*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2008. str. 573-586.
62. Терзић Милан, „Југославија и Балкански пакт 1953/4.“, у Александар Животић (ур.), *Југославија у Хладном рату – прилози истраживањима*, Институт за новију историју, Београд, 2010. стр. 111-124.
63. Toussas Andreas, „The Contribution of the Hellenic Navy to NATO’s Geostrategy“, in Rush S. Robert & William W. Epley (eds) *Multinational Operations, Alliances, and International Military Cooperation: Past and Future*, Center of Military History, U.S. Army, Washington, D.C., 2006 pp. 125-129
64. Трговчевић Љубинка, „О историјској променљивости Балкана као политичке метафоре“, *Токови историје*, 1-2/2007. стр. 211-220.
65. Улунян Ар. А. „Грција и Турција между Западом и Востоком (1950-е годы)“ Егорова Н.И., А.О. Чубарьян (Коллектив авторов) *Холодная война. 1945-1963 гг. Историческая ретроспектива*, Олма-Пресс, Москва, 2003.
66. Heinemann Winfried „The West and Yugoslavia in the 1950s“, *NATO and Warsaw Pact - The Formative Years 1948-1968*, PfP Consortium of Defense Academies and Security Studies Institutes, Prague, 2003 pp. 57-73
67. Flere Sergej, „Da li je Titova država bila totalitarna?“ *Političke perspektive*, broj 5, Beograd-Zagreb, 2012. str. 7-21.

68. Cvetković LJ. Vladimir, „Obustavljanje antijugoslovenske propagande u susednim “informbiroovskim” zemljama 1953–1954. godine“, *Tokovi istorije*, broj 1, Beograd, 2012. str. 135-149.
69. Цветковић Срђан, „Политичка репресија у Србији и Југославији 1944-1985: покушај квантификације и компарације неких параметара политичке репресије у Србији и Југославији 1944-1985.“, *Историја 20. века*, Год. 26, бр. 2 (2008), Београд, 2008. стр. 272-314.

Internet:

1. Air victories of Yugoslav Air Force 1945-1992, <http://www.vojska.net/eng/search> 19/08/2015
2. Андрей Николаевич Почтарев, „Дружеские атаки американских союзников“, *История Независимая газета* 08. 04. 2005, Internet, http://nvo.ng.ru/history/2005-04-08/5_attak.html 11/04/2016
3. American Cold War Vets, Casualties, Internet, <http://www.americancoldwarvets.org/cold-war-casualties> 18/04/2015
4. Амбасада Руске федерације у Републици Србији, Дан дипломата, Internet, <http://www.ambasadarusije.rs/sr/strana/dan-diplomata> 30/01/2016
5. Veljko Lalić, “Istoričar Ljubodrag Dimić: Za male narode je važno da se drže principa, ako to nemaju izgubiće sve”, *Inter magazin*, Beograd, 16/04/2013 Internet, <http://www.intermagazin.rs/istoicar-ljubodrag-dimic-za-male-narode-je-vazno-da-se-drze-principa> 28/04/2016
6. Winston Churchill, *The Sinews of Peace ("Iron Curtain Speech")* March 5, 1946. Westminster College, Fulton, Missouri, Internet, <http://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/235-1946-1963-elder-statesman/120-the-sinews-of-peace> 11/04/2016
7. Voigt F. A. “Tito Wants Neutralism” *The Freeman*, New York Vol. 4, No.4 November 16, 1953, Internet, <http://mises.org/journals/oldfreeman/Freeman53-11b.pdf> 17/09/2015
8. Vujačić Ivan, „Југославија, Балкански пакт и НАТО“, *Vreme* br 1015, 17. jun 2010. Internet <http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=936410> 12/01/2016
9. Gligoriјевић Jovana, „Интервју - Предраг Симић, професор FPN-а и аутор књиге *Tito i NATO*, *Razroka spoljna politika*“, *Vreme* br 1010, 13. maj 2010. Internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=930836> 14/06/2015
10. Drčelić Zora, „Тажна Коће Поповића, Интервју - Душан Ћкребић, publicista i bivši predsednik Predsedništva Srbije“, *Vreme* 1117, 31. maj 2012. Internet, <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1055287> 16/06/2016
11. Dwight D. Eisenhower: The American Presidency Project. Online by Gerhard Peters and John T. Woolley, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=9748> 18/12/2015
12. *Duties of States in the event of the outbreak of hostilities* 72 C.1 A/PV.308 17 Nov. 1950 49-5-1 non-recorded A/1500 Internet, <https://documents-dds->

- ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/059/76/IMG/NR005976.pdf?OpenElement 11/09/2015
13. Ђилас Алекса, *Хронологија живота и рада Милована Ђиласа*, Београд, 2011. Internet, www.djilas.info/HRONOLOGIJA/hronologija.html 10/04/2016
 14. Edemskii Andrei, „Stalin’s Plan to Assassinate Tito“, *Cold War International History Project Bulletin 10 - Yugoslavia and the Cold War*, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHPBulletin10_p3.pdf 21/08/2015
 15. Kautilya, *Arthasastra*, by R Shamasastri, Internet https://archive.org/details/Arthasastra_English_Translation 30/05/2016
 16. Kolektivna predaja akreditiva diplomatskih predstavnika u Beogradu 1953, Muzej istorije Jugoslavije <http://foto.mij.rs/site/gallery/807/photo/43> 18/03/2016
 17. Министарство спољних послова Републике Србије, Дипломатска традиција, Историјски документи, Internet, <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dipl-tradicija> 14/02/2015
 18. NATO Archives Online 1949-1959, Internet, <http://archives.nato.int> 11/09/2015
 19. НАТО декласификовани извори, Internet, http://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/#/en/sources/541_plans_for_the_conquest_of_the_sinai_-_1956 16/04/2016
 20. *Nauka analizira srpsku diplomatiju: Titovo i današnje vreme*, Radio televizija Vojvodine, 26. decembar 2008. Internet, http://www.rtv.rs/sr_lat/nauka-i-tehnologija/nauka-analizira-srpsku-diplomatiju:-titovo-i-danasnje-vreme-_101340.html 18/08/2015
 21. Петровић Петар II Његош, *Лажни цар Шћепан Мали*, Прво издање, Трст, 1851, Internet, <http://www.njegos.org/petrovics/scepan.htm>, 29/05/2016
 22. *Plan Fairfax: Report by the Joint Planning Staff J.P. (52) 108 (Final)*, 27 November 1952, Chiefs of Staff Committee, Joint Planning Staff, Internet, http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/18487/ipublicationdocument_singledocument/60b84ad5-d7af-413f-a039-9f861c62335f/en/521127_Plan.pdf 30/06/2016
 23. Skidelsky Robert, *Imbalance of Power*, Washington, Wednesday, March 17, 2004 Internet, <http://www.skidelskyr.com/site/article/imbalance-of-power> 20/12/2015
 24. Славољуб С. Лекић, „Подељени градови“, Internet, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/podeljeni-gradovi.html> 13/09/2015
 25. Соглашение между Правительством Союза Советских Социалистических Республик и Правительством Демократической Федеративной Югославии об условиях работы советских специалистов, командиремых в Югославию, Текст документа сверен по: рассылка, Internet, <http://docs.cntd.ru/document/901959027> 11/05/2016

26. Spisak i osnovni podaci kažnjenika DKR i osuđenika po IB-u (SUP FNRJ) Internet, <http://noviplamen.net/2013/12/25/16000-golotocana-po-spisku> 30/01/2016
27. Shootdown List, Internet, http://sw.propwashgang.org/shootdown_list.html 20/02/2016
28. *The Maddison-Project*, Angus Maddison measuring economic performance, Internet, <http://www.ggdcc.net/maddison/maddison-project/data.htm> 16/10/2015
29. Truman Confronts Molotov, Internet, <http://www.history.com/this-day-in-history/truman-confronts-molotov> 11/05/2015
30. United Kingdom National Archives. Education, Cold War, Internet, <http://www.nationalarchives.gov.uk/education/coldwar> 12/01/2015
31. University of Wisconsin Digital Collection, Foreign Relations of United States, Internet, <http://uwdc.library.wisc.edu/collections/FRUS> 23/09/2015
32. Charter of the United Nations, Internet, https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/No%20Volume/Part/un_charter.pdf 11/12/2015
33. U.S. Department of State, Office of the Historian, Foreign Relations volumes, the pre-Kennedy Period, Internet, <http://history.state.gov/historicaldocuments/pre-kennedy> 11/01/2015
34. Foreign & Commonwealth Office Treaty Series No. 13, 27th January, 1950, Internet, <http://treaties.fco.gov.uk/docs/fullnames/pdf/1950>, 10/12/2014
35. Complaint of Hostile Activities of the Government of the Union of Soviet Socialist Republics and the Governments of Bulgaria, Hungary, Romania and Albania, as well as the Governments of Czechoslovakia and Poland, Against Yugoslavia, Internet, [https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/509\(VI\)&Lang=E&Area=RESOLUTION](https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/509(VI)&Lang=E&Area=RESOLUTION) 29/11/2014
36. Cornelius Ryan „Preview of the War We Do Not Want“ *Collier's Magazine*, October 27, 1951. p. 26 Internet, <http://www.unz.org/Pub/Colliers-1951oct27> 13/07/2015
37. Charney Noah, “Did Tito Kill Stalin? A New Book on the Theory”, *The Daily Beast*, July 6, 2012, Internet, <http://www.thedailybeast.com/articles/2012/07/06/did-tito-kill-stalin-a-new-book-on-the-theory.html> 01/02/2016

Прилог 1:
СПОРАЗУМ ИЗМЕЂУ ВЛАДЕ ФНРЈ И ВЛАДЕ САД У ВЕЗИ СА
ДАВАЊЕМ ПОМОЋИ ПРЕМА ЗАКОНУ О
ХИТНОЈ ПОМОЋИ ЈУГОСЛАВИЈИ ОД 1950. ГОДИНЕ⁸⁶⁴

Београд, 6. јануара 1951.

Влада Федеративне Народне Републике Југославије и Влада Сједињених Држава Америке; Сагласивши се о клаузулама и условима под којима ће бити извршени први транспорти хране за Југославију ради задовољења хитних потреба, последица недавне суше; У жељи да се утврди разумевање које ће да влада при додељивању даље помоћи у складу са одредбама Закона о хитној помоћи Југославији од 1950. године; Споразумеле су се како следи:

Члан 1

1. Влада Сједињених Држава Америке ће, према одредбама Закона о хитној помоћи Југославији од 1950. године, давати помоћ народу Југославије, стављајући на располагање ову помоћ онако како то буде одобрила Влада Сједињених Држава Америке.

Члан 2

1. Влада Федеративне Народне Републике Југославије и Влада Сједињених Држава Америке сматрају да је у њиховом заједничком интересу да дају пуни публицитет циљевима и току помоћи која се пружа према овом споразуму и да народу Југославије буду приступачне све информације о томе. Влада Федеративне Народне Републике Југославије ће подупирати објављивање оваквих информација и давати преко југословенске штампе, радија и осталих расположивих средстава пуни и редовни публицитет помоћи пруженој од Сједињених Држава Америке према овом споразуму, и дозволиће Влади Сједињених Држава Америке да у сарадњи са Југословенском владом користи ова средства, уколико то буде потребно за остварење овог циља.

2. Влада Федеративне Народне Републике Југославије дозволиће и омогућиће у сваком погледу представницима Владе Сједињених Држава Америке, уредно именованим у ту сврху од амбасадора Сједињених Држава у Југославији, да слободно и без ограничења посматрају, надгледају и извештавају о примању и расподели у Југославији робе и друге помоћи која се ставља на располагање према овом споразуму, и у потпуности ће сарађивати са њима дозвољавајући им пуни

⁸⁶⁴ Vladimir Dedijer (ur.), *Dokumenti 1948. Tom 3*, Rad, Beograd, 1980, str. 138-140. uporedi: Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, op. cit. str. 1000-1002.

приступ комуникационим и информационим средствима. Влада Федеративне Народне Републике Југославије даће представницима штампе Сједињених Држава Америке пуну слободу да посматрају и извештавају о примању и расподели робе и друге помоћи стављене на располагање према овом споразуму.

3. Влада Федеративне Народне Републике Југославије ставиће на располагање Влади Сједињених Држава Америке онолики износ у динарима колико ће Влада Сједињених Држава Америке тражити за покриће својих трошкова у Југославији у вези са управљањем и извођењем програма помоћи пружене овим споразумом.

4. Роба и остала помоћ стављена на располагање према овом споразуму и слични материјал произведен у земљи или увезен из спољних извора, делиће се подједнако југословенском народу, без дискриминације с обзиром на расу, политичко убеђење или веру.

5. Уколико од продаје робе стављене на располагање према одредбама Закона о хитној помоћи Југославији од 1950. године, укључивши и брашно транспортовано из Немачке и Италије, буде остварен какав приход у динарима, Влада Федеративне Народне Републике Југославије употребиће одговарајући износ динара за пружање помоћи лицима у оскудици и деци, у добротворне и медицинске сврхе или у друге сврхе о којима би се обе владе споразумеле.

6. Влада Федеративне Народне Републике Југославије предузеће све потребне економске мере да смањи своје потребе за помоћ, да подстиче повећање производње и расподеле прехранбених артикала унутар Југославије и да смањи опасност сличне несташнице хране у будућности.

Члан 3

Влада Сједињених Држава Америке резервише себи право да у свако време обустави своју помоћ Југославији, стављену на располагање према овом споразуму, укључујући и обуставу испоруке целокупног планирања али још неиспорученог материјала.

Члан 4

Овај споразум ступа на снагу на дан његовог потписивања.

Сачињено у Београду, у два примерка, на енглеском и српскохрватском језику, дана 6-ог јануара 1951. године.

За Владу Федеративне Народне
Сједињених
Републике Југославије
Америке
Е.
Џ. Аллен

За Владу
Држава
Кардељ

Прилог 2:

СПОРАЗУМ ИЗМЕЂУ ВЛАДЕ ФНРЈ И ВЛАДЕ САД О ВОЈНОЈ ПОМОЋИ⁸⁶⁵

Београд, 14. новембра 1951.

Члан I

1. Влада Сједињених Америчких Држава ће пружити или ће наставити да пружа Влади Федеративне Народне Републике Југославије опрему, материјале, услуге и другу помоћ у сагласности са прописима и условима који ће се споразумно установити. Пружање такве помоћи биће у сагласности са Повељом Уједињених нација. Помоћ ће се пружити у смислу и по свим одредбама, условима и прописима о престанку важења Закона о узајамној одбрамбеној помоћи из 1949. године и Закона о узајамној безбедности из 1951. године, закона о изменама и допунама ових закона и закона о додељивању средстава донетих на основу тих закона. Две владе ће с времена на време преговарати о детаљним споразумима потребним за извршење одредаба овог параграфа.

2. Влада Федеративне Народне Републике Југославије користиће помоћ искључиво за унапређење циљева Повеље Уједињених нација ради унапређења међународног мира и безбедности и ради јачања одбране Федеративне Народне Републике Југославије против агресије.

3. Влада Федеративне Народне Републике Југославије обавезује се да неће без претходног пристанка Владе Сједињених Америчких Држава пренети на ма које лице које није њен службеник или њен орган, нити на ма коју другу државу правни наслов или посед ма које опреме, материјала, обавештења или услуге примљених на бази поклона.

4. Влада Федеративне Народне Републике Југославије пружиће Сједињеним Америчким Државама реципрочну помоћ тиме што ће наставити да пружа олакшице производњи и преносу у Сједињене Америчке Државе, у количинама и по погодбама и условима који би се споразумно установили, сировина и полуфабриката потребних Сједињеним Америчким Државама услед помањкања или могућег помањкања у њеним сопственим и средствима, а који би били расположиви у Југославији. У споразумима о таквим преносима, поклониће се нужна пажња потребама Југославије за домаћу употребу и за комерцијални извоз.

Члан II

1. Свака ће влада предузимати, сагласно потребама безбедности, одговарајуће мере да јавност обавештава о примени овог споразума.

⁸⁶⁵ Vladimir Dedijer (ur.), *Dokumenti 1948. Tom 3*, op. cit. str. 274-277. uporedi: Branko Petranović, *Jugoslavija 1918-1988. Tematska zbirka dokumenata*, op. cit. str. 1004-1006.

2. Свака ће влада предузимати мере безбедности у погледу којих ће се постићи споразум између две владе у сваком случају, да би се спречило откривање или довођење у опасност класифицираних војних материјала, услуга или обавештења пружених на основу овог споразума.

Члан III

Две владе ће на захтев ма које од њих преговарати ради постизања одговарајућих споразума између себе у погледу одговорности за патенте или сличне захтеве засноване на употреби проналазака, начина производње, технолошких обавештења или других форми поседа заштићених законом, а у вези са опремом, материјалима или услугама пруженим на основу овог споразума. Приликом тих преговора узеће се у обзир уношење једне обавезе, према којој ће свака влада преузети одговорност за све овакве захтеве својих држављана и за све овакве захтеве држављана других земаља које нису странке у овом споразуму, настале у оквиру њене надлежности.

Члан IV

1. Влада Федеративне Народне Републике Југославије обавезује се да стави на располагање Влади Сједињених Америчких Држава динаре да их она користи за своје административне и оперативне издатке у вези са извршењем овог споразума. Две владе ће отпочети разговоре у циљу одређивања износа тих динара и споразумевања о начину снабдевања овим динарима...

2. Влада Федеративне Народне Републике Југославије ће, сем у случају друкчијег споразума, одобрити ослобођење од царина и пореза за увоз и извоз производа, имовине, материјала или опреме увезене на њену територију или извезене са њене територије у вези са овим споразумом у складу са споразумом између Владе Сједињених Америчких Држава и владе друге земље која прима војну помоћ.

Члан V

Влада Федеративне Народне Републике Југославије сагласна је да прими особље Владе Сједињених Америчких Држава које ће на њеној територији испуњавати одговорности Владе Сједињених Америчких Држава из овог споразума и коме ће бити пружане олакшице за осматрање одвијања помоћи пружене на основу овог споразума. Обе владе подразумевају да ће број таквог особља бити што је могуће мањи. Особље држављанства Сједињених Америчких Држава, укључујући и привремено постављено особље, у односу на Владу Федеративне Народне Републике Југославије деловаће као део Амбасаде Сједињених Америчких Држава под управом и надзором шефа дипломатске мисије и имаће исти положај као и друго особље Амбасаде Сједињених Америчких Држава америчког држављанства са одговарајућим рангом. На основу одговарајуће нотификације од

стране Владе Сједињених Америчких Држава признаће се пуни дипломатски статус споразумно установљеном броју наименованог особља.

Члан VI

1. Влада Федеративне Народне Републике Југославије поново потврђује да ће и даље суделовати у унапређењу међународног споразумевања и добре воље, и у одржавању светског мира; да ће, сагласно својој политичкој и економској стабилности, допринети развијању и одржавању своје сопствене одбрамбене снаге и одбрамбене снаге слободног света, колико јој то дозвољава расположива радна снага, њени извори, могућности и општи економски услови, и да ће предузети све разумне мере потребне да развија своје одбрамбене могућности.
2. Влада Федеративне Народне Републике Југославије се обавезује да ће ради одстрањења узрока међународне затегнутости предузети акцију за коју би се постигао узајамни споразум.
3. Влада Федеративне Народне Републике Југославије је сагласна да предузима одговарајуће кораке за обезбеђење ефективног коришћења економске и војне помоћи пружене од стране Владе Сједињених Америчких Држава.

Члан VII

1. Овај споразум ће ступити на снагу на дан потписивања, и остаће на снази још годину дана рачунајући од дана пријема од ма које стране писмене нотификације о намери друге стране да га оконча, но с тим да ће прописи параграфа 2. и 3. члана I и споразума склопљених на основу параграфа 2. члана II и члана III остати у важности, сем ако се две владе буду друкчије споразумеле.
2. Влада Сједињених Америчких Држава задржава право да у свако доба обустави своју помоћ Југославији која се пружа на основу овог споразума, укључујући испоруке материјала које су предвиђене, али још нису пренете.
3. Две владе ће се на захтев ма које од њих саветовати по било ком предмету у односу на примену овог споразума или у односу на делатност или споразуме који се извршавају на бази овог споразума.
4. Прописи овог споразума могу бити у свако доба поново испитани на захтев ма које владе или измењени на основу споразума обе владе.
5. Овај ће споразум бити регистрован код Генералног секретара Уједињених нација.

Рађено у Београду у дуплику на енглеском и српско-хрватском језику дана четрнаестог новембра 1951.

За Владу
Федеративне Народне Републике Југославије
Ј. Б. Тито

За Владу
Сједињених Америчких Држава
Џ. В. Аллен

Прилог 3:
УГОВОР О ПРИЈАТЕЉСТВУ И САРАДЊИ ИЗМЕЂУ
ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
КРАЉЕВИНЕ ГРЧКЕ И РЕПУБЛИКЕ ТУРСКЕ
ПОТПИСАН У АНКАРИ 28. ФЕБРУАРА 1953.⁸⁶⁶

Стране уговорнице,

Потврђујући своју веру у начела садржана у Повељи Уједињених нација,
Решене да живе у миру са свим народима и да доприносе одржавању
међународног мира,

У жељи да учврсте постојеће међусобне пријатељске односе,
Одлучне да бране слободу и независност својих народа, као и свој
територијални интегритет од било каквог спољног насиља,

Решене да удруже своје напоре како би организација њихове одбране од било
какве спољне агресије била ефикаснија и да делују усклађено и сарађују у свим
питањима од заједничког интереса а нарочито у питањима која се тичу одбране,

Уверене да заједнички интереси њихових народа и свих мирољубивих народа
захтевају предузимање одговарајућих мера у циљу очувања мира и безбедности у
овом делу света, у складу са чланом 51. Повеље Уједињених нација,

Решиле су да закључе овај Уговор, а шефови њихових држава именовали су их
за своје опуномоћенике:

Председник Федеративне Народне Републике Југославије:
Његову екселенцију господина Кочу Поповића,
Државног секретара;

Његово Величанство Краљ Грчке:
Његову екселенцију господина Стефаноса Стефанопулоса,
Министра иностраних послова;

Председник Републике Турске:
Његову екселенцију професора Фуада Кеприлија,

⁸⁶⁶ Анкарски споразум - Уговор о пријатељству и сарадњи између Југославије, Грчке и Турске, фебруар 1953. МСПРС, Збирка међународних уговора, упореди: Министарство спољних послова, Дипломатска традиција, Историјски документи, Уговор о пријатељству и сарадњи између Федеративне Народне Републике Југославије, Краљевине Грчке и Републике Турске, 1953. Internet <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dipl-tradicija/istorijski-diplomatski-dokumenti/39-ugovor-prijateljstvo-1953?lang=суг> приступљено 10/12/2013

Министра иностраних послова,
Посланика Истанбула;

који су се, пошто су поднели на увид своја пуномоћја и констатовали да су иста исправна и у прописаној форми, сагласили о следећим одредбама:

Члан I

Да би обезбедиле своју сталну сарадњу, Стране уговорнице ће се саветовати о свим проблемима од заједничког интереса.

Министри иностраних послова Страна уговорница ће састајати на редовној конференцији сваке године, а по потреби и чешће, ради разматрања међународне политичке ситуације и доношења одговарајућих одлука у складу с циљевима Уговора.

Члан II

Стране уговорнице намеравају да улажу заједничке напоре за очување мира и безбедности у свом региону и да заједнички наставе да разматрају проблеме своје безбедности, укључујући усклађене мере за одбрану које би могле постати неопходне у случају неизазване агресије против њих.

Члан III

Генералштабови Страна уговорница ће сарађивати у циљу подношења својим владама, на основу заједничке сагласности, препорука које се односе на питања одбране, у циљу доношења координираних одлука.

Члан IV

Стране уговорнице ће развијати привредну, техничку и културну сарадњу; увек када то буде неопходно закључиће се одговарајући споразуми и формираће се потребне организације у циљу решавања привредних и техничких проблема и проблема у области културне сарадње.

Члан V

Стране уговорнице преузимају обавезу да све евентуалне спорове који могу настати међу њима решавају мирним средствима, у складу са одредбама Повеље Уједињених нација и у духу разумевања и пријатељства; такође се обавезују да ће се уздржавати од мешања у унутрашње ствари Страна уговорница.

Члан VI

Стране уговорнице ће се уздржавати од закључивања било каквих савеза или од учешћа у било каквој акцији упереној против било које од њих или у акцији која може ићи на штету њихових интереса.

Члан VII

Стране уговорнице, свака посебно, изјављују да ниједна међународна обавеза која је на снази између њих и једне или више других држава није у супротности са одредбама овог Уговора; с друге стране, обавезују се да убудуће не преузимају било какве међународне обавезе које се косе са овим Уговором.

Члан VIII

Овај Уговор не утиче и не може се тумачити тако да утиче на било који начин на права и обавезе Грчке и Турске која проистичу из Северноатлантског уговора од 4. априла 1949. године.

Члан IX

Након ступања овог Уговора на снагу било која друга држава, чију сарадњу у остварењу циљева овог Уговора све Стране уговорнице сматрају корисном, моћи ће да приступи уговору под истим условима и са истим правима као три државе потписнице.

Свака држава која приступи овом Уговору постаје Страна уговорница депоновањем инструмента о приступању.

Члан X

Овај Уговор, чија се верзија на француском језику сматра меродавном, ратификоваће све Стране уговорнице, а ратификациони инструменти депоноваће се код државног секретара Федеративне Народне Републике Југославије у Београду; Уговор ступа на снагу на дан депоновања последњег ратификационог инструмента.

По истеку периода од пет година након ступања овог Уговора на снагу, свака Страна уговорница може престати да буде страна у Уговору обавештавањем влада осталих Страна уговорница у том смислу годину дана унапред.

У ПОТВРДУ ЧЕГА су односни Опумоћеници потписали овај Уговор.

САЧИЊЕНО на дан двадесет осмог фебруара хиљаду девет стотина педесет треће године, у три примерка, при чему је по један примерак уручен свакој Страни уговорници.

Коча Поповић, с.р.
Стефанос Стефанопулос, с.р.
Фуад Кеприли, с.р.

Прилог 4:

ДОПУНСКИ СПОРАЗУМ⁸⁶⁷

уз Уговор о пријатељству и сарадњи између ФНРЈ, Краљевине Грчке и Републике Турске од 28. фебруара 1953, потписан у Београду 7. новембра 1953.

Стране уговорнице,
решене да на што ефикаснији начин остварују циљеве изнете у Уговору о пријатељству и сарадњи између Федеративне Народне Републике Југославије, Краљевине Грчке и Републике Турске, потписаног у Анкари 28. фебруара 1953. године,

у жељи да олакшају рад Конференције Министара иностраних послова Страна уговорница, поступајући по члану 4 поменутог Уговора и извршавајући одлуку Конференције Министара иностраних послова, која је одржана у Атини од 7. до 11. јуна 1953. године, споразумеле су се о следећем:

Члан 1.

У циљу да се на најефикаснији начин остваре циљеви Уговора о пријатељству и сарадњи између Федеративне Народне Републике Југославије, Краљевине Грчке и Републике Турске, потписаног у Анкари 28. фебруара 1953. године (у даљем тексту под називом Анкарски уговор), као и да се настави и развије сарадња на свим пољима, оснива се Стални секретаријат земаља потписница Анкарског уговора.

Члан 2.

Задатак Сталног секретаријата је:

- а) да припрема конференције Министара иностраних послова предвиђене у члану 1. Анкарског уговора;
- б) да проучава и скреће пажњу Владама на свако питање које улази у оквир политичке, војне, културне, економске и техничке сарадње између земаља чланица Анкарског уговора;
- ц) да у сврху подношења препорука Владама чланицама Анкарског уговора разматра и проналази погодне мере за остварење циљева Анкарског уговора, укључујући ту и мере као: закључивање конвенција и споразума и прихватање заједничке политике у разним питањима;

⁸⁶⁷ Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 237-9. ФНРЈ је споразум ратификовала 11. марта 1954. и ступио је на снагу 22. маја 1954. године.

д) да предлаже Владама чланицама Анкарског уговора сазивање повремених конференција и организовања сталних и привремених комисија, као и других органа, кад год сматра да је то корисно за остварење циљева изнетих у члану 4. Анкарског уговора.

Члан 3.

Стални секретаријат обухвата:

- а) Комитет Секретаријата, који се састоји од по једног дипломатског представника са рангом амбасадора или опуномоћеног министра сваке од земаља чланица Анкарског уговора и евентуално од по једног заменика за сваког од њих;
- б) Стални биро, као технички извршни апарат Секретаријата.

Члан 4.

Комитет Сталног секретаријата доноси одлуке само када су присутни сви чланови или њихови заменици, и то једногласно.

Члан 5.

Председник Комитета Сталног секретаријата је представник државе у којој је седиште Секретаријата у одређеном периоду.

Члан 6.

Седиште Сталног секретаријата је увек у земљи у којој треба наизменично да се одржава горе поменута Конференција Министара иностраних послова.

Члан 7.

Представници држава, њихови заменици и дипломатско особље при представницима уживају пуни дипломатски имунитет и привилегије као и други дипломатски претставници одговарајућег ранга који су акредитовани у земљама где врше своје функције односно као дипломатско особље акредитованих мисија. Канцеларије, пошта, архива и комуникационе везе поменутих представништава уживају имунитет и привилегије које се дају дипломатским мисијама.

Члан 8.

Биро сталног секретаријата састоји се од шефа Бироа и потребног броја особља. Шефа Бироа поставља Комитет Сталног секретаријата за период од једне године. Остале чланове особља поставља шеф Бироа уз сагласност Комитета Сталног секретаријата сходно начелима из члана 4. овог Споразума.

Члан 9.

Свака Страна уговорница сноси све трошкове свога представника, његовог заменика и особља представништва при Секретаријату. Трошкове Бироа и остале заједничке трошкове носе Стране уговорнице подједнако. На основу предрачуна

расхода Бироа, Комитет Сталног секретаријата одредиће сваке године висину предујма који ће Стране уговорнице уплатити у ту сврху.

Члан 10.

Ближе одредбе о организацији и раду Секретаријата, Бироа, сталних и привремених комисија и осталих органа Сталног секретаријата утврдиће сам Комитет Сталног секретаријата у свом Пословнику, или ће се утврдити одлукама о организовању комисија и осталих органа или одлукама о додељивању конкретних задатака.

Члан 11.

Овај Споразум сачињен је у три равногласна примерка на француском језику.

Члан 12.

Овај Споразум ратификоваће свака од Страна уговорница према свом законодавном систему а ова ратификација биће једноремено достављена другим двема Странама; он ће ступити на снагу на дан последњег саопштења. Он ће остати на снази све дотле док буде важио Анкарски уговор.

Сачињено у Београду седмог новембра хиљаду девет стотина педесет и треће године.

За Федеративну
Народну
Републику
Југославију,
Коча Поповић, с. р.

За Краљевину
Грчку
Спиридон
Капетанидес, с. р.

За Републику
Турску,
Агах Аксел, с. р.

Прилог 5:

ТАЈНА КОНВЕНЦИЈА ИЗМЕЂУ ЗЕМАЉА ЧЛАНИЦА
УГОВОРА О ПРИЈАТЕЉСТВУ И САРАДЊИ ИЗМЕЂУ
КРАЉЕВИНЕ ГРЧКЕ, РЕПУБЛИКЕ ТУРСКЕ И
ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ О
СТАТУСУ ЊИХОВИХ ВОЈНИХ СНАГА, Анкара, 28. фебруар 1954.⁸⁶⁸

Земље, чланице Уговора о пријатељству и сарадњи између Краљевине Грчке, Републике Турске и ФНРЈ о статусу њихових војних снага потписаном у Анкари 28. фебруара 1954. године,

Сматрајући да војне снаге једне чланице, ради заједничких операција, могу бити послане ради службе на територију друге чланице или пак тражити прибежиште (заклон) код исте,

У жељи да одреде статус војних снага једне чланице кад се те снаге нађу у служби на територији друге чланице,

Сагласиле су се у следећим одредбама:

Члан 1.

У овој Конвенцији изрази:

(а) 'војна снага' (force) означава људство које припада сувоземној, поморској и ваздухопловној армији једне од страна уговорница, које се ради извршења дужности налази на територији друге стране уговорнице, задржавајући право да се две заинтересоване стране уговорнице могу сагласити да извесне личности, јединице или формације не сматрају "снагом" или да им не придају својства која проистичу из одредби ове Конвенције;

(б) 'цивилно особље' (element civil) означава цивилно људство, које прати војне снаге једне стране уговорнице и које је употребљено од неке од армија те стране уговорнице, а које није ни лице без држављанства, ни држављанин неке државе, која није члан овог уговора, нити држављанин државе на чијој територији се налази војна снага на служби, ни лице које има ту сталан боравак;

(ц) 'држава гошћа' (Etat d'origine) означава страну уговорницу којој припада војна снага;

(д) 'држава домаћин' (Etat de séjour) означава страну уговорницу на чијој територији се налази војна снага или цивилно особље било због боравка, било због транзита;

(е) 'војне власти државе гошће' (autorités militaires de l'Etat d'origine) означава власти државе гошће, које су на основу законодавства те државе, позване да примењују војне законе поменуте државе на припаднике њених војних снага и на њено цивилно особље;

⁸⁶⁸ Tajna konvencija između zemalja članica Ugovora o prijateljstvu i saradnji između Jugoslavije, Grčke i Turske o statusu njihovih vojnih snaga, Ankara, 28. februar 1954. AVII, fond JNA, k. 17, f. 4, r. br 1/1, Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 240-53.

(ф) 'позадинске олакшице' (facilites en logistique) називају се услуге, које држава домаћин, пружа припадницима или војној снази државе гошће, стављајући им на располагање станова, лука, лучке инсталације, простора или инсталације за логоровање, или простор потребан за вршење лекарске, зубарске и фармацеутске службе, или болничке лечење, или снабдевање светлом, водом, транспортним средствима свих врста, телекомуникационим средствима, горивом, локалним производима и снабдевање материјалом и опремом уопште, према могућностима сваке земље.

Члан 2.

Припадници једне војне снаге или цивилно особље, дужни су да поштују постојеће законе у земљи домаћина и да се на територији те државе суздржавају од сваке активности, која није у духу ове Конвенције, а посебно од сваке политичке активности. Поред тога, власти државе домаћина су позване да у том циљу предузму потребне мере.

Члан 3.

1. Не прејудуцирајући одредбе параграфа 2. овог члана и под условом да се повинују формалностима прописаним од државе домаћина, које се односе на улазак и излазак војних снага или припадника војних снага, ослободени су формалности пасоша и виза као и прегледа имиграционе службе при уласку и изласку са територије земље домаћина.

Они, такође, нису подвргнути прописима који се односе на регистрацију и контролу странаца. Међутим, за њих се не сматра да имају право на сталан долазак или домицил на територијама земље домаћина.

2. Једино доле наведени документи биће захтевани од припадника војних снага.

Они морају бити показани на свако тражење:

(а) Лична карта издата од државе гошће са фотографијом и наводењем презимена, имена, датума рођења, чина, службе и, ако има, матрикулациони број;

(б) Колективна или индивидуална заповест о задатку (ordre de mission) на језику земље гошће, као и на енглеском и француском, издата од надлежног органа државе гошће или организације Уговора о пријатељству и сарадњи између Краљевине Грчке, Републике Турске и ФНРЈ показујући статус лица или јединице као припадника или дела војне снаге, као и заповест о покрету. Држава домаћин може тражити да заповест о покрету буде потписана и од једног од њених за то надлежних представника. У сасвим изузетним случајевима може и да изостане заповест о задатку. Лица која на тај начин уђу морају се одмах пријавити најближој војној власти државе домаћина да би разложи њиховог уласка били разјашњени.

3. Путна исправа цивилног особља мора садржавати њихово својство и њихову службу.

4. Ако један припадник војне снаге или цивилног особља престане да буде у служби државе гошће, а није репатриран, власти државе гошће ће одмах обавестити власти државе домаћина, пружајући јој све потребне податке. Власти државе гошће обавестиће под истим условима власти државе домаћина о сваком илегалном одсуству дужем од шест дана.

5. Ако држава домаћин тражи удаљавање са своје територије неког од припадника војних снага или неког од цивилног особља или ако донесе одлуку о

истеривању неког од експрипадника војне снаге или цивилног особља, власти државе гошће су дужне да их приме на своју територију или најмање да их присиле да напусте територију државе домаћина. Овај параграф односи се само на лица која нису држављани државе домаћина и која су ушла у поменућу државу у својству припадника војне снаге или цивилног особља.

Члан 4.

Држава домаћин може:

(а) или да усвоји као важећу, не тражећи ни испит, ни таксе, дозволу за возњу или војну дозволу за возњу, издату неком од припадника војне снаге или цивилног особља од стране државе гошће или од стране једног од њених органа (поделељака);

(б) или да изда, не тражећи испит, своју властиту дозволу за возњу сваком припаднику војне снаге или цивилног особља, носиоцу дозволе за возњу или војне дозволе за возњу, издату од стране државе гошће или једног од њених органа (поделељака).

Члан 5.

1. Припадници војних снага, нормално, носе униформу изузев у случају супротног аранжмана између власти државе гошће и државе домаћина. Јединице регуларно конституисаних војних формација једне војне силе, морају се појавити у униформи на границама које прелазе.

2. Возила војних снага или цивилног особља регистрована у армији носе, поред свог регистрационог броја, посебну ознаку своје националности и саобраћајну карту састављену (редиговану) на језику државе гошће.

Члан 6.

Припадници војних снага могу задржати и носити своје оружје под условом да су овлашћени према правилнику који се на њих примењује. Власти државе гошће испитиваће са благонаклоношћу молбе које ће им држава домаћин о том питању поднети.

Члан 7.

1. Под резервом одредби овог члана,

(а) Војне власти државе гошће имају право да на територији државе домаћина врше судску, кривичну и дисциплинску власт коју им даје законодавство државе гошће, над свим лицима подвргнутим војном закону те државе, изузимајући држављане државе домаћина.

(б) Власти државе домаћина имају право да врше своју судску власт над припадницима војске или цивилног особља у случајевима прекршаја извршених на територији земље домаћина и кажњивих по законодавству те земље, изузев оних који су извршени против припадника војних снага или цивилног особља државе гошће.

2. (а) Војне власти државе гошће имају право да врше искључиву судску власт над лицима подвргнутим војним законима те државе у случајевима прекршаја кажњивих по законодавству државе гошће, нарочито у случајевима прекршаја који угрожавају безбедност те државе, али који не потпадају под удар законодавства државе домаћина.

(б) Власти државе гошће имају право да врше искључиву судску власт над припадницима војних снага или цивилног особља за прекршаје који су кажњиви по законима државе домаћина, нарочито за прекршаје који угрожавају безбедност те државе, а не потпадају под удар закона државе гошће изузев оних случајева који су управљени против припадника војних снага или цивилног особља државе гошће.

(ц) У смислу овог параграфа и параграфа 3 овог члана, као прекршаји који угрожавају безбедност једне државе сматрају се:

I издајство против те државе

II саботажа, шпијунажа или прекршај закона који се односи на државне тајне и на националну одбрану.

3. У случајевима сукоба јурисдикције (сукоба вршења судске власти) примењују се следећа правила:

(а) војне власти државе гошће имају приоритетно право да врше своју јурисдикцију (судску власт) над припадником војних снага или цивилног особља у случајевима:

I Прекршаја који угрожавају једино безбедност или власништво те државе, или прекршаје који угрожавају једино личност или власништво неког припадника војних снага или цивилног особља те државе.

II Прекршаје који произлазе из сваког акта или немарности у вршењу службе.

(б) У случају сваког другог прекршаја власти државе домаћина врше приоритетно своју јурисдикцију (судску власт).

(ц) Ако држава која има право да приоритетно врши своју јурисдикцију (судску власт) одлучи да се тога одрекне, она ће то јавити што је најбрже могуће властима друге државе. Власти државе која има право да по приоритету врши своју јурисдикцију (судску власт) испитују са благонаклоношћу молбе за одрицање од тог права, које су поднете од стране власти друге државе, кад ове сматрају да их оправдавају посебно важни разлози.

4. Одредбе овог члана не дају војним властима државе гошће никакво право да врше јурисдикцију (судску власт) над држављанима државе домаћина или над лицима која ту имају сталан боравак изузев ако су ова припадници војних снага државе гошће.

5. (а) Власти државе домаћина и државе гошће пружају међусобну помоћ за хапшење припадника војних снага државе гошће или цивилног особља на територији државе домаћина и за њихово предавање властима које треба да врше своју јурисдикцију (судску власт) сагласно горе наведеним одредбама.

(б) Власти државе домаћина обавештавају у најкраћем року војне власти државе гошће о хапшењу сваког припадника војних снага или цивилног особља.

(ц) Чување (стража) припадника војних снага или цивилног особља над којима држава домаћин треба да врши своје право јурисдикције (судске власти) и који се налази у рукама власти државе гошће биће обезбедено од ових последњих све док против њега не буде покренут поступак од стране државе домаћина.

6. (а) Власти државе домаћина и државе гошће пружају међусобну помоћ у вршењу истраге, у изналажењу и истраживању доказа, укључујући хапшење и, ако има места, и предаји доказног материјала и предмета са којима је извршен прекршај.

Предаја ухапшеног материјала и предмета може бити условљена враћањем у року који ће бити одређен од стране власти која врши ту предају.

(б) Власти страна уговорница у случају сукоба јурисдикције (судске власти) међусобно се обавештавају о току даљих поступака.

7. (а) Власти државе гошће неће извршити врховну казну (смртну казну) на територији земље домаћина.

(б) Власти државе домаћина испитују са благонаклоношћу молбе власти државе гошће да би им пружила помоћ у вршењу кривичне и дисциплинске власти, као и у извршавања казни затвора које су изречене на територији државе гошће од стране поменуте власти сагласно одредбама овог члана.

8. Када је оптужени био осуђен сагласно одредбама овог члана од власти једне стране уговорнице и био ослобођен, или у случају осуде ако издржава или је издржао казну, или је био ослобођен, не може бити више суден поново на истој територији на основу истог прекршаја од стране власти једне друге стране уговорнице. Међутим, овај параграф никако не оспорава право војним властима земље гошће да суде неком припаднику својих војних снага за сваку повреду дисциплинских правила која произлази из акта или пропуста, који представља прекршај, а због кога је већ био суђен од стране власти једне друге стране уговорнице.

9. Кад је неки припадник једне војне силе или цивилног особља под истрагом пред судском влашћу земље домаћина, има право:

(а) да буде брзо суђен;

(б) да буде обавештаван пре процеса о оптужби или оптужбама изнетим против њега;

(ц) да буде суочен са сведоцима који сведоче у прилог оптужби;

(д) да сведоци, који сведоче у прилог одбране буду принуђени да се појаве, ако судска власт државе домаћина има моћ да их на то обавезе;

(е) да буде представљен према свом избору или да буде помаган у легалним условима који су у то време на снази у држави домаћину;

(ф) на услуге компетентног преводиоца, ако то сматра за потребно;

(г) да саобраћа са представником владе државе гошће када процедурална правила то дозвољавају на присуствовање тог представника расправи.

10. (а) Регуларне јединице или војне формације једне војне силе имају полицијско право над свим логорима, установама и свим другим постројењима које оне држе на основу споразума са државом домаћином. Војна полиција, јединица или формација може да предузме све корисне мере за осигурање одржавања реда и безбедности у тим постројењима. Полицијске мере, уопште, не могу бити супротне полицијским одредбама и мерама реда и безбедности државе домаћина.

(б) Употреба поменуте војне полиције ван граница тих постројења је одређена споразумом са властима државе домаћина, врши се у вези са њима и делује једино кад је то потребно за одржавање реда и дисциплине међу припадницима тих јединица и формација.

11. Свака страна уговорница поднеће законодавној власти пројекте које она сматра потребним за осигурање на својој територији безбедности и заштите постројења материјала, власништва, архива и званичних докумената других страна уговорница, као и сузбијање прекршаја тог законодавства.

Члан 8.

Свака страна уговорница одриче се сваког тражења обештећења од друге стране уговорнице за штете проузроковане на добрима државе која су коришћена од стране њених сувоземних, поморских и ваздухопловних снага, ако је та штета:

(I) Била проузрокована од стране неког припадника војних снага друге стране уговорнице или од неког службеника исте, у вршењу његових функција у оквиру Уговора о пријатељству и сарадњи Краљевине Грчке, Републике Турске и ФНРЈ.

(II) Била проузрокована од стране возила, брода или авиона једне стране уговорнице употребљеног од њених војних снага, под условом да је возило, брод или авион, који штету проузрокује, био употребљен за предузете акције у оквиру операција Уговора о пријатељству и сарадњи између Краљевине Грчке, Републике Турске и ФНРЈ, или пак да је штета проузрокована на добрима коришћеним у истим условима (околностима).

Тражење обештећења за спасавање на мору, поднето од једне стране уговорнице другој страни уговорици, улази такође у оквир истог одрицања, под резервом да су спашени брод или терет власништво једне стране уговорнице и да су употребљени од њених војних снага приликом акција предузетих у оквиру Уговора о пријатељству и сарадњи између Краљевине Грчке, Републике Турске и ФНРЈ.

2. (а) У случајевима других штета, које нису предвиђене у горњем параграфу 1, а које су проузроковане на добрима једне стране уговорнице смештених на њеној територији, одговорност и износ штете биће установљени од стране једног јединог арбитра изабраног сагласно одредбама доње алинеје (б). Арбитар ће се упознати такође са евентуалним противзахтевима (противтражењима).

(б) Арбитар предвиден у горњој алинеји (а), биће изабран споразумом између заинтересованих страна уговорница међу држављанима државе домаћина, који су вршили једну високу јавну, првенствено судску функцију.

(ц) Свака одлука донета од арбитра биће дефинитивна и везиваће стране уговорнице.

(д) Износ сваког обештећења прописан од стране арбитра биће расподељен како је предвиђено у доњем параграфу 5 (е), (I), (II) и (III).

(е) Трошкови арбитраже биће утврђени споразумом између страна уговорница и са којима ће све стране бити једнако оптерећене.

3. Одредбе параграфа 1 и 2 овог члана, примењују се на сваки брод који је закупљен празан од једне стране уговорнице или који је реквириран од ње као празан са уговором о закупу или је заплењен (изузев оног што се тиче дела у вези са ризиком на губитак и у вези одговорности коју сноси друго лице, а не та страна уговорница).

4. Свака страна уговорница одриче се захтева за оштету од друге стране уговорнице у случају када је неки припадник њених војних снага претрпео повреде или је умро у вршењу службе.

5. Тражење обештећења (другачија од оних која резултирају из примене једног уговора и од оних на које се примењују параграфи 6 и 7 овог члана) на основу акта или немарности за које је један припадник војних снага или цивилног особља одговоран у вршењу службе или на основу сваког другог акта немарности или незгоде за које су војне снаге или цивилно особље легално одговорни и који су на територији државе домаћина проузроковали штете неком трећем лицу, које не

представља (које није једна од уговорних страна) једну од уговорних страна, биће решено од стране државе домаћина сагласно следећим одредбама:

(а) Тражење оштете се подноси, испитује и решава сагласно законима и одредбама домаћина који се примењују по тој материји на њене властите војне снаге;

(б) Држава домаћин може да прописује (решава) о тим оштетама; она врши исплату одобрених оштета у свом властитом новцу;

(ц) То плаћање које произлази из директног решења питања или из једне одлуке надлежне јурисдикције (судске власти) државе домаћина или из одлуке исте јурисдикције (судске власти) којом се одбија потражилац, веже дефинитивно стране уговорнице;

(д) О сваком обештећењу исплаћеном од стране државе домаћина биће детаљно обавештене заинтересоване државе гошће;

(е) Терет обештећења исплаћених репарација штете, поменутих претходним алинеама и у параграфу 2 овог члана, биће расподељен измеду страна уговорница под следећим условима:

(I) Када је, само једна држава гошћа одговорна, износ обештећења је расподељен 25% на државу домаћина и 75% на државу гошћу;

(II) Када су одговорне две од три стране уговорнице, износ обештећења је међу њима расподељен на једнаке делове. Међутим, ако држава домаћин није једна од одговорних држава, њен део ће представљати постотак потребан да се надопуни 25% потпуно плаћене оштете;

(III) Ако је штета проузрокована од војних снага страна уговорница, а да није могуће то приписати на један прецизан начин једној или више тих војних снага, износ оштете биће подједнако расподељен измеду заинтересованих страна уговорница. Међутим, ако држава домаћин није једна од држава чије су војне снаге проузроковале штету, њен део ће представљати постотак потребан да се надопуни 25% потпуно плаћене оштете;

(IV) У сваком случају држава домаћин ће послати овлашћеном представнику земље гошће, према члану 15 ове конвенције, листу уплаћених износа од стране земље домаћина примењујући овај члан.

Наплата ће бити извршена у најкраћем року са рачуна државе гошће како је предвиђено доњим чланом.

(ф) У случају када, применом одредби горњих алинеја (б) и (е), једна страна уговорница буде сувише оптерећена, она може тражити од Савета да се приступи решавању питања на једној другачијој основи;

(г) Не може се приступити никаквом извршењу над једним припадником војних снага или цивилног особља у случају када је осуда изречена против њега у земљи домаћина, а када се ради о спору који је настао од једног чина извршеног у вршењу службе;

(х) Изузев случаја где се алинеја (е) овог параграфа примењује на тражења обештећења предвиђених параграфом 2 овог члана, одредбе овог параграфа не примењују се у случају пловидбе, коришћења једног брода, утовара или истовара или транспорта неког терета, осим ако је уследила смрт или повреда неког лица или ако се параграф 4 не може применити.

6. Тражења обештећења против припадника једне војне силе или цивилног особља, која се заснивају на штетним учинцима или немарности које нису извршене у вршењу службе, решавају се на следећи начин:

(а) Власти земље домаћина испитују тражена обештећења и одређују на правичан и праведан начин обештећење дужно тражиоцу, водећи рачуна о свим околностима узрока, укључујући ту држање и понашање повређеног лица, и састављају извештај о томе;

(б) Тај извештај се шаље властима државе гошће, које тада одлучују без одлагања, да ли ће приступити бесплатном обештећењу и у том случају утврђују износ;

(ц) Ако је понуда бесплатног обештећења учињена и ако је од стране потражиоца прихваћена, као потпуно обештећење, власти државе гошће саме извршавају ту исплату и обавештавају власти државе домаћина о својој одлуци и износу исплаћене суме;

(д) Одредбе овог параграфа никако не спречавају судску власт државе домаћина да донесе решење у вези поступка које би могло бити покренуто против неког припадника војних снага или цивилног особља, али само утолико, уколико није извршена потпуно задовољавајућа исплата.

7. Тражење обештећења засновано на неовлашћеној употреби сваког возила војних снага државе гошће биће разматрано сагласно одредбама параграфа 6 овог члана, изузев у случају када су саме војне снаге или цивилно особље законски одговорни.

8. Ако је спорно да су штетни чин или немарност припадника једне војне снаге или цивилног особља извршени у току вршења службе или да употреба возила које припада војним снагама државе гошће није била овлашћена, ствар се износи (питање се износи) пред арбитра одређеног сагласно параграфу 2 (б) овог члана, који о томе суверено одлучује.

9. Изузев под условима предвиденим параграфом 5 (г) овог члана, држава гошћа не може се, у погледу цивилне јурисдикције судова земље домаћина, користити имунитетом јурисдикције судова државе домаћина у прилог припадника војних снага или цивилног особља.

10. Власти државе гошће и државе домаћина пружају међусобну помоћ у изналажењу доказа потребних за правично разматрање и за одлуку у погледу тражења оштете, који интересују стране уговорнице.

Члан 9.

1. Припадници војних снага или цивилног особља могу себе обезбедити на месту робом потребном за њихову властиту употреби и услугама, које су им потребне, под истим условима као и држављани земље домаћина.

2. Роба купљена на месту, а намењена за одржавање војних снага и цивилног особља, биће нормално набављена посредством служби надлежних за куповање такве робе за војне снаге државе домаћина. Да те куповине не би имале штетног ефекта по економију државе домаћина, надлежне власти, ове последње, одредиће који артикли, у случају потребе, могу бити узети потпуно и делимично из поменутих куповина. Надлежне службе државе гошће, морају се повиновати сугестијама служби државе домаћина.

3. Изузев у случају примене споразума који би могли бити закључени између надлежних власти државе домаћина и државе гошће, власти државе домаћина предузимају саме потребне мере да се војним снагама или цивилном особљу ставе на располагање некретнине, као и њима припадајуће услуге које би им биле потребне.

Ти споразуми и аранжмани биће у могућој мери сагласни одредбама које се односе на преноћиште и смештај сличног особља државе домаћина. У недостатку конвенције, којом би се одређивало супротно, права и обавезе које настају из заузимања или потребе једне некретнине, као и из коришћења томе припадајућих услуга и сервиса, утврђују се (управљају се) по законима земље домаћина.

4. Локалне потребе војних снага или цивилног особља са цивилном радном снагом, задовољавају се на исти начин као и потребе аналогних служби државе домаћина са њиховом помоћи и посредством служби за радну снагу. Услови запослења и рада, нарочито плате и платни додаци и услови заштите радника, одређују се сагласно законодавству на снази у држави домаћина. Ти цивилни радници, упослени од стране војних снага или цивилног особља, не сматрају се ни у каквом случају као припадници тих војних снага или тог цивилног особља.

5. Ако су лекарске, зубарске и фармацеутске службе, придодате војној сили или цивилном особљу недовољне, њихови припадници могу уживати лекарске, зубарске и фармацеутске, укључујући ту и болничке услуге, под истим условима као одговарајуће особље државе домаћина.

6. Издаци који произлазе из преузетих олакшица или вредност материјала и преузете опреме потпуно су на терет стране уговорнице којој су пружене олакшице.

7. Исплата у локалној валути за робу, смештај и услуге предвиђене у параграфу 2, 3, 4, 5 и 6 овог члана биће извршене без одлагања од стране власти војних снага са рачуна предвиђеног чланом 15.

8. Војне снаге, цивилно особље, њихови припадници не могу се користити овим чланом у тражењу, ослобађања пореза и такси које се на основу фискалне одредбе државе домаћина примењују на куповину добара и пружање услуга.

9. Свако снабдевање или изнајмљивање извршено од стране војних снага према следећим параграфима: 1, 2, 3, 4 и 5 овог члана, врши се као регуларно снабдевање или изнајмљивање, без присилних мера. Само власти државе домаћина имају право на реквизирање и присилне мере.

10. Трошкови транспорта извршених транспортним средствима државе домаћина а у корист војних снага или цивилног особља друге стране уговорнице падају на терет државе у чију корист су оне учињене а подвргнути су што се тиче процене, потврде и извршења исплата чланом 15 ове конвенције.

11. Никаква надокнада за кирију неће бити плаћена за некретнине и постројења јавних служби стављених на располагање држави гошћи од стране државе домаћина за стационирање, смештај, стовариште, складиште материјала или уопште за потребе војних

снага или цивилног особља државе гошће. За горе поменуте преузете услуге, држава домаћин се одриче сваког тражења надокнаде од стране државе гошће, изузев штета проузрокованих на горе поменутим некретнинама и постројењима за које се примењују одредбе члана 8 ове конвенције.

12. Свака употреба приватног власништва од стране војних снага или цивилног особља подвргава се одредбама параграфа 1, 2, 3, 4, 5 и 6 овог члана, изузев простора за стационирање војних снага у зони операција који су стављени на располагање од стране државе домаћина, а представљају приватно власништво. Ти случајеви подвргавају се одредбама параграфа 11 овог члана.

1. Ако је, у држави домаћина, одређивање било каквог пореза у вези са боравиштем или домицилом пореског обвезника, онда раздобља утоку којих ће један припадник војних снага или цивилног особља бити присутан на територији те државе једино у његовом својству припадника тих војних снага или тог цивилног особља, неће бити сматрана, ради утврђивања поменутог пореза, као раздобља боравка или као узрок за промену боравишта или домицила. Припадници војних снага или цивилног особља биће у држави домаћина ослободени сваког пореза на плате и приходе који су им исплаћени као такви од стране државе гошће, као и на сва добра и њима припадајуће телесне покретнине чије постојање у држави домаћина произлази једино из њиховог привременог присуства у тој држави.

2. Што се тиче одредби овог члана, израз ”припадник војних снага” не примењује се на лице са држављанством државе домаћина.

Члан 11.

1. Војне снаге могу да увезу не плаћајући царину и без обавезе да се подвргну било каквом доказивању, своју опрему и снабдевање намењено искључиво за потребе тих војних снага, као и за потребе цивилног особља у случају када је то дозвољено од стране државе домаћина. Такође је дозвољен реекспорт горе поменутих артикала без плаћања царине.

2. Службена документа запечаћена службеним печатом не подвргавају се прегледу и контроли царине. Курири који врше тај транспорт морају бити снабдевени без обзира на њихово својство, једним индивидуалним уверењем о извршењу мисије издатим под условима назначеним у члану 3 параграфа 2 (б). То наређење у извршењу мисије, мора садржавати број омота и потврду да ови садрже само званична документа.

3. Припадник војних снага или цивилног особља може приликом свог првог доласка у земљу домаћина, ради преузимања службе, увести своје ствари и своју личну покретнину не плаћајући царину за време свог боравка.

4. У принципу је забрањено диспонирање, било поклонима било продајом са артиклима увезеним у државу домаћина без плаћања царине на основу овог члана.

Међутим, у специјалним случајевима могло би се дозволити то диспонирање под условима прописаним од стране државе домаћина (као на пример плаћање царине и пореза, као и поштовање ограничења у трговини и размени).

5. Добра купљена у држави домаћина моћи ће се извести само у складу са уредбама на снази у тој држави. Што се тиче материјала купљеног за употребу тих војних снага, он може бити извезен на основу посебних споразума између страна уговорница.

6. Специјалне мере (одредбе) биће предузете од стране војних и царинских власти за прелаз границе од стране јединица и регуларних формација, под условом да војне и царинске надлежне власти приме на време потребно обавештење.

7. Специјалне мере (одредбе) биће предузете од стране државе домаћина да би горива и мазива, намењена за потребе у армији регистрованих возила, авиона и ратних бродова једне војне силе или цивилног особља, била испоручена без наплате царине (droits) и такси.

8. У овом члану под речју ”царина” (droits) подразумевају се царинска и свака друга права и таксе која се према случају примењују приликом уноса или износа,

изузив права и такси која представљају наплату трошкова за учињене услуге. Реч ”увоз” (importation) садржи преузимање робе стављене у царинско складиште или под неки сличан режим под условом да се ради о роби, која није била ни фабрикована ни израђена у држави домаћина.

9. Одредбе овог члана не примењују се само на робу увезену или извезену из државе домаћина него и на робу која се транзитира преко територије једне стране уговорнице. У овом случају израз ”држава домаћин” протеже се у овом члану на сваку страну уговорницу преко чије територије роба транзитира.

10. Војна возила која припадају једној војној сили или цивилном особљу уживају ослобађање од такси.

Члан 12.

1. Свако царинско или фискално ослобађање или олакшице одобрени на основу ове конвенције подвргнути су поштовању одредби које би царинске или фискалне власти државе домаћина могле сматрати потребним за спречавање злоупотреба.

Члан 13.

1. У циљу спречавања прекршаја фискалних и царинских закона и уредби, власти државе домаћина и гошће пружају међусобну помоћ у провођењу истраге и проналажењу доказа.

2. Власти једне војне силе пружају сваку помоћ која је у њиховој моћи да би роба, подложна заплени од стране фискалних или царинских власти државе домаћина или у њихову корист, била изручена овим последњима.

3. Власти војних снага се обавезују да ће учинити све што је у њиховој моћи да би дужна права, таксе и глобе били исплаћени од стране припадника тих војних снага или њеног цивилног особља.

4. Возила регистрована у армији и роба која припада њеној војној сили или њеном цивилном особљу а не једном од њихових припадника, а који су заплешени од стране власти државе домаћина приликом неког фискалног или царинског прекршаја, испоручју се надлежним властима тих војних снага.

Члан 14.

1. Војној сили и цивилном особљу није дозвољено да увозе у земљу домаћина страну валуту и чекове стране валуте, нити да са њима тргују и располажу на било који начин. У ванредним случајевима, када за време непријатељстава горе наведено особље уде на територију друге стране уговорнице, држава гошћа мора сакупити сву валуту и све стране вредносне папире, који се налазе у поседу војних снага или цивилног особља да би се избегло трговање и циркулисање истих у држави домаћина.

2. За примену горњег параграфа, власти државе гошће или домаћина задужене за контролу размене могу прописати специјалне уредбе.

3. Војне снаге и цивилно особље државе гошће при уласку у државу домаћина имају право на локалну размену за испуњење својих потреба ограничених овим споразумом. Та размена произлази са рачуна локалне размене који треба да се отвори код емисионе банке државе домаћина према одредбама следећег члана 15.

Члан 15.

1. Да би могла извршити потребна плаћања у држави домаћина, држава гошћа отвара депешом један неопозиви кредит код емисионе банке државе домаћина каналом једне од главних банака УСА у слободним УСА доларима и на име владе државе гошће. Износ долара УСА отвореног кредита, мора покрити све издатке предвиђене у држави домаћину за период од најмање једног месеца. Поменути кредит биће надопуњен од стране државе гошће упоредо како се буде исцрпљивао, како би у сваком моменту постојала довољна сума за покриће трошкова најмање за један месец.

2. Код емисионе банке државе домаћина биће отворена два рачуна на име владе државе гошће под насловима 'Gouvernement de..... Gredit en change sur New York -Convention..... ' i 'Gouvernement de Depot en..... (shange) local -Convention.....'.

Први рачун биће кредитован сумом у УСА доларима, која ће бити назначена у депеши банке УСА, којом се најављује отварање неопозивог кредита. Горе поменути рачун биће затим задуживан по налогу представника државе гошће са заменом стављеном на располагање те банке у сврху да та сума буде претворена у локалну валуту на кредиту другог горе поменутог рачуна. Сваки пут потребни износи биће наплаћивани по налогу представника владе државе гошће да би се извршило плаћање у локалној валути војних снага и цивилног особља. Представник владе државе гошће исплатиће са тог истог рачуна држави домаћину све трошкове учињене од стране ове последње приликом датих олакшица и све надокнаде плаћене од ове последње на основу овог споразума.

3. Правовремено и пре него што буде потребно да се примени овај споразум, свака страна уговорница именоваше свог представника овлашћеног да води горе поменуте рачуне, шаљући истовремено један примерак потписа тог представника заинтересованој банци.

Члан 16.

Изузев у случајевима кад ова конвенција формално предвиђа супротну одредбу, сваки спор између уговорних страна у погледу тумачења и примене ове конвенције решаваће се преговорима између њих, без обраћања на страну јурисдикцију. У случају кад тај спор не би био решен на тај начин, он ће бити изнет пред Савет уговора.

Члан 17.

Свака страна уговорница може у свако време тражити ревизију сваког члана ове конвенције. Тражење ће бити достављено Савету уговора.

Члан 18.

1. Ова конвенција биће ратификована и ратификациони инструменти биће депоновани што је могуће пре код којих ће се нотифицирати датум тих депоновања свакој држави потписници.

2. Тридесет дана после депоновања ратификационих инструмената ова конвенција ступиће на снагу.

3. Пошто ступи на снагу, ова конвенција биће отворена свакој држави која јој приступа под резервом сагласности Комитета и под условима које би овај последњи могао евентуално утврдити. Приступање се врши депоновањем

инструмената о приступању код који ће нотифицирати свакој потписници и приступајућој држави датум поменутог депоновања. Ова конвенција ступиће на снагу, за сваку државу у име које ће инструмент о приступању бити депонован, тридесет дана после дана депоновања тог инструмента.

Члан 19.

1. Ова конвенција моћи ће се отказати од сваке стране уговорнице након истека рока од

2. Отказивање конвенције од једне стране уговорнице извршиће се писменим нотифицирањем, које ће та страна упутити..... који ће о тој нотификацији и о датуму њеног пријема обавестити све друге стране уговорнице. Отказивање ће ступити на снагу једну годину после пријема нотификације од.....

После истека тог периода од једне године, конвенција ће престати да важи за страну која буде отказала, али ће остати на снази између других страна уговорница.

Члан 20.

У потврду чега су потписани потписали ову конвенцију.

Сачињено у на француском у једном једином примерку, који ће бити депонован у архивама и чије ће ратификоване копије конвенције бити достављене свим државама потписницама.

Прилог 6:

ТЕКСТ БЛЕДСКОГ УГОВОРА, 9. август 1954.

Свеска. бр. 1

Година 1955

МЕЂУНАРОДНИ УГОВОРИ* ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

УГОВОР О САВЕЗУ, ПОЛИТИЧКОЈ САРАДЊИ И УЗАЈАМНОЈ ПОМОЋИ⁸⁷⁰ ИЗМЕЂУ ФЕДЕРАТИВНЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ КРАЉЕВИНЕ ГРЧКЕ И РЕПУБЛИКЕ ТУРСКЕ ПОТПИСАН НА БЛЕДУ 9 АВГУСТА 1954.

Стране уговорнице

Потврђујући своју верност начелима Повеље Уједињених нација и своју жељу да уједињујући своје напоре, допринесу одржавању мира, учвршћивању безбедности и развоју мађународне сарадње;

Решене да на што ефикаснији начин обезбеде територијални интегритет, као и политичку независност својих земаља у сагласности с начелима и одредбама Повеље Уједињених нација;

Надахнуте жељом да прошире и учврсте основе пријатељства и сарадње постављене Уговором о пријатељству и сарадњи потписаним 28 фебруара 1953. године у Анкари између њихових земаља, који се показао као ванредно делотворан инструменат;

Имајући у виду да је поменути Уговор увек био схваћан као први корак ка савезу;

Убеђене да је остварење таквог савеза нужно;

Уверене, поред тога, да ће успостављање система колективне безбедности међу њима путем закључења уговора о савезу претстављати не само одлучујући

*Овај уговор ратификовала је Савезна народна скупштина 25. октобра 1954. године, а Закон о ратификацији овог Уговора објављен је у Додатку број 6. Службеног листа ФНРЈ од 27. октобра 1954. године.

⁸⁷⁰ Ugovor o savezu, političkoj saradnji i uzajamnoj pomoći između Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Kraljevine Grčke i Republike Turske, Bled, 9. avgust 1954. AVII, GŠ-2, k. 18, f.4, reg.br. 3/1. Milan Terzić et al, *Balkanski pakt 1953/1954, Zbornik dokumenata...* op. cit. str. 722-6. uporedi: Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 258-62.

фактор за њихову сопствену безбедност и независност, већ и добробит за све друге земље привржене ствари праведног и правичног мира, нарочито за оне које се налазе на њиховом подручју;

Одлучили су да закључе овај Уговор и у том циљу одредили су своје пуномоћнике:

Претседник Федеративне Народне Републике Југославије:
његову екселенцију господина Кочу Поповића
Државног секретара за иностране послове,

Његово Величанство Краљ Грка:
његову екселенцију господина Стефаноса Стефанопулоса
Министра иностраних послова,

Претседник Турске Републике:
његову екселенцију господина Фуада Кеприлија
Министра иностраних послова,

Који су се, пошто су поднели своја уредна пуномоћја, споразумели о следећем:

Члан I

Стране уговорнице обавезују се да, сходно одредбама Повеље Уједињених нација, решавају мирним путем све међународне спорове у којима би могле бити умешане, и да се у својим међународним односима уздрже од претње или употребе силе на било који начин који не би био у сагласности с циљевима Уједињених нација.

Члан II

Стране уговорнице сагласили су се да ће сваку оружану агресију против једне или више од њих на ма ком делу њихове територије сматрати као агресију против свих страна уговорница, које ће, према томе, у вршењу права легитимне, индивидуалне и колективне самоодбране, признате чланом 51 Повеље Уједињених нација, пружити помоћ, индивидуално и колективно, нападнутој Страни или Странама, предузимајући по заједничком договору, одмах све мере, подразумевајући ту и употребу војне силе, коју буду сматрале потребним за ефикасну одбрану.

Стране уговорнице, уз резерву члана VII овог уговора, обавезују се да неће закључити мир нити било какав други аранжман са агресором, сем по претходном међусобном споразуму.

Члан III

Да би осигурале непрекидно и ефикасно остварења циљева овог Уговора, Стране уговорнице обавезују се да пружају једна другој помоћ у циљу одржавања и појачања њихове одбранбене способности.

Члан IV

У циљу да се обезбеди ефикасна примена овог Уговора, решено је следеће:

1) Установљава се Стални савет у чији ће састав ући Министри иностраних послова као и други чланови Влада Страна уговорница чије би присуство изискивала ситуација и природа питања која ће бити разматрана.

Стални савет одржаваће редовне састанка двапут годишње. Он се може састајати и ван тих редовних заседања кад год Владе свих Страна уговорница то буду сматрале за потребно.

У време каде не заседа Стални савет обављаће своје функције посредством Сталног секретаријата Анкарског уговора на начин који ће се утврдити. Конференција Министара иностраних послова предвиђена чланом 1 Анкарског уговора, замењује се Сталним саветом.

Одлуке по суштинским питањима Стални савет доносиће једногласно.

2) Генералштабови Страна уговорница наставиће, са својим заједничким радом започетим сходно члановима II и III Анкарског уговора, водећи рачуна о одредбама овог Уговора.

Члан V

У случају да наступи ситуација о којој је реч у члану II овог Уговора Стране уговорнице приступиће одмах међусобном консултовању и Стални савет ће се неодложно састати да би одредио мере, поред оних које су већ предузете на основу наведеног члана II, чије би заједничко предузимање налагала ситуација.

Члан VI

У случају озбиљног погоршања међународне ситуације, а нарочито на подручјима где би то погоршање могло, непосредно или посредно, негативно да делује на безбедност на њиховом подручју, Стране уговорнице консултоваће се у циљу разматрања ситуације и одређивања свога става.

Стране уговорнице, свесне да оружана агресија против које друге земље а не против сопствених земаља, може тиме што би се проширила, угрозити непосредно или посредно безбедност и интегритет једне Стране уговорнице или више њих, сагласили су се у следећем:

У случају оружане агресије против земље према којој једна или више Страна уговорница, у тренутку потписивања овог Уговора, имају обавезе узајамне помоћи, Стране уговорнице консултоваће се у погледу мера које би било умесно предузети, у сагласности с циљевима Уједињених нација, да би се супротставило ситуацији која је на тај начин створена на њиховом подручју.

Подразумева се да би консултовања предвиђена у овом члану могла да обухвате и хитан састанак Сталног савета.

Члан VII

Стране уговорнице одмах ће обавестити Савет безбедности Уједињених нација о оружаном агресији чија би жртве оне биле, као и о предузетим мерама легитимне самоодбране, оне ће обуставити те мере када Савет безбедности ефективно предузме мере поменуте у члану 51 Повеље Уједињених нација.

Владе Страна уговорница даће, исто тако, без одлагања, изјаву предвиђену Резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација бр. 378(V).А од 17 новембра 1950 године о дужностима држава у случају избијања непријатељстава и поступиће сходно поменутој Резолуцији.

Члан VIII

Стране уговорнице потврђују своју одлуку да не учествују ни у каквој коалицији упереној против једне од њих и да не преузимају никакву обавезу у несагласности са одредбама овог Уговора.

Члан IX

Одредбе овог Уговора не утичу и не могу са тумачити као да ма на који начин утичу на права и обавезе које за Стране уговорнице проистичу из Повеље Уједињених нација.

Члан X

Одредбе овог Уговора не утичу и не могу се тумачити као да ма на који начин утичу на права и обавезе које за Грчку и Турску проистичу из Северноатлантског уговора од 4 априла 1949 године.

Члан XI

Уговор о пријатељству и сарадњи закључен између Страна уговорница у Анкари 28 фебруара 1953 године остаје на снази уколико није измењен одредбама овог Уговора.

Стране уговорнице сагласне су да у погледу трајања Анкарског уговора примене одредбе члана XIII овог Уговора.

Члан XII

Одредбе члана IX Уговора о пријатељству и сарадњи од 28 фебруара 1953 године примениће се на овај Уговор под истим условима.

Члан XIII

Овај Уговор је закључен на двадесет година.

Ако га ниједна од Страна уговорница не откаже годину дана пре истека овог рока, он ће се сматрати прећутно продуженим за још једну годину и тако даље, све док га једна од Страна уговорница не откаже.

Члан XIV

Овај Уговор биће ратификован од Страна уговорница сходно њиховим уставним прописима. Он ће ступити на снагу на дан депоновања последњег ратификационог инструмента.

Ратификациони инструменти биће депоновани код Министарства иностраних послова Краљевине Грчке.

Уговор ће бити регистрован код Уједињених нација.

Он је састављен на француском језику у три равногласна примерка од којих је по један предат свакој Страни уговорници.

У ПОТВРДУ ЧЕГА су пуномоћници Страна уговорница ставили на њега своје потпис.

САЧИЊЕНО на Бледу, 9 августа 1954 године.

Коча Поповића, с.р.
Стефан Стефанопулос, с.р.
Фуад Кеприли, с. р.

ПРИЛОГ 7:

СПОРАЗУМ О УСТАНОВЉЕЊУ БАЛКАНСКЕ САВЕТОДАВНЕ СКУПШТИНЕ, АНКАРА 2. МАРТ 1955.⁸⁷¹

Стране уговорнице,

решене да учине све тешњим и плоднијим односе који већ тако успешно међу њима постоје у служби мира и безбедности у њиховом заједничком подручју, напретка и пуне независности њихових народа, сходно начелима Повеље Уједињених нација,

у жељи да још активније развију своју сарадњу засновану на Уговору о пријатељству и сарадњи, потписаном у Анкари 28. фебруара 1953. године и на Уговору о савезу, сарадњи и узајамној помоћи, потписаном на Бледу 9. августа 1954. године,

усвојивши општа начела о установљењу Саветодавне скупштине која су предложила три Министра иностраних послова на Бледској конференцији 9. августа 1954. године,

одлучиле су да установе Балканску саветодавну скупштину и у том циљу споразумеле су се о следећем:

Члан 1.

Саветодавна скупштина је заједнички орган Страна уговорница.

Члан 2.

Скупштина има задатак да проучава сва средства која би могла да потпомогну развој сарадње меду земљама потписницама у циљу обезбеђења мира, заштите заједничких интереса и остварења благостања народа Страна уговорница у свим областима њихових међусобних односа.

Она ће подносити Владама Страна уговорница, преко Сталног савета Бледског уговора, препоруке и предлоге за постизање горе поменутих циљева.

Она такође може изражавати мишљења и давати сугестије о питањима од општег значаја.

Члан 3.

Стални савет може такође подносити на проучавање Саветодавној скупштини питања за која буде сматрао за потребно да тражи њено мишљење.

⁸⁷¹ Текст према преводу државног секретаријата за иностране послове у Momir Stojković, *Balkanski ugovorni odnosi*, op. cit. str. 273-5.

Члан 4.

Функције Скупштине су саветодавне.

Сваки предлог, препорука или резолуција Скупштине треба да добије већину гласова чланова сваке националне групе присутних на седници.

Члан 5.

Скупштина може успоставити везе са сличним установама.

Члан 6.

Саветодавна скупштина састављена је од чланова које одреди Народна скупштина сваке Стране уговорнице међу својим члановима, по 20 из сваке Народне скупштине.

Народне скупштине могу, у исто време, одредити заменике.

Мандат члана Саветодавне скупштине престаје ако престане његов мандат у његовој Народној скупштини. Његов заменик биће одређен сходно ставу 1 овог члана.

Члан 7.

Чланови Сталног савета могу учествовати у раду Саветодавне скупштине и узимати реч у њој без учествовања у гласању.

Члан 8.

Чланови Скупштине уживају на територијама Страна уговорница имунитет и привилегије потребне за вршење њихових дужности.

Стране уговорнице закључиће споразум о поменутих имунитетима који се може проширити и на друга лица, посебно назначена у Статуту предвиђеном у члану 10 овог Споразума.

Члан 9.

Мандат Скупштине ограничен је на две године, после чега се приступа новим именовањима сходно горњем члану 6. Чланови могу бити поново бирани.

Скупштина се састаје у редовно заседање једном годишње у главним или другим градовима Страна уговорница наизменично.

Председништво Скупштине, у случају потребе, сазива Скупштину на ванредно заседање.

Члан 10.

По ступању на снагу овог Споразума владе Страна уговорница одмах ће споразумно именовати Тројну комисију за изразу, најдаље у року од месец дана, Статута Саветодавне скупштине, који ће им бити поднет на одобрење.

Поменути Статут прописаће правила организације и процедуре као и правила која се односе на расподелу трошкова.

Прво заседање Саветодавне скупштине биће сазвано што је пре могуће по одобрењу поменутог Статута.

Члан 11.

Стални савет може, једногласно донетом одлуком по саслушању Саветодавне скупштине или на њен предлог, унети измене или допуне у овај Споразум.

Горе поменуте допуне или измене ступају на снагу пошто их одобри свака од Страна уговорница, сходно њиховим уставним прописима, на дан последњег одобрења.

Обавештење о сваком одобрењу даће се дипломатским путем осталим Странама уговорницама што је пре могуће.

Члан 12.

Свака држава која, сходно члану 9 Анкарског уговора и члану 12 Балканског уговора, буде приступила тим Уговорима, постаје тиме члан Саветодавне скупштине и депоноваће у ту сврху инструменте о приступању овом Споразуму.

Члан 13.

Овај Споразум остаће на снази колико и Анкарски и Бледски уговори.

Члан 14.

Овај Споразум биће ратификован од сваке Стране уговорнице сходно уставним прописима сваке од њих и ступиће на снагу на дан депоновања последњег ратификационог инструмента.

Ратификациони инструменти депоноваће се код Министарства иностраних послова Грчке.

Овај Споразум сачињен је у три оригинална примерка на француском језику, од којих је по један предат свакој Страни уговорици.

Сачињено у Анкари другог марта хиљаду девет стотина педесет пете.

Коча Поповића, с.р.
Стефан Стефанопулос, с.р.
Фуад Кеприли, с.р.

Биографија

Жељко Ж. Мирков рођен је 21. јуна 1979. године у Београду, где је завршио основну школу и гимназију. Факултет политичких наука, Универзитет у Београду завршио је одбраном дипломског рада 2003. године као дипломирани политиколог за међународне послове. На истом факултету завршио је специјалистичке студије 2006. године, а 2012. године одбранио магистарску тезу „Принуда као средство спољне политике САД на Западном Балкану од 1994. до 1999. године“. Одслужио је војни рок 2004. године и завршио Школу резервних официра. Радио је као истраживач у Београдској школи за студије безбедности, као консултант и асистент на пројекту Мисије ОЕБС у Србији. Волонтирао је у Институту за међународну политику и привреду у Београду и у више других организација. Објавио је више научних радова у часописима и зборницима у земљи и у иностранству. Говори енглески и руски језик.

Прилог А

Изјава о ауторству

Потписани Жељко Мирков

број уписа 973

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Спољна политика Југославије од 1948. до 1956. године и питање „Балканског пакта“

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 16. 03. 2018.

Прилог Б

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Жељко Мирков

Број уписа 973

Студијски програм Међународна политика

Наслов рада Спољна политика Југославије од 1948. до 1956. године и питање „Балканског пакта“

Ментор проф. др Иво Висковић

Потписани Жељко Мирков

изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис

докторанда

У Београду, 16. 03. 2018.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Спољна политика Југославије од 1948 до 1956. године и питање „Балканског пакта“

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство

☒ 2. Ауторство – некомерцијално

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима

5. Ауторство – без прераде

6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, 12. 09. 2017.

1. Ауторство – Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. Ауторство – некомерцијално. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. Ауторство – без прераде. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. Ауторство – делити под истим условима. Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.